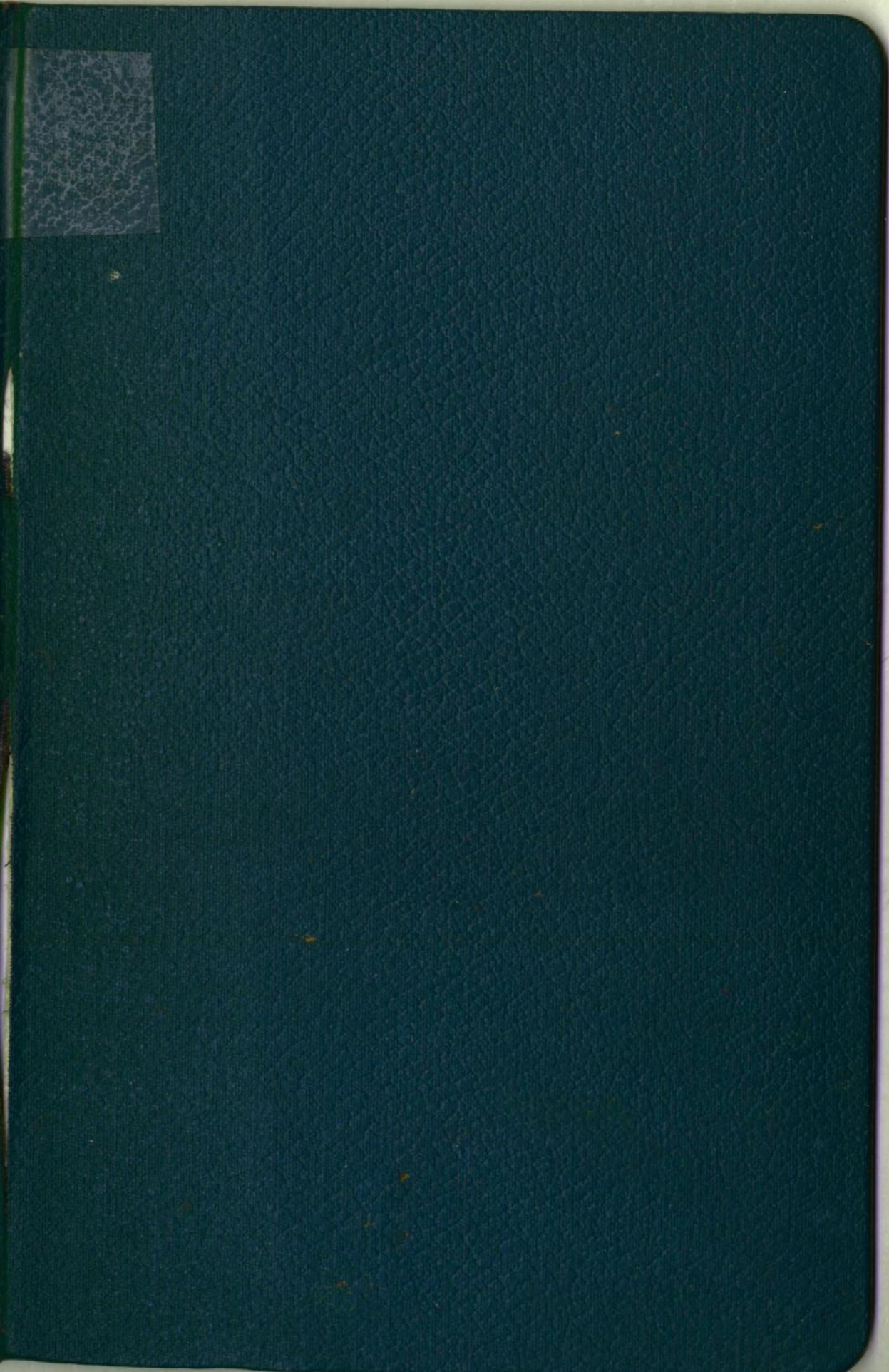

NORSKE statsstødde

Folke=
bok=
samlin=
=ger

Denne bok tilhører:

ÅRET 1814

ARNE BERGSGÅRD

ÅRET 1814

I

GRUNNLOVA

ANDRE OPPLAGET

FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO.

(W. NYGAARD) · OSLO 1943

244

8000-43

948.1034

B
1

124

TØNSBERG FOLKEBIBLIOTEK
SENTRALBIBLIOTEKET

DET MALLINGSKE BOKTRYKKERI

FØREORD

Soga om året 1814 er så ofte skriven at det kunne tykkjast i utrengs-mål å gje nokor ny framstilling av den. Kvar den som har arbeidt noko større med denne sog, veit likevel at her er det enno mykje granskingsarbeid att å gjera før alle hendingane er klårlagde. Det er også naturleg at nye granskningar ikkje berre set einskilte hendingar i året i klårare lys, men fører til nye synsmåtar eller tillempingar i eldre synsmåtar når det gjeld større samanhengar. Difor torer ein tru at ei ny framstilling av sog om året 1814 er rettkomen og aller helst også velkomen.

Det er vona at denne boka skulle kunna bli ei folkebok. Difor har ein stroki det vitskaplege noteapparatet med tilvisingar til kjeldene, — rett nok under stor tvil og ikkje utan sorg. Ein har meint at ein lettare kan gjera det for året 1814 enn for nokon annan del av Noregs sog; for det aller meste av kjeldene her er prenta i bøker som er lett tilgjengelege, og fagmannen vil ikkje ha vandt for å veta kvar kjeldene er å finna. Kva det uprenta materialet vedkjem, så finst det ein del både i samlingane åt Kjeldeskriftfondet, i manuskriptavdelinga på Universitetsbiblioteket og serleg i Riksarkivet. Både har ein her papira frå regjeringa og embetskontora, endå dei viktigaste protokollane no er evakuerte, og ein kan finna ein del i dei store samlingane etter menn som Faye, Chr. Holst og Birkeland, og sjølv sagt i dei samlingane som finst etter menn frå sjølv året 1814. Små tillegg til kunnskapen vår kan nok desse kjeldene gje, men noko større er det ikkje å finna i dei.

Trondheim i august 1942.

Arne Bergsgård.

Dette andre opplaget er ei ordrett oppattprenting av det fyrste. Berre i stykket om den individuelle fridomen er det gjort ei lita retting.

Trondheim i mars 1943.

A. B.

INNHALD

	Side
FØREBUING	9
Vilkår for nasjonalt samliv 10. Nasjonale krav og kritikk 15. Heilstatspatriotisme 19. Soga 22. Gjennombrøtstida ved 1770 23. Odelsbonden 26. Dansk otte 29. Revolusjons- og Napoleons- tida 31. Universitetssaka 44. Embetsklassa og Danmark 51. Statsnasjon — kulturnasjon 54.	
CARL JOHAN OG NOREG	58
Svensk politikk og Noreg 60. Carl Johan 62. Traktatane om Noreg 68. Krigen 73.	
CHRISTIAN FREDERIK OG NOREG	75
Norsk kritikk 75. Christian Frederik 78. Stoda i Noreg i 1813 83. Planane åt prinsen 86.	
KIEL-FREDEN	89
KIEL-FREDEN I NOREG	98
Fyrste meldinga 98. Christian Frederik og Wedel 102. Arveretts- politikken 108.	
KONGE- ELLER FOLKESUVERENITET?	114
Uvisse planar 114. Reisa til Trondheim 118. Folkemeininga tek form 122. Notabelmøtet på Eidsvoll 16 februar 128.	
PRINSEN VENDER SEG TIL FOLKET	137
Kunngjeringar og brev 137. Hyllinga 22 februar 142. Statsrådet 145.	
HØVET TIL GRANNELANDA	150
Proklamasjonen frå den svenske regjeringa 151. Greiv Rosen og greiv Wedel 155. Sendinga av Schmettow 156. Christian Frederik og Danmark 159. England 163. Korn og pengar 164.	
BEDEDAG OG VAL	169
Bededagen 169. Valreglane 171. Adressene 173. Folkeeiiden 175. Vala 178.	
RIKSFORSAMLINGA BYRJAR	183
Reisa og oppmøtet 184. Mennene 188. Opninga 199.	

	Side
UNION ELLER SJØLVSTENDE	204
Adressedebatten 12 april	204
Striden om kongsnamnet 16 april	210
Maktområdet åt Riksforsamlinga 19 april	215
Eidsvollsgarantien 13 mai	230
Partimotsetninga	250
GRUNNLOVA	262
Grunnlov-framlegga	262
Historisk bakgrunn og samanheng 265. Framlegga 269.	
Dei 11 grunnsetningane	286
Jødesaka 289. Verjepliktsaka 290.	
Nasjonal strid	294
Kongen og trua 294. Retten til å ta mot ei anna krone 295. Retten til å bu utafor landet 298. Innføddsretten 299.	
Kongen og regjeringa	303
Lov-veto 303. Grunnlov-veto 305. Regjeringa 308. Framande herfolk 311. Arverettsreglane 312. Myndigskapsalder 313. Krig og fred 314. Rettsstoda åt embetsmennene 315. Statsbudsjettet 316.	
Stortinget	317
Odelsting og lagting 317. Riksretten 321. Røysterretten 321. Representasjonsretten 327. Bustadbandet 328. Omveges val 328. Statsrådene ikkje i stortinget 329.	
Borgarleg likskap	331
Verjepliktsaka 331. Adelssaka 338. Næringsfridomen 343. Det benefiserte godset 345.	
Nasjonal arv	348
Odelsretten 348. Kroningsstaden 351. Namnelaging 351.	
Den individuelle fridomen	352
Historisk bakgrunn 352. Religionsfridom 354. Prentefridom 356. Eigedom og heimfred 358. Domarane 359.	
Stil og orden	360
RIKSFORSAMLINGA SLUTTAR	363
16 mai 363. 17 mai 366. 18 mai 372. 19 mai 374. Broderkjeda 376	

FØREBUINGA

Den norske reisinga i 1814 kom uventa, ikkje berre på Europas statsmenn, men for det norske folket sjølv stod hendingane dette året som eit Herrens under. Det var noko så stort og merkeleg at den ætta som sjølv opplevde det, heilt naturleg fall over i religiøs stil når ho tala om det som hadde hendt. Det var Guds styring som hadde ført folket gjennom stormane i tida. Dei mennene som førde ordet for Noreg dette året, var inspirerte av Guds hellige ande, og grunnlova var skriven med Guds eigen finger.

Det ligg ei djup audmykt i denne talen. Han er eit hugtakande vitnemal om kor lite og lite fritt folket hadde kjent seg før 1814 — trass i alle store ord. Ein lyt vel også seia, kor lite førebutt folket kjende seg til det som kom. Hadde fridomen og sjølvstendet vori såleis førebutt at det hadde vori folkekrav før 1814, så hadde hendingane dette året berre vori det naturlege svaret på folkekravet, og ein hadde ikkje måtta ty til religiøs og mystisk tale for å forklåra det som hadde hendt.

Dette fyrste og overmektige inntrykket av det bråe omslaget gav seg vel så snart ein hadde fått opplevinga ei lite grann på fråstand. Så gav ein seg til å leita etter den naturlege forklåringa. Dette er det same som å finna samanhengen i Noregs soge, det som knytter folket nasjonalt saman gjennom skiftande tidsaldrar. Det har vori noko av det viktigaste i norsk sogegransking frå 1814 og til i dag. Vi òg skal fyrst sjå litt på denne saka.

At eit folk lever nasjonalt, er — sagt i enklaste ord — at det lever saman, i interesser, i tankeliv, i glede og sorg, i voner og vonbrot. Di meir mangesidig rikt og sterkt dette samlivet er, di sterkare lever folket nasjonalt. Ser ein det på denne måten, er det knapt noko folk i Europa med ei så lang segg og så høg kultur som det norske som i det meste av si tid har levt så lite og så veikt nasjonalt. I den største halvparten av den tusenårige saga vår, og den halvparten som står oss nærmast i tid, har vi levt i unionar med andre folk, og alltid var vi den veikaste parten, stundom lite, men oftast mykje avhengig av den andre. Denne lydrikestoda under andre folk er i seg sjølv ei fylgje av det veike nasjonale samlivet. Dansketida er oppløysing og isolasjon. Med det nasjonale kongedømet fall folket frå kvarandre i sine ulike bygdelag, skilde frå kvarandre av ville fjell og djupe skogar. Ei folkereising i den eine landsenden nådde aldri så langt som til å retta handa over fjella til den eller dei andre. Ho vart aldri meir enn lokal, aldri nasjonal. Dette — eit lite folk i eit vidsveimt og vilt land — er eit geografisk tilhøve som er fast og det same til alle tider, og det måtte alltid gje oss ein stor veikskap i tevlinga med det folket som vi nærmast hadde å mæla oss med, — det danske, som budde samla i eit lite land med ideelle vilkår for samliv etter som vilkåra var den tid. For alvor farleg vart det fyrst med det nærmare samkvemmet mellom folka i sein-mellomalderen, då så mange vilkår møttest til å driva fram ein nordisk politikk. Då hadde vi ingen målsmann i ein sterk norsk konge, men berre ein veik og folnande adel som lutte mot daude og undergang, utan kraftoverskot og utan mod anten på sine egne eller på landet sine vegner.

Det som batt folket sterkast i hop, hadde alltid vori sjøen, men her òg vart samferdsla mindre no enn ho hadde vori i tidlegare tider. Handelen var meir ein utanrikshandel enn ein innanriks, men utanrikshandelen hadde vorti ein passiv handel. Det var tyskarar som kom til dei ulike landslutane og handla med oss, ikkje vi med dei. Jamvel i innalands- og småhandelen trengde dei seg inn. Det fekk ikkje berre den alvorlege

Fylgja at det gjorde det endå vanskelegare for eit norsk byborgarskap å veksa opp, men det gjorde samferdsla mellom nordmennene innbyrdes mindre og gjorde såleis isolasjonen mellom landslutane endå sterkare.

Likevel hadde vi hatt ei for stor og lang nasjonal soge til at nasjonal-medvitet, kjensla av einskapen i folket, nokon gong kunne slokna heilt. Jamvel i djupaste nedfallet, ved reformasjonstida, kan vi merka hjå førande menn ei nasjonal-

kjensle som hadde sin beiske og såre styrke. Vi finn det hjå Olav Engelbriktsson og dei mennene som stod nærmast kring han. Almugen var heller ikkje uimottakleg for nasjonal agitasjon. Jamvel ein dansk lykkeriddar som Vincents Lunge fann det lønsamt å slå på nasjonale strengar for å nå sine mål. Med det veike båreslaget som også nådde opp til strendene våre frå den europeiske humanisme, kom ei sterk interesse for den gamle saga. Etter eit tomrom på halvtredje hundre år byrjar dei fyrste spirene til ein ny norsk bokavl med Absalon Pederssøn, Peder Claussøn og Oslo-humanistane. Denne nye norske bokavlen kom på dansk mål, men var nasjonal i ånd og emneval. Det er ei nasjonalkjensle utan mod og glede; men med sikkert instinkt leitar ho seg fram til den gamle saga, det djupe og utrytelege kjeldespring for alt nasjonalt liv. Då *Peder Claussøn* hadde sett om Snorre og dei seinare kongesogene, hadde han

Peder Claussøn Friis.

ein gong for alle opna for dette kjeldespringet. Det tok lang tid før verknadene kunne bli synlege. Landet hadde vori djupt nedfor, folket var fattig, sosialt uutvikla, og det kunne lite lesa.

Dei som greidde denne vanskelege kunst, var det vesle som fanst av byborgarar og embetsmenn, men ein stor del av dei var for det fyrste framande av ætt, danske eller tyske. Nokor norsk nasjonalkjensle kunne ein umogleg tala om hjå slike folk. Ein kunne kanskje tala om ei statskjensle, og staten og kongen og den samling av kjensler som knytte seg til desse førestellingane, var da òg i desse tidene i alle land ei av dei kreftene som sterkast dreiv fram det som seinare skulle bli ei moderne nasjonalkjensle. Men staten var ikkje lenger ein norsk stat, det var eller vart ein norsk-dansk heilstat; den politikken som rådde, var heilstatpolitikken, det var økonomisk og åndeleg å smelta dei to folka saman til ein uløyseleg einskap. Einveldet var heilstatpolitikk i alle land, patriotismen var ein heilstatpatriotisme, ei statskjensle, knytt til staten gjennom kongens person.

Denne politikken kunne tykkjast å ha gode vilkår i eit folk som det norske var den gongen, der nasjonaliteten berre levde som natur og instinkt og utan medviten tanke i eit stort illitterært bondefolk, og der dette folket trass i alt måtte seiast å vera nær i skyld med det danske herrefolket både i mål og kulturgrunnlag. Sjølve den embetsklassa som voks opp og skulle styra dette folket, var ikkje berre dansk i alle hovudstillingar, og i stor mon langt ned i dei lågaste gradane, men ho var skapt av einveldet, og det var nett ei hovudsak for henne å tena den danske heilstatpolitikken. Det var ikkje stort før i den siste mannsalderen før skiljinga frå Danmark at nokon fleire nordmenn nådde opp til å bli overøverheit i sitt eige land (stiftamtmen), og endå færre av dei var det i sentraladministrasjonen, i regjeringskontora i Kjøbenhavn. Landet vart styrt av danskar, og dei få nordmennene som nådde opp i dei leiande hovudstillingane, tente heilstatpolitikken like godt som danskane sjølve. Mange embetssetter flaut att og fram mellom Danmark og Noreg, så det er vanskeleg å seia om dei er mest

norske eller danske; norske menn kom til å grunnleggja danske embetsætter, likså vel som danske grunna norske. Det voks fram i embetsklassa ein norsk-dansk heilstatpatriotisme, og like ned til året 1814 kan ein finna den sterk hjå mange.

Det var likevel uråd anna enn at dei som vart buande i Noreg heile sitt liv, smått om senn feste rot i det miljøet dei levde i, og fekk ei sterk samkjensle med det. Dei var einige med nordmennene i klagene over dansk tilsidesetting og økonomisk utnytting, for dei leid under det sjølv. Ikkje minst leid dei under vanskaner med å få utdanning for sønene sine, så dei kunne koma fram på embetsvegen etter dei sjølv. Såleis blir embetsmennene i Noreg med på dei norske krava om bank, universitet, større økonomisk fridom, endå om dei var dansk fødde, og sume av dei blir jamvel førarar og stridsmenn for dei norske krava. Det var ikkje til hinder for at dei samstundes kunne vera gode heilstatpatriotar; men frå samhugen med miljøet dei levde i, var vegen ikkje lang til ei verkeleg nordmannskjensle, og endå om ein ikkje kan tala om norsk nasjonal-kjensle i moderne meining, så vart det ei norsk fedrelandskjensle. Trass i alle dei mange og store unnataka førde såleis voksteren likevel embetsklassa fram til å bli den eine føraren i Noregs politiske og nasjonale sjølvhevdingsstrid.

Den andre føraren vart byborgarane. Endå om ein storpart av dei var komne utafrå til Noreg, vart dei snart rotfaste i landet. Med heile sitt borgarlege tilvære var dei knytte til Noreg og måtte dela lagnad med folk og land. Skulle dei i det heile ha noko fedreland eller nokor fedrelandskjensle, så måtte ho bli norsk. Smått om senn og aukande etter som tida gjekk, kom det også folk av norsk bonderot inn i byborgar-klassa, og frå den i embetsklassa. Dei var ikkje mange nok eller sterke nok til å skapa miljø; frå ein lågare kultur vart dei opp-tekne i ein høgare, og sjølv prøvesteinen på at dei verkeleg var komne opp i ei høgare sosial klasse, var kor fullkome dei kunne smelta inn i det nye miljøet. Om dei såleis ikkje var sterke nok til å setta noko sermerkt norsk kulturmerke på den sosiale overklassa som voks fram i landet, så måtte dei likevel mykje

styrkja nordmanns- og heimekjensla i heime: Om politikken kulturhøpehavet og målet aldri så mykje knytte denne klassa til Danmark, så var geografien ein sterkare faktor. Hadde landa legi geografisk opp til kvarandre, kan det tenkjast at kulturhøpehavet i overklassa ville ha gjevi heilstatpolitikken sement sterk nok til å støypa dei to folka saman til eitt, men natura ville det annleis. Det låg eit hav mellom landa, dei var grunnulike av natur, den sosiale framvoksteren i det store bondefolket hadde ført dei i ei reint ulik lei, og det næringslivet borgarane dreiv, tok ulike vegar utetter. Det var større likskap mellom Danmark og Polen enn mellom Danmark og Noreg, skreiv ein danskfødd embetsmann i Noreg som slutta seg med serskilt varme til sitt nye fedreland (Wilse).

Det måtte bli bøndene som vart sjølve den faste naturgrunnen som norsk nasjonalkjensle laut byggja på. Framvoksteren i bondesamfunnet fekk difor eit grunnleggjande verd, men bøndene laut ha førarskap utafra. Dei beste av dei kunne nok ha ei sterk ansvarskjensle for livet i sitt eige bygdesamfunn, men så langt som til land og rike såg dei sjeldan. Frå ein politisk synsstad var livet i bygdene heller medvitslaust og stillestående, men kulturevna var levande nok og levde sitt eige organiske liv. Nett i dei siste mannsaldrane av dansketida mognast det ein til vanleg kallar «den gamle bondekulturen», — mellom folkelege kulturar ein av dei finaste og mest sjølvstendige som er kjend, eit vitnemål om kulturevne som er til ære for vårt folk, ei kjelde til oppattynging som har verka inspirerande for norsk nasjonal dikting og kunst til denne dag. Likevel — med alt sitt verd, så er det ein bygdekultur, trong som bygdelivet, utan uttrykk for det høgaste som tankeliv og kunst kan nå, ein nasjonal folkekultur, men ingen nasjonal høgkultur, på høgd med det som andre folk kunne yta i same tid. Trass i alt er det ein kultur med seig og langsam framgang; i sin einsame og avstengde isolasjon ute i bygdene lever han utan nokon beinveges samanheng med «verdsens det store vit», med dei friske straumane i europeisk tankeliv og samfunnsutvikling. Men det var derifra dei tildriv skulle koma som kunne få dei kref-

tene til å slå ut i blom som smått om senn mognast i vårt eige land. Trass i alt står det ikkje til å nekta, at for framvoksteren av den norske nasjonalkjensla var det denne tid viktigare kva lei utviklinga tok i overklassa enn i bondefolket.

Det fyrste tydelege vitnemålet om kor langt byborgarane var komne i nasjonalt medvit, er søknaden deira til kongen på det siste standsmøtet i 1661. Det er i denne søknaden mange einssidige klassekrav, men det er også krav om eige norsk kommerseskollegium, norsk hoffrett (høgsterett) og norsk akademi. Dette er nasjonale krav, og dei ville ha gjevi Noreg ikkje så radt lite sjølvstende om dei hadde vorti gjennomførde. Viktigast er kravet om akademi eller universitet. Det ville vera «Riget en herlig Beprydelse», kongen til æveleg ære og folket til «et mærkeligt Nytte og Gavn.» I desse orda har den norske rikstanken gjevi seg til kjenne.

Det går over hundre år før vi skimtar han på nytt. Einveldet gav i denne fyrste tida ikkje nokor folkemeining høve til å sleppa fram, aller minst når ho kom med krav og kritikk.

Den norske rikstanken var likevel levande nok og i jamn vokster. Han fekk traustare grunnlag å stå på og rikare innhald enn han før hadde hatt, både ved den økonomiske og åndelege voksteren i landet og ved dei politiske eller militærpolitiske hendingane.

Etter dei lange nedgangstidene hadde nok landet vori i langsam oppgang lenge, men det er fyrst i denne tida at oppgangen tek til å skyta fram med kraft. Bøndene gjekk fram frå å vera $\frac{2}{3}$ leiglendingar til å bli $\frac{2}{3}$ odelsbønder, dei fekk husmenn, som det før hadde funnist lite av, og dermed ei ny talsterk arbeidarklasse under seg, ved nydyrking fekk dei større gardar, og dei vart betre drivne. Levefoten steig. Folketallet gjekk fram i einvaldstida frå 450 000 til nær det dobbelte; det var ein sterkare vokster enn ein før hadde kjent, og han var sterkare enn i Danmark på same tid. Men mataukinga steig endå sterkare, så det vart avla meir mat for kvar munn i slutten av denne tida enn i fyrsten. Endå gav nye næringsveggar eller ny vokster i gamle næringsveggar landet større råd

til å kjøpa varer frå utlandet enn det før hadde hatt. Fisket vart drivi i større stil enn før, skogbruket gjekk såleis fram at det omskapte livsvilkåra i store delar av landet, bergbruket skaut fram rikt og på det nærmaste som ein ny næringsveg; heile denne framgangen gav den norske skipsfarten luft under vingane, og nordmennene tok atter til å bli eit sjøfarande folk.

I byane voks det fram eit handelspatrisiat med større rikdom og forretningstiltak enn ein før hadde sett. Desse rike og mektige handelsherrane var sjølvmedvitne nok og bøygde seg ikkje utan kritikk for den økonomiske politikken åt regjeringa i Kjøbenhavn når han kom på tvert av deira eigen bate, og det gjorde han ikkje sjeldan. Det var merkantilismens tid i alle land, freistnad på å regulera næringslivet etter visse prinsipp. Denne reguleringa kom i Danmark og Noreg til å gå i heilstatpolitikken si ånd. Økonomisk samansmelting og sentralisme like vel som politisk var målet, og i stor mon samla regjeringa det økonomiske livet i hovudstaden, i mange tilfelle til synberrskade for Noreg. Her kunne harme over inngrep som batt den individuelle fridomen, lett få ein nasjonal farge. Norske kjøpmenn var ikkje nøgde lenger med berre å vera høkerar for storhandlarane i Kjøbenhavn.

Statistikken synte at handelen i Noreg i det 18de hundreåret var i overskot, men i Danmark i underskot; den førestellinga var då naturleg nok at overskotet i den norske handelen dekte underskotet i den danske. Kom så hertil dei penge-summane som rann frå Noreg til hoffet og sentraladministrasjonen, universitetet, floten og herstyringa, alt i Kjøbenhavn, så var det ikkje underleg at den førestellinga kunne arbeida seg fram som Holberg feste i det biletet at Danmark var «som en høj Sø der styrter idelig Vand ned i det store Hav, og Norge som en Flod der falder igen i samme Sø, og derved hindrer at den ikke saa hastig kan indtørres.» Denne førestellinga tykttest den gongen så innlysande rett at ho breidde seg, og gode danskar som Suhm o. a. tok ho oppatt og streka under ho. Ein annan danske, som også budde i Trondheim nokre år, rektor I. Smith, bruker så sterke ord som at «Norge maa erstatte hvad

Danmark taber, og Danmark uden Norges Overballance ikke kan bestaae.»

Kornmonopolet og andre påbod, som at Noreg skulle kjøpa klede og kolonialvarer i Danmark utan at det vart sett opp tilsvarande kjøpeplikt for danskane i Noreg, gav klagemåla konkrete haldepunktar. Farlegast var likevel banksaka. At regjeringa nekta Noreg sin eigen bank, var til praktisk ulempe og økonomisk tap for det norske forretningsstandet. Det let dei få kjenna lydrikestoda åt fedrelandet som ei hindring og ei plage i deira næring. Det var ein farleg politikk mot ei samfunnsklasse som var i så kraftig oppgang som det norske forretningsstandet var i denne tida, med stigande sjølvkjensle på eigne og på landet sine vegner, og med stigande makt i folke-meininga.

Vi skal ikkje her gå inn på det vanskelege spørsmålet om kor mykje rett eller urett det kunne vera i førestellinga om kva Noreg ofra for Danmark. Hovudsaka for oss i denne samanhengen er at tanken var ålmenn både hjå nordmenn og danskar. Han måtte gje næring til førestellinga om at den danske heilstatpolitikken gjorde urett mot Noreg, og såleis gje kritikken over han ein nasjonal karakter, og han måtte mektig styrkja sjølvkjensla i det norske folket, medvitet om kor viktig ein lut det var i den norsk-danske heilstaten, og jamvel den tanken at landet kanskje ville greia seg betre utan Danmark. Serskilt farleg var denne politikken ved det at næringslivet voks i kvar si lei i dei to landa, — Noreg sterkt knytt til Vest-Europa, Danmark økonomisk som geografisk ein del av Midt-Europa. Med dei økonomiske interessene knytte til ulike land fylgde ulik politisk og annan åndeleg påverknad. Lagnads-tung vart denne skiljinga i den store striden mellom England og fastlandet i Napoleons-krigane. Ikkje berre var krigen i seg sjølv frå ein norsk forretningssynsstad vanvit, men det kunstige, ja naturstridige og meiningslause ved den økonomiske politikken, vart for alvor kjenneleg no når det norske forretningsstandet skulle ha banken sin og andre økonomiske hovudorgan i Danmark etter krigen hadde skilt det frå dette landet.

Tordenskiöld.

Klårare oppi dagen enn i næringslivet ligg fylgjene for den nasjonale voksteren av dei militær-politiske hendingane. Grunnlaget for alt er her at den norske heren vart skipa i 1641, frå nasjonal synsstad det viktigaste som hende på over hundre år. Medan heilstatpolitikken og sentraliseringen elles vart gjennomført fylgjestrengt i alle saker, vart heren ein skipnad for seg; den vart Noregs her, — i all denne tid den einaste nasjonale in-

stitusjonen vi i det heile hadde. På sin rå og brutale måte førde heren fedrelandstanken inn på livet åt kvar mann og til kvar heim. Heren varde grensene åt fedrelandet med ære. Dei store svenske krigarkongane med sigrar frå europeiske slagmarker, tapte i Noreg. At dei berre møtte i Noreg med ein del av den svenske hermakta, eller etter store nederlag i utlandet, la ein ikkje så mykje merke til. Det som ein hugsar, var at nordmennene vann og svenskane tapte. Dette inntrykket av krigersk dugleik og kraft vart styrkt ved krigsbragdene åt floten. Den gjekk for å vera ein serskilt ærepost i monarkiet og var mykje populær; men mannskapet på floten var hovudsakleg norsk, og mellom offiserane lyste ingen namn med større glans enn åt nordmennene *Adeler*, *Huitfeldt* og *Tordenskiöld*. Ein kan nok seia med Wergeland at den krigaræra som dette gav til folket, berre er «glimrende Magerhed» mot den som fedre-

landsånd i djupare og sannare meining gjev; men Wergeland seier da òg at krigane glødde folket opp til fedrelandskjærleik og nærde ei viss ålmennånd. Fyrst og fremst vart dei ei styrking for sjølvkjensla i eit folk som sårt trong det. Det som ein kunne lesa i dei gamle sogene om krafta åt fedrane, fekk si stadfesting i samtida. Krigane gav denne kjensla ein mektig framskuv.

Det var ikkje lenger så soleklårt at Noreg laut stå saman med Danmark, fordi det i sin store veikskap hadde bruk for vern og feste hjå eit sterkare land til vern mot ytre fiendar. Heller måtte nordmennene spørja seg sjølve om ikkje dei var den sterkare parten i dette samfestet, — aller mest, då Noreg likevel, trass i sigrane sine, måtte betala for krigane med det eine landskapet etter det andre, fordi danskane tapte på sin front. Tok dertil også den tanken til å få makt at Noreg hadde økonomisk skade av samfestet med Danmark, så skulle ein tru at det ikkje vart mykje att til å halda dette samfestet oppe. Ein skulle tru at tvilen måtte ta til å tæra på sjølve undergrunnen under unionen. Det gjorde han òg, men det tok lange tider før han nådde fram til fullt medvit. Sjølve den historiske kjensgjerninga at samfestet var det røynelege tilstandet og hadde vori det i fleire hundre år, verka med mektig tyngd i folket sitt tankeliv.

At dette ikkje berre var tilstandet, men at det også burde vera det, vart hamra inn i folket på to vegar, og er i seg sjølv eit lærerikt vitnemål om kva makt tanke- og førestellingslivet kan få på politikken. Den eine var den talemåten som lyfte opp kongetruskapen til å vera eit slag norsk nasjonal dygd. Denne førestellinga går knapt lenger attende enn til den fyrste unionstida, då svenskane gong på gong reiste seg mot unionskongane, og danskane også dreiv to av dei or landet, Erik av Pommern og Christiern II, medan nordmennene heldt seg i ro. No var vi komne uti einvaldstida, då kongetanken i alle land endå meir enn før smelta saman med statstanken, fedrelandstanken, då han vart lyft opp til rein helligdom, sjølve grunnlaget for all lovlydnad og borgardygd i det heile. No vart denne kongetruskapen som

nordmennene hadde synt i si djupaste vanmakt, i rådløyse og hjelpeløyse, det som hadde vori ei passiv dygd av di folket var utan kraft til å syna aktive dygder, no vart den blenkt opp og sett på ein høg stett til å lysa for folket. Og så lenge fekk folket tuta i øyro sine kor makelaust kongetru det var, eit mønster for andre folk, til det sjølv trudde det, og var det.

Religionen vart teken til hjelp. Serleg ifrå den tid vi fekk ein folkeskule, vart den tanken at øverheita er av Gud, og at truskap mot Kongen er den fyrste av all plikt i jordelivet, prenta inn i den eine ættlekket etter den andre, ja piska inn med ris og under tårer, ved den bokstavrette pugginga av den boka som i over hundre år sette djupare merke enn nokor anna bok på tanke- og førestellingslivet åt det vanlege folket, fordi ho rådde grunnen åleine: Erich Pontoppidans «Sandhed til Gudfrygtighed».

Den andre agitasjonsfrasa som verka med ei liknande makt, var talen om «tvillingrika», at Noreg og Danmark var broderfolk. Det var med innføringa av einveldet at Noreg vart lyft opp ifrå å vera lydrike til å bli tvillingrike. Det var ei rein agitasjonsfrase, men ho vart utnytta med stor dugleik av den danske heilstatpolitikken, og ho fall i god jord i Noreg. For den som lenge hadde kjent seg vanheidra og forstøytt, var det då ein oppgang å bli «tvillingrike», det gav skinet av jambyrdigskap, det dekte for eit tilstand som ein helst ikkje ville sjå slik som det verkeleg var. I sin store fattigdom og veikskap vande det norske folket seg til å leva på surrogat, på skin og fraser.

Kor djupt heilstatpatriotismen kunne gå, syner best den største nordmannen, *Ludvig Holberg*. Han var så god nordmann som nokon i si tid. Den lovprisinga han gjev av folket sitt i «Danmarks og Norges Beskrivelse», er skriven med ein varme og byrgskap som jamvel får den nøktre Holberg til å koma farleg nær sjåvinismen, — det er kanskje det hildrande og lokkande fjernsyn som får heimlandet til å syna seg slik for den utflytte nordmannen. Og likevel var Holberg heilstaten sin mann. Fedrelandskjensla hans er lokalt norsk meir enn nasjonalt norsk, og så godt som nokon dansk borgar bøyer

han seg for «de høj-
lovlige Konger af det
Oldenborgske Hus». Likevel kom Holberg til å tena det som skulle bli norsk nasjonalkjensle, meir enn nokon annan mann i si tid. Det gjorde han med å lyfta opp Noreg og nordmennene i skriftene sine, med å breia ut den førestellinga at Noreg vart økonomisk utnytta av Danmark, og kanskje aller mest gjorde han det berre ved den tingen at han var Holberg. Den største man-

Ludvig Holberg.

nen i bokheimen var ein norsk mann; det vart for oss eit side-stykke i bokheimen til det som heren og sjøheltane var i landsforsvaret, ei hjelp til å styrkja sjølvkjensla i eit folk som i lange tider ikkje hadde hatt mod til å tru stort om seg sjølv, og som heller ikkje hadde hatt grunn til det.

I lange tider er det liksom den norske nasjonalkjensla hadde trivla og streva seg fram under jorda; i den fyrste mannsalderen etter Holberg skyt brodden endeleg gjennom jordskorpa og får nyta godt av himmelens sol og regn. Dei kreftene som hadde gjort si gjerning i det stille og duide, får no synberre verknader. Nasjonalkjensla var vel komen til det stadium i sin eigen vokster at dette i alle tilfelle var naturleg, men det var ei lykke for oss nordmenn at det fall inn i ei tid då påverknaden frå dei store europeiske kulturlanda på ein merkeleg måte gav nordmennene det dei den tid nett hadde bruk for. Dei to mannsaldrane som fylgjer etter

Holberg blir ei stor vokster- og mogningstid for den norske nasjonalkjensla.

Det sterkaste i den indre norske voksteren i denne tida, er det som vanleg plar sermerkja nasjonal vokster i alle folk, — kor sterkt historisk han er orientert. I denne tida er det fyrst at Snorre verkeleg tek til å bli folkeleg eigedom, og jamvel blir lesen av sume bønder kring i bygdene (den andre utgåva av Peder Claussøn Friis' omsetting, 1757). Soga er grunnlaget for alt, og av dei menn som høyrde samtida til, er det atter ein sogeskrivar som veg tyngst — *Gerhard Schøning*. Han har grunnlagt den nye norske sogeskrivinga, og det er sermerkt for den, at i heile det fyrste hundreåret etter Schøning arbeider ho med dei same emna som han byrja med, dei same som Snorre skildra, sogetida. Det var den tida nordmennene i dei dagar hadde mest bruk for; dansketida interesserte dei ikkje eller i alle tilfelle mindre. Dei einaste som på hundre år skreiv noko nemnande om den, er den gamle danskhataren justitiarius Berg og så Henrik Wergeland, den levandegjorde reisinga mot dansketida. Den fyrste som har gjennomarbeidt dansketida vitskapleg, er eigenleg Sars, og han òg skreiv for å vinna over dei skadelege merke som lydriketida hadde sett i norsk hug.

Dette ustanskelege arbeidet med sogetida er ingen annan ting enn arbeidet åt det norske folket på å legitimera seg for seg sjølv, i sin eigen tanke, og for Europas folk. Det galdt å leggja fram provet for at vi òg var eit sjølvstendig og sermerkt folk, og hadde dei krav på vyrdnad og rett som fylgjer med det. Schøning vil skriva om slike ting, «der kan karakterisere os som en Nation, som en Original, og ei gjøre os til en broget Copie af andre Nationer, som vi en Tiid lang have gjort os Umage for at blive.» Stutt og fyndig har han gjevi programmet i den tite-len han sette på hovudverket sitt, «Norges Riiges Historie». Det er så langt ifrå at han har nokor mindremannskjensle på nordmannsskapens vegner; han er tvertimot overtydd om at nordmennene er eit utvalt folk, eit sant nordisk herrefolk, ja i røynda kan alle dei største og mektigaste statane i Europa takka nordiske folk og aller mest det norske for sitt opphav.

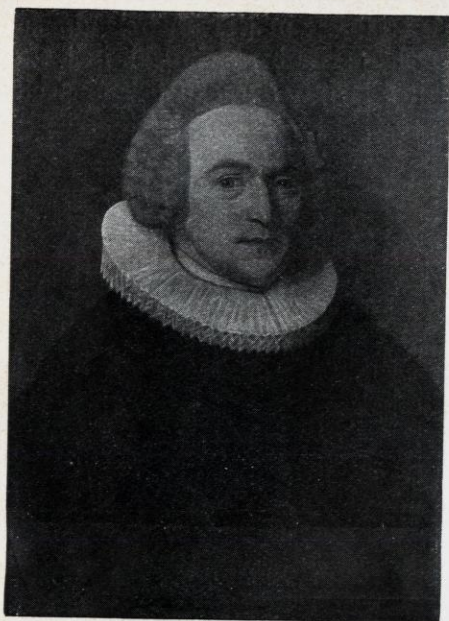
Det går sterke nasjonale straumar ut ifrå «fedrelandsmannen» Schøning, og likevel er han sjølv berre ein lekk i ein stor samanheng. Det er ei bølge som lyfter seg, og Schøning blir sjølv boren på den.

Det er eit ålment gjennombrot. Skipinga av *Videnskabernes Selskab* i 1760 er eit utslag av det som her bryt fram; men skal ein freista ei tidfesting for gjennombrotet — og det kan ein i dette tilfellet gjera med større rett enn vanleg er i slike saker —, så fell det naturleg å setta det til 1770—72. Det er ikkje berre det at vi då får Schønings «Norges Riiges Historie», at vi får vår fyrste fedrelandssong, «For Norge, Kiæmpers Fødeland», og at

Gerhard Schøning.

Det norske Selskab blir skipa i Kjøbenhavn; men det er kanskje aller mest det at den stutte prentefridomstida under *Struensee* løyste for den demninga som lenge hadde stengt inne norsk kritikk og norske krav. At det verkeleg her var innestengde krav som no endeleg fekk høve til å bryta fram, syner både mengda av alle dei flogskriftene som no kom som med eitt slag, og den beiske og stride tonen som går gjennom dei. Dei ber fram klager til styringa frå «det i mange Aar foragtede Norge», eit land som er vanstyrt, rikt av natur, men fattig av politikken, eit nordisk Peru, som lenge har vori «et Rov for

Johan Nordahl Brun.

fremmed Begierlighed», og lik Peru har fått metalla sine støypte til lekkjer for seg sjølv. *Johan Nordahl Brun* «Dog vaagne vi vel op engang og bryde Lænker, Baand og Tvang» er berre i poetisk form den same stemninga som talar til oss frå desse skrifterne. Ikkje under at songen vart populær med eitt slag, ein verkeleg fedrelandssong; han gav berre utløsning for det som brann i hugane.

Det kom nytt liv i det gamle kravet om norsk kommerskolle-

gium, ein norsk bank, og serleg vart det gjennombrotet for universitetskravet. Det vart den nasjonale merkesaka, — for nordmennene ei nasjonal æressak, ein prøvestein på om landet verkeleg var eit rike eller ei, — for Danmark ei politisk farleg sak, byrjinga til nasjonal utskiljing, oppløysinga av heilstaten. Men utskiljinga var alt i full gang og let seg ikkje stogga. Vi har nemnt at norske studentar og kandidatar skilde seg ut frå dei danske og skipa sitt Norske Selskab, i bokheimen skilde diktarane seg ut, og for fyrste gong får vi ein norsk diktar-skule. Det blir ei dikting som er fylt av heimlengt, og søker heimlege emne, norsk natur, folkeliv og soge. Det blir noko ungt og friskt over denne diktinga, med den barnlege gleda over det norske og tilhugen til å lyfta det høgt opp, så alle kan sjå og undra seg over den norske herlegdomen. Det er ein

aug til reint demonstrativt å leita fram det sernorske, krafta og villskapen i natura — Hornelens Fjelde og Sarpens Vælde —, likt som dei absolutt ikkje har noko sidestykke til i Danmark. Det har nok samanheng med ei ny naturkjensle som er i kjømda mange land, eit førebod om romantikken, men hiå oss får det likevel sin demonstrativt sernorske karakter. Vi finn det same når det gield emne frå folkelivet med framdraginga av bonden, odelsbonden, i motsetning til den «usselig vorned» eller den stamnsbundne bonden i Danmark.

Det møter ein eit frimod i den norske bokheimen i denne tida som visseleg ikkje har noko storslege eller heltevore med seg, men det er meir enn ein før har sett, og det let seg vanskeleg forklåra berre ut ifrå heimlege tilhøve. Så avhengige som nordmennene til alle tider har vori, og er, av meiningar og syns- måtar i utlandet, så hadde dei nok ikkje no heller våga seg så langt frampå om dei ikkje hadde kjent seg i pakt med europeiske tankar; men det var nett derifrå dei fekk den beste hjelpa. To menn lyt her nemnast framom alle andre, Montesquieu og Rousseau. Av *Montesquieu* skal vi i denne samanhengen berre nemna klima-teorien hans, den læra at fridoms- kjærleiken er serskilt sterk hjå fjellfolk, og at Norderlanda er ei kjelde for fridomen i Europa. Det var ei lære som fall i god jord i Noreg. Ein forfattar som Strøm klagar jamvel over at vi gjer krav på rang over andre folk, «blot fordi vi vare fødte under et andet Climat.» Endå meir enn Montesquieu fekk likevel *Rousseau* å seia, for han verka til fleire sider og meir radikalt. Alt moderne demokrati står i ei hovudgjeld til Rousseau, men knapt i noko land såleis som i Noreg. Læra hans om det frie og harmoniske livet i natura var det vanskeleg å få til å høva på den ufrie bonden som var det vanlege i alle Europas land, men nordmennene kunne ta denne læra til inntekt for seg. Det var ei lykke for oss nordmenn, at då vår indre nasjonale vokster hadde nått så langt i mogning at eit gjennombrot kunne vera mogleg, då var i heile Vest-Europa demokratiet det store nye som banka på døra og ville sleppa inn. Det sosiale demokrati som dei

ropte etter i andre land, det hadde vi fullferdig som ein ar
ifrå fedrane. (Sars).

Tenkjande menn hadde lenge lagt merke til den store fri
domen åt den norske bonden samanlikna med den danske. Al
Erich Pontoppidan, som var biskop i Bergen i 1750-åra, kunn
skrieva at den norske odelsbonden åtte garden sin med sam
makt som ein herremann; dette gav han ein friare tankegang
livleg, energisk, og vend mot det høge. Til ein tankegang som
var såleis innstilt, kom så den demokratiske forkynninga å
Rousseau. Hadde nordmennene i tidlegare adelsstolte tide
måtta blygjast og slå augo ned når dei samanlikna sitt fattige
land med andre, så vart det no på ein annan måte. Noreg
hadde òg si ære. Det var odelsbonden. Og han var norsk
«den sande norske Mand», rette etterkomaren etter dei gamle
bøndene og hovdingane som hadde tala så djervt til kongane
på tinget i gamal tid.

Det var vanleg tale både mellom nordmenn og danskar at
dei levde i ein av dei friaste statane i Europa. Ein underleg tale
til å vera i det reinaste einveldet i Europa, men det var likeve
noko sant og rett i det òg, om ein med fridom meinte at de
levde i ein lovbunden rettsstat med eit humant styre og stor indi
viduell fridom innafor dei rammene som privatlivet sette. Men
hjá nordmennene fekk denne fridomstalen dertil eit nytt og ser
merkt innhald. Det var ein norsk fridom, som var eine
ståande, bondefridomen, ein arv ifrå fedrane, som dei hadde
berga tvert igjennom både unionar og lydriketid. Sjøelve kon
gens rett til land og rike var ikkje av anna slag enn den som
odelsbonden hadde til garden sin. I eit hildrande lys av soge
romantikk såg ein sjøelve den gamle saga stiga fram med bonden.
Dette var den gongen livs naudsynleg sjølvhevding. Gav den
gamle saga oss det adelspatent vi hadde bruk for om vi skulle
få eit rom mellom Europas nasjonar, så var det hjå bonden
dette kostelege klenodiet var å finna. No var ei viss bonde
interesse ikkje noko eineståande denne tida, men heller vanleg
i mange land i Vest-og Midt-Europa. Det var berre det, at i
Noreg fekk denne interessa ein uvanleg styrke og ein reint

ernorsk karakter. I andre land vart interessa for bonden hovudsakleg demokratisk eller filantropisk. I Noreg vart hovudsakleg nasjonal. Det nasjonale, historisk romantiske trøynde her saman med det moderne demokratiske og førde til det fenomen som ein kallar den norske odelsbondedyrkinga. Det er i den ei nasjonal sjølvhevdning som ikkje minst måtte vera kjenneleg for danskane. Ein mann som Suhm kunne likevel påstå at nordmennene hadde ein meir sermerkt karakter og kjende sterkare at dei var eit folk enn danskane. I dette var Suhm noko rett. Den helsefriske harmoniske voksteren er ikkje medviten om seg sjølv på same måten som den som tek til å koma til krefter og nytt liv etter sjukdom og avmakt.

Makta i den norske bondedyrkinga var så sterk at mange danskar vart rivne med, og det vart mode i vide ringar i Danmark å sverma for den norske bonden, ja det var vel ingen som gjorde meir til å driva fram og breia ut odelsbondedyrkinga, enn dansken *Tyge Rothe*. Dette var ei interesse som bar sine gode frukter for Danmark sjølv. Den lykkelege frigjeringa av den danske bonden i 1788 er ikkje utan samband med den frie og vyrde stoda åt den norske bonden. Det var ikkje berre ein slumpetreff at det var ein nordmann, *Christian Colbjørnsen*, som vart sekretær og største drivkrafta i den store landbrukskommisjonen som førde fram denne saka.

At juristar og forretningsmenn, og sume bønder òg, på same tid av praktiske grunnar gjekk til eit farleg åtak på odelsretten, har samband med ei anna hovudsak ved tida, det kritisk rasjonalistiske. Dei meinte han hadde gjort si historiske gjerning, men han høvde ikkje lenger i ei moderne tid, og no var bondefridomen så grunnfest at han ville bli ståande utrørt, endå om odelsretten fall. Så mykje vyrdnad for sogeplanten kring odelsretten hadde likevel mange av motstandane òg, at dei var viljuge til å la denne «den norske Almues Husgud», eit slikt «ædelt Mindesmærke af Alderdommens Høyagtelse for Folket», bli ståande, når han berre vart sterkt nok avgrensa.

Det var likevel hendingar i samtida som gav eit anna bilete

av den norske bonden enn det glansbiletet av «odelsbonden» som litteraturen krusa for. *Strilekrigen* og *Lofthus-rørsla* synt ei bondefolk i fattigdom og rein naud, men her heller var det ikkje armoda og fattigdomen ein mest feste seg ved, meir krafta og modet som sette reisingane i gang og førde dei fram. Så regjeringa vart nøydd til å bøya seg for bondekrava og slapp ned eller ta av omframskatten etter *Strilekrigen* og ta av dei danske kornmonopolet og letta på sagbrukstvangen etter *Lofthus-rørsla*. Desse bondereisingane kunne nok setta støy i mange gode besteborgarar, og dei kunne dra sløret til side for ei uhyggeleg klassemotsetning, som når den gode patrioten Bernt Anker ikkje visste noko betre å seia om den ulykkelege lekkjebundne *Lofthus* enn at han kunne spytta han i andletet, men hovudinntrykket av reisingane er likevel helst at dei styrkte trua på bonden og auka sjølvkjensla åt nasjonen i dei heile.

I slutten av denne tidbolken kom så ei anna bonderørsla som lærde å kjenna bonden frå ei ny side, den åndelege vekkinga som fylgde med *Hans Nielsen Hauge*. Ho er eit vitnemål om åndeleg kraft, sjølvstende og myndigskap, og peikar sterkare enn nokor anna bonderørsle inn i framtida. Dei politiske fylgjene av ho kom fyrst til synes smått om senn etter 1814, etter som bøndene tok til å rykkja inn i det romet som grunnlova hadde laga åt dei. Det fyrste inntrykket av denne rørsla på overklassene var knapt mykje betre enn av *Strilekrigen* og *Lofthus-rørsla*. Her var åndeleg forvirring, og meir sin fanatisme, sjølv gode og autoritetsfiendskap var ho samei funnsfarleg.

Med odelbondedyrkinga byrjar den underlege og motsetningsrike saga om den norske intelligensen og bonden, lengselen eller trongen hjå overklassene i Noreg etter å koma i samband med det djupast og sterkast nasjonale, — ei søge om til draging og fråstøyting gjennom over hundre år. Eit absolutt vitnemål for å forstå hendingane i 1814. Det var sønene åt dei akademiske intelligens frå 1770-åra som gav grunnlova.

Interessa for bonden fekk også styrking frå fysiokratisk

raumdrag. Var jordbruket den grunnleggjande næringsvegen
 om velstandet og makta åt riket kvilte på, og var eit kraft-
 fullt bondestand det «naturlege tilstand», så måtte det òg festa
 seg på bonden på ein annan måte enn før. Alt Schøning var
 oververka av slike tankar, og dei var med og dreiv fram alle dei
 bygdeskildringane som serleg tok til å koma frå 1760-åra, og
 som fekk sin eigen skipnad med offentleggjering i *Topograph-
 iske Journal* frå 1792 og utetter. Det var her ei interesse som
 også gav seg utslag i alle dei *landhusholdningsselskapa* som vart
 stifta frå 1770-åra. Alt dette var reine embetsmannstiltak,
 men dei reiv alltid med sume av dei fremste bøndene og fekk
 mykje liten verknad nedetter. Det var her ei utnytting av lokal-
 interesse som måtte koma fedrelandet til gode, og tilsaman-
 sett måtte det gjera biletet av fedrelandet mykje rikare. —
 Interesse for dei norske folkemåla var mykje eldre og hadde
 alt gjevi seg utslag tidleg i det 17de hundreåret. Liksom med
 bygdeskildringane finn vi her både ei bygdemålsgransking og
 bygdemålsdikting som vi knapt har fullgodt sidestykke til i
 andre land på same tid, og som vi ikkje kan forklåra anna ut-
 frå dei sermerkte nasjonale vilkåra i landet vårt.

Det var inkje under at frambrotet av norsk nasjonal-
 sjensle tyktest farleg for den danske heilstaten. Det syner
 best den harde danske reaksjonen under Guldberg. Orda hans
 om at «ingen Nordmand er til, alle ere vi Borgere af den
 danske Stat» var eit protestrop mot noko som han er mykje
 redd. Han visste at «ved det mindste Udbrud er Norge forlo-
 ven, der da vist vil være en Republik for sig selv efter den norsk-
 engelske Aand.» Denne otten er så sterk at han jamvel ligg
 under hjå gode Noregsvener i Danmark. Ein mann som *Tyge
 Zothe* skriv nok med varm venskap for Noreg, og ved Noregs-
 reisa åt kronprinsen i 1788 skreiv han med streng rettvise
 «Om nogle Dannemarks og Norges Fordringer til hinanden»,
 men han er heilstatmann så god som nokon. Og lyder ein
 etter undertonane i boka når ein les, så skal ein ikkje kunna
 ta i mist av den ting, at denne ærlege og mannslege boka er
 skriven av ein redd mann. Han er redd for at Danmark skal

missa Noreg. Difor er det om å gjera at broderlikskapen bli så strengt og rettvist gjennomført av regjeringa. Danmark interesse av å halda fast på Noreg, er nok like sterk i denne boka som venskapen med Noreg.

Ved det fyrste augnekastet på dei norske bokverka i denne tida kan det tykkjast at denne otte hjå danskane må vere mykje overdriven. Frårekna agitasjonsskriftene i prentefridomstida under Struensee fløymer då dei norske skrifter enno over av heilstatpatriotisme. Det er liksom dei har fedrelandskjensle i to høgder, ei for Noreg og ei for heilstaten. Over alt anna er norsk fedrelandskjensle ustanselig fyrst sist truskap mot kongen og det kongelige hus, — og det kongelige einvelde. Sjølv diktaren av fedrelandssongen har det a saman, den sterke nordmannskjensla, truskapen mot kongen einveldet og heilstaten, og Johan Nordahl Brun er både på godt og vondt typen på ein nordmann for si tid. Det høyrde med til god tone. Difor hadde det vel òg same sanning og alvor som så mykje anna som høyrer konvensjonen til. Sjølv understrekinga av det er mistenkjeleg. Hadde det vori så sjølv sagt som det skal sjå ut, hadde det knapt vori grunn til å demonstrera det så sterkt. Det treng ikkje vera nok uærlig i det, berre ein viss utryggskap. Bak denne offisielle idyllen hadde ein i prentefridomstida fått ein skimt av alvor som ikkje var ufarleg. Glimtvis kunne det gje seg til kjenn seinare òg, «Norge, du forladte Plet paa Kloden, som er all ved dig selv og intet ved Omsorg», — desse orda av *Bernstorff* og *Anker* ved eit offentleg høve, gjev grunnstemninga i Noreg og den kunne ikkje vera ufarleg. Dette var det som gjekk djupt i past, og det var danskane aller minst i tvil om. Det avgjorde dansk politikk i heile den siste unionstida. Det var heilstat politikk med otte for å gje Noreg for lang taum så landet skulle gli for langt bort ifrå Danmark, men dette under større og større reddhug for at denne politikken var farleg, om misnøyet i Noreg skulle bli for stort. Ein edel tenkjar som Rothemann kunne nok dra opp dei store linene for ein politikk for framtida; regjeringa nøydde seg med ein politikk for dagen. Un-

versitetssaka og banksaka er det mest lærerike vitnemålet om det. Lagnaden åt desse sakene syner best kva styrke den danske heilstatpolitikken enno hadde. Mest lærerik er *universitetssaka*.

Etter ein hissig framstøyt i Struensee-tida tok nordmennene saka oppatt i 1790-åra, og denne gongen med større vekt, men etter beiske røynsler våga dei ikkje no å føra saka som ei nasjonal merkesak, som ho verkeleg var. Dei skuva dei nasjonale omsyn i bakgrunnen og heldt fram dei reint praktiske og økonomiske, eller dei reint heilstatlege. Såleis presten *Wilse*, som reiste saka: «Vi bør ikke glemme at vi ere Danske i Almindelighed fordi om vi ere Norske i Særdeleshed.» «Vi ere een Stat og eet Folk og ligesaavel ansee hverandre som Børn af een Landets Fader som samme Dyrkere af eet Sprog, een Troe og een Gud.» Såleis blir heilstatpolitikken boren føre til skjold og verje for dei norske krava. No var *Wilse* danske fødd, så for han var dette rimelegvis prinsipielt rett like vel som det var praktisk og politisk klokt; men nordmennene skil seg ikkje mykje ut. Berre ein så vidt djerv mann som *Enevold Falsen* våga seg inn på kritikk over den «Kolonie-behandling» Noreg fekk. Det var eit over lag sterkt krav frå den offentlege folkemeininga i universitetssaka, men den danske regjeringa våga å nekta. Og det er ikkje likt til at ho våga for mykje, — i alle fall ikkje for den nærmaste framtida. «Troeskabs Lue» loga like høgt heretter som før hjå nordmennene, om ein skal lyda etter det som kom offentleg fram. Det fortel også greitt nok om stoda at ved det avgjerande møtet som tok opp saka, heldt dei fleste av embetsmennene i Oslo seg borte; det var ikkje farefritt å vera med her. Så sterk kjende den danske heilstatpolitikken seg endå i ei tid då dei danske statsmennene vel visste om at den svenske kongen intrigerte og lenge hadde intrigert for å få Noreg over på Sveriges side, og i ei tid som var så vidt politisk oppskaka og fylt av fridoms ånd som beint innunder den franske revolusjonen.

No fortel rett nok *Jacob Aall* at den franske revolusjonen vekte ikkje så stor eldhug i Noreg som i Danmark. Det er

sikkert rett nok om ein samanliknar radikalismen i Kjøbenhavn med den omgangen Jacob Aall mest hadde i Noreg; for det var austlandske og sørlandske forretningsmenn, med så mykje naturleg tilhug til politisk radikalisme som ein vanleg plar finna hjå ei økonomisk overklasse. Dertil var dette nett dei folka i Noreg som i lange tider hadde hatt forretningane sine på England, som sjølve hadde fått utdanninga si i England og sende sønene sine dit. Dei var engelsk orienterte, men England var dødsfienden åt Frankrike i denne tida, og i England høyrde det i vide ringar med til god nasjonal tone å tala vondt og hådleg om den franske revolusjonen. At norske forretningsmenn var påverka av denne tonen, er berre det ein kan venta; men fordi om dei ikkje var oppglødde for revolusjonen, heldt dei ikkje på det danske einvaldssystemet. Ut ifrå si engelske innstilling var dei like opne for kritikk mot det som nokon av dei som hyllte revolusjonen. Det skulle serleg vera i austlandsbyane at interessa for revolusjonen var lita, men likevel har vi nettopp frå dei fleire vitnemål om korleis dei i lag og gilde drakk skåler for revolusjonen, for fridom og likskap og song revolusjonære songar. Alt i det fyrste revolusjonsåret fortel stiftamtmannen i Oslo, greiv Moltke, at «Norges kiekke Sønner» aktar vel på kor fridomen går fram i Europa, så dei kan vinna nye føremoner for landet sitt. Frå same året har vi melding frå G. M. Armfelt, agenten åt Gustaf III, om at han tinga med mektige menn på Austlandet, og at dei var varmuga ved tanken på lausriving frå Danmark. Den indre samanhengen mellom desse to meldingane er openberr. I Trondheim og serskilt i Bergen var eldhugen for revolusjonen endå sterkare. Ei så veldig hending som den franske revolusjonen løyser ut sterke åndelege krefter; og presset av dei kjennest vidt kring land og djupt ned i folkelaga. Dertil kjem at i alle land i Vest- og Midt-Europa var dei same sosiale og åndelege kreftene verksame, sterkt eller veikt, som førde til den store eksplosjonen i Frankrike.

Det var naturleg at den radikale diskusjonen gjekk høgast i dei unge akademiske krinsane i Kjøbenhavn med så radikale

menn som P. A. Heiberg og Malthé Conrad Bruun til førarar. Den norske akademiske ungdomen var med midt oppi alt dette, og det var denne ungdomen som tok førarskapen i 1814. Kor godt opplyste nordmenn fylgde med i revolusjonen, og kor mykje dei var påverka av han, let seg elles ikkje avgjera beinveges. Det kan ein derimot slutta seg til frå talane i Riksforsamlinga og arbeidet med grunnlova i 1814.

Den politiske liberalismen som her braut gjennom til makt, fekk avgjerande fylgjer for den nasjonale framvoksteren. Slik var det i Vest- og Midt-Europa, og slik vart det i Noreg.

Tida for revolusjons- og Napoleonskrigane er sjølv gjennombrøtet for den moderne nasjonalitetstanken. I denne tida er det vi får dei fyrste store folkereisingane som skaper og grunnlegg eller atterføder nasjonar. Det byrja med den nordamerikanske fridomskrigen frå 1775 til 1783; den må ha gjort eit sterkt inntrykk her i Noreg, for det blir endå skrivi mykje om han ein mannsalder etterpå. Den var førelauparen, Johannes frå øydemarka, som ropte: «Ei ny tid er nær!» Alt eit par år før denne krigen hadde vi fått Polens fyrste deling. Denne øydelegginga av ein nasjon vekte uhyggeleg oppsikt mellom opplyste folk i alle land, og mellom polakkane nasjonal lidenskap og ei udøyeleg von om oppatterreising. Det førde til reisinga i 1794, som i alle fall var så mykje av ei folkereising som var mogleg i Polen den tid. Interesse for den drukna likevel for dei store hendingane i vest, den franske folkereisinga i 1793. Her galdt det det førande folket i Europa, *la grande nation*. Det reiste seg i veldig kraft til vern for landet og for revolusjonen. Denne reisinga var kosmopolitisk av ånd, som heile revolusjonsideologien var det, og likevel var ho eit djupt utbrot av fransk ånd og lynde, nasjonal av natur, om ikkje av tanke og medvit, og vart i fylgjene sine til eit gjennombrøt for nasjonalitetstanken i sin heilskap. Det var eit stort folk som ville forma sin rikskipnad og leva sitt liv etter si natur, etter sine ideal om fri-dom og likskap. Nasjonaliteten og demokratiet si sak rann saman i ein mektig straum og løyste ut ei folkekraft som verda

sjeldan hadde sett maken til. Snart etter kom så folke-reisingane mot Napoleons ovrike, den spanske frå 1808 og den tyske frå 1813. Denne siste var den viktigaste, ikkje berre fordi ho kom i eit folk som stod oss nær i ætt, men fordi dette folket hadde diktarar og tenkjarar som hadde fylt nasjonalitetstanken med nytt og rikare innhald, — forfattarar som også vart kjende og lesne hjå oss.)

Før hadde politisk teori ikkje rekna med nasjonar. Statane hadde berre vori juridiske samlingar av individ som ikkje hadde anna saman enn regjering; dei forklåra det gjerne med at folket hadde gått saman om ei sosial kontrakt. No vart samhaldet i nasjonane forklåra organisk og moralsk, ikkje juridisk og mekanisk som før. Staten vart eit moralsk kollektiv, ein individualitet, han burde vera ein nasjon. Om ein i ei einaste setning vil freista forma gjennombrøtet for nasjonalitetstanken ved 1800, kan ein seia at før hadde statane skapt nasjonane, heretter skapte nasjonane statane.

Den norske folkereisinga i 1814 er i slekt med det demokratiske i den franske revolusjonen, men fyrst og fremst med det nasjonale moment i alle desse reisingane. Vi har sett at ho er førebudd med ein lang og mangesidig indre vokster. Det ville likevel vera eit stort mistak å tru at nordmennene endå var så langt komne at dei av seg sjølve var reiduge til ei reising mot den danske heilstaten. Ikkje eingong i ei så uroleg og oppskaka tid som revolusjonen, og med så store og manande føredøme rundt ikring seg, var dei mogne til det. Hendingar utanfrå måtte fyrst koma og riva landet med vald ut or samfestet med Danmark.

Fridomen vart fødd av ei jordisk moder, av ulykka, seier Wergeland. Det gjeld som ein ålmenn regel, men få stader med slik sanning som i Noreg. Den voksteren som hadde spirt gjennom lange, stille tider, måtte gå gjennom trengselstidene i krigs- og naudsåra frå 1807 til 14 før han kunne mognast og slå ut i blom.

Med ikkje liten dugleik hadde den danske regjeringa greitt å halda nøytraliteten gjennom ein 15 års europeisk krig, men

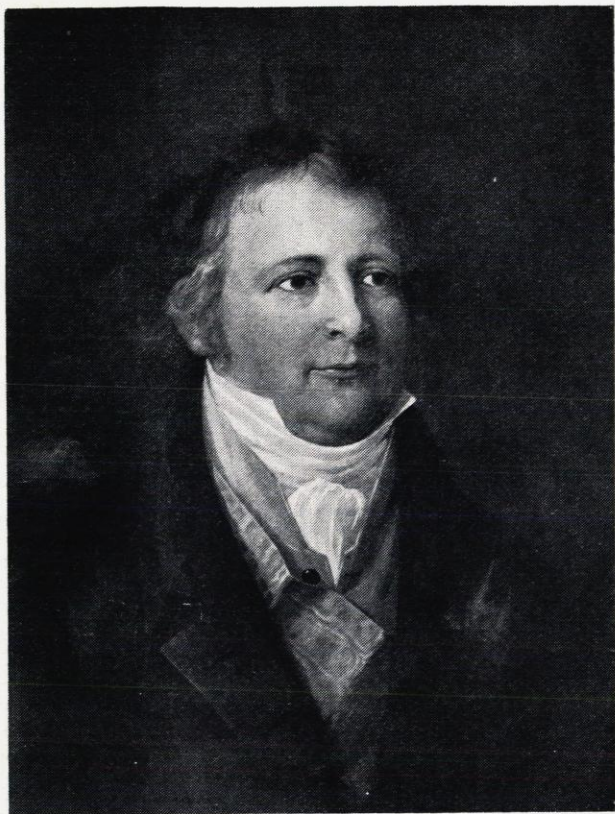
til slutt vart presset for hardt. Etter freden i Tilsit, 1807, vart dei skandinaviske folka òg rivne med i krigen, om lag på same tid som Den pyreneiske halvøya, dei to utlemanane på den europeiske verdsbolken. Folk forstod at det var den ulykkelige engelske politikken som reiv staten med i krigen «på den galne sida»; men ingen kunne vera i tvil om, at hadde Noreg vori eit rike for seg, med sin eigen utrikspolitikk, så kunne slikt ikkje ha hendt. Og i alle tilfelle laut regjeringa sjølv ta ansvaret for at ho med same kasta landet inn i ein krig med Sverige, så vi fekk ein to frontars krig, både mot aust og vest, og stoda vart til gagns fortvila.

Ei så lang og hard pårøyning som Napoleons-krigane måtte tidleg eller seint dra fram i dagen veikskapen ved alle politiske system, såleis òg dei store geografiske vanskaner ved eit politisk samfeste mellom eit land som eigenleg er eit framhald av den mellom-europeiske lågsletta og så eit vilt fjelland som Noreg på ei halvøy på den andre sida av eit hav. Hadde denne geografiske motsetninga før vekt tvil hjå tenkjande menn om den militær-politiske nytta av samfestet med Danmark, så fekk no heile nasjonen kjenna på kroppen kor unaturleg dette samfestet var. Men hadde samfestet med Danmark inga militær-politisk nytte, kva nytte hadde det då? Hadde det andre verdiar å gje som var så store at det var verdt å halda fast på det, når det tvert imot si eigenlege meining vart ein politisk fare? Var det verdt å ofra noko for det? Korleis var det økonomisk? Vi har sett at det var ei ålmenn og vel innarbeidd førestelling at Noreg vart utnytta til beste for Danmark. I forretningslivet var Noreg sterkare knytt til England enn til Danmark, og framom alt: sambandet med England var noko som hadde grott fram av seg sjølv, fritt og naturleg. Det som batt til Danmark, var for ein stor del komi ved tiltak frå regjeringa og kjendest som unatur og ufridom. Det var serrettar og monopol for Kjøbenhavn, og det var kornmonopolet som ein meinte var til skade for landet og til hinder for ei jamn forsyning med korn, og som var inderleg hata så lenge det varde. Heile kornpolitikken åt heilstaten tyktest fallitt då

han vart sett på ei alvorleg prøve ved krigen i 1807. Landet stod utan forsyningar, — som ein dansk fødd embetsmann, professor Platou skriv, «formedelst den gamle, selv hos de saare underordnede Embedsmænd fast ubegribelig indgroede Fordom, at Norge ei var at stole paa, og at det altsaa ei uden til største Nødtørft burde forsynes med Alt hvad der hører til Selvstændigheds Forsvar,» — i dette tilfelle korn.

Tvil på samfestet med Danmark kunne då knapt tenkjande menn halda seg frå livet; men det er langt ifrå tvil til vilje og vedtak, til brot med eit politisk system som har røter langt att- over i fortida. Det kan vera så mange trådar av kjensler og for- domar som knyter ein til fortida, og som ikkje er så lette å riva over. Det syner nett stoda åt den førande samfunnsskassa i Noreg denne tida, embetsmennene. Trass i mykjen varm nordmanns- hug kjende store delar av embetsklassa seg så sterkt knytte til Danmark ved tradisjonar, ved slektskap og venskap, ved heile tyngda av mange hundre års samliv, at den tanken å riva seg laus frå Danmark vanskeleg kunne festa rot. Djupare røter i Noreg hadde forretningsklassa, og framom alt, ho var mindre fest til Danmark, og sterkare knytt til England. Ho kjende sterkast dei økonomiske ulykkene ved den danske politikken; det gav lettare tvilen rom og dreiv kritikken fram til gjennom- brot. Det var nett det som skjedde hjå ein mann som *greiv Wedel Jarlsberg* og dei mennene som han samla kring seg.

Av ætt og oppseding var *Wedel* svært lite nordmann. Farsætta hans var adelsmenn og embetsmenn, heilt ut knytte til heilstaten og med mange fleire slektningar buande i Dan- mark enn i Noreg. Morsætta hans var nok norsk, men mora treivst best i Danmark og busette seg der då ho vart skild frå mannen. Faren var diplomat og oppsedinga åt *greiv Herman* deretter, flakkande frå land til land, Italia, Danmark og Sles- vig, Nederland, men hovudsakleg England, lærarane danske og tyske. Frå 10 til 20 års alder hadde han heimen sin i Lon- don, frå 20 til 26 år i Kjøbenhavn, hadde berre vori eit par snøgge ferder til *Jarlsberg* i barneåra, så då han endeleg slo seg ned i Noreg 26 år gamal, kunne han ikkje ha stort anna enn

Greiv Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg.

andre hands kjennskap til landet; og det er fortalt at han ikkje berre tala dansk mål som alle andre av hans klasse, men som ein fødd danske. Altså på det nærmaste ein utlending. Å tala om nasjonale instinkt hjå ein slik mann ville vera usans. Likevel vart han ein varmhuga norsk patriot, og ein av førarane i våre gjennombrøtsår til fridomen. Dette seier oss alt ein del om Noregs fattigdom på gode menn; det seier oss òg ein del om kor det var med nordmannskapen åt våre førande menn i desse åra. Rett nok var den kosmopolitiske oppsedinga åt Wedel noko for seg sjølv, men i mellomstoda si mellom norsk og dansk er han helst sermerkt for mange av medspelarane i Noregs drama i desse åra.

Rang og rikdom gjorde det naturleg for Wedel å koma i framgrunnen; men den rolla han spelte, har han likevel å takka sin eigen dugleik. Han var i mange måtar ei ideell og ei storfelt natur, fri og open, sjølvstendig, modig og uvyrden, dåds-huga og arbeidsglad, snøgg i tanke og snøgg til gjerning, og mykje ærehuga. Han ville vera med og spela ei rolle i staten, og det måtte vera ei stor rolle. I valet mellom Noreg og Danmark har det vel fyrst vori avgjerande for han at han var arving til Jarlsberg, den fornemste adelege stillinga og den største samla jordeigedomen i Noreg. Såleis var han trass i alt ved fødsel og arv utpeika til å bli nordmann. Med si frie konstitusjonelle innstilling ifrå England og heller ikkje upåverka av den franske revolusjon kom han i eit protesthøve til heile det danske einvaldssystemet, både hoffet og kollegiestyringa, og ikkje minst kongen (eller endå kronprinsen) personleg. Til å gå inn i det maskinverket var han ikkje skikka. Då var det friare armslag å venta i Noreg. I ungdomsåra i Kjøbenhavn har han så vorti fengd av den romantiske oppglødinga for Noreg som det fanst ikkje lite av der. Venteleg har han òg komi noko saman med unge norske studentar og kandidatar, og det var knapt nokon stad nordmannshugen var så medviten og så lengselsfullt varm som mellom dei unge nordmennene i den danske hovudstaden. Då han fyrst hadde gjort sitt val, og for Wedel var det mykje av eit medvite val

å bli nordmann, så var det gjort av ein ærleg og heilstøypt mann, som gjorde det til ei livsoppgåve og gjekk inn med heile sin person for den oppgåva å vera nordmann.

Ved giftarmålet sitt med dotter og einarvingen åt Peder Anker kom Wedel inn i det rikaste handelspatrisiatet i Noreg, der fri engelsk innstilling og ein viss sjølvstendehug hadde tradisjonar. Med sitt vide internasjonale utsyn og utan anten nasjonale fordomar eller instinkt kom han her som ei frisk og uvyrden kraft. Han kom med i regjeringskommisjonen og dreiv han fram frå å vera berre ein kommisjon til å styra med ymse landsviktige tiltak, til å bli ei regjering som førde norsk politikk og tvinga den danske regjeringa til å bøya seg for norske krav. Så langt var han endå berre ein reiskap for ein norsk nasjonal vilje. Men han gjekk lenger, han ville riva Noreg heilt laus frå samfestet med Danmark og i staden knyta det til Sverige, men då i ei friare stode og med eigen riksskipnad. Denne politikken hadde over lag veikt grunnlag å stå på i Noreg. Sjølvstendehugen og opposisjonen mot Danmark hadde nok gjort at spørsmålet vart diskutert både mellom nordmenn og danskar like frå 1770-åra, frå fyrsten kanskje meir som ein leik med ein farleg og lokkande tanke, seinare med større alvor. Diskusjonen har jamvel vori nokså vanleg. Det er eit lærerikt vitnemål om det når vi i 1790-åra finn ein litterær strid om saka mellom to norske offiserar, Schmettow og Mansbach, båe to eigenleg tyskarar, og skreiv på tysk. Dei drøftar saka frå militær synsstad og som offiserar sjølv sagt strengt lojalt. Ein hovudpunkt for dei er nett om svenskehatet i Noreg er sterkt nok til å hindra lausriving frå Danmark. Slik kunne altså saka ta seg ut for folk som kom utafra og skulle gjera seg ei meining om stoda. Men for folket i sin heilskap var ein union med Sverige ein ny tanke og ingen god, — likevel ingen umogleg. Det synte hendingane 5 år seinare. Mest imot stod sikkert her embetsklassa, som enno stort sett var danskorientert. Hja bøndene hadde nok krigane med Sverige og agitasjon i samband med dei, ali fram eit slag primitivt grannehat; men det gjekk ikkje djupare

enn at ein klok agitasjon i dei gamle bondefredane si ånd kunne ha vunni over det. Friast stod dei store forretningsmennene. Hjø dei låg lausrivingshugen som ein brann som det lett kunne fatna i. Hjø dei var det Wedel sjølv dreiv agitasjonen sin; forretningsmenn hadde vori med på notane då Gustaf III freista seg med sin agitasjon ved 1790, og hjå dei hadde tankane på å gå i lag med England òg vori framme, som Bernt Anker tydeleg let skina fram i 1789.

Med embetsmennene mot seg, og bøndene saman med embetsmennene, stod denne politikken likevel så veikt at einaste vona for han var ein så tilfelleleg ting som populariteten åt *Christian August*. Den var visseleg stor, men Christian August hadde då heller ikkje røter i Noreg; han var ein holsteinar som hadde butt her i 4 år. Den danske regjeringa kjende seg likevel ikkje tryggare på Noreg enn at ho var alvorleg redd; men då prinsen ikkje ville la seg bruka til det som for han ville ha vori forråding mot den danske kongen, var politikken åt greiv Wedel også tapt. Heilt utan fylgjer vart han likevel ikkje. Desse åra førebudde den politikken som vart førd i året 1814 både på den norske og svenske sida av grensa — på den norske sida hjå dei mennene som tok opp unionstanken, på den svenske sida ved å førebu tanken om union med eit fritt styrt Noreg, og ved å styrkja førestellinga om at det fanst grunnlag for ein slik politikk i Noreg.

Mykje betre enn hjå Wedel råkar ein medelsmeininga i det norske forretningsstandet, og sikkert også i embetsstandet, hjå *Jacob Aall*. Aall var ein sers varm danskven og ei gjennom lojal natur, mild og samvitsvar, livredd for å gjera nokon urett, smålåten og mykje varsam til å leggja sine ord. Likevel har den danske politikken, som ikkje tyktest ta noko omsyn til den himme'ropande nauda som Aall dagleg kunne sjå kring seg, fått bloder til å koka av harme jamvel hjå denne spaklyndte mannen. I eit skriv til regjeringskommisjonen som vart underskrivi av 89 forretningsmenn på Sørlandet, kravde han beinveges tinging med England om kornfred; men serskilt slepte han harmen laus i eit brev til Christian August i september

1809. Han skildrar ulykka og klagar over styringa: «Dersom Rigernes Konge vilde, i Følge Statsforfatningen, anse deslige ydmyge Forestillinger som Oprørets tændte Fakkell, saa maatte retsindige Nordmænd i Sandhed beklage at det var en enkelt Mand voldgivet at behandle denne agtværdige Nation som en Flok Dyr og som et mekanisk Instrument, ene skabt til at lyde Regentens vilkaarlige Bud.» Om

Prins Christian August.

her ikkje skal bli oppreist eller oppstyr, krev han fred, straks og absolutt, «endog uden udtrykkelig Hjemmel fra den danske Regjering», så landet kan få mat. Deretter krev han at «den bedre Deel af Landets Borgere» skal koma saman til rådlegging om dei tiltak som må gjerast. I røynda utvidar kritikken åt Jacob Aall seg her til ei klage over sjølv einveldet («dersom . . . i Følge Statsforfatningen»); han krev ikkje beint fram ei oppgjeving av einveldet, men harmen over ei styring som førde til så ulykkelege tilstand ligg likevel under som eit dult trugsmål mot det. Det vern som kan halda oppe einveldet her, er mykje tynnsli og kan breista for den minste påkjenninga.

Den mannen han skreiv til, Christian August, var då òg for å gje opp einveldet og gje ei måtehalden grunnlov både for Danmark og Noreg. Ein fri riksskipnad for Noreg var eit grunnvilkår for politikken åt Wedel og hans menn. Noreg kunne ikkje gå over til Sverige utan at folkeviljen på ein eller annan måte hadde gjevi seg til kjenne, og det kunne han berre gjen-

nom ein fri riksskipnad. Ein fri riksskipnad var eit grunnvilkår for storskandinavismen òg, den politikken å samla alle tre nordlanda. Det var med å halda fast på einveldet Fredrik VI øydela denne politikken.

Jacob Aall gav seg til å gjennomarbeida tankane sine om Noregs vilkår i ei lita bok, «Fædrelandske Ideer». Der får vi oppatt heile saga om korleis monopol- og privilegie-politikken for Kjøbenhavn er til beinveges skade for den norske handelen, korleis det norske velstandet blir dregi til Danmark ved ein urettferdig politikk, korleis dei nektar oss bank og såleis freistar få «de to Nationers Pengevæsen sammenlænket» på trass av ulike handelsinteresser og geografisk fråstand, korleis dei på same måten nektar oss universitet og såleis hindrar oss i å få ei akademisk utdanning for ungdomen som er høveleg for oss. Jacob Aall vil ikkje riva Noreg laus frå Danmark, men gjer det til eit spørsmål om ære og tiltru å få bort band mellom folka som urettferdig trykkjer det eine. Likevel skulle det ikkje meir til enn lisensar for kornhandelen og gode tider før Jacob Aall er så from som eit lam; no er det ikkje nokon grunn lenger «for Borgere til at blande sig i Fædrelandets politiske Anliggender». Dette siste er kanskje litt anger og trege fordi han før hadde våga seg for langt utpå og får stå for Jacob Aalls private rekning, men brevet hans til Christian August og «Fædrelandske Ideer» kan stå som det mest sermerkte uttrykk vi kjenner for stemninga i Noreg i 1809.

Dette er då fylgjene av den pårøyninga som krigen vart for unionen: norsk kritikk over heilstatpolitikken har stått fram friare, sterkare og myndigare enn før; veikskapen har komi klårt fram i dagen, ikkje berre ved heilstatpolitikken, men ved sjølve unionen. I ei krisestund var det tvinga fram ei serskilt norsk regjering og ein serskilt norsk politikk. Folket i sine djupe lag har høyrte ropet om at fedrelandet var i naud og fare, mann måtte gå av huse til landsforsvar. Alvoret i stoda vart haldi opp for nasjonen i det offisielle bladet «Budstikken», som *Enevold Falsen* styrde. Det er mindre artiklar enn det er tilrop, heite, hissige og eggjande, lurblåster til slag, skrivne i ein

stutt, nervøst oppjaga stil, fri og kunstnarleg, den rake motsetninga til den kansellistilen som hørde tida til. «Det Folk gaar ikke under som ofrer alt for Frihed og Ære!» Folket svara på appellen. Det synta fedrelandsånd, mod og stor offervilje.

Det vart berre ein liten og stutt krig med små slag, men i det som var, greidde dei norske soldatane seg med heider. Ånda i heren var god, og heren fylte oppgåva si og verna landet. Det som diktarane av den norske diktarskulen hadde sungi om fedrelandet, om naturen, folket og saga, den nye sogeskrivinga, bygdeskiltringane, arbeidet åt landhusholdningselskapa og det topografiske selskapet, sjølv den politiske agitasjonen, fruktene av alt dette renn no saman i ein brei straum av nyvekt, levande og offerviljug fedrelandshug. Krisa hadde sett folket på prøve, og det hadde stått prøva. I ei røynings-stund hadde folket kjent den samhug og samkjensle i fedrelandet sitt namn som gjer det til ein nasjon. Den opplevinga vart ikkje unyttig då året 1814 kom.

Det synlege og varande minnet om vekkinga i 1809 vart «*Selskabet for Norges Vel*» og Universitetet. Det var den drivande og tiltøke dansken *biskop Bech* som skipa selskapet, og meininga hans var å få til ein samskipnad som kunne samla og jamstella det spreidde arbeidet åt alle dei landhusholdningselskapa som var skipa; men greiv Wedel sette sin innverknad inn og freista gjera det til ein reiskap for norsk patriotisk politikk. I denne saka var Wedel i samsvar med tida. Framvoksteren var no så langt komen at det tok til å kjennast eit

Enevold Falsen.

sakn etter eit organ som kunne bera fram dei nasjonale krava. Hittil hadde dei sprungi fram mest som tilfelleleg, i blinde, spontant, etter som livet pressa på. Krava tok no til å vera mange og sterke, det var eit folk som tok til å vakna, og det sakna eit organ til å målbera dei. Wedel fekk gjevi selskapet ein start som den tid kjendest opposisjonell, han let det ikkje på førehand søkja om kongeleg stadfesting, men venta til skipinga var ei kjensgjerning, og regjeringa såleis fekk sett stolen for døra, han skreiv ikkje sjølv under på søknaden om slik stadfesting, og let selskapet ta avskilsfesten for Christian August 29 desember til høgtidsdag, men ikkje kongens fødselsdag, 28 januar. Tiltaket tyktest så djervt at i Danmark fantaserte folk om at her var skipa eit norsk Jakobinlag. Litt betre grunn kan vel dei ha for seg som meiner at det preussiske Tugendbund var mønstret. Det var eit lag som nett var skipa året før til sedeleg og patriotisk reising av staten, men likskapen der er heller ikkje stor.

Selskapet for Norges Vel var eit storslegi tiltak. Med sine 7 klasser og underavdelingar kring i byar og bygder var det ein samskipnad så storstila at jamvel i våre dagar skal det ikkje vera mange som toler samanlikning, og i den tid var det noko reint uhøyr. Og det vart ikkje tome former. Det synte sine fyrste år eit tiltak og eit liv i arbeid for jordbruk, industri, farvegar, folkeopplysning på alle steg og av alle slag, så det kan ikkje samanliknast med noko mindre enn ei nasjonalfor-samling, eit merkeleg vitnemål om kva kraft og liv det var i fedrelandsanda hjå førande menn i dei dagane. Nye utslag av denne gode ånd var dei spareforeiningane som tok til å springa fram i bygdene desse åra, dei fyrste visst i Råde og Vågå i 1812, og seinare kom dei andre slag i slag. Samtida tok dei til vitnemål om vaknande nasjonalånd i bondefolket, og det var rett; nasjonal tanke og kjensle var understraumen som bar desse foreiningane.

Den patriotiske, norsk-nasjonale karakteren åt selskapet vart straks kraftig understreka, då det fekk til si fyrste oppgåve å løysa den største nasjonalsaka åt nordmennene i dei dagar,

universitetssaka. Og denne gongen gjekk ikkje nordmennene så reddvore fram som dei hadde gjort 15 år før, i 1790-åra. Då søkte dei fyrst den danske regjeringa om lov til å samla inn pengegåver til eit universitet. No gjekk dei hin vegen, samla fyrst pengane og søkte så om å få universitetet. Det var modig gjort, for det var å setta heile saka på eitt kort, — at pengeinnsamlinga måtte gå vel. Det kunne tykkjast meiningslaust modig å setta i gang den største pengeinnsamlinga som landet enno hadde freista, nett i ei av dei verste tidene som landet nokon gong hadde opplevt, med krig og blokade, hungersnaud og stogg eller låke tider for store delar av forretningslivet. Men det sanna seg at store tider skaper store tiltak og dreg fram i dagen større kraft enn ein før har visst om. Som det vart skrivi ved festen for Universitetet, då det vart skipa: «National-Aanden var vakt, og ethvert Forslag til at afhjælpe et offentligt Savn eller til at befordre det Offentliges Vel fandt nu et langt villigere Øre end forhen, da Enhver tyktes alt Nyt var overflødigst efterdi man befandt sig vel ved det Gamle.»

Innsamlinga gjekk framifrå, og for visse delar av landet og folket vart ho eitt av dei fagreste æreminne som norsk fedrelandsånd nokon gong har reist seg; men innsamlinga vart merkeleg ujamn, både lokalt og klassemessig avgrensa. Storparten av pengane kom frå dei rike forretningsmennene på Austlandet, hovudsakleg frå byane rundt Oslo-fjorden. Dei har reist universitetet med gåvene sine. Om embetsmennene må ein seia at jamt over gav dei etter si evne; den største fortienesta deira er at dei har stridt universitetssaka fram i agitasjon. Det store bondefolket kom berre med flokkevis, etter som embetsmannen i bygda for tilfellet var. I slike bygder der det var ein ihuga embetsmann til å driva saka, gav dei mannjamt, i andre bygder, ja i heile fylke på Vestlandet og i store dalar på Austlandet gav dei ingen ting. I tal var dei fleirtalet av gjevarane, men summane var ikkje store, så ein einaste av dei største forretningsmennene vog dei opp alle saman. Universitetet låg den tid langt utafor synsringen åt bøndene, og overklassene

tenkte ikkje at bondesøner skulle koma til universitetet anna som reine unnatak, og då helst ved eit landøkonomi-kollegium, ein jordbruksskule, som mange meinte måtte bli knytt til universitetet. Det må undra ein at forretningsmennene på Vestlandet og i Trøndelag kom så lite eller slett ikkje med. Det galdt då her ei fedrelandsk sak som hadde ei søge på halvtanna hundre år attom seg, og i dei siste 40 åra hadde det verkeleg vori drivi agitasjon for saka, rykkevis jamvel hissig og sterkt, så den tids menneske hadde aldri opplevd ein sterkare agitasjon. Var det lokal uvilje mot å fylgja ein agitasjon som hadde midstaden sin i Oslo, og som rimelegvis ville føra til at universitetet kom til å liggja på Austlandet ein stad? Hugløysa og knipinga deira var så stor at ho vekte ei lei oppsikt. Ein kan nok seia at denne saka vitnar om mykje god fedrelandsk ånd og vilje; men skal ein sjå strengt på saka, som ei så alvorleg sak fortener, så vitnar ho like sterkt om kor mykje det enno vanta på at det norske folket var nasjonalt samanstøypt i ei stor fedrelandsk sak.

Slik styrke var det likevel i det norske kravet no at det kunne bryta jamvel det tråe motstandet åt kong Frederik og den danske regjeringa. Like uti året 1810 heldt kongen på heilstatpolitikken i dei gamle stive formene, streta mot alt som kunne tena til å skilja folka frå kvarandre og freista utvegar til å koma forbi universitetskravet. Han gav seg ikkje før det gjekk opp for han at det kanskje kunne bli endå farlegare å stå imot kravet enn å bøya seg for det. Truleg har pågangskrafta og ihugen åt Wedel hjelpt på overtydinga åt kongen her, og ikkje minst har Wedel forteneeste av at kongen ikkje skuva saka frå seg altfor småleg, men sette universitetet i gang nokolunde romsleg.

Seigt og surt og trått hadde kongen lati seg nøyda til å gje etter for nordmennene i den 11te timen, og likevel vart denne ettergjevinga motteken med ei bære av takk og lov og pris som det hadde vori ei makelaus velgjerning mot folket. Det svara med ein takkefest i bygder og byar, etter vilkåra i tida ein storslegen fest, den fyrste eigenlege nasjonalfesten i landet

vårt. At folket kjende trong til å skipa ein nasjonalfest for det som alle kjende som ein nasjonal siger, var naturleg nok. At festen vart gjord til ein takkefest til den verste motstandaren saka hadde hatt så lenge motstand var mogleg, er ikkje berre eit vitnemål om den arveundersåttlege lojalitet mot den allernådigste majestet som einveldet hadde hamra inn i folk, men det er òg eit vitnemål om stort nasjonalt smålæte.

Vonene om kva universitetet skulle bli, var store. Det skulle bli ein samlingsstad, ein logande åre for alt nasjonalt strev. Det skulle setta i gang eit systematisk studium av vårt store, vedunderlege fedrelands rike, men ukjende natur, slå på berget med Mose stav, så naturrikdomane skulle springa fram. Det skulle også etter våre vilkår vera med i det samfolkelege vitskaplege arbeidsliv. I denne siste saka torer ein trygt seia at mennene frå 1809 og 11 tenkte for smått om folket sitt. Den innsats universitetet har gjort i vitskapleg arbeid, er mykje større enn ætta den gongen våga å tru. I det praktisk-økonomiske arbeidet og den naturvitskaplege utgranskinga av landet, har vegen fram vori mykje lengre og vanskane mykje større enn dei den gongen forstod. Det vart ikkje eit slag skattegravingsromantikk, som nok mange den gongen tenkte seg, men eit langt og seigt arbeid, der ein måtte slita seg fram fot for fot. I det nasjonale arbeidet universitetet skulle gjera, kom vilkåra til å skifta radikalt ved sjølve starten. Universitetet var reist i strid mot dansk heilstat-politikk, og det var i opposisjon mot Danmark det skulle ha sin nasjonale misjon. Hendingane i 1814 kom til å snu den nasjonale fronten frå sør mot aust, frå Danmark mot Sverige. Då folket ikkje hadde politiske tradisjonar og ingen nasjonal høgkultur, kom det i striden mot Sverige til å ta spenntak i sine danske tradisjonar. Då så det norsk folkelege braut fram or folkedjupet med sine krav, møtte det universitetet som ei borg for dei danske tradisjonane, som det opphavleg hadde vori tanken at universitetet skulle bryta.

Korleis vilkåra den gongen låg til rettes for ein frontal strid mellom det norske og danske, syner sjølve sluttspurten i uni-

versitetsstriden oss med lysande klårleik, striden mellom den norske prisvinnaren, *Nicolai Wergeland*, og den danske kritikaren hans, *Anders Sandøe Ørsted*. Boka åt Wergeland, *Mnemosyne*, var ikkje berre ei prisskrift for universitetet; men eit nasjonalt norsk oppgjer med Danmark, eit opprør mot heilstatpolitikken. No vart Noreg og Danmark røyndleg styrde som ein stat, og Wergeland torer heller ikkje nekta einstaten, men demonstrativt dreg han fram at einstaten er samansett av to jambyrdige rike. Det er like mykje ei æressak som ei rettferdssak at det eine av desse rika, Noreg, får sitt eige universitet. Skulle ein halda på den reine heilstatpolitikken, og skulle det vera noko slag jamlikskap mellom dei to hovuddelane av staten, måtte universitetet i Kjøbenhavn bli flytt til Noreg, så Noreg kunne få att litt av alle dei summane som gjennom mangfaldige kanalar renn frå «Klipperiget» til Danmark. Men dette er ikkje fyrst og fremst ei økonomisk sak, det er ei nasjonal æressak og velferdssak. Det høyrer med til eit kultivert rike å ha eit universitet. Difor er det òg ei hovudsak for Wergeland at det blir eit universitet med fullt utstyr, ikkje berre eit tilheng til det danske.

Serleg sterkt held Wergeland fram at det er andre skattar enn pengar som renn frå Noreg til Danmark ved universitetsmonopolet. Det er all den åndelege kraft som går tapt for Noreg ved at så mange av våre beste søner blir verande i Danmark etter studietida, og endå om dei kjem heimatt, så kjem dei ikkje som gode nordmenn, men som halve danskar. Tenkjer politikken å gjera nordmennene meir trufaste mot Danmark ved ei slik samanblanding av folka, så er det ei ærekrenking. For «der er Intet som binder Norge til Troskab mod Danmark uden den fælles Konge; og Huldskab mod sine Fyrster har stedse udgjort et Hovedtræk i den Norske Charakter». Dette er heller ikkje klok politikk. For «har nogen Tvang og Lænker nogensinde fremmet Troskab og vedligeholdte Venskab?» Vi høyrer fedrelandssongen bak orda: «Dog vaagne vi vel op engang og bryde Lænker, Baand og Tvang.» Men danskane bør veta at «det er ikke Danmark, men

Danmarks Konge, som skal beherske Norge, og lærer at føre et beskednere Sprog naar I tale om Kongeriget Norge, og naar I ville være det Folks Røst som stedse har erkjendt Nordmandens Fortjenester med Broder-Kjærlighed!»

Boka åt Wergeland var ein fedrelandsk dåd og ho kjendest slik i samtida. Her var det gjevi klåre ord for tankar og kjensler som ålment rørde seg i det norske folket. Jamvel den varme dansk-venen Jacob Aall seier

Nicolai Wergeland.

at han ikkje veit om nokor bok som såleis har varma kjenslene hans for ei stor fedrelandsk sak. I eit par av småbyane samla dei inn ikkje radt små pengegåver til den forfattaren som hadde skrivi ei slik bok, — pengar som skulle gå til oppsedinga av Henrik Wergeland. Det er av og til god samanheng i saga! I røynda bar agitasjonen åt Wergeland, som åt nordmennene i det heile, lenger enn folk flest forstod. Nordmennene freista berga lojaliteten med å gjera ei skiljing mellom rike og stat. Noreg var ein del av den norsk-danske staten, men eit rike for seg. I universitetsstriden var det no ein tale som gjekk att frå bok til bok, at staten var ein moralsk person, og som moralsk person har staten skyldnad til å syta for sitt åndelege liv; til det høyrer fyrst og fremst eit universitet. For nordmennene er dette ikkje nok, for i den danske heilstaten er det to rike eller nasjonar, og dei bør ha kvar sitt; såleis vart det alt

framhaldi med stor kraft hjå Christen Pram i 1795. Her ligg då den attendeslutningen beint for foten: når det er eit hovudkjennemerke på den moralske person staten at han har eit universitet, og når det er ein rett for Noreg å få eit universitet, bør då ikkje Noreg også vera, ikkje berre eit rike eller ein nasjon, men også ein stat? Ingen av forfattarane har dregi denne slutningen i det dei skriv, og knapt heller i sin tanke; men kjensgjerningane har ofte i seg sjølv ein tvingande logikk, som fyrst blir klår for menneska smått om senn.

Alt det som vekte glede eller eldhug i Noreg, kjendest like surt og vondt i Danmark. Ein av det unge Danmarks aller beste menn, den store juristen A. S. Ørsted, tok på seg den oppgåva å svara nordmannen. Wergeland kjenner ikkje — klagar Ørsted — til «den udvidede Fædrenelskjaerlighed», han bryr seg ikkje om «National-Eenheden», han er fylt av «en snæver, sygelig Nationalisme», «Forfatterens Fædreneland indskrenker sig til Norge»! Wergeland hadde harma seg over at danskane kalla staten Danmark utan å ta med Noregs namn. Ørsted finn at dette er heilt opp rett, likså rett å kalla denne staten Danmark som det er å la England og Preussen vera namnet på dei landsdelane dei er samansette av. Når Wergeland klaga over at Noreg miste av si beste åndelege kraft ved at evnerike nordmenn vart buande i Danmark, t. d. Holberg, så er slik tale rett og slett usans for Ørsted. Så lenge skriftmålet er dansk i båe landa, kan ikkje noko forstandig menneske gjera større skilnad på norsk og dansk bokavl enn t. d. på bayersk, preussisk og saksisk.

Når ein veit at den som skreiv dette, var av *det unge* Danmark, framtida sin mann, dansk minister så seint som i 1854, så kan det gje visse emne til ettertanke, om ein vil freista forestella seg korleis vilkåra kunne ha vorti for ein norsk nasjonal strid i den danske unionen. Jamvel då Ørsted på sine gamle dagar skreiv ned sine livsminne, tykkjest han ikkje ha oppdaga at det i Noreg og Danmark var to ulike folk, dei norske soldatane i 1808 er framleies «vore Krigere». Men Ørsted var jurist og ville kanskje hevda at han hadde juridisk

rett til å skriva såleis om alle hendingar før 1814. Han gav berre den rådande synsmåten.

Det kan ikkje vera tvil om at hjå mange nordmenn verka kritikken åt Ørsted endå meir eggjande og vekkjande enn sjølve boka åt Wergeland; her fekk dei då frå ein autoritet undervisning om korleis stoda åt Noreg i den danske heilstaten var og skulle vera. Men vi veit då at det var mange nordmenn òg som likte kritikken åt Ørsted. Og då Wergeland nokre år etterpå sende ut ei etterrekning til Danmark («Danmarks politiske Forbrydelser mod Kongeriget Norge», 1816), var det mange som drog fram kritikken åt Ørsted med stor skadeglede, over kor meisterleg Wergeland her hadde fått juling. Meir grunnfest var ikkje den norske fedrelandskjensla, og så djupt sat enno kjærleiken til Danmark.

Dette var elles naturleg nok. Vi har sett korleis føraren for unionspartiet i 1814, greiv Wedel, av ætt og oppseding var meir dansk enn norsk, og eigenleg ikkje busette seg i Noreg før han var fullmogen mann. Med føraren for sjølvstendepartiet, *Chr. M. Falsen*, er den naturgjevne norskdomen noko sterkare, men ikkje mykje. Ætta var dansk, men faren, Enevold Falsen hadde vorti embetsmann i Noreg alt i 22 års alder, og slutta seg med stor varme til sitt nye fedreland, likevel innafor dei rammene som heilstaten sette, var altså ein mann med «den udvidede Fædrenelskjærlighed» som Ørsted kravde. Sonen, Christian Magnus, var nok norsk fødd, men kom til Danmark 9 år gamal og budde der til han var 20, var altså i mål og oppseding nærmast ein dansk mann då han busette seg i Noreg i 1802. Det kastar også lys over stoda i heimen at ein av brørne hans i 1814 valde å bli verande dansk marineoffiser og sia vart dansk admiral.

Den einaste norskfødde i Regjeringskommisjonen ved sida av Wedel var *Marcus Gjoe Rosenkrantz*, men han var av gamal dansk adelsætt, budde i Danmark frå han var 15 til 22 år, og kjende seg så sterkt bunden til Danmark, at då han gifte seg (fyrste gongen) med ei dansk dame, kjøpte han seg gods i Danmark og busette seg der for ei tid. Han var statsråd i 1814.

Bror hans, *Niels Rosenkrantz*, var på same tid dansk utrikminister og såleis den som eigenleg stod for avståinga av Noreg ved freden i Kiel. Han var dansk heilstatpolitikar fullt ut og skjemdest ikkje i 1814 for å baktala nordmennene for europeiske statsmenn.

Av dei andre statsrådene åt Christian Frederik i 1814 var nok *Jonas Collett* av norsk ætt på farssida, men fødd i Danmark og kom ikkje til Noreg før han var 25 år; var i sitt fyrste ekteskap gift med ei dansk dame. *Haxthausen* var fødd i Danmark av tyske foreldre, og kom ikkje til Noreg før han var 25 år gamal.

Dei høgaste embetsmennene i Noreg hadde den danske regjeringa alltid sytt for var reint danske. Inn under 1814 tok det til å vera mange medgjevingar til det norske her, men endå var biskopen i Akershus, *Bech*, ein dansk mann. Han var komen til landet i 25 års alder og hadde levt seg godt inn i det norske miljøet. Ein annan biskop som spelte ei politisk rolle i 1814, *Bugge* i Trondheim, var prest i Danmark før han vart biskop, og søkte ved den tid to danske prestekall, hadde altså knapt hatt noko imot å bli buande i Danmark. Stiftamtmannen i Oslo, *Thygeson*, hadde fått gifta si i eit av dei rikaste kjøpmannshusa i Oslo, men var reint dansk og flytte attende til Danmark i 1814. Den som kom etter han, og som seinare var norsk statsråd i fleire år, *Falbe*, var også dansk og var ikkje komen til Noreg før han var 37 år gamal. Av dei høgaste offiserane var generalane *Arenfeldt* og *Staffeldt* danske, og var fyrst komne til landet 29 og 34 år gamle. Sjefen for generalstaben *Sejersted* var norsk, men hadde butt i Danmark frå han var 10 til 46 år. Generalkvartermeisteren, *Haffner*, var dansk, og komen til landet 30 år gamal.

I Riksforsamlinga på Eidsvoll var det 4 fødte danskar, byfut *Diriks* i Larvik som ikkje kom til Noreg før han var 31 år gamal, bergmeister *Steenstrup* på Kongsberg som kom til landet 25 år gamal, presten *Nielsen* frå Sunnfjord som kom hit 30 år gamal, og endeleg den store visediktaren på Eidsvoll, presten *Schmidt* på Eiker, som nok var av norsk ætt og voks

opp i Noreg, men var ein særmerkt overgangsfigur; etter 1814 reiste han attende til Danmark og var deretter prest på Sjøland i 20 år. Amtmann *Johan Collett* var bror åt statsråden Jonas, fødd i Danmark som han, og kom ikkje til Noreg før i 27 års alder. Admiral *Fabricius* var av dansk ætt, og budde i Danmark frå han var 11 til 31 år gamal. Presten *Oftedahl* var fødd i Danmark av dansk mor og budde der til han var 13 år gamal. Byfut *Heiberg* i Fredrikstad hadde dansk mor og dansk kone, og då han busette seg i Noreg i 1810, hadde han frå 18 års alder butt 25 år i Danmark. Praktisk tala alle embetsmennene hadde levt sine studentår i Kjøbenhavn, mange òg sine fyrste kandidat- og embetsår. Sorenskrivar *Christie* budde i Danmark frå han var 16 til 30 år, sorenskrivar *Kiønig* frå 19 til 27 års alder, kaptein *H. F. A. Sibbern* frå 15 til 25 år, assessor *Hornemann* frå 17 til 29 år, amtmann *Krogh* frå 18 til 26 år, sorenskrivar *Koren* frå 20 til 31 år, distriktslækjar *Møller* frå gutedagane til 30 år, oberst *Hegermann* frå 12 til 27 år. *Jacob Aall* hadde gått på skule i Danmark frå han var 15 år, var gift i Danmark og busette seg ikkje i Noreg før han var 26 år gamal. *Georg Sverdrup* hadde, frårekna 4 år i Oslo, butt i Danmark frå 19 til 33 års alder då han vart professor i 1813; han la vinn på dansk uttale (bøyer for bøker, gerne for gjerne). Ein annan av professorane ved det nye universitetet, *Treschow*, som også var ein av framgrunnsfigurane i 1814, hadde samanlagt butt 27 år i Danmark då han endeleg busette seg for godt i Noreg i 1813.

Reknar ein dei sivile og geistlege embetsmennene i Riksforsamlinga, blir det mellom $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{3}$ (15 av 38) som anten var fødde danskar eller hadde levt alle sine ungdoms- og fyrste manndomsår i Danmark, sume òg ein del av gutedagane, framslengsåra, med andre ord, dei åra då karakteren tek form, då ein vèl sitt livs yrke, då ein formar ut synsmåtar og meiningar, i det heile finn sitt rom i livet både som menneske og samfunnsborgar. Det er klårt at med ei så lang levetid i frammandt land i så avgjerande år måtte dei tapa mykje av den intime samlevinga med sitt folk som er så viktig i alt sam-

funnsliv. Denne samlevinga fekk dei heller med Danmark enn med Noreg. Ikkje berre det kulturinnhaldet dei kunne eigna til seg, men også kulturforma, måtte sjølvsagt bli gjeven av det miljøet dei levde i. Og så sant dei ikkje kom i reint protesthøve til det samfunnet dei levde i, måtte Danmark bli for dei som eit fedreland nr. 2, eit utvida fedreland, som Ørsted kravde. Ein mann som *Pavels*, biskop i Bergen etter Johan Nordahl Brun, skriv i 1814 at Danmark, «hint mine Glæders Hjem tænkte jeg mig aldrig anderledes end som mit Fædreland.» Det var tider då han var utlending i Noreg, «da mit Legeme var her, men mit Hjerte i Kjøbenhavn.» Det var difor ikkje så reint urimeleg om Guldberg ut ifrå sitt juridisk-mekaniske syn på staten kunne nekta at det var nordmenn til. Han var ikkje åleine om det. Gode nordmenn kalla seg heilt naturleg og sjølvfylgjeleg dansk borgar. Presten *Bonnevie*, som var stortingsmann 1815—16, men var offiser i Danmark til 1814, skreiv i 1813 som god «Dansk Borger» at «ogsaa vore Fædre have seet en Adel — Danmark var da et indskrænket Monarkie».

I slutten av hundreåret var det oppe eit retteleg interessert arbeid for eit slag skandinavisme, ein prækandinavisme, såleis hjå forfattarar som Jens Kragh Høst og dei to Sneedorffane, d. e. og d. y. Desse forfattarane veit ikkje om meir enn to folk i Skandinavia, det danske og det svenske. Ein mann som Christen Pram, som sjølv med vald og makt ville gjelda for å vera nordmann, og i 1814 — fåfengt — søkte om naturalisasjon som norsk borgar, jamvel han skriv berre om «vi danske og svenske». Jamvel norske kraftpatriotar som Johan Nordahl Brun og Jens Zetlitz kan koma i skade for å skriva på same måten når dei ikkje aktar på sin penn; så djupt innarbeidd var førestellinga om at Noreg var ein del av den danske staten. I denne samanhengen spelte samlinga og einskapen med danskane i målet hovudrolla. Arbeidet åt desse skandinavane var reint litterært, og dei visste ikkje om noko norsk mål, men berre om dei to, dansk og svensk. Det forklårar mykje, men likevel ikkje alt. Når dei skriv om nasjonane i Skandinavia,

så måtte dei også ha nemnt den norske, så sant dei hadde tenkt nasjonalt, men det er nettopp det dei ikkje gjer.

Ein kan seia at det hørde ikkje tida til å tenkja i moderne nasjonale former, men likevel var det då livskraftige element til stades til å skapa førestellinga om eit serskilt norsk kultursamfunn. Vi har sett det i framvoksteren i bokheimen med framdraginga av det sernorske i natur, søge og folkeliv, i alle dei historisk-topografiske skriftene med skildringar frå alle landsens kantar, i målføregranskinga og diktinga. Fyrst og fremst har vi det i heile den sernorske sosiale voksteren på eit så fundamentalt område som i bondelivet. Alle desse elementa er der, men vi ser lite til at dei blir nytta i den nasjonale striden. Berre det historisk-politiske og geografiske blir nemnt. Likevel kunne spranget ikkje vera så langt her til førestellinga om ei serskilt norsk kulturform, om ein norsk kulturvokster. Det medvitne nasjonale låg i knupp. I talen om kva stort universitetet skal gjera for norsk liv, var det verkeleg på veg til å sprengja hylsteret, men lenger kom det heller ikkje før 1814. Førestellinga om Noreg er historisk-politisk, statsleg og berre ovende veikt nasjonalt-kulturell.

Det ligg her nær å spørja om ikke nordmennene kunne ha lært av den preussiske og sia tyske folkereisinga frå 1808 til 1813. Den er då nettopp gjennombrøtet til den moderne nasjonalkjensla, og serskilt hadde *Fichte* i sine *Reden an die deutsche Nation* med profetisk kraft haldi fram den moralske, nasjonalt-kulturelle sida ved folkereisinga. Det kan ikkje vera tvil om at nordmennene fylgde med i den tyske folkereisinga. I sine unge år i Kjøbenhavn hadde dei alle måtta komi i samband med det tyske, beinveges eller omveges. Kjøbenhavn var også hovudstaden for Holstein og den tyske delen av Slesvig, det var mange tyskarar i byen, og sume av dei fremste ministrarane var framleies tyskarar. At tyskarane under den danske kongen laut stå saman med danskane og med folkekuaren Napoleon mot den tyske folkereisinga, vart ein sterk nasjonal vekkjar for dei, og ei årsak omfram til at diskusjonen måtte gå høgt i interesserte krinsar i Kjøbenhavn og ifrå hovudstaden

også måtte breia seg til provinsen, derimellom Noreg. Sume nordmenn, og mellom dei framskotne menn som Georg Sverdrup, Jacob Aall og Severin Løvenskiold, hadde studert eller gått på skule i Tyskland og hadde vener der. «Nordmannen» Henrik Steffens spelte ei så påakta rolle i den tyske folke-reisinga at det måtte bli kjent her heime. Denne reisinga var — som den norske — sterkt historisk innstilt. Herlegdomen i det tyske keisardømet åt Ottoane og Staufane i mellomalderen eggja fantasien åt ungdomen, og det lokkande målet var å nya det oppatt. Dette historisk-nasjonale, å reisa oppatt eit gammalt rike, var nett det same som nordmennene skulle til med. Heile det veldige veret frå den tyske reisinga må dei ha kjent. Den sida ved den tyske folkereisinga derimot som serskilt gjekk ut på å hevda det tysk folkelege, den urgamle tyske *Volks-thum*, dette som Fichte kalla den tyske karakter, at han skydde all innblanding i den tyske nasjon frå folk av anna ætt og mål, at han gjorde det til hovudoppgåva å reisa ei tysk nasjonaloppseding, til alt dette merkar vi ingen påverknad hjå mennene i 1814. Det måtte då vera negativt, som når Nicolai Wergeland i Mnemosyne nærmast avviser all tale om serskilt nasjonal karakter i det heile. Rimelegvis er det fransk-engelsk ånd som her talar gjennom Nicolai Wergelands munn. Påverknaden frå denne kanten var gamal og sterk i Noreg, og hadde heile tida haldi nordmennene i eit opposisjonshøve til mykje av det mest sermerkt tyske, nettopp der det tyske skilde seg sterkast frå det franske. Dette er likevel ikkje nok til å forklåra at den nasjonalt kulturelle sida ved den tyske folke-reisinga vart så lite påakta her heime. Hovudårsaka må vera å finna i den ting, at nordmennene endå ikkje var nådde så langt i sin nasjonale framvokster at denne sida ved tysk liv hadde noko sers å seia til dei.

Den tanken tvingar seg her inn på ein, for ei umåteleg styrking heilstatpolitikken hadde i den ting, at dei to landa hadde eitt mål og ein litteratur, felleslitteraturen. Her hadde heilstatpolitikken sine tyngste våpen. Det som andre samansette heilstatar streva etter å nå med makt, måleinskap, t. d. den

austerriske under Josef II, det fanst her på førehand. Jamvel om tida ikkje tenkte mykje medvite nasjonalt i slike ting, så er det klårt at om Noreg hadde vori skilt ut frå Danmark med sitt eige mål og alt det som dermed fylgjer, så måtte det ha vorti den største krafta i den norske sjølvstendereisinga. Eit norsk mål og ein nasjonal kultur ville ha gjevi norske førarar eit ryggstø og ei sjølvfylgjeleg kraft, politikken deira ein klårleik og styrke som han no måtte sakna. No vart målet ei kraft imot dei. Ein kan synast at det tok lang tid før den norske sjølvstendereisinga arbeidde seg fram til nokor makt; her ser vi eit av dei vilkåra som best forklårar det.

Nasjonalkjensla fekk ikkje den indre organiske rikdom og fylle som hjå andre folk med sitt eige mål. Berre med næring i det historisk-politiske, det statlege, var det ikkje til å unngå at ho vart skrinn og mager. Skulle det ha laga seg slik, at Noreg hadde måtta føra til endes den politiske sjølvstendestriden som universitetsstriden er ei innleiing til, då skulle det ikkje ha falli lett for desse mennene å ta noko avgjerande brot. Stoda deira til Nicolai Wergeland og sia endå meir til Henrik Wergeland syner det. Dei hendingane utafra som reiv Noreg laus frå Danmark med vald i 1814, kom difor i førevegen for ei utvikling som elles ville hatt lange voner, som måtte ha venta til det norske folket var mogna til ei kulturell reising, men som då òg ville ha komi med så mykje større og meir samla styrke.

Nordmennene vart i 1814 ein statsnasjon, men var ingen kulturnasjon. Vår ulykkelege sundbrotne soge gav såleis ikkje fedrane i 1814 gode vilkår for striden sin. Men det soga nekta på ein kant, gav ho på ein annan. Det var likevel i historisk medvit fedrane gjorde si gjerning i 1814, det var i den gamle soga spira til det unge Noreg låg, det som gav trua, modet og krafta til å våga kastet. Den historiske voksteren på mange av livsens felt peika mot utskiljing. Førestellinga om det gamle Noregs rike gav den moralske rettsgrunn til å stå på for det unge Noreg.

CARL JOHAN OG NOREG

Napoleons-tida var eit stormver som flytte landegrenser, gjorde ende på gamle statar og skapte nye, alt etter som det høvde for makthavarane. Om ein vil freista finna noko ålment prinsipp i desse villkårlege grenseflyttingane, kunne ein kanskje seia det var kravet om ein viss rasjonalitet, «naturlege grenser», som dei sa den tid, — «livsrom» ville det vel bli kalla i våre dagar. Tida var ikkje utan ans for det historiske, hadde jamvel eit slag mani for å nya oppatt gamle historiske namn som cisalpinsk, batavisk, helvetisk, illyrisk, osfr., men det var ei interesse som gjekk reint på overflata, og aldri har det i seinare tid vori synt mindre vyrndad for det sant historiske, for folk og nasjonalitetar.

Eit folk som det norske, som ikkje hadde hatt nokon stat, ikkje hadde vori nokon politisk maktfaktor på mange hundre år, som hadde vori gløymt og utan eigenvilje, kunne ikkje venta å bli rekna med i ei slik tid, så sant det kom innafor interesseringen åt stormaktene. Det var det som skjedde då den norsk-danske heilstaten vart riven med i stormaktkrigen etter freden i Tilsit. Den pårøyninga vart hardare enn staten tolde. Militært klovna staten då han kom i krig med ei sjø-makt som England. Det drog straks etter seg ei delvis og snart ei fullkomen politisk skiljing. Her kunne ein minst av alt tala om «naturlege grenser»; dei peika mot ein annan kant. Gamal svensk landvinningshug kunne her få stønad i ein politisk tanke som hørde tida til.

Carl Johan.

Svenske kongar hadde streva i halvtanna hundre år for å vinna Noreg, krigarkongane Karl X Gustaf og Karl XII med hertaking, Gustaf III og no sist Gustaf IV Adolf med spekulasjon i norsk misnøye med den danske styringa. Europeiske statsmenn hadde fylgt denne politikken med ei viss interesse. Då Karl XII streva med å ta Fredriksten, let han ministeren sin, baron Görtz, tinga om fred med russarane, og dei baud då frie hender til å ta Noreg om han ville gje opp dei baltiske landa. Då Canning etter floteranet i Kjøbenhavn freista skræma den danske regjeringa til å gå saman med England, var ei av skræmslene at elles skulle Noreg bli gjevi til Sverige.

Denne politikken med såpass sterke røter i svensk soge, vart oppatteken av førarane for revolusjonen i 1809, fyrst og fremst hovudmannen, *Adlersparre*. Det var denne gongen rein sjølvbergingspolitikk i ei farleg stode. Landet var i krig med Russland, Frankrike og Danmark-Noreg, det hadde mist Pommeren, Finnland, russiske herar stod på marsj inn i landet frå aust, danske ifrå Sjælland og norske frå vest. Den danske regjeringa hadde ikkje skjemt for å gjera avtale med russen om å dela eit skandinavisk broderland. Sverige skulle få Polens lagnad. I denne stoda føddest hjå gode svenske menn den tanken å søkja berging med å velja den danske kongen til konge i Sverige. Dette ville føra til ei skandinavisk samling. Det var ein heilt naturleg reaksjon, for det fyrste mot farane ved den brutale stormaktpolitikken i Napoleons-krigane, men dinest — og ikkje minst — mot fylgjene av den evnelause utrikspolitikken åt dei skandinaviske statsmennene; dei hadde styrt det så visleg at dei tre landa hadde komi på kvar si side i stormaktkrigen, så dei hadde fått krig med kvarandre innbyrdes, samstundes som dei kriga mot kvar sin kant utetter, Sverige mot Russland, og Danmark-Noreg mot England. Denne samlingspolitikken — «storskandinavismen» — hadde vener i alle dei tre skandinaviske landa. Det var nettopp politikken åt Christian August, som var sterkt teken av russeredsel, og Wedel var òg med her. Men det var eit vilkår for denne politikken at Frederik VI gav opp einveldet, for innunder det

ville svenskane ikkje gå. Christian August rådde kongen til å gje landa sine ein «moderat Constitution» for å jamna vegen for den skandinaviske samlinga; men dette peika alt for vidt for trongsynet åt Frederik VI.

Då denne politikken stranda, fall svenskane attende på å vinna Noreg, så dei i alle fall kunne få til ei samling av sjølv den skandinaviske halvøya. Dei rekna med at det norske misnøyet med den danske styringa skulle gje eit visst grunnlag i Noreg for denne politikken, og i den tanken vart dei mektig styrkte av greiv Wedel. Han let likevel svenskane tydeleg forstå at det måtte ikkje bli tale om å herta Noreg, i så fall ville han møte dei med våpen i hand. Nordmennene måtte koma med god vilje, få si eiga grunnlov etter sine vilkår. For desse planane hadde han medhald hjå Adlersparre og sin ven *Platen*. Vi ser likevel at ein så mektig og kunnig mann i svensk politikk som Wetterstedt skriv til Adlersparre om Noregs samansmelting med Sverige, og samansmelting var nok den vanlege tanken hjå dei fleste av dei svenske politikarane, såleis hjå så framskotne menn som Hans Järta, Wirsén, Adlercreutz og Lagerbring. Den union *Platen* tenkte seg, var òg så sterk og gav Sverige eit slikt overtak, at han ville ha sett Noreg i ei sers veik og farleg lydrikestode.

Den makta som skulle hjelpe dei til å få det heile på glid og dra nordmennene frå Danmark over til Sverige, var Christian August. Difor valde svenskane han til kronprins, og då han straks fall ifrå, gjekk dei ikkje til valet på Bernadotte før dei hadde høyrte med Wedel korleis eit slikt val verka i Noreg. Wedel var i denne alvorlege tida den einaste nordmannen som førde politikk, og for svenskane stod han som fullgod representant for landet. Så sterkt spelte tanken på Noreg inn her, at frå svensk historisk hald har det vori sagt, at nest etter Luther har ingen utalandsk mann som ikkje var regjerande fyrste, gripi så djupt inn i Sveriges lagnad som han.

Vi har før sett kor spedt grunnlaget for denne politikken var i Noreg. Berre i Hedmark og kanskje litt vidare ser vi at denne politikken har vori drøfta mellom bøndene, kanskje

mest etter agitasjon frå svensk side. Svenskane har lokka med korn, eller dei har truga med å stengja for korn («hungern kan blifue en excellent medhjelpare»); dei har også lokka med nedsetting av den harde militærutskrivninga i Noreg til det same som i Sverige. Bøndene har også vori klåre over at dei berre kunne gå saman med Sverige på vilkår, men dei har venta opptaket frå «dei mektige» i Oslo. Det er farande handelskarar som har tinga med svenske embetsmenn og offiserar, og det kan ikkje vera tvil om at dei har skildra stoda i heimbygdene sine mykje meir svenskvenleg enn som rett var. Vi har sett at det stranda på lojaliteten åt Christian August. Sverige kunne ikkje vinna Noreg ved fri tilslutning av det norske folket. Det vart vunni med makt og ved den politiske meisterskapen åt den nye svenske kronprinsen — *Carl Johan*.

Når Carl Johan frå fyrste stund han fekk med svensk politikk å gjera, sette seg føre å vinna Noreg for Sverige, så kunne det nok sjå ut som eit naturleg framhald av gamal svensk politikk, men det var likevel eit brot. Uendeleg mykje djupare i svensk soge enn høvet til Noreg gjekk høvet til Finnland. Det var gjennom all historisk tid ein del av Sveriges rike, hadde komi med i vesteuropeisk kulturliv gjennom svensk, og ein verdfull og kulturberande del av folket var svenskar av ætt og mål. Avståinga av Finnland kjendest som eit sår i sjølve den svenske folkelekamen. Å vinna det att måtte vera eit naturleg mål for nasjonal svensk politikk. Det var den politikken Carl Johan fyrst og fremst var kalla til å tena. Mot ervefienden Russland søkte svenskane stønad i ein fransk-orientert politikk, som hadde sterke tradisjonar i Sverige like sia Trettiårskrigens dagar. Måtte ikkje ein av Napoleons marsjallar vera den rette til å føra ein slik politikk fram til store resultat? Carl Johan gjorde det motsette, let Sverige godkjenna tapet av Finnland som ei kjensgjerning som ikkje var til å retta, let det gjera venskap med Russland og gå i krig mot Frankrike på Russlands side. For den vanlege svenske mann måtte denne politikken ikkje berre vera eit vonbrot, men ei fornektning av all nedervd tradisjon.

Det er mykje storslege og eventyrleg i saga åt Carl Johan; men ingen ting er merkelegare enn at denne oppkomlingen frå Gascogne, *Jean Baptiste Jules Bernadotte*, kunne koma til eit framandt, nordeuropeisk land som Sverige med si store tradisjonsrike soger og sin stolte adel, og frå fyrste dag han sette foten på Sveriges jord heilt sjølvfylgjeleg vera kronprins, konge og førar. «Kung i hvarje tum», sa svenskane om han. «Den er av kongsætt», skreiv han sjølv til Napoleon, «som kan befala over menn, og har vunni i mange slag», og han hadde rett til å seia det. Han hadde stort mod og stor klokskap, var brå og snarkveikt, men likevel som så mange sudlendingar djupast inne med ein kjøleg ettertanke som rekna omtensamt og i farlege tider over lag varsamt. Han hadde mykje ærehug, ikkje lite fåfengd, var sikker og imponerande i framburd, ein mann med stort hjartelag og mykjen naturleg varme; han kunne nok vera myndig og stormfull, men var helst mild og mykje vinnande. Ein stor soldat. I den harde tevlinga i revolusjonsherane med Frankrikes mest evnerike, ærehuga og omsynslause unge manndom hadde han på få år stigi til general. I eit vanskeleg år, 1799, hadde han vori ein dugande og nyttig krigsminister for Frankrike, fleire gonger militær administrator over store land, hadde her fått ord for samvitsfullt og mannemildt styre. Han var lojal av natur, men hadde arbeidt seg opp i tida etter revolusjonen med all si moralske oppløysing og kynisme, og hadde lært seg til å bli mykje mistruen, var det vel òg av natur. I røynda hadde han aldri stått seg godt med Napoleon; men då han gifte seg med den rike kjøpmannsdottera *Desirée Clary* frå Marseilles, var han komen i mågskap med Josef, eldste bror åt keisaren, og det var nok til at Napoleon med sin corsikanske ættemoral rekna han for å høyra med til klanen og trass i personleg uvilje heldt si hand over han. Han let han likevel få kjenna uviljen og sparde han ikkje for audmykingar, så for Bernadotte kjendest det som ei stor frigjering å koma bort frå tyrannen.

Han ville ikkje vera Napoleons vasall i Sverige. Hans eiga trå etter å bli fri mann kunne her renna saman med dei

pliktene som lojalitet mot hans nye fedreland la på han. Sverige måtte ikkje bli eit fransk lydland, men annan utveg var det ikkje for dei som gjekk saman med Napoleon; her galdt det til gagns: anten med eller mot. Politisk sjølvhevdning både for han sjølv og for landet hans måtte føra han bort frå Napoleon. Tvingande økonomiske krav dreiv han same vegen. Sverige leid for mykje ved fastlandsstenginga og måtte få oppatt normal handel med England. Meir enn dei fleste kjende Carl Johan den indre veikskapen ved den imponerande maktstoda åt Napoleon, og han trudde ikkje ho kunne vara. Det var alt nok til å gjera han varsam med å knyta politikken sin til noko så usikkert. Framand og fordomsfri og utan kjenning av nasjonale svenske instinkt kosta det han ingen ting å ofra Sveriges tusenårige samliv med Finnland og i staden kasta augo på Noreg. Frå ein militærpolitisk synsstad ville det gje dei «naturlege grensene», ja dei to landa ville bli mesta som ei øy og militært uavhengige av fastlandet, av Russland òg. Å skapa eit slikt rike skulle bli hans verk, hans gåve til det folket som lyfte han opp i kongssæte, dermed også det storverket som skulle gje han makt og ære i hans nye fedreland og tryggja ei framtid for han sjølv og åtta hans.

Bakgrunnen for denne politikken var anneksjonane åt Napoleon. Dei kunne skifta frå heil innleming i Frankrike til fullt indre sjølvstyre; berre militær- og utrikspolitikken sytte Napoleon alltid for å ha i sine hender. Carl Johan hadde opplevd denne politikken på nærmaste hald, og som Napoleons marsjall hadde han sjølv vori ein tenar for han. At denne politikken kunne ha sine store farar, hadde all verda fått læra ved den spanske folkereisinga frå 1808. Carl Johan tok lærdomen til seg. Ei slik folkereising ville han i alle fall ikkje våga seg ut for i Noreg; den tanken kan vi merka frå punkt til punkt i politikken hans. Den gjev grunnlaget for alt han gjorde i 1814, og den dreiv fram den levande interessa hans for det arbeidet som var gjort i dei siste åra før han kom til Sverige for å få Noreg til å bryta med Danmark og gå over til Sverige av eigen vilje. Dette arbeidet er difor ei

viktig side av førebuinga til 1814. Det kan ikkje vera tvil om at dei mennene som dreiv dette arbeidet frå svensk side, hadde altfor store tankar om kva dei kunne vinna på denne vegen. Ein langframand mann som Carl Johan hadde sjølv-sagt ringe vilkår for nokor kritisk verdsetting av det, og ingen ting ville vera meir menneskeleg enn at han også feste for store voner til eit arbeid som peika så beint inn til det han heitast ynskte. Arbeidet heldt fram både med agitasjon og med spionar i Noreg. Adlersparre var framleies eit sentrum for slikt arbeid, men det vart òg drivi etter beinveges opptak av Carl Johan sjølv. Svenske politikarar skreiv flogskrifter som lokka nordmennene med sers gode vilkår.

Frå norsk side vart det svara med flogskrifter som agiterte mot «den svenske Adels stolte Grundsætninger, herskesyge Planer og rænkefulde Nederdrægtighed», — denne «Sværme af Vandbier som under Navn af Adel trykker Sverrig, vilde flokkevis udbrede sig i Norge» og gje «den fribaarne norske Odelsbonde — — — en slavisk Behandling», osfr. Når det galdt spørsmålet om kva vilkår Noreg skulle få saman med Sverige, kunne Carl Johan stundom tala som han ville full samansmelting av landa. Då han møtte dei to fremste unionsvenene, Adlersparre og Platen, om sumaren 1811, klaga han såleis over den gamaldagse og aristokratiske grunnlova dei hadde laga etter revolusjonen i 1809. Ei slik grunnlov kunne ikkje gjera nordmennene huga på ei full samansmelting. Adlersparre svara med å tala om den vekta ein måtte leggja på å halda oppe samanhengen med det gamle Sverige og faren for indre strid; det kunne ikkje Carl Johan motseia, men han heldt atter fram at dette kom for alle tider til å hindra dei to nasjonane i å bli ein samanhangande og einsarta heilskap.

Hans Järta er rekna for å vera den fremste av grunnlov-fedrane i Sverige; han sa at grunnlova var ikkje sydd etter vanleg europeisk mode den tid, men etter «den åldriga svenska dräkten med bondtröjan närmast livet». Men bondetrøya kom lite fram under dei ytre stasplagga, og det var dei nordmennene feste seg ved. Dette har Carl Johan òg sett, og han

har vori framsynt nok til å forstå vansken for samlivet mellom dei to folka i dei ulike tradisjonane, ulik sosial og politisk struktur. I grunnen var vel ynskemålet hans alltid samansmelting, eller ein så intim union som mogleg. England—Skottland blir ikkje for ingen ting nemnt til føredøme, men denne idealunionen hadde heller ikkje komi i stand med eitt slag, men steg for steg. Slik kunne det vel koma til å gå med Noreg og Sverige òg. Norsk sjølvstyre no, — og seinare, uti framtida ein gong, full samansmelting av interessene like vel som av landa, — slik samlar den engelske sendemannen i Stockholm, Thornton, hovudinntrykket sitt av ein samtale med Carl Johan om den norske politikken (april 1812). Fyrst og fremst ville han vinna nordmennene med det gode, så han kunne få til sameininga utan krig mot dei. Med det same han var komen til Sverige, sa han jamvel at kongen av Sverige skulle skriva under på alt som nordmennene kravde, om han berre kunne få unionen til. Skriv ein her om *alt* til *mykje*, så har ein venteleg meininga; men om kor langt han her ville gå, har han knapt hatt tydelege tankar. Her var han avgjort opportunist, og kunne lempa på det etter som vilkåra låg til rettes.

For Carl Johan som for Adlersparre og Platen måtte det vera om å gjera å byggja på det foreiningspartiet som fanst i Noreg, og koma til liks med det. Det blir då hovudsakleg Wedel, og hjå Wedel hadde han sine agentar. Etter den ihuga og pågåelege politikken åt Wedel i 1809 var mislykka, heldt han seg meir attende like til 1814, og kom noko meir på fråstand frå sine svenske vener. I 1811 svara han ein gong jamvel heller kaldt på ein svensk spurnad (ved major Forsell). Det kan vel vera at han ville venta og sjå kva lei utviklinga tok under den nye føraren; kanskje har dei danske medgjevningane til nordmennene i handelspolitikken (licensane) og universitetssaka gjort sitt. Heller ikkje hadde Wedel — med alt sitt kjekke lag — nokon seig og uthaldug vilje til å nå sine mål. Frå 1812 høyrer vi det skal ha vori på tale at han skulle reisa til England i brodden for ei sendeferd og tinga om engelsk

trygd for eit sjølvstendig Noreg eller i minsto få godkjent Noregs nøytralitet. Det var ein politikk som kunne seiast å vera eit framhald av det som var sterkast oppe i Noreg i 1809, kravet om fred med England, i minsto handelsfred, og det peikar også fram til politikken i 1814 med vonene til England då. Tanken var av dei som «låg i lufta», og han vart ikkje lite diskutert i Noreg. Det var visst fleire nordmenn som kunne seia med biskop Bugge: «Det hører med til mine Skrøbeligheder at den britiske Nation er min Afgud». Denne tilbedinga av England kunne i visse tilfelle skriva seg frå verkeleg venskap med England og engelske institusjonar, men det er nok oftast tilbeding av makta, som kunne by krig, blokade, hungersnaud og øydelegging — eller fred, blømande handel og fri veg over hava.

At Wedel òg kan ha smakt på denne tanken, er ikkje utruleg; men det visse er at stort sett heldt han heile tida på unionstanken sin. I april 1813 sende Carl Johan eit heilt unionsprogram til han (ved major Koch). Det var laust og ugreitt utforma, i så måte rimelegvis eit godt uttrykk for kor usikre og lite gjennomarbeidde tankane åt Carl Johan sjølv var i denne saka. Han lokkar med at Noreg skal bli eit særskilt kongerike, og nordmennene skal få rett til å gje seg ei grunnlov. Dei skal ha si eiga regjering, og kongen av Sverige skal bu 3 månader for året i Noreg. Skattane skal ikkje bli auka, og utskrivinga skal bli letta; dertil skal Noreg straks få eit lån på 2 mill. rd. Hamburger banko til hjelp for finansane sine. I nasjonalforsamlinga tenkte ein seg to kammer, eit senat på 12 medlemar som kongen valde, og eit lovgjevande ting på 60 mann som skulle bli fritt valde ved omveges val mellom dei rikaste og mest opplyste mennene. Militært tenkte ein seg full samansmelting. Carl Johan hadde på denne tida nett gjort traktaten med England, og dette er då vel det fyrste tilspranget til å setta i verk dei lovnadene han der hadde gjort om Noreg. Wedel skal ha gått med på desse vilkåra og skal ha kravt at Carl Johan straks skulle rykkja inn i Noreg med ein her på 40—50 000 mann, så skulle han sjølv

og Peder Anker kalla saman folket til å møta i Oslo og få foreininga vedteken. Men Carl Johan stod på denne tid med heren ferdig til å bli overskipa til Tyskland, og vinna Noreg der. At han skulle få Noreg utan sverdslag var umogleg; men då hadde det minst på seg kva som hende i Noreg.

Carl Johan hadde loti gå ein vanskeleg veg før han var komen så langt. Endå om det nok var mektige krinsar i Sverige som hadde Noreg til mål, så peika likevel den gamle nasjonale politikken mot Finnland. Han laut gå varsamt fram om han skulle få det svenske folket med på ein politikk som var så motsett alle svenske nasjonale kjensler som ein allianse med Russland. Likevel greidde han det på godt og vel eitt år. Beste hjelpa gav Napoleon sjølv, då han vyrdlaust og ovmodig hersette svensk Pommern i januar 1812 og deretter kom med ei rad med krav som kvart for seg ville setta lydrikemerket på Sverige. Såleis fekk svenskane òg kjenna kven Napoleon eigenleg var. Rein sjølvhevdning måtte driva dei til å reisa seg mot ein slik politikk, og no kunne Carl Johan straks byrja å tinga med *zar Alexander*. Dette blir det store vendet i svensk politikk, «1812 års politikk». Alt 5 april hadde Carl Johan traktat med Russland om at Sverige skulle få Noreg, og at Russland skulle hjelpa med 15000 mann til å ta det, om det vart naudsynleg. Ikkje før enn Sverige hadde Noreg i trygg eige, skulle det ha plikt til å senda soldatar til fastlandet mot Napoleon. Dei orda som vedkjem Noreg lyder såleis: «Det geografiske lægjet åt landet tykkjest syna at natura sjølv har esla det til å vera ein uløyseleg (integrerande) del av kongeriket Sverige». Dette tyder på full innleming av Noreg i Sverige. I august møtte Carl Johan Alexander personleg i Åbo og fekk traktaten mykje forbetra. No skulle Russland hjelpa Sverige med 35 000 mann og dertil pengar, og no var det ikkje berre tale om Noreg, men om å riva sund sjølv Danmark. Såleis kvitterte Sverige for truløysa åt Danmark mot den nordiske folkeskyldskapen i 1808; no var det Sveriges tur til å gå saman med Russland mot eit nordisk granneland. Åtaket skulle gå mot Sjølland, og Sverige skulle få det òg,

rett nok torde det ikkje då anna enn by England Kronborg, så det kunne få som eit Gibraltar ved innlaupet til Øystresjøen.

Dette siste — høvet til England — var hovudvansken for Carl Johan, for utan samtykke av England og helst hjelp av den engelske floten var det lita von om at han kunne få Noreg. Den sermerkte vansken i England var at her laut regjeringa ta omsyn til ei fri folkemeining, og ein torde ikkje by den å vera med og kua eit gamalt folk. Difor heldt Carl Johan her fram ifrå fyrste stund at det var ikkje tanken å gjera Noreg til provins, men til eit rike for seg med indre sjølvstyre. Noreg skulle ha eigen representasjon, eigne lover og finansar og berre vera sameint med Sverige under same kongen — såleis skreiv den svenske tingaren til den engelske utriksministeren *Castle-reagh* under desse tingingane. Ein samanlikna med tilhøvet England—Skottland, venteleg for å halda fram for engelskmennene kor langt det var frå nokon tanke om underkuing. For elles var denne samanlikninga meiningslaus når Noreg skulle vera eit rike for seg, — så sant ein då ikkje tenkte på England og Skottland før samansmeltinga i 1709. Trass i all fridomstale var England traudt å få med, og det tok det meste av eit nytt år før Carl Johan fekk ein brukande traktat med dette landet.

Det var mykje innvikla tingingar, for på same tid freista Napoleon vinna Sverige attende. Han baud no Finnland, pengar og andre føremonar attpå, men han kunne ikkje riva Noreg laus frå den einaste allierte han hadde, og dermed driva Danmark òg i armane på England. Carl Johan braut ikkje tingingane, men heldt dei flytande, både for å vinna tid, for å sleppa bryta alle bruer og ikkje minst for å bruka dei til eit trugsmål mot England, så det kunne bli meir medgjærleg.

Største faren for Carl Johan var at Danmark kunne falla frå Napoleon og gå i lag med dei allierte Russland og England. Ein slik allianse ville dei gjerne ha; men fekk dei den, kunne dei ikkje ta Noreg frå ein alliert, og heller ikkje ville det vera naudsynleg lenger å kjøpa hjelpa frå Carl Johan og Sverige så dyrt. Dette kunne bli eit nederlag for Carl Johans

politikk så stort at det beint fram kunne riva bort grunnen under han i Sverige. Han møtte faren med ei rad diplomatiske manøvrar, tinga sjølv med Danmark om å få det med mot Napoleon med lovnad om store land i Nord-Tyskland, men alltid utan Noreg, som han ikkje kunne sleppa. England og Russland arbeidde med den danske regjeringa i same leia og lova rikeleg skadebot i den «skadebotmasse (Entschädigungsmasse) som ein kalla Tyskland» (Treitschke); men den danske regjeringa kjende seg knapt mykje trygg på at desse lovnadene kunne bli haldne, og kjende seg heller ikkje mykje lokka av tanken om å få mengder av nye tyske undersattar, som rimelegvis frå fyrste stund ville stella seg fiendsleg til dansk styre.

Faren frå Danmark vart fyrst og fremst avvend ved den tronge og stuttsynte politikken åt Frederik VI. Han hata England, og det gjorde kanskje sitt til å dimma synet hans, som var stutt nok før, så han ikkje ville sleppa trua på at Napoleon alltid skulle bli sigerherren, og heller ikkje ville han svika ein alliert. Utriksministeren, *Niels Rosenkrantz*, såg klårare. I september 1812 bad han kongen om å skifta politikk, men hadde ikkje kraft nok til å setta gjennom synsmåtane sine, og fann seg i å bli ståande og føra ein politikk som han i røynda var imot. På same sida i partistriden ved det danske hoffet stod prins *Christian Frederik*, og i januar 1813 bad han kongen i minsto gjera fred med England. Kongen lydde heller etter den offisersklikken ved hoffet («Adjutantpartiet», «De røde Fjær») som meinte — som offiserar vanleg plar gjera — at den sterkaste militærmakta alltid må vinna, og det var enno Napoleon. Til slutt lykkast det likevel å få kongen til å gjera England eit tilbod i mars månad. Han kravde å få attende floten, øyar og koloniar og skadebot for Kjøbenhavns bombardement, så skulle han lova nøytralitet. Dette var vilkår som nok hadde sin gode rettsgrunn, men realpolitisk var dei som frå ein sigerherre, og dei førde til ingen ting. Dei kom for seint òg.

Den 3 mars hadde Carl Johan endeleg fått traktaten sin med England (Stockholm-traktaten). Denne traktaten var mykje veikare enn den han hadde fått med Russland. Her

lyder det slik at den engelske kongen «skal ikkje berre ikkje leggja nokor hindring i vegen for at kongeriket Noreg som ein uavhengig del blir innlema og for all framtid sameint med kongeriket Sverige, men han skal også hjelpa H. M. kongen av Sverige til å nå dette målet anten med mekling (*bons offices*), eller om det er naudsynleg, med å la floten sin samverka med dei svenske og russiske herane». Det blir lagt til at «denne unionen skal bli gjort med all den skånsemd og alle dei omsyn som er moglege for lykka og fridomen åt det norske folket». I staden skal Sverige vera med i stridane mot Napoleon på fastlandet med ein her på minst 30 000 mann, og Carl Johan fekk ingen lovnad om at Noreg skulle vera vunni før denne krigen. Frå norsk synsstad er traktaten eit stort framsteg frå den russiske; her er det tale om det norske folket, men den russiske rekna berre med Noreg som eit geografisk omgrep, eit stykke land utan omsyn til folket som budde i landet.¹

Det var av omsyn til kritikken i parlamentet og den frie engelske pressa at traktaten var gjord så folkeleg. Han vart likevel kaldt motteken, ja vekte ein storm av uvilje, då han kom fram i parlamentet i juni månad. Han tyktest urettferdig, ei krenking av folkerett og moral, ei frukt av svik og vald, nett eit utslag av den same valdspolitikken som Napoleon førde, men som England skulle strida imot. Liberale førarar som Grey, Ponsonby, Holland og Whitbread, samanlikna han i parlamentet med Polens deling, og hevda at etter dette kunne ikkje England lenger strida på fastlandet for retten og fridomen åt nasjonane eller stø den tyske folkereisinga. Det

¹ Det er ei bisneleg og uforklårleg motsetning mellom den franske og den svenske teksta i traktaten, den svenske ordlyden, som her er nytta, er mykje betre for Noreg enn den franske («*Que la Royaume de la Norvège soit annexé et réuni à perpétuité, comme partie intégrante au Royaume de Suède*»); men båe traktatane sluttar då med dei gode orda til beste for det norske folket. Etter det vi veit om svenske forsikringar i London om indre sjølvstyre for Noreg, kan det ikkje vera tvil at det er den svenske teksta som gjev meininga med traktaten. Ho svarar òg til den offisielle engelske omsettinga.

kunne heller ikkje vera nokor stor vinning å få venskap i Sverige når ein med same fekk fiendskap i Danmark. Regjeringa sa at ho ville gje Danmark skadebot i andre land, men kvar skulle det bli? Det kunne berre bli i Tyskland, men det ville bli ei ny røving, og denne gongen frå det folket som ein nett sa at ein ville gjera fritt ved krigen. Regjeringa var altfor sterk i parlamentet til at opposisjonen kunne hindra ho frå å få traktaten godkjend med stort fleirtal både i overhuset og underhuset, men den kraftige talen for Noregs sak vart ikkje førd til unyttet. Han vart kjend i Noreg, gav nordmennene ei von om at dei stod ikkje radt åleine i verda, og dermed var han òg med og gav dei mod til å våga det dei gjorde i 1814.

Ved traktatane med Russland og England hadde Carl Johan vunni det fyrste hovudslaget i striden for Noreg, men det var ikkje nok. Han måtte også kjenna seg trygg på at han hadde dei andre stormaktene med seg. Det lykkast òg å få ein traktat med Preussen 22 april; han fekk her samtykt dei avtalane som var gjorde med Russland om Noreg; og han fekk jamvel lovnad om ein hjelpeher på 15000 mann til å vinna Noreg; men det tok endå 3 månader før han fekk denne traktaten underskriven i Berlin. Endå tråare gjekk det med den andre tyske stormakta, med Austerrike. Her lykkast det ikkje for Carl Johan å få nokon traktat før 2 februar 1814, og traktaten galdt då sjølv sagt ikkje hertaking av Noreg, men garanti for innehavinga av Noreg for kongen av Sverige. Både revolusjonsprinsen sjølv og den revolusjonerande landvinningspolitikken hans, som ville riva sund eit gammalt monarki som det danske, var usmakleg for *Metternich* og det konservative austerrikske hoffet. Difor vart det då òg Austerrike som den danske politikken freista stø seg til og søkja hjelp hjå.

Ikkje berre Austerrike intrigerte mot Carl Johan, men hans nærmaste allierte og personlege ven, zar Alexander, førde til sine tider ein tvitydig politikk som gjorde Carl Johan vill av nervøsitet og harme. I 1812 hadde zaren ikkje kunna hjelpa Carl Johan på grunn av framgangen åt Napoleon i Russland,

og no skulle ein atter bia til Napoleon var heilt slegen, så fekk Noreg bli sigersløna. Sverige skulle tena opp Noreg med krig på fastlandet. Serskilt var dette kravet ifrå England; det kom avgjerande sterkt fram då saka var føre i parlamentet. All denne motgangen dreiv Carl Johan så langt ned at ei tid om våren ville han nøya seg med Trondheim bispedøme, Halden og Kongsvinger før krigen med Napoleon; så kunne det sia bli avgjort om Danmark skulle gje frå seg resten av Noreg mot å få skadebot i Tyskland, eller om Sverige skulle nøya seg med denne skadebota. Det var fåfengt. Carl Johan laut bøya seg og gå med i krigen mot Napoleon før han hadde tryggja seg anten heile Noreg eller delar av Noreg.

Han kom til å spela ei stor rolle i krigen, endå langt ifrå så stor som mange hadde venta. 18 mai gjekk han i land i Stralsund. Han vart ein hovudmann ved utforminga av krigsplanen mot Napoleon, og fekk kommandoen over den nördste av dei tre store herane som var oppsette. Han førde krigen med dugleik, men med stor varsemnd òg, så den gongen og alltid sia har han vori sterkt kritisert frå tysk, serskilt preussisk, side for skort på energi i krigsføringa. Serskilt sytte han alltid for å spara sine svenske soldatar; det gjorde han både av omsyn til folkemeininga i Sverige, og fordi han hadde bruk for dei på annan kant, til å vinna Noreg.

Likevel førde Carl Johan krigen heilt lojalt mot den allierte saka til hovudslaget («Folkeslaget») ved Leipzig var vunni, 19 oktober; men då han deretter fekk ordre til å vera med på den store konsentriske framrykkinga mot Paris med eit åtak gjennom Nederland, slo han inn på sine eigne vegar. Han ottast alvorleg — og ikkje utan grunn — at når Napoleon fyrst var overvunnen og maktene ikkje lenger hadde bruk for Carl Johan, så kunne det bli smått med den sigersløna som var lova han. Då gjekk han mot nord med det påskotet at han fyrst måtte reinsa Hamburg og Elb-osen for franskmenn, og siste dagane i november drog han mot Holstein med ein stor del av heren sin. Her hadde Frederik VI gjort han den tenesta å nya oppatt alliansen med Napoleon 10 juli og lysa

krig mot Sverige 3 september. Såleis fekk Carl Johan eit grann rett til å hevda at han laut tryggja den høgre flanken sin før han drog vestover inn i Holland og Frankrike.

Frederik VI hadde heile sitt liv drivi meir med eksersis og militære øvingar enn med noko anna. Då det no bar til alvor, våga han ikkje bruka heren sin, men heldt seg i trygd på Fyen med hovudheren. I Holstein hadde han berre ein liten veik her under Frederik av Hessen, og den slo Carl Johan lett og tvinga til våpenkvile for 2 veker, 15 desember.

Det var i krigsteneste Carl Johan hadde gjort sin eineståande karriere. Likevel var han ingen krigshuga, men avgjort ein fredens mann. Var det på nokon måte mogleg, freista han å unngå krig, og krigen òg førde han med den tanken å unngå uturvande blodspille så langt det var råd. Helst ville han nå sine mål på fredleg vis, med diplomatiske tingingar og agitasjon. Krigen skulle helst vera ein militær demonstrasjon til å leggja press på dei diplomatiske tingingane, og slik vart det på det nærmaste.

CHRISTIAN FREDERIK OG NOREG

Det er heller hendeslaust og stilt i Noreg dei 4 åra frå Christian August reiste og til Kiel-freden. Det viktigaste som hende, var òg av dei stille ting. Det var den stille og mållause ulykka frå uåret i 1812, då det meste av folket leid naud og tusenvis langsamt vart førde mot dauden av svolt. Frå aralds tid har slike ulykker vori farlege for autoriteten åt kongane, har kvest kritikken og eggja fram opposisjonshugen. 1812 er inkje unnatak. Ulykka var stor, og for tanken og i folketale skolla ho endå større enn ho i røynda var, voks utover mål og måte. Ein mann med fantasi og sterke kjensler som biskop Bugge kunne ropa at halvparten av folket i bispedømet hans kom til å døy! At den danske regjeringa jamvel i ei slik tid kunne føra ein politikk som hindra dei frie tilførslene over sjøen, at ho ikkje kunne få slutt på det halve eller heile krigstilstandet med England, det vart domen over henne i Noreg. Det botnlause og vonlause rotet i pengestellet skulle ikkje gjera vyrnaden for regjeringa større. Kloge menn hevda jamvel at anten laut regjeringa gjera statsbankerott, eller så måtte det bli indre uro. Bankerotten kom 15 januar 1813, og med den nye vanskar, mellom anna ei veldig automatisk stiging av skattane. Det var ikkje mykje skikka til å døyva misnøyet i eit utpint folk.

Dugløyse, lettlynde og tiltakløyse er vanleg kritikk av regjeringa, og tydelegare og tydelegare kjem det fram at kritikken gjeld den *danske* regjeringa; nordmennene tek til å kjenna ho framand og ikkje norsk. Dette går ut over sjølve

Danmark. Jamvel ein mann som Bugge, som var dansk gift og to gonger hadde hatt prestekall i Danmark, kan skriva at ingen nasjon har spelt ei så elendig rolle som Danmark. Det har gjort seg sjølv låtteleg og Noreg ulykkeleg. Ein serskilt varm danskven og tru kongstenar som Pavels klagar i 1812 over «denne kolde Ringeagt (mot kongen) som en Tidlang var og nu igjen er herskende Mode i vore *soi-disant* patriotiske Cirkler»; i store selskap drikk dei ikkje kongens skål, men berre for fedrelandet! Dei mest kongetru freista nok dekkja over den skeive politikken åt kongen med å kalla han Frederik den Gode eller Eiegode, men i 1813 laut jamvel Pavels vedgå at «en duelig Regent og en agtværdig Privatmand ere to forskjellige Væsener». Då den danske hoffmannen *von Holten* kom til Noreg om våren 1810 som sekretær for stathaldaren, klaga han over at kongen og danske embetsmenn var ikkje avhaldne i Noreg, og sjølv vart han kaldt motteken fordi han var «Jyde».

Det grodde i Noreg i desse stille og hendingsfattige åra, og det som grodde, var dei broddane som fyrst hadde sprengt seg fram mot lys og dag i dei siste store ulykkeåra, 1808 og 1809; det var sjølvstendehug og lausrivingsvilje frå Danmark, og det var politisk fridomshug. «Gud hjelpe mig! Frihedens lede Genius har skinbarlig besat mig», ropte biskop Bugge — utan stor grunn forresten. Einvelde og Danmark rann saman til eitt, fridom og sjølvstende gjorde det same. Det er klårt, at når svenske agentar i ei slik tid kom med vilkår som tyktest nokolunde liberale, så var dei ikkje utan evne til å verka, og i 1813 skriv då òg Carsten Anker om «den nu forsvundne norske Afsky for svensk Herredømme». Svensk herredøme var det ikkje, men at tenkjande menn meir enn før tok til å tenkja over svenske tilbod, er det rette. Carsten Anker skreiv sjølv at han har høyrte «Uafhængighed nævne, men aldrig Underkastelse for Sverige». Dette var det folk venta og jamvel ynskte, skriv han. Kloge danske menn tok til å gjera seg fortrulege med den tanken at Noreg snart kom til å vera tapt for Danmark.

Christian Frederik.

Frederik VI.

Under desse vilkåra var det at den danske regjeringa endeleg rådde seg til å gjera det som mange lenge hadde kravt, å senda — eller som det heitte i Budstikken: «i sin Naade skjænke» — Christian Frederik, tronfylgjaren, til stathaldar i Noreg. Det var ein overhengig stor nåde, eit merkeleg vitnemål om kor høgt kongen elska det norske folket «at Han skjænkede os det frydeligste Pant paa denne sin Kjærlighed», som biskop Bech sa. Ja, måtte no «Norges Søn-

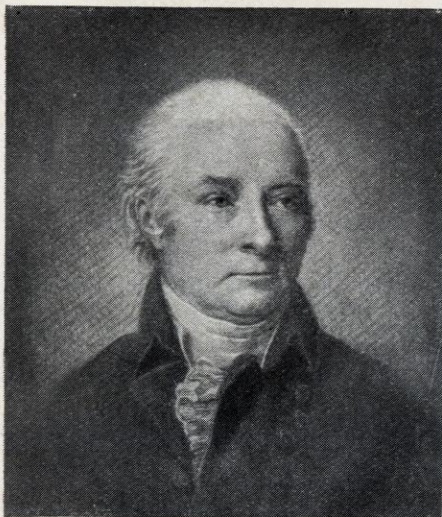
ner alle som een ville modtage denne Kongens Gave som en af de kjæreste og kosteligste der kunde skjænkes dem,» er hjertesukken åt Pavels. Gåva kom i 11te eller 12te timen, — nett som med universitetet, og oppgåva var den same, å berga Noreg for Danmark og det oldenburgske kongehuset.

Christian Frederik var ikkje dåleg skikka til å løysa ei slik oppgåve. Han var evnerik og godt opplærd, og hadde mykjen god vilje, ærekjensle og pliktkjensle. Ung som han var, 26 år gamal, hadde han mykje av ungdomens evne til å bli oppglødd for idear og store oppgåver; han hadde nett så mykje frilynde som kunne høva for ein ung prins. Han var ein god talar, var venleg og vinnande, fin og elegant, og hadde ei fornem framkome. I sanning ei underleg ovring i det danske kongehuset med alle sine vantrivningar på kropp og sjel, den siste vene blomen i ei utlevd og degenerert ætt før ætta var åt

å døy ut med hans eigen degenererte son. Men han var også eit nytemenneske, sanseleg og lausliva, eigenleg inga rik og raust natur, og han var ikkje utan fåfengd og prinseleg ovmod. Han kunne nok stråla og glima, men gjekk ikkje i dypta, var ikkje uthaldug og viljesterk, og var redd for ansvar.

Ein varmhjarta norsk patriot hadde frå prinsen var eit barn, lagt vinn på å venda augo åt det unge kongsemnet mot fedrelandet sitt og oppseda han til å bli ein god norsk konge når den tida kom. Det var *Carsten Anker*, ein forretningsmann i den store stilen, i mange år direktør for det Asiatiske kompani, no eigar av Eidsvolls verk. Då han flytte heim til Noreg i 1811, var han 64 år og hadde butt i utlandet i 43, for det meste i Kjøbenhavn. Han hadde hatt sin omgang ved hoffet, i adelen og diplomatiet, var ein kavaler av den gamle skulen. I synsmåtar freista han nok fylgja med si tid, men var likevel i meiningar som i manerar ein son av det 18de hundreåret, av tida før revolusjonen. I alle dei mange åra i utlendingskapen hadde han bori på Noregs-kjærleiken som ein helligdom i sitt indre, og draumen var at han ein gong med sin rikdom eller med sitt arbeid skulle kunna gjera dette landet tenester. Han var mesta 40 år eldre enn Christian Frederik, og likevel vart det ein verkeleg venskap mellom den gamle og den unge mannen, og Noreg var emnet som dei oppbygde seg over.

Carsten Anker var ein mangrøynd og klok mann, og forstod tidleg kor stor faren var for at Sverige skulle få sin vilje med Noreg. Det kan vel òg ha gjort sitt at han var av den store Anker-ætta, der tilhugen til lausriving lenge hadde levt, og der greiv Wedel no var den største krafta. Alt i 1810 skreiv han: «Til Norge, til Norge, Prins, til Norge! De og De alene kan bevare denne Kronens egte Ædelsten for Rov og Rænker». To år etter er han klår over at samfestet med Danmark alt er tapt — for det fyrste. Det er berre tre utveggar, skriv han til Christian Frederik i april 1812; det er å bli ein svensk provins, at vi kastar oss i armene på England

Carsten Anker.

eller gjer oss uavhengige av alle og v   oss vår eigen konge. Det måtte sjølvsagt bli Christian Frederik. Nordmennene hadde brukt    skriva om «*Riget Norge*», men staten (d.e. heilstaten) Danmark (eller Danmark—Noreg), men no tek Carsten Anker til    skriva om «*Staten Norge*», Danmark blir ikkje lenger rekna med i tankane hans. Likevel let han det skina fram for prinsen at i framtida kunne han få høve til   

sameina Noreg og Danmark på nytt. Dette var nett den politikken Christian Frederik kom til    slå inn på; programmet var lagt på førehand av hans faderlege ven Carsten Anker.

Gjennom venskapen med Carsten Anker hadde Christian Frederik fått ei norsk interesse som ingen dansk prins f  r hadde hatt, i alle fall ikkje dei siste to hundre   ra. Denne interessa vart styrkt ved venskapen med læraren hans i juridiske og statsrettslege fag, *Christian Colbjørnsen*, den mest framskotne nordmannen i dansk statsteneste. Ei lita oppgåve i Noreg fekk han alt i 1806 då han vart preses for Videnskabernes Selskab i Trondheim, — og kom i fast brevskifte om sakene   t selskapet med visepreses, biskop *Bugge*. Det var ein av dei mest g  verike nordmennene den tid, og ein fritalar av rang, så mange var redde den farlege tunga hans. Han kvidde seg ikkje med    syngja ut for prinsen i brev på brev om «*Collegiernes L  dhed, Uvirksomhed og Letsindighed, der har styrtet Landet i Fordærvelse*». Som preses

i Videnskabernes Selskab møtte prinsen opp ved den festen som også nordmennene i Kjøbenhavn heldt i 1811 til takk for universitetet, og der heldt han ein tale som vekte undring i vide ringar ved den varme og dugleik som han vart framført med.

Til dansk prins å vera hadde då Christian Frederik fått ei eineståande god førebuing til ei styreoppgåve i Noreg. Beste vitnemålet om det er at han sjølv fleire gonger bad kongen om å la han få denne oppgåva. Det var for å berga Noreg han hadde skrivi til kongen i januar 1813 om å gjera fred med England. Elles ville Noreg, «denne Deres Majestæts skjønneste Fædrene Arv, dette herlige Land, hvor endnu saa megen national Aand, saa uskrømtet Hengivenhed for Kongehuset trives» bli tvinga inn under Sverige. Fyrst den røde mai fekk han utnemninga; det var i dei dagane då det endeleg hadde lykkast å få kongen til å tinga om fred i London. «Freden med England er og bliver det vigtigste Ønske til Befæstelse af Vores politiske Tilværelse», skriv han no i instruksen til Christian Frederik.

Christian Frederik ottast at kongen var for seint ute i London, men så sterkt kjende han kor avgjerande England var for lagnaden åt Noreg, at på sjølve reisa til Noreg skreiv han to brev til kongen om å gjera serfred med England for Noreg, om ikkje heile staten kunne få fred, altså den same tanken som den tid vart diskutert i Noreg. Christian Frederik slo på at Carsten Anker kunne vera rette mannen til å tinga med England om det, og det er mykje truleg at Anker er den mannen som serskilt har ført prinsen inn på desse tankane. Carsten Anker var ein sermerkt Englands-ven. Han hadde butt i London i sin ungdom og i sin manndom frå 1801 til 1805 for å greia med vanskelege pengesaker for Asiatiske kompani; frå denne tida hadde han vener i høgadelen og mellom førande statsmenn. Han var mektig imponert over Englands økonomiske og åndelege kraft. «Her er en Kraft» — skreiv han til Christian Frederik i 1801 — «en Foreningspunkt af menneskelig Forstand, af Udveie og Djervhed, som man vel

kan øine, men som man forgjæves vil prøve paa at forklare. Jeg anser Storbritannia for et fysisk og moralsk Uhyre (!) som man maa gaa afveien for uden at føle mindste Ydmygelse derved». Denne trua på England har han altså tidleg freista prenta inn i prinsen.

Den 21 mai gjekk Christian Frederik i land i Noreg, tre dagar etter Carl Johan hadde gått inn i Stralsund på veg til Tyskland for å vinna Noreg der. Frederik VI hadde knapt tenkt seg at oppgåva for Christian Frederik skulle gå lenger enn til å hindra svenske intrigar i Noreg, å halda ved like og setta kveik i den norske kongetruskapen og kanskje føra krigen mot Sverige frå Noreg etter ordre og føresegner frå kongen i Danmark. Med tanke på siger for Napoleon kunne dette vera nok òg frå Frederiks synsstad. Den sigeren kom ikkje. Christian Frederik var då ikkje ringare kar enn at oppgåva voks under hendene på han. Det vart ein sjølvstendig politikk for han å hindra sjølve dei planane som Carl Johan og stormaktene hadde vorti samde om vedkomande Noreg. Den oppgåva var veldig og kravde ein statsmann av høgaste rang.

Christian Frederik forstod knapt kor stor og vanskeleg oppgåva var, men han var ung og dådshuga og ærehuga. Det store og vanskelege ved oppgåva kjende han som ei lykke, ein spore, og han gjekk inn for oppgåva med ungdomleg eldhug og ein stor, men lettvinnsangvinisme. Vi kan trygt seia at det halvtanna året han var i Noreg, då levde han stort, for fulle segl. Det var heltetida, eventyret i livet hans.

Christian Frederik byrja arbeidet sitt i Noreg med ei adresse til folket. Slikt var nytt i det dansk-norske monarkiet, men i tida si ånd. To månader før hadde kongen i Preussen sendt sitt opprop til sitt folk. Christian Frederik minner om den namngjetne norske kongetruskapen, og i kongens namn vonar han enno «at see Broderkjærligheden og Samdrægtigheds uopløselige Baand befæstet mellem Tvillingrigets Folk», men i den framtidsappellen han sluttar med, er det ikkje lenger tale om tvillingriket, men berre om fedrelandet og Noregs sjølvstende,

og det er med nordmennene si hjelp ein skal vinna det. Danmark blir ikkje nemnt. Den gamle tida er omme. Ei ny held på og bryt fram.

Samstundes kravde han av embetsmennene at dei skulle arbeida for sjølvstende- og fedrelandsånd, — det var ein ordre, ei embetsplikt. Og serskilt kravde han av prestane at dei skulle «opflamme Nationens Mod». Å gå til prestane var mest den einaste måten til å verka på folkemeininga i dei dagar, og Christian Frederik kom til å få mykje gagn og glede av samarbeidet med kyrkja sine menn. Han fekk ifrå fyrste dag mange gode svar på appellen, og ikkje berre frå overklassene. Såleis gav klokkaren i Kviteseid, Ole Bjørnsen, ord for «Tellebøndernes Følelser i Anledning Sveriges Fordring paa Norige»:

Aa leitar de paa — me maa deran
Aa kjæmpe fe Fædrenelandet
Me samlar kaan om Prints Christian
Saa hare som Fjöll me vi (vil) stande!

I instruksen til Christian Frederik hadde kongen gjevi han påbod om at han skulle «ved idelige Reiser søge at virke paa Folket til den Kiærlighed de skylder mig». Dette påbodet svara godt til det som prinsen sjølv ynskte. Han gjorde straks om våren ei reise austover til grensa, og utpå sumaren vestover småbyane til Kristiansand. Reisa vart ei festferd. Prinsen gjorde sitt yttarste for å vinna folket for sjølvstendesaka, dvs. motstand mot den svenske politikken. Han var folkeleg og elskverdig mot høg og låg, og den gamle norske kongetruskapen synte seg endå ein gong i all sin glans.

Ein politisk vilje som kunne bli farleg, møtte prinsen berre ved samkoma med greiv Wedel i Tønsberg. Wedel lova, at om prinsen ville gjera seg til uavhengig styrar i Noreg, så skulle han hjelpa han så lenge det fanst liv i han; anten måtte Christian Frederik driva bort Carl Johan or Nordlanda, eller så kom Carl Johan til å driva bort Christian Frederik. Det bisnelege ved dette framlegget er at det kjem ifrå Wedel, for dette er då nett den politikken som prinsen verkeleg slo inn

på eit halvt år seinare. Tanken «låg i lufta». Rundt i landet veit vi at dei aller mest lojale embetsmennene tala om at no burde Noreg seia seg sjølvstendig under prinsens styre og gjera serfred med England. Har då Wedel gjevi opp unionspolitikken sin? Sikkert ikkje. Men Wedel har gjevi framlegget sitt ei slik form at det snudde odden mot Danmark. Lausriving frå Danmark var det fyrste steget, og det visste nok Wedel at ein så modig og sjølvstendig politikk ville eller kunne prinsen ikkje vera med på. Han har sett prinsen på ei prøve, og han har lati han få ei kjenning av kva han meinte med å vera nordmann. Dei skildest i venskaplege former, men ikkje som vener.

Etter som Henrik Wergeland fortel, kravde Wedel at prinsen skulle nytta høvet no då Carl Johan var på fastlandet med den svenske heren, ta initiativet og rykkja inn i Sverige. Ordre om slik krig fekk prinsen også snart etter frå kongen; frå 3 september var Danmark og Noreg atter formelt i krig med Sverige, men prinsen svara i brev på brev til kongen at det var uråd. Han hadde ikkje korn i magasina til å halda heren samla meir enn 14 dagar. Licensfarten på England var stogga om våren, og kornskutene vart atter forfylgde på sjøen. Etter grønaråret i 1812 var no alle lager botnskrapa. Til all lykke vart nok 1813 eit godt år, men tilstandet var forferdeleg dei siste månadene før ein kunne få godt av den nye avlinga. Mange stader greidde dei ikkje venta, men skar det nye kornet før det var fullmoge. Tidleg på sumaren mana prinsen velstandsfolk i by og på land til å spara på gryn og mjølmat, og han let senda ut rettleiing om å bruka islandsk mose. Men folket heldt seg til borkebrødet, som det var van med frå gamalt, og mange bønder blanda borkemjøl i maten endå om dei hadde korn, — så mykje dei ikkje skulle missa vanen og smaken på borkebrødet, til det kom att. Prinsen streva mykje med å få korn til landet, og hans stendige rop til kongen i alle sine brev er: korn, korn! Regjeringa i Danmark gjorde òg så mykje som ho kunne for å hjelpa Noreg til korn; men vanskane var store. Det vart sett opp høge premiar for korn-

innførsla, og kvar veke hadde avisene meldingar om denne livsviktige saka og opplyste kor mykje korn som var komi til landet, anten offentleg eller privat. Eit storslag var det då prinsen fekk ein konvoi på 50 skuter velberga til landet.

Det er i alle måtar oppatt same stoda som i 1808 og 1809. Det er òg den same pengeløysa, og det gamle kravet om ein bank melder seg atter med ny kraft. Sjøelve den danske regjeringa tok til å drøfta spørsmålet om ein ikkje måtte gå til full deling av det norske og danske pengestellet. For det fyrste gav ho høve til å skipa ei privat diskonto- og lånekasse. Dette var mykje mindre enn ein nasjonalbank, som nordmennene hadde kravt; men tidene var så elendige at det var gode nordmenn òg som meinte at no måtte ein ikkje gå til meir enn førebels tiltak. Prinsen kalla saman 72 av dei rikaste mennene i landet til eit møte som var samla i Oslo frå 15 desember til 5 januar; dei fleste var innbedne av prinsen, men der var òg nokre valde sendemenn frå Bergen og Trondheim. Det vart utarbeidd plan for ei diskonto- og lånekasse, visstnok hovudsakleg av Niels Aall, og dei som var på møtet, skreiv seg sjøelve for innskot til garantisum på 241 600 sølvdalar, prinsen skreiv seg for 90 000. Dei skreiv seg for desse pengane i høg patriotisk eldhug, og det var visst ei lykke for mange at denne banken aldri kom i gang, for dei hadde ikkje pengar nok til å betala det dei hadde skrivi seg for.

Kiel-freden gjorde brått slutt på planane for lånekassa, så for pengestellet var dette møtet mislykka, men politisk var det inkje uviktig møte. Det var fyrste gongen på halvtanna hundre år det møttest så mange nordmenn frå alle landsens kantar for å drøfta ei stor fedrelandsk sak. Det var midt under den store krigen på fastlandet som skulle avgjera Noregs lagnad, og det er knapt urett at meldingane frå krigen vart meir drøfta enn finansane. Det var, seier Jacob Aall, «en herlig Forgaard til det Constitutions-Tempel som straks efter byggedes».

Det gjekk eit uhyggeleg ord om at det skulle lykkast for Frederik VI med austerriksk mekling å sleppa frå oppgjeret med å gje ifrå seg Trondheim bispedøme til Sverige, — altså

ei sundriving av fedrelandet. Dette var den otten som låg aller tyngst over møtet i Oslo. Kongen sjølv hadde skrivi til prinsen at det kanskje kunne bli ei reising i Trøndelag med ei slik avståing, så ein kunne vinna tid, og det er lett å forstå at det ikkje ville vera kongen imot om prinsen hjelte til med å få i gang ei slik reising. Prinsen svara joledag i ei lang utgreiing om stoda, og bad for det fyrste kongen at han ikkje måtte gå lenger enn å løysa folket i denne landsluten frå truskapseiden sin, men han måtte ikkje også gje det over til Sverige; så kunne folket stå fritt og velja underkasting eller motstand. Væl folket motstand, held han det for tenkjeleg at heile folket vil stå last og brast med trønderane, og det vil vera godt om «denne Nationalstemning kan ytre sig til Fordel for det udelte Tvillingriges vedvarende Forening». Men trugar no samstundes Carl Johan og dei allierte Danmark frå Holstein, — kva skal prinsen gjera då? «Skal jeg stille mig i Spidsen for det norske Folk og handle uafhængig af Forbindelsen med Danmark?» Sjøelve spørsmålet seier kva prinsen meiner, han hadde planane sine ferdige, — og dei svarar heilt ut til det som kongen sjølv peika på at ein kunne gjera for Trøndelag.

I alle rådleggingane hans er England med. England kan då umogleg vilja tvinga Noreg inn i trældom under Sverige. Men med England kan ein ikkje tinga frå Danmark, for då vil det berre krevja avståing av Noreg til Sverige. Tingingane lyt bli førde frå Noreg «for at indbilde det at det kan afsondre Norges Interesser fra Danmarks» (brev 2 november). Å berga Noreg for Danmark er alltid målet.

Nokon tanke om anna enn ei væpna reising i gamal stil etter ordre ovafrå har prinsen ikkje hatt. Det finst ingenting som peikar mot ein moderne tanke om å kalla saman folket til rådlegging og avgjerd om eigen framgang. Og likevel var dette òg ein tanke som «låg i lufta». I sjølve Tyskland lova fyrstane folket riksskipnader. Fridomsveret frå det store folket kjendest hjå oss òg, og det verka ikkje berre til å styrkja viljen til nasjonalt sjølvstende, men det styrkte

også kravet om politisk fridom, ein fri riksskipnad. I sjølve dei danske kollegia kunne ein høyra unge embetsmenn kom med formasteleg tale om at så fortvila stode som rika var i no, burde kongen seia frå seg einvaldsmakta og kalla saman stands-ting både i Danmark og Noreg. Slikt var meiningslaus tale i Danmark, — det fekk dei då forstå! I Noreg burde slik tale ha vori naturleg for han som hadde teki på seg den oppgåva å berga riket frå svensk herredøme, og som mest ingen ting anna hadde å rekna med enn den gode viljen åt folket. Vi høyrer ikkje eitt ord som peikar i den leia. Vi ser berre at han nya oppatt eit par praktiske tiltak frå krisa 1807—09, ein overkriminalrett og ein overadmiralitetsrett som skulle døma i prisesaker. Vi ser òg at han arbeidde mykje med planar om ein ny regjeringskommisjon; den skulle denne gongen ha fått 5 departement: for finansar, innariksstyring, rettsstell, handel og toll og for økonomisk forvaltning. Det skulle altså ha vorti ei nokolunde fullskipa norsk regjering, noko meir utvikla enn regjeringskommisjonen i 1807. Endå om dette berre er praktiske tiltak som den politiske stoda tvinga med seg, så kan det vel vera tvilsamt om det etter ei tid med slik regjering hadde vori mogleg å driva Noreg inn att under den gamle danske heilstatstyringa.

Noko av folkestyre finst det likevel ikkje i det. Berre tvertimot. Regjeringskommisjonen 1807—09 hadde hatt avgjerande makt. Christian Frederik ville berre la denne nye regjeringskommisjonen få rådgjevande makt for stathaldaren. Alt peikar i den gamle einvaldsleia. Det kan vera han har kjent seg bunden av omsynet til Danmark og Frederik VI. Oppgåva var då å berga Noreg for den danske heilstaten, «at forene Riget paany», og då måtte folkelege institusjonar i Noreg dra etter seg alvorlege fylgjer for einveldet i Danmark. Men det kan også vera at liberalismen åt prinsen ikkje gjekk djupare. Det naturlege for han var å tenkja i dei gamle statsrettslege formene. Den nye «revolusjonære» læra om rett for folket i styringa har ikkje vori framand for han, men han har heller ikkje gjort ho til sin eigedom.

Alt under bankmøtet vart det drivi eit grann agitasjon for å gjera prinsen til konge; og det var vanleg tru at prinsen sjølv stod bak denne agitasjonen. Tanken må i så fall ha vori å koma Carl Johan og Kiel-freden i forkjøpet. Når svenskane var så langt komne at dei kunne tvinga Frederik VI til å avstå Noreg, så skulle han ingen ting ha å avstå. Landet skulle alt vera eit fritt og sjølvstendig rike under Christian Frederik. Prinsen kan ikkje ha sett mykje inn på denne agitasjonen og våga seg ikkje fram i dagen med han. Det kan berre ha vori som eit eksperiment som han let tenarane sine gjera for å kjenna seg fram.

Han fekk ikkje medhald. Trua på at prinsen kunne vera rette bergingsmannen for landet, var enno blanda med stor tvil. Jamvel ein så ultra-lojal mann som presten Pavels klaga over kor trått det var å få til alle dei hyllestdikt han skulle skriva når han ikkje visste noko meir å seia om prinsen enn at han var mild og venleg. Det var også visse sider ved livet åt prinsen som støyte alvorlege menn. Han arbeidde nok, og det var visse tider utetter vinteren og våren 1814 då han arbeidde hardt så det står age av det, men han var ikkje av dei naturer som la på seg nokon askese for arbeidet skuld. Han tok rikeleg til seg av livsens godar, fest, nyting og mor-skap, likevel lite vin og slett ikkje brennevin. Nett under bankmøtet var det ei turing med store og flotte gilde og lystige festar som gjorde jole- og nyårsturinga i Oslo 1813—14 namngjeten, kanskje den lystigaste joleturinga som landet vårt har opplevt. Det var den gamle tida med sitt rikmannsvelde som dansa seg ut, har det vori sagt, før den nye tida kom med oppgjeret etter krigs- og jobbeåra, med avståinga av fedrelandet i 1814 og — med konkursane. Det var den kåte bukke- og satyrleiken i utkanten av tingvollen, men det var det leie at prinsen også var å finna der, ja var sentrum i dette livet. Over sjølve møtet låg det ei tung og sorgmodig stemning. Jacob Aall mintest desse dagane som nokre av dei mørkaste i sitt liv.

KIEL-FREDEN

Under otten og angesten og dansen og festane her heime var Noregs lagnad ein av innsatsane i det store spelet om makta ute i Europa. Her òg var det eit dobbeltspel, endå av eit anna slag enn heime. På same tid som Carl Johan var på herferd mot Danmark, gjekk det føre seg ein diplomatisk strid som på si vis var meir spanande, for her kunne utfallet ikkje vera så avgjort på førehand. Den diplomatiske striden stod eigenleg mellom Carl Johan og Metternich, som heile tida ynskte å berga det danske monarkiet og hindra planane åt Carl Johan. I slutten av november sende han ein diplomat, greiv *Bombelles*, til Kjøbenhavn med framlegg om at Danmark skulle gje frå seg Trondheim bispedøme (til det rekna ein også Nordland og Finnmark, endå det var eige bispedøme frå 1804) mot skadebot, som då sjølvstøtte måtte vera i Tyskland. I staden skulle så Austerrike hjelpe Danmark til å berga resten av Noreg, til å få fred med England og koma med i den store alliansen mot Napoleon.

Etter han hadde freista motstand i over ei veke, gav kong Frederik og den danske regjeringa endeleg etter og gjekk med på dette meklingsframlegget 6 desember. Det gjorde kongen med mange baktankar, — for det fyrste den som vi alt kjenner, at det kunne bli oppstyr og vanskar mot avståinga i Trøndelag, så saka kunne bli hindra frå den kanten. Dinest tenkte han òg at det kunne bli høve til å gjera vanskar med å godkjenna den skadebota han skulle ha for Trondheim, så han kunne få dregi

saka i langdrag så lenge til det kunne laga seg ei ny og betre stode, og Austerrike kunne bli meklar.

Desse planane var det Carl Johan kryssa med å gå inn i Holstein og tvinga Danmark fyrst til våpenkvile og deretter til tinging om fred. Den 17 desember, to dagar etter han hadde gjort våpenkvila, sende han general *Tawast* til Kjøbenhavn med framlegg til grunnlag for fred. Kong Frederik freistoenno drya ut avgjerda i von om hjelp frå Austerrike, og han let *Tawast* bia utan å gje noko bindande svar. Sjølv sende han ein diplomat, *Edmund Bourke*, til høgkvarteret åt Carl Johan i Kiel, men gav han ikkje fullmakt til å tinga om fred, men berre om å lengja våpenkvila; saman med *Bourke* reiste *Bombelles*.

Carl Johan var ikkje i tvil om at det var den austerrikske innblandinga som gav den danske regjeringa mod til slik utdrying. For han var det ei livssak å få ei snøgg avgjerd; han hadde gått mot Danmark på eigen vågnad, og stormaktene tok alt til å klaga over at han drygde for lenge i Holstein og kravde at han skulle møta ved Rhin og gjera skyldnaden sin i alliansen mot Napoleon. Han var mest huga på å byrja krigen atter, men etter påtrykk gjekk han likevel med på å lengja våpenkvila, og let *Bombelles* reisa attende til Kjøbenhavn jolenatt med fredsframlegg, men no let han dei få karakter av ultimatum. I ein samtale med *Bourke* let han atter ein gong forstå at han ikkje tenkte på å innlema Noreg i Sverige, men han ville gjera det til eit unionsrike saman med Sverige. Den danske regjeringa ville enno ikkje gje opp vona om hjelp frå Austerrike, og ho gav ikkje *Bourke* fullmakt til å tinga om meir enn å gje opp landet nordover frå Trondheim bispedøme mot vederlag. Spørsmålet om resten av Noreg skulle fyrst bli avgjort ved den ålmenne freden, og kongen ville ikkje binda seg til å avstå det utan slike vederlag som han sjølv fann rimeleg. Her skulle det altså vera ei dør på klem til å sleppa unna avståinga av Noreg.

Det var 4 januar *Bourke* kom til Kiel med dette svaret, same dagen som våpenkvila gjekk ut. Ein kan knapt undra

seg over at tolmodet åt Carl Johan no brast. Han let harmen sin brusa fritt og spelte toregud, ei rolle som han alltid kunne spela med bravur, når det var tenleg. Han truga med å la herane sine fløyma over heile Jylland og fullføra det verket som Karl X Gustaf hadde byrja og riva det danske monarkiet heilt i stykke. Han byrja også krigen på ny, og det var ingen tvil om at han kunne gjennomføra trugsmåla sine. Samstundes versna stoda for Danmark hjå stormaktene. Intrigane åt Metternich vart stogga av zar Alexander, som no heldt seg til dei gamle avtalane med Sverige. Bombelles laut gje kongen melding om det; den politikken han hadde ført, var tapt, og han hadde heller skadt enn bata Danmark. Danmark stod nådelaut einsleg utan von om hjelp frå nokon kant, og 7 januar gav Frederik VI endeleg Bourke fullmakt til å gå med på å gje opp heile Noreg mot at Sverige skulle gje frå seg til Danmark svensk Pommern og Rügen og elles hjelpa Danmark av all si makt til høvelege vederlag for Noreg. I alle desse tingingane merkar ein ikkje at Noreg hadde nokon føremon av at utriksministeren var ein norsk fødd mann. Rosenkrantz tente kong Frederik med fullkomen lojalitet, og kongen var her det same som Danmark. Berre på ein punkt kan ein kanskje merka ein norsk hug hjå Rosenkrantz, — han var snøgg til å slå til og heller å avstå heile Noreg med ein gong enn å riva det i stykke.

For tredje gong reiste Bourke til Kiel, og no bad han om snøgg fred. Carl Johan ville ingen ting heller, jorda brann under føtene på han, for misnøyet åt stormaktene med dryinga hans i Holstein tok til å bli farleg. Tingingane var førde for Carl Johan av hoffkanslaren *Wetterstedt*, som gjorde teneste som utriksminister ved hovudkvarteret. Samstundes tinga Bourke også med den engelske sendemannen Thornton om fred med England. Diplomatanе arbeidde natt og dag 11—14 januar og vart ferdige natta til den 15. Det var på høge tid. Om morgonen den 14de kom det brev frå den engelske utriksministeren Castlereagh om at England ville stogga med hjelpepengane til Carl Johan, og at den tyske heren skulle gå ifrå han, om han ikkje straks gjekk mot Frankrike. Det er tvil-

samt om dette brevet vart decifrert (omskrivi til vanleg skrift) før traktaten var ferdig og underskriven. Hadde Bourke fått så mykje som ein knyst om det, hadde han knapt skrivi under.

Det som valda meste bryet under tingingane, var ikkje spørsmålet om Noreg, for den saka var i røynda alt avgjord då tingingane byrja, men det var kor mykje Danmark kunne berga for seg ved oppgjeret. Det som Danmark fyrst kravde, var svensk Pommern og Rügen, og at dei svenske soldatane straks skulle gå ut or Holstein. Dette var hovudmålet for tingingane, *conditio sine qua non* (vilkår utan atterhald). Ved det danske hoffet tenkte ein seg at det kunne bli opppreist i Noreg mot Kiel-freden, og ein bygde kanskje her på brev frå Christian Frederik til kongen. Kom det då melding om slik reising til Carl Johan medan han endå stod med heren sin i Holstein, kunne det bli farleg for Danmark. Difor var det så om å gjera å få han til å røma Holstein straks; men difor kunne det òg vera freistande for Carl Johan å halda Holstein hersett så lenge til Sverige hadde fått Noreg i eige. For å møte svensk mistru om at avståinga ikkje var ærleg meint frå dansk side, let utriksministeren Bourke krevja at den svenske kongen skulle ta på seg ein så stor del av den dansk-norske statsgjelda som var rimeleg etter folketal og rikdom. Dette var atter eit dansk krav *sine qua non*. Alle desse krava sette Bourke gjennom, det siste likevel i den forma at ansvaret for den norske delen av den dansk-norske statsgjelda skulle kvila på den svenske kongen i eigenskap av suveren over Noreg.

I strevet sitt etter å berga mest mogleg for Danmark var det Bourke fekk rivi frå den norske krona dei gamle norrøne landa Island, Færøyane og Grønland. Dei var lagde under den danske monopolhandelen, og det var kjøpmannsinteressene i Kjøbenhavn som heldt på dei. Bourke hevda at desse landa aldri hadde høyrte til Noreg; men nett fordi han visste betre, måtte han krevja at dei skulle bli serskilt nemnde og skila unna i traktaten. Svensken (Wetterstedt) gjekk med på det, for sven-skane, liksom alle utlendingar, fylgde den danske heilstat-

tanken, og for Carl Johan var det berre sjølv Noreg det galdt; noko krav om desse landa gjorde han ikkje. Wetterstedt skreiv til utriksministeren, greiv *Engeström*: «Endå Island, Grønland og Færøyane aldri har høyrte til Noreg, har hr. Bourke ynskt, og eg har ikkje meint eg burde nekta, at dei vart serskilt nemnde i art. 4 i traktaten». Engeström visste betre og gav straks Wetterstedt ei retting, men då var traktaten avgjort og vedteken. Bourke var opphavleg irar, ein diplomat av reinaste internasjonale type. Vi har inkje vitnemål om at han hadde instruksar frå den danske regjeringa i denne saka, så i så måte kan ho vera ansvarsfri. Det blir ho derimot ikkje når ho let vera å ta avstand frå denne diplomatiske uærlegdomen, men heller gledde seg over han. «Det som er mogleg, har vorti berga, m. a. Island, Grønland og Færøyane», skreiv Rosenkrantz til finansministeren Schimmelmänn.

No kan ein seia det ville vera eit drygt krav til den danske regjeringa at ho av eiga drift skulle gje ifrå seg land som ikkje vart kravde, berre fordi dei hadde høyrte til Noreg. Aller mest er det i motstrid med den heilstattanken som dansk politikk den tid levde og anda i, og som er vilkåret for all forståing. Men sjølv den danske regjeringa gjekk då likevel ikkje lenger i heilstatpolitikken sin enn at ho tala om «Rigerne» Danmark og Noreg, og til det norske riket, eller rettare den norske krona, høyrde Island, Grønland og Færøyane frå alders tid; difor vart dei òg heile tida styrde frå det kontoret som greidde med dei norske sakene. Når ho no nytta høvet til å få berga desse landa frå det norske kontoret og få lagt dei inn under det danske, så var det ikkje berre ei administrativ, men ei politisk sak. Og når tingsmannen her tok til hjelp ei historisk og administrativ usanning, så er dette ikkje av dei utvegane som sermerkjer god og ærleg politikk. Det var kanskje *smart* gjort, kanskje god forretning, men det står knapt til å nekta at det spilte visse andre verdiar som heller ikkje er utan verd i samlivet mellom nasjonane.

Det høyrde med til vederlaget for Noreg at Frederik VI også skulle ha 1 mill. rd. sv. banko; men det vart sett inn i ein

serskilt og løynd artikkel. Det måtte ikkje sjå ut som kongen selde dei norske undersåttane sine for pengar; difor let Rosenkrantz denne betalinga få den forma at pengane skulle vera hjelpepengar for den danske heravdelinga som no skulle gå saman med dei allierte i krigen mot Napoleon. Det vart òg sett inn ein løynd artikkel i traktaten om at kong Frederik framleies skulle ha greivskapet Larvik med full eigedomsrett; han hadde kjøpt det i 1805. Det andre vederlaget som Danmark skulle ha for Noreg, Rügen og svensk Pommern, selde det til Preussen i 1815 og fekk 2 mill. preussisk kurant for det og dertil det vesle hertugdømet Lauenburg, som låg beint opp til Holstein.

I sjølve hovudsaka, stoda for Noreg, er traktaten uklår. For det fyrste merkar ein at Noreg heile tida blir omtala som ein lut av den danske staten eller det danske monarkiet. Dette er likevel ikkje slik å forstå at Noreg er ein lut av Danmark, men uttrykket gjeld den dansk-norske heilstaten, samansett av dei tre delane, Danmark, Noreg og Holstein. Om sjølve avståinga seier traktaten at kongen av Danmark avstår Noreg til kongen av Sverige og etterfylgjarane hans på trona i kongeriket Sverige. Landet skal for framtida tilhøyra kongen av Sverige med full eigedoms- og suverenitetsrett og vera eit kongerike sameint med Sverige (artikkel IV), og det er i eigenskap av suveren over kongeriket Noreg at kongen av Sverige tek på seg ansvaret for Noregs del av den dansk-norske statsgjelda (art. VI). Om dei landa som skulle vera vederlag for Noreg, Pommern og Rügen, blir det derimot sagt at dei skal tilhøyra, ikkje kongen av Danmark, men kongeriket Danmark, og dei skal vera innlema i det (art. VII). Både i det danske og det svenske framlegget til traktat står det derimot nytta tilsvarende ord om Noreg som om Pommern og Rügen, at det skulle vera avstått til kongeriket Sverige og vera innlema i det (eller til den svenske krona). Mest alle stader der desse orda står i traktaten, er dei retta til det som vart den verkelege teksta, og vi kan sjå at det er den svenske tingsmannen, Wetterstedt, som har retta dei.

I den talen som Carl Johan heldt for presidentane i stortinget i 1828 (ved striden om 17 mai), sa han at den danske tingsmannen hadde kravt at det skulle stå i traktaten at Noreg skulle vera avstått til Sverige og vera innlema i det, men Carl Johan avviste kvast ei slik form og retta teksta til beste for Noreg. Når Bourke ville ha den forma at Noreg var avstått til Sverige og skulle vera innlema i det, må det vera fordi denne forma gav Danmark større trygd for dei pengane det skulle ha; det hadde då Sverige å halda seg til. Når Carl Johan kravde ei friare form for Noreg, kan det like naturleg na vori av den grunn at han ville halda Sverige utafor dette gjeldskravet.¹ Denne rettinga er likevel alt for fundamentalt viktig i traktaten til at ho berre skulle vera ein juridisk formalitet i eit pengespørsmål. Hovudsaka må vera at ho er heilt samsvar med heile Carl Johans politikk, slik som han også hadde komi til synes i Englands-traktaten i 1813, og som Carl Johan sjølv hadde sagt til Bourke, at han ville ikkje gjera Noreg til ein svensk provins, men til eit rike sameint med Sverige. Stoda for Pommern og Rügen var den, at dei hadde eit lokalt sjølvstyre med noko makt både over skattlegging og avgjeving. Dette batt Danmark seg til å halda ved like, men Noreg skulle altså få noko meir. Det kunne då berre vera at det ikkje skulle koma i provinsielt høve til Sverige, som Pommern og Rügen, men vera eit rike for seg attåt Sverige. Det var framhald av politikken frå 1809, og den einaste måten han kunne venta å få Noreg på utan ein undersøyingsskrig i landet. Og det var då nettopp det som heile tida var hovudspørsmålet for Carl Johan.

Det finst likevel andre stader i traktaten som peikar i motsett lei. Når det er tale om trygd for legat, universitet, embetsmenn osfr., så blir det nytta liknande ord om Noreg som om

¹ For gjeldsposten er det gjort ei tilsvarende retting for Pommern som elles for Noreg. Kongen av Danmark skal ha ansvaret for den pommerske gjelda «som suveren over dette hertugdømet» (art. X). Det kan godt henda at rettinga her fyrst er gjord for Pommern etter krav frå Bourke for å spara Danmark, sia for Noreg.

Pommern og Rügen; plikta i Noreg gjeld her kongen av Sverige (art. XII). Ved talen om postføringa blir det jamvel tala om avståinga av Noreg til Sverige (art. XXV). Forklåringa på ulikskapen må vera denne: traktaten vart retta i hovudartiklane om Noreg, men i hastverket for å få traktaten fort ferdig, har dei gamle ordlaga vorti ståande i sume mindre viktige delar av traktaten.

Dagen etter traktaten var gjord, skreiv Carl Johan til son sin, prins Oscar, at Noreg er sameint med Sverige, og er eit serskilt og uavhengig kongerike. Til zar Alexander skreiv han òg at Noreg er sameint med Sverige, til kongen av Preussen og keisaren av Austerrike derimot, at Danmark har avstått Noreg til Sverige, sameleis i brev til Adlersparre same dagen. Her kan ein kanskje forklåra skilnaden slik, at til son sin og til sin personlege ven zar Alexander har Carl Johan skrivi sjølv, til dei andre fyrstane og til Adlersparre derimot ved sekretærar.

For dei som ikkje var innvigde, var det overgjevinga til Sverige som var inntrykket av traktaten. Sjøelve kunngjeringa frå kong Frederik VI då han løyste nordmennene frå truskaps-eiden, peikar i den leia, og i instruksen til dei kommissærane som skulle syta for overgjevinga av landet (19 jan.), bed han dei akta på at «Vor velmenende Hensigt maatte opnaaes, at iværksætte Norges uafværgelige Overgang under Kongelige Svensk Herredømme paa den for Rigets Os elskelige Indvaanere mindst trykkende Maade». Forklåringa er her venteleg at desse dokumenta er forma av Rosenkrantz før traktaten var fullferdig; sia hadde Carl Johan retta traktaten, men dokumenta har ikkje vorti retta, endå det altså gjekk nokre dagar etter traktaten var ferdig før dei vart utsende (frå 14 til 18 og 19 jan.). I kunngjeringa frå den svenske kongen (8 febr.) blir det derimot tala om at Noreg er avstått til kongen i Sverige.

Den skiftande og usikre ordlegginga både i traktaten og i dei fyrste skriva som fortel om traktaten, har ført til store stridar mellom norske og svenske sogegranskarar og politikarar om korleis traktaten rettast er å forstå, serskilt om Noreg vart avstått til Sverige eller til kongen i Sverige. Ein torer

trygt seia at desse stridane har vori nokså unyttige. Nettopp den ting at ordlegginga om den nye stoda for Noreg er så usikker og skiftande, må åtvara ein mot å leggja for stor vekt på målbruket og pressa orda for hardt. Dei som laga traktaten, og dei som var nærmast interesserte i han, har ikkje lagt så mykje innhald i desse rettingane. Det visse er at Danmark i Kiel tinga med kongen av Sverige, og at Noreg vart avstått til han i hans eigenskap av svensk konge. Rettinga åt Carl Johan har berre ført traktaten i samsvar med det som han sjølv som oftast hadde sagt var meininga med å vinna Noreg, at det skulle bli eit unionsrike saman med Sverige. Dermed hadde traktaten sjølv sett grenser for retten hans over Noreg. Kor stor fridom dette unionsriket skulle få, fekk vi snart sjå i kunngjeringa frå den svenske regjeringa til det norske folket. Den politiske meininga med rettinga var synbert å gjera traktaten og avståinga meir smakeleg for nordmennene. Difor måtte det òg koma på tverke for Carl Johan at Frederik VI i kunngjeringa si til nordmennene nytta den mest hatelege forma, anten no den danske regjeringa har gjort det med politisk tanke eller berre av vanvare.

Nordmennene tykte ikkje forma var smakeleg, men at heile traktaten tvert gjennom var svivyrdeleg. For nordmennene har traktaten aldri hatt anna å seia enn at han sprengde unionen med Danmark og med det same skilde oss frå dei gamle norske utbygdene. Det skulle syna seg at folket hadde evne til å reisa seg mot traktaten og gjera han om inkjes, og den unionen som kom i stand, vart bygd opp på eit anna grunnlag enn det som var lagt i Kiel.

KIEL-FREDEN I NOREG

Endå medan Kiel-traktaten vart gjord, laut det norske folket sitte med hendene i fanget og venta på kva dei store vart samde om skulle vera landsens lagnad. Det var som ein delinkvent som ventar på domen. Skulle det bli livsstraff eller lemlesting? Eller fanst det frelsevon? Folket ville helst tru det beste, og frå avkroken sin snappa det opp dei gysjer det kunne fanga. Dei skifte frå dag til dag. Ein fekk høyra at fienden sopte opp gjennom Jylland, og det vart nemnt dag og data då han hadde teki Aalborg. Kosakkane stod i Fladstrand! Men snart lyddest det òg med at kongen hadde manna seg opp og ville jaga fienden ut or landet, ja det stod harde stridar i Jylland. Snart var det Austerrike, og snart var det England som hadde snutt Sverige ryggen, og hjelpte til ein rimeleg fred, eller det var den store Napoleon som enno var i stand til å vinna siger.

Endeleg vart teppet dregi opp for den store historiske scenen, — men ikkje heilt opp! — berre med små rykkar. Den 24de kom det ei stutt melding til Christian Frederik om at Noreg var avstått til Sverige, ordre om å nemna ut kommissærar til å overgje festningane og landet og deretter snu attende til Danmark. Det var ikkje sjølve traktaten men berre ei førehands melding. Dette gav prinsen påskot til å drya med å kunngjera nokon ting om fredsvilkåra. Han let berre bli kjent at det var gjort *præliminærfred*, og at han ikkje kunne seia noko nøyare om innhaldet. Dette var usanning; han visste vilkåra, og han visste at freden var endeleg

og ratifisert; men såleis freista han vinna tid. Kunngjeringa let han skje i omframnummer av det halvoffisielle bladet «Tiden». Det var presten *Niels Wulfsberg* som styrde bladet; han var ikkje offentleg tilsett og lønt, men prinsen sytte for at han av og til fekk høvelege «Gratifikationer» av statskassa for arbeidet sitt. Wulfsberg gjorde meldinga til eit jubelskrik. Prinsen retta det aller grøvste, men let det elles gå: «Den mørke og for menneskelige Øine uigjennemtrængelige Taage er splittet, og et Glimt af Solens Klarhed blænder næsten det glade stirrende Øie. Fred, Fred i Norden!» osfr. Dette var å halda folket for narr. Kritiske naturar kjende seg ikkje mykje trygge ved denne meldinga, men folk flest, i alle fall utafor Oslo, var truskyldige og tok den offisielle gleda for ekte vare. Så mykje større vart vonbrotet og harmen då dei såg kva som låg under. Etter å ha drivi med militærøvingar si meste tid og ha øydt ein stor del av riksinntektene til heren, står kongen i brodden for ein her på 40 000 mann og er god til å gje ifrå seg landet utan sverdslag; den vesle striden som hadde stått i Holstein, vart for det fyrste lite kjend og endå mindre vyrd. Vyrdsnaden for kongen hadde vori på vippen til å koma under nullstreken fleire gonger i dei siste åra, no dala han under. At eit heilt folk skulle bli avhenda frå den eine fyrsten til den andre som viljelause skapningar, nasjonen uspurt, det var ei fornedring av nasjonen, eit slag i andletet på han. Menneskehandel eller krøterhandel var ord som jamvel svært måtehaldne og korrekte menn brukte om Kiel-freden. Sjøelve den vyrdlause *forma* mot nordmennene i traktaten vart ein av dei sterkaste grunnane til å eggja fram motstandet mot han. Handelen gjekk til det landet som regjeringa i over hundre år hadde freista å elska opp nasjonalhat til, og ikkje heilt utan frukt. Med i handelen fylgde den fulle eigedoms- og suvereni-tetsrett, einvaldsmakta, og det stod eine og åleine til den gode viljen åt kongen i Sverige korleis han ville bruka ho. Den moralske retten åt folket til å reisa seg mot ein slik traktat var naturgjeven, eit sjølvfylgjeleg utslag av sjøelve livsviljen, sjølvhevdingsretten åt folket. Men det var mykje viktig at

denne moralske retten hadde stønad i politisk, historisk og statsrettsleg tenking. Det hadde han ikkje berre i dei nye frie tankane om menneskerett og folkesuverenitet, som det skulle syna seg at den politisk medvitne delen av folket var gjennom-syra av; men det hadde han i fastslegen stats- og folkerett òg, slik som den hadde vori lært av store naturrettstenkjarar like frå Hugo Grotius og Pufendorf sine dagar. Når det galdt eit heilt rike, kunne fyrsten ikkje gje suvereniteten til ein annan utan samtykke av undersåttane. Denne reint juridiske synsmåten kom til å bli sterkt framdregen då Noregs sak kom føre i det engelske parlamentet. Ein hadde nyst sett at eit folk reiste seg mot ein traktat av det slaget; det var dei ærelause avtalane i Bayonne i 1808, då det spanske kongehuset — og i dette tilfelle både far og son — avstod Spania til Napoleon. Det førde til den spanske folkereisinga, til den spanske grunnlova av 1812, og nettopp no ved nyåret 1814 til sigeren for folkereisinga.

Eigenleg hadde det norske folket heller aldri gløymt at suvereniteten til sjuande og sist var folket sin eigedom, at det var folket sjølv som hadde gjevi suvereniteten til kongen i 1661, men han kunne ikkje gje denne suvereniteten bort til ein annan fyrste utan ny medverknad av folket. Så stor makt gav ikkje kongelova eingong. Nettopp denne punkten i traktaten tok nordmennene straks feste i, og gjorde han om frå tap til vinning. I den låg vona og framtida. «Brudte vare nu Enevældens Støtter, Souverainitets-Acten af 1661 og Kongeloven af 1665. Frihedens hellige Ild blussede høit i hver Nordmands Bryst; Sløret faldt, Taagen svandt, Folket følte at Souverainiteten ene tilhørte det». Det er Christian Magnus Falsens ord, og det er sant, sløret fall for tvillingrike-idyllen og den makelause kongetruskapen, og det ein fekk sjå attom, var ikkje berre fint. Med Kiel-freden hadde Noreg komi attende til den gamle stoda før unionen med Danmark. Det stod fritt. Landet var heller ikkje herteki. Det stod ingen svensk soldat i Noreg. Fordi om det stod ein svensk her i Holstein og truga Danmark, hadde Noreg ingen skyldnad til

å ofra sitt eige tilvære for å frelsa Danmarks og Holsteins integritet.

Kunne nordmennene såleis ikkje vera i tvil om den juridiske retten sin til å reisa seg mot Kiel-freden, så var det likevel ikkje jus som vog sterkast for dei i 1814, men den naturlege og moralske retten åt eit folk til å råda for sin eigen lagnad og ikkje la seg avhenda som viljelause krøter. Det var ein rett, sa president Christie, som var «grundet paa Naturens evige og uforanderlige Ret». Trua på denne retten har vel legi som eit naturleg instinkt hjå alle folk til alle tider; ho er ei side ved den menneskelege natur. Men nettopp i det siste hundreåret, serleg i tida mellom den engelske og den franske revolusjonen, mellom 1688 og 1789, var ho gjennomarbeidd til ein fullt utvikla filosofi som hadde gjennomsyra all nyare politisk tenking. Det var ei åndeleg sameige for det nye fritt tenkjande Europa og Amerika, og ho kom til godes for fedrane våre i 1814. Kiel-freden kom og gav folket det sjokket som det hadde bruk for, så alle dei uklære og urolege tankane om fridom og sjølvstende i det spreidde folket kunne bli samla og samordna og koma til klårt medvit og vilje. I framvoksteren av norsk fridomsånd og sjølvstendevilje driv Kiel-freden nordmennene til eit veldig sprang; hundre års oppsamla kraft ligg i det spranget.

Ein god ting var det med freden. Trondheim bispedøme var ikkje utskilt. At noko så vondt kunne koma til å henda, hadde vori det mest oppskakande i all folketale som gjekk frå mann til mann, og alle kjende det som ein velsigna lette at freden likevel ikkje reiv landet i stykke. Ei reising ville det nok ha komi mot avståinga av Trøndelag òg; men når det no galdt heile landet, letta det mykje vilkåra for ei samla nasjonal reising.

Harmen over avståinga og all urett og tilsidesetting gjennom hundreåra attom den, fekk ikkje tid til å breia seg og festa rot. Det vart inga ulykkekjensle som kunne lama, men ein frisk harme over det vyrdlause ved framgangsmåten som eggja kreftene, inga ålmenn sorg, men eit stort alvor og grense-

lause voner, fordi ein kjende at ein stod ved inngangen til ei ny tid for fedrelandet. Her var det *framtida* som det galdt. Tida var veldig, tung av lagnad, ho kravde mod og tru, dåd, aksjon. Alt tre dagar etter fredsmeldinga var komen i bladet, skriv professor Platou i dagboka si: «Alt politiserer nu, og allevegne gjøres Udkast og Plan til Norges tilkommende Konstitution». Ulykka har ikkje slegi folket ned, men reist det opp. Men alle desse mennene som arbeidde med planar til Noregs grunnlov, dei var enno berre spreidde og isolerte privatmenn, og noko organ som på nokon måte kunne samla dei eller i det heile gje ord for norsk folkemeining og vilje, fanst ikkje. Kiel-freden ville ingen bøya seg for utan vidare, sjølvstende ville alle ha; men korleis skulle ein koma dit? Vegane dit kunne vera mange. Og kor mykje innhald skulle ein leggja i sjølvstende? Skulle ein krevja det absolutte sjølvstende, full frirådigskap utan union med noko anna land? Eller skulle ein nøya seg med sjølvstende innafor ein union med Sverige?

Her var vilkår for mykje usemje, strid og uro. *Anarki* var det ordet tida sjølv brukte. Ordet er sterkt, men det syner kor alvorleg tida sjølv kjende faren i stoda. Folket var oppfødt i den trua at det var kongen som bar staten, det var på han sjølv samfunnsordenen kvilte. Når så kongen fall ifrå, måtte landet stå i den største fare for indre strid og oppløysing, for anarki, om det ikkje straks stod ein ny mann ferdig til å ta styret. I agitasjonen sin, serleg utetter, gjorde prinsen det til ei hovudsak at han kunne ikkje svikta det norske folket og utsetta det for anarki. Det er mykje sanning i det. Christian Frederik gjorde verkeleg denne tida ei teneste for det norske folket som vanskeleg kan bli sett for høgt. Han, prinsen, arveprinsen, vart den sjølvfylgjelege autoriteten som kunne halda styringsverket gåande i sin jamne og rolege gang, og han vart den naturlege og sjølvgejevne midstaden som dei nasjonale tankane kunne samla seg kring. Alt før Kiel-freden høyrer ein folk slo på at ei avståing av Noreg turvte ikkje bli til tap for landet, men til vinning, ja det

kunne bli til sjølvstende; men då måtte folket samla seg kring prinsen, hylla han og strida for fridomen.

Om ein kunne tenkja seg at han ikkje hadde vori der, men at det i hans stad hadde vori ein vanleg kongstenar, om t. d. prins Frederik av Hessen hadde haldi fram i embetet, då hadde han venteleg lydt kongens bod og gjort sitt til å gje landet over til Sverige. Hadde då folket reist seg mot Kiel-freden likevel? Korleis skulle det ha gått til? Ville embetsmennene ha stått saman og trassa kongens bod, som no dei gjorde, eller ville ikkje mange ha falli ifrå og gått den svenske kongen til hande? Ville kommandantane på festningane ha teki på seg ansvaret med å nekta å gje over festningane til svenskane, som dei hadde ordre til å gjera? Kven skulle ha vori førar? Kanskje kunne situasjonen ha tvinga han fram, — ein Falsen hadde to i seg til det, men han var endå ein ukjend mann. Ein hadde Selskapet for Norges Vel. Det var skipa nett til å vera ein reiskap for norsk nasjonalvilje og sjølvstendeånd, og skipnaden var alt godt underbygd med 66 underavdelingar (sokneselskap) i alle landslutar. Her hadde vi byrjinga til ein nasjonal representasjon; men spørsmålet blir då kven skulle ha fått førarskapen i den. Det kunne kanskje ha vorti ein sjanse her for ein mann som Falsen eller andre av hans type, men det er klårt at dei som på førehand sat i styret, ville ha hatt ein overmon. Den eigenlege formannen, biskop Bech, treng ein ikkje hefta seg mykje med; han var berre sterk og myndig når han hadde vinden med seg, og ville ha fylgt den sterkaste straumen. Men i styret sat greiv Wedel, og han hadde frå fyrste stund vori den sterke mannen der. Om striden mellom Falsen og Wedel, sjølvstende- og tingingsmenn, skulle ha gått føre seg i Selskapet for Norges Vel, ville Wedel ha hatt alle dei føremonane som Falsen og Christian Frederik fekk i Riksforsamlinga. Wedel hadde den store føremonen òg at han var den einaste som verkeleg hadde freista driva norsk politikk før den dag. Han ville visseleg ha gjort sitt beste for å skaffa landet gode vilkår; men etter det vi veit om tingingane hans med svenske

menn i åra frå 1809 til 13, har vi ingen grunn til å tru at det hadde vorti anna ei nokså veik lydrikestode under Sverige, og med vilkåra lagde godt til rettes for samansmelting, amalgamasjon. Det hadde ikkje vorti ei hugheil reising med sjølv den fulle og heile fridomen til lysande og eldande mål, men det hadde vorti politisering og diplomatisering for å få nøydt seg til ymse medgjevingar hjå Carl Johan og det svenske folket. Sjølv vekkinga, folkereisinga, hadde vi knapt fått.

Lagnaden ville at Wedel ikkje kom til å vera til stades i Noreg dei fyrste og mest avgjerande vekene. Han var reist til Danmark etter korn alt i slutten av november og kom ikkje attende før i slutten av februar. Havisen var så svær at det var uråd å koma over sjøen; vinteren 1814 var den kaldaste som hadde funnist på over 70 år. Biografen åt Wedel, Yngvar Nielsen, let forstå at han reiste for å koma nærmare den staden der avgjersla skulle falla. Han kom òg til Kjøbenhavn jolaftan, nett då tingingane i Kiel tok til for heitaste alvoret. Vi høyrer likevel ingen ting om at Wedel i denne tida nærma seg nokon som stod styringa nær, eller at han på nokon måte reiste anna som rein privatmann. Det einaste han *kunne* ha gjort, var å la regjeringa veta at sundring av Noreg med å skilja ut Trondheim bispedøme var det verste nordmennene kunne tenkja seg. Utveg til å få fram ei slik melding kunne han ha gjennom sin gamle ven, finansministeren Schimmelmann, men vi veit ingen ting om det. Wedel stod såvisst heller ikkje i slikt høve til den danske regjeringa at han var rette mannen til å gje henne råder slik som stoda var no. Det måtte han heller ha gjort på den andre sida av fronten; der hadde han tinga i fleire år. Det er noko underleg veikt over politikken åt Wedel i 1814. Han visste kva som var i ventom då han reiste til Danmark; men ein så energisk mann som han måtte kunna ha stelt det slik at han ikkje var fråverande då mest det galdt, — om det hadde vori ei hovudsak for han å vera til stades. Men det er eit spørsmål om ikkje Wedel heller ynskte å vera borte. Han ville ha fritt slag; men då var det kanskje best at han ikkje var i Noreg

nett med same meldinga om Kiel-freden kom, men heller bidde eit grann til den politiske stoda i Noreg hadde klårna. Det er i så fall ei undervurdering både av Christian Frederik og av det norske folket, — aller mest det siste. Wedel var kanskje ein god politiskar, men helst av den gamle skulen; han rekna hovudsakleg med andre politiskarar som individuelle faktorar, men lite med nasjonale og sosiale krefter. Avgrensinga i evnene åt greiv Wedel synte seg i 1814. Han vart aldri nokon folkefører; han vart ingen førar i arbeidet med grunnlova heller. Han hadde vori ein djerv og tiltøk mann i arbeidet med kornforsyninga, han hadde synt mod og sjølvstende i tingingane med svenske statsmenn, kraft og dugleik i tingingane om norsk universitet, han vart ein dugande statsråd og regjeringsjef. Så frisk og djerv, klok og modig som han var, kunne ein ha trutt at han måtte ha vorti ein ideell førar for det norske folket, men han vart det ikkje. Alt han gjer, er ein-skild manns prestasjonar, han står aldri i brodden for det norske folket.

Kva var det som vanta? Det kan ha vori noko av den uthalduge viljekrafta som gjer ein dugande mann til hovding. Kanskje har det aller mest vori ein brest i den trygge instinktive forståinga og samkjensla som berre den lange samlevinga med folket, dei djupe røtene i fedrelandet si jord, kan gje. Ikkje ein aldri så varm og offerviljug fedrelandshug kunne gje skadebot for det at han var komen halvframand til landet. Kanskje har han kjent dette djupt i seg sjølv, endå om han ikkje har gjort seg det klårt medvite, så det har tært på krafta og gjort han utrygg då mest det galdt. Så mykje måtte han kjenna folket no at han kunne forstå at i sjølvstendesaka kom han til å ha stemninga mot seg, men Christian Frederik hadde folket for seg, og han visste at prinsen var den fremste mannen i landet i kraft av si stilling og kalla til å styra med sakene, men Wedel var berre ein fornem privatmann. I ei tevling med prinsen ville han bli den veikaste.

Det var i alle fall ei lykke for landet at han var borte denne tida. No vart dei som ville bøya seg for avståinga og

tinga om vilkåra — ein kan rettast kalla dei tingings- eller forhandlingsmennene — hovdinglause ifrå starten. Sjølvstendmennene, dei som ville nekta forhandling, fekk nokre veker eller månader til å arbeida i utan å møta noko nemnande motstand. Dei appellerte til dei djupaste instinkt i folket; men det trongst ei tid til å få rydja til sides dei lag av gamal lydrikeånd som ville hindra dei nasjonale instinkt i å koma reint og fritt fram i dagen.

I normale tider hadde den danske arveprinsen knapt hatt mykje bruk for norsk sjølvstendeånd; men i striden mot den svenske politikken vart det den han måtte lita seg til, og frå fyrste dagen han sette foten på norsk jord, hadde han arbeidt på å styrkja og vekkja den. Med same Christian Frederik hadde fått melding om freden, skreiv han i dagboka si: «At kongen kan tru meg ussel nok til å svikta det norske folket i denne stunda, det forstår eg sanneleg ikkje. Ein kunne med god grunn kasta stein etter meg om eg nokon gong vøre i stand til å svikta ein nasjon som elsker meg, og som set all si von til meg. Skulle eg reisa frå det utan å freista å forsvara det, nei aldri i livet, ikkje i alle mine dagar!» Det er ærleg meint, men han skriv også straks etter at «Noreg er sikkert tapt for alle tider for ætta vår om ikkje eg held det fast». Og han tek det oppatt gong på gong. «Plikta mot meg sjølv og ætta mi, som tidleg eller seint kan vona å gjera gjeldande rettane sine, krev at eg protesterer mot avståinga av Noreg. Kongen har ingen rett til å gje bort arven åt ætta mi.» Fyrste gongen han skreiv eit brev til kongen med adressa «Frederik VI til Danmark» utan Noregs namn, gret han. Han protesterte mot avståinga med grunnlag i arveretten sin, og han bad kongen i himmelens namn at han aldri måtte sjå på Noreg som ein svensk provins. Dette gjev bakgrunnen for politikken åt Christian Frederik. Til det norske folket talar han alltid som nordmann; der er det Noregs sjølvstende det gjeld, og berre det. Men under ligg heile tida den hovudtanken å berga Noreg for kongsætta, og dermed òg for Danmark; dei to ting var eitt og uskiljande for ein prins av det gamle dynastiet.

Politikken hans får dobbelt botn. Ja, han får tredobbelt botn, for under tanken om å reisa oppatt det dansk-norske monarkiet, ligg ein tanke som femner endå vidare, — å vinna Sverige òg, og samla alle norderlanda under den danske kongsetta. Det er den storskandinaviske politikken frå 1809 og 10; den gongen hadde Christian Frederik sjølv vori på tale til svensk kronprins, og hadde fått dei draumar og voner som fylgde denne politikken, sterkt og levande inn på seg. Den gongen hadde politikken åt kongen øydelagt alt både for han sjølv og for Christian Frederik. No har han frie hender og kan føra politikk sjølv. Kanskje kunne han ha lykke til å føra fram det storverket som den gongen vart spilt! Då måtte han ikkje berre hindra Carl Johan i å vinna Noreg, men han måtte driva han ut or Sverige òg, eller han måtte rekna med den sjansen at Carl Johan kom til å gli ut or svensk politikk, og at Christian Frederik då kunne koma i romet etter han. Her må ein for det fyrste koma i hug at Christian Frederik var så fyrstestolt ein mann at han, som representant for eit av dei eldste fyrstehusa i Europa, såg ned på ein slik oppkomling som Carl Johan, og han heldt det for heilt utruleg at han kunne halda seg og si ætt på trona i Sverige så lenge som ein mannsalder. I tilfelle det skulle gå gale med Napoleon, rekna han med at den tidlegare franske marsjallen òg skulle bli dregen med i fallet. Men han var ung og sangvinsk og svinga her mellom store motsetningar. Han rekna òg med at Carl Johan skulle nå det målet som var hans inste von, kongekrona i Frankrike når Napoleon var jaga, og så skulle vegen bli fri i Skandinavia.

Såleis førde bae desse to hovudmotstandarane ein tvitydig politikk med dulde mål, som dei ikkje torde vedkjenna seg offentleg, likevel bae to òg med lojalitet og plikttruska mot det landet dei hadde teki på seg å styra. For Christian Frederik fører nettopp dette omsynet til ei forskyving i politikken hans ut gjennom året. Til å byrja med er det omsynet til kongsetta og Danmark som sterkast driv han, dette som var utgangspunkten for det heile. Men etter kvart blir han riven med,

ja blir ein fange av sin eigen agitasjon for Noreg og av det ansvaret han hadde teki på seg mot Noreg. Politikken hans blir ein norsk politikk. Det var ein ideell agitasjon for ære, fridom og sjølvstende, og han appellerte til det ideelle i prinsens eiga natur like vel som i det norske folket. Den store oppgåva har gjort han lykkeleg. Var det ikkje også ei stor og kongeleg oppgåve for ein ung prins å bli førar for eit av dei gamle folka åt kongsætta mot urett og vald til fridom og sjølvstende? Det var underleg at det skulle bli ein dansk prins som kom til å gje jordmorhjelp til det nasjonale instinkt som streva med å arbeida seg fram i det norske folket. Ein fin *sortie* for det oldenburgske kongehuset! Med Christian Frederik gjekk det ut or sofa vår i purpurskyer etter ein lang gråvers dag.

Det er mogleg at prinsen ifrå fyrsten har hatt tankar om at han kanskje burde kalla saman eit slag nasjonalforsamling; ein må helst forstå talen hans i Eidsvoll-møtet 16 februar såleis. Men desse tankane må ha vori mykje lause, og dei vart oppgjevne i samrådingane desse fyrste dagane med menn som Anker og Thygeson, Bech og Bugge. Han ville stiga på trona i Noreg etter arveretten; det var den han ville forsvara. I alle hans tankar i denne tida er det norske folket hovudsakleg med som ein reiskap i hans hand. Det er ingen viljelaus reiskap, som for herrane i Kiel, men med ein uutvikla vilje som han skal styra og leia. Han er alltid fyrsten. Men rundt ikring han diskuterte alle menn politikk, dei tala om Noregs nye grunnlov og arbeidde på den. Her lyfte det seg ein vilje som ei mektig bølge og kravde at folket sjølv måtte få råda for lagnaden sin. Korleis ville prinsen stella seg til det som her kravde å sleppa fram? Dette var det fyrste store og avgjerande spørsmålet. Christian Frederik var ikkje ukjend med førestellingane om grunnlov og fridom. Dei høyrde tida til, og prinsen var eit barn av tida, endå om han var oppvaksen ved eit einveldig hoff og hadde førestellingane frå einveldet i blodet. Prinsen hadde utspelet. Det var han som måtte gå til aksjon.

Christian Frederik fekk ei svevnlaus natt etter han hadde fått meldinga om Kiel-freden. Dagen etter kalla han til seg

eit par av sine nærmaste vener og rådgjevarar, Carsten Anker og stiftamtman *Thygeson*, ein mann som hadde synt dugleik og tiltak med å skaffa korn til landet i dei vanskelege åra, fyrst i Kristiansand, sia i Oslo. Både Thygeson og Anker stod i synsmåtar einveldet nær. I stoda no rådde dei i alle fall prinsen til å nytta arveretten sin og ta styret etter den. I same leia tala biskop Bech, som han òg rådførde seg med; Bech var ein veik og ustø karakter, men ein dugande og mektig mann,

Biskop F. J. Bech.

den fremste biskopen i landet, og Christian Frederik la vinn på å halda seg inne med han. Ved eit tilfelle som såg ut som ein tanke, fall det seg slik at biskop Bugge frå Trondheim var i Oslo desse dagane «etter høieste Befaling», og var jamt hjå Christian Frederik. Bugge var den beste venen hans i Noreg nest etter Carsten Anker; han var òg ein sers god ven med Anker, hadde same synsmåtane som han og har energisk rådt prinsen i same leia som Anker.

Han kalla òg til seg oberst *Hegermann*. Skulle prinsen føra ein så vågeleg politikk som å ta kongsnamn utan vidare, var det ei livssak at han hadde heren heilt og trygt med seg; men om stemningane og synsmåtane i den kunne knapt nokon gje han pålitelegare opplysningar enn Hegermann, ein staut og dugande kar, som vekte tiltru kvar han synte seg. Så langt

som han har hatt høve til det, har han sikkert styrkt prinsen i viljen til å gå energisk fram, dvs. i sjølvstendesaka, men om prinsen har lagt fram for han spørsmålet om arveretten, kan vera mykje tvilsamt. Den fremste rådgjevaren hans i militære saker var likevel heile tida generalmajor *Haxthausen*, dansk fødd som Bech og Thygeson, og med same sjølvfylgjelege innstillinga som dei.

Christian Frederik byrja å senda soldatar mot grensa og mat til festningane straks over nyår. No vart alt mannskap sett på krigsfot like til landevern, fribataljonar og reserve. Hegermann skunda på konfirmasjonen for kadettane sine; han hadde bruk for dei til offiserar. Etter dei tunge vintervegane gjekk soldatane i snøggmarsjar, og det sleit seg fram svære føringslass med korn og ammunisjon mot grensa, ein måtte tru krigen stod for døra. Det gjekk ofte bortimot 100 lass om gongen. Då sjøen var islagd, laut ein nytta landevegane i kystbygdene òg, og pårøyinga på vegar og hestar vart i største laget. Pengar til å greia utgiftene med skaffa prinsen med å prenta papirsetlar, 3 millionar riksbankdalar, — «Prinse-setlane» vart dei kalla. Mange meinte tanken var å nytta høvet til eit åtak på Sverige medan Carl Johan stod på fastlandet med den svenske hovudheren. Dette var òg det einaste som kunne ha gjevi dei store militære tiltaka ei forstandig meining, men det fanst ingen tanke hjå Christian Frederik om åtakskrig, ikkje no meir enn før. Han ottast overfall frå Sverige, og ville vera budd. Likevel var eit åtak frå Sverige lite truleg så lenge Carl Johan stod på fastlandet med dei beste generalane og den beste delen av heren. Svenskane heldt berre observasjonskorps ved grensa, og desse månadene var dei reddare for åtak frå Noreg enn nordmennene frå Sverige. Det var ein overdriven nervøsitet hjå prinsen som såleis fekk han til å halda den norske heren ved grensa på mager kost den sprengkalde vinteren og eta opp det meste som fanst i dei militære magasina, så det var lite att då krigen verkeleg kom.

Folk hadde vanskeleg for å forstå dei store militære tiltaka annleis enn at det måtte vera førebuing til krigen, men

då vart det ei skrikande motsetning som dei hadde vanskeleg for å forstå mellom førebuingane til krigen og dei offisielle kunngjeringane om at det hadde vorti fred. Stod prinsen og kongen mot kvarandre? Folk trudde det ikkje, men meinte det måtte vera løynde avtalar mellom dei. Kanskje hadde kongen gjort avståinga *pro forma* i den vona at prinsen skulle gjera ho om inkjes i Noreg. Dette er ikkje langt ifrå å vera rett. Tidleg i desember hadde kongen skrivi til Christian Frederik og slegi på ein så tvitydig politikk som at han kunne gjera ei avståing av Trondheim bispedøme om inkjes med hjelp av ei folke-reising. I så måte kan ein seia at Frederik VI hadde vori med og inspirert politikken åt Christian Frederik. Den 2 januar let prinsen adjutanten sin, *major Brock*, reisa på ei mykje vågeleg ferd til Danmark, og han kunne då fortelja kongen at i verste fall ville Christian Frederik setta seg i brodden for det norske folket som hovding eller konge, og prinsen fortel sjølv i dagboka si at det var fyrst etter kongen hadde fått denne meldinga, at han gav Bourke fullmakt til å avstå heile Noreg om det vart naudsynleg. Så langt gjekk altså dei gjensidige rådene mellom kongen og prinsen.

Arverettspolitikken åt Christian Frederik var ein sterk og modig politikk, det var å gå til aksjon, og såleis skapa «ei fullferdig kjensgjerning». Dette ville for det fyrste ha den vinninga at det ville setta ut or spelet dei heime i Noreg som kunne ynskja å gå andre vegar og gå med på union med Sverige. Kanskje ville også maktene bøya seg for ein slik kjensgjerningane sin politikk og godkjenna han; slikt har ofte hendt. Både av omsyn til stoda i Noreg og til den europeiska politikken kunne det altså vera gode grunnar til å gå til aksjon, men slik sterk politikk høvde lite for Christian Frederiks karakter, som kvidde seg for ansvaret og gjerne freista utsetting; dinest kunne det òg vera sterke grunnar som tala for å bia litt og sjå. Enno båra stormaktkrigen mot Napoleon att og fram, og ein kunne ikkje vera fullviss på kva ende det tok. Christian Frederik var i alle fall ikkje i tvil om at den store politikken kom til å bli avgjerande for hendingane i nord. Vilkåra for

Carl Johan og den svenske politikken kunne skifta fort, dermed for Christian Frederik og Noreg òg. Tyngre vog likevel i denne saka omsynet til det norske folket. Han måtte kjenna seg trygg på folkestemninga før han våga seg fram til det avgjerande steget. Det var grunnlaget for alt.

I arbeidet på å vinna folket gjorde Christian Frederik seg nytte av embetsmennene ifrå fyrste dag han kom til landet, men serskilt nytta han i året 1814 biskopane og prestane. Så snart han hadde fått melding om Kiel-freden, skreiv han til embetsmennene og nokre av dei høgaste offiserane, mana til ro og herdigskap, og vona «at Norge skal kunne bestaae ved egen Kraft. Jeg skal vist ikke skille mig fra dette herlige Land»; — men han skreiv ingen ting om kva freden gjekk ut på, berre at det ville bli friare skipsfart. Til ein av generalane, Lowzow i Bergen, hadde han alt skrivi før meldinga om freden kom, at «hvis vor gode Konges Bestræbelser ei kronnes med Held, tiltroer jeg Nordmanden at hiin Erobrer ei skal vinde Norge i Danmark».

På Austlandet nytta stiftamtmann Thygeson makta si som høgaste øverheit til å senda ut brev til framskotne menn og agiterte sterkt for sjølvstendet, — «Flammeskrifter» kalla Jacob Aall desse breva. I underhands agitasjon tok han så hardt i at han ville rekna kvar den mann for landsforrådar som nekta arveretten. Meir verkningsfull enn agitasjonen åt Thygeson var likevel den som biskop Bech dreiv med hyrdebrevane sine til prostar og prestar. Med stor kraft mana Bech prestane til i privat og offentleg tale å liva opp modet og trua på Noregs rettferdige sak. I liknande ånd skreiv dei andre bispane til sine prestar. Alt fyrste dagen Christian Frederik var i Noreg, hadde han serskilt vendt seg til kyrkja med krav om hjelp til å halda oppe den gode ånda i folket (s. 83); den hjelpa fekk han no i rikt mål. Ein slik appell til kyrkja om å stella seg til teneste for fedrelandet si sak, kunne knapt ha høvt henne betre nokon gong enn i denne rasjonalismens tid, då prestane la slik hovudvekt på å vera «folkelærarar» til god samfunnsånd. Det vart drivi politisk agitasjon frå preikestolane, så

jamvel ein mann som Pavels tok til å ottast at det gjekk for vidt. Prestane talar meir til medborgarar enn medkristne, klagar han, men legg rett nok til: «Jeg er selv ikke ankefri i det Stykke.» Ein kan fylgja den politiske rytmen i året gjennom gudstenestene, serleg dei store festgudstenestene.

På Sørlandet var biskopen, *Sørensen*, ein mann med sterke kjensler, som tok opp sjølvstendepolitikken med heile sin varme natur. Der hadde Christian Frederik òg ein serskilt tenestviljug tenar i stiftamtmann *Schouboe*. På Vestlandet la Christian Frederik serskilt stor vekt på å vinna den mektige Johan Nordahl Brun. Gjennom sekretæren sin, von Holten, stod han i jamt samband med Bjørgvin-biskopen, og let han få små vitringar om politikken sin, så den gamle biskopen måtte gå ut ifrå at han var ein serskilt tiltrudd mann. Slikt fall i god jord hjå ein så kongslyndt mann som Nordahl Brun. Han vart like oppglødd for prinsen som for sjølvstendepolitikken, og agiterte for båe delane med sin mektige personlegdoms fulle kraft, både i poesi og prosa, og han let òg prinsen veta om at han gjorde det.

I Trøndelag hadde prinsen ikkje berre ein så god ven som biskop Bugge, men der hadde han òg hjelpt stiftamtmannen, *Trampe*, innatt i embetet, som han hadde haldi på å missa, så Trampe kjende seg serskilt takkskyldig mot prinsen. I Hålogaland var biskopen, *Matthias Bonsach Krogh*, ein sterkt nasjonalhuga mann, som gjekk inn for sjølvstendepolitikken med stor varme.

KONGE- ELLER FOLKESUVERENITET

På dei mest avgjerande postane i riket stod det såleis varm-huga sjølvstendemenn, og går ein nedover til vanlege amtmenn og embetsmenn av lågare gradar, møter ein i dei aller fleste tilfelle same ånda. Etter som vilkåra var, kunne Christian Frederik rekna med at dette var menn som ingen ting heller ynskte enn å fylkja seg kring han. Ja, menn som Bech og Thygeson, Schouboe, Nordahl Brun, Bugge og Trampe ville hjarteleg gjerne fylgja han like inn i einveldet; men det torde han ikkje lita på med alle desse mennene, og embetsmennene var ikkje lenger nok. Han måtte rekna med folket i sine breie lag, og kjenna seg trygg på at han hadde det med seg. Difor måtte han reisa omkring sjølv og gjera seg kjend og agitera for den gode saka. Fyrste sumaren han var i landet, hadde han reist over Sørlandet. No reiste han til Trøndelag. Reisa hadde det gode med seg òg, at for det fyrste kunne han sleppa å møta dei svenske kommissærane som han venta til Oslo. Såleis kunne det også bli ei utsetting med det avgjerande ordet.

Endå viktigare var det kanskje at han kunne sleppa årsmøtet i Selskapet for Norges Vel. Etter lovene skulle årsmøtet vera fyrste dagane i februar, under Oslo-marknaden. Det var som laga. Det høvde så godt som nokon ting kunne høva at dette patriotiske selskapet skulle ha årsmøte nett no. Folk venta at store ting skulle henda der, kanskje skulle prinsen bli utropt til konge nettopp der. Men det måtte ikkje skje utan vilkår! Det vart sendt ut anonyme brev om at folk måtte møta opp på dette årsmøtet og krevja at folkerøysta laut bli

høyrð ved valde representantar som kunne byggja opp Noregs sjølvstende for framtida, og det vart serskilt nemnt at dette var eit krav frå vyrde menn i heren. Ein ville ikkje ha oppatt ei slik regjering som den vi hadde hatt.

Det merkelege og uventa hende at årsmøtet vart utsett på uvisst tid etter bod frå prinsen. Han var preses, men hadde ikkje høve til å vera til stades. Han skulle ut på reise. Dette var omsynsløst mot selskapet, for marknads-tida var utan samanlikning den laglegaste til årsmøtet. Det kunne også seiast å vera illojalt, ikkje berre mot selskapet, men mot folket. Her var skrikande trong etter eit møte til rådlegging om stoda åt fedrelandet, eit møte til å førebu ei riksforsamling, og ein hadde det, eit «Vorparlament» fullferdig skipa; det var berre å ta det i bruk, og så brukte ein det ikkje. Det var tydeleg at nett no desse dagane var prinsen redd Selskapet for Norges Vel. Han ville styra politikken etter sitt eige hovud — og sine eigne interesser, han ville ikkje sleppa taumane or hendene. Det gjekk ord om ein opposisjon som nett venta på dette årsmøtet; Falsen og prosten (seinare biskop) *Storm Munch* blir nemnde. Opposisjonen galdt ikkje sjølvstendepolitikken, men han kravde vyrdnad for folkesuvereniteten, ei nasjonalforsamling. Difor var prinsen redd for å la ein slik opposisjon få koma til orde. Såleis gjekk det til at Selskapet for Norges Vel, som nett hadde ført fram til siger Noregs største sak i slutten av dansketida, universitetssaka, vart skubba til sides og ingen ting fekk å seia i 1814.

Prinsen hadde slikt hastverk med å koma frå Oslo at han reiste den 27de om kvelden, og slo seg til på Eidsvoll nokre dagar og arbeidde der før han drog lenger nordover. Den 28de var nemleg årsmøtsdagen åt kongen, og då ville han helst ikkje vera til stades. Den norske kongetrusken var likevel så godt innarbeidd at endå var dei i stand til å festa og dansa og skåla for kongen i sume av byane. I Oslo skulle det ha vori universitetsfest, og professor Treschow hadde festtalen ferdig, men kom ille i beit då bodet om Kiel-freden kom, for talen høvde ikkje lenger. Han slapp laga ny; prinsen avlyste festen då han

skulle reisa bort. Berre stiftamtmann Thygeson heldt ein middag. Der drakk dei skåla for kongen i togn, for dronninga i noko betre stemning, for Christian Frederik «ved Glassenes lydelige Samklang», for Gamle Noreg — då reiste dei seg.

Før Christian Frederik reiste frå Oslo, gav han overkommandoen sønnafjells til general *Staffeldt*, og han skipa eit slag regjeringskommisjon med general Haxthausen, Rosenkrantz og Thygeson til å greia vanlege forretningar; berre politiske statssaker skulle i alle tilfelle sendast til prinsen. På Eidsvoll laga han ferdig den proklamasjonen og dei breva som skulle sendast ut når han lyste ut kongedømet sitt. Han hadde samråding med nokre vener dagen før han reiste derifrå, og las då opp det han hadde ferdig. Etter framlegg frå biskopane Bech og Bugge hadde han jamvel valt ut preiketekst for prestane til den dagen folket skulle gjera eid til han i kyrkjene. Om styreskipnaden hadde han då tenkt at det skulle vera eit råd på 14 «Assessores», tre frå kvart av dei fire bispedøma i søre Noreg, ein frå Nordland og ein frå Finnmark. Desse assessorane skulle møta i regjeringa når regenten kravde det; dei skulle vera folkevalde med ålmenn røysterett for fem år om gongen. Det gjev ikkje store lempingar i einveldet. Dei som var med på dette møtet, var omfram verten hans, Carsten Anker, og sekretæren Holten, biskop Bech, stiftamtmann Thygeson, oberst *Sejersted* og den rike kjøpmannen *Carsten Tank* frå Halden; dertil var også admiral *Lütken* beden, men kom ikkje. Berre tre av desse mennene var fødde nordmenn, Anker, Sejersted og Tank, tre var reine danskar og flytte attende til Danmark i 1814, Holten, Thygeson og Lütken; Bech var danske, men hadde butt så lenge i Noreg at han måtte reknast for naturalisert nordmann. På reisa til Trondheim hadde prinsen berre danske herrar med i fylgjet sitt. Folk la merke til alle desse danskane og likte det ikkje.

Det spørsmålet dei mest har drøfta i dette fyrste Eidsvollsmøtet, er venteleg tida når Christian Frederik skulle stiga på trona. Det var mange som meinte at tanken hans var å la seg ropa ut til konge i Trondheim, den gamle byen for Øyretिंगet

og domkyrkja. Det hørde då med til den gamle saga at kongane skulle kårast der. Dette var ynsket åt dei to nærmaste venene hans, Anker og Bugge, men om prinsen sjølv har vori inne på denne tanken er tvilsamt, og i alle tilfelle må han ha vori oppgjeven på dette møtet. Det var då òg ein for djerv og uvyrden politikk til å høva for Christian Frederik.

Carsten Anker fekk ank på seg etterpå for at kronings-tanken var oppgjeven, og skreiv etter prinsen at han ikkje burde setta seg imot å bli utropt til konge likevel. «Trondhjem har et velfortjent Rygte af egne Karakter og Manddom. *Qu'on y donne le ton! Bergen suivra comme un éclair, et pour le reste ce sera une affaire de suite*». (Lat den gje tonen. Bergen fylgjer etter som eit lyn, og resten fylgjer av seg sjølv).

I breva frå biskop Bech kan ein fylgja dei politiske vindane frå dag til dag etter som dei blæs. I det fyrste utkastet sitt til hyrdebrev til prostane, som han må ha sett opp før møtet på Eidsvoll, skriv han nett som Thygeson hadde gjort. Det er straffverdig, landsforråding, å nekta at i same stunda som Frederik VI har sagt ifrå seg trona, er Christian Frederik rett og lovleg konge, som vi er skyldige å lyda. Vi må takka forsyntet for «den uudsigelige Godhed», «den uvurderlige Velgjerning», at det har gjevi oss han, som kan frelsa oss frå frammandt åk, frå «Partieaands og Anarchiets unævnelige Ulykker og Rædsler». Å «udvikle, oplyse og tydeliggjøre», å «prædike, indskjærpe og opmuntre» til slike tankar er embetsplikt og fedrelandsplikt. Før dette brevet vart sendt, kom møtet på Eidsvoll. Der fann dei det altså ikkje klokt å gå så beint på med kongedømet, har vi sett, men dei ville venta litt og sjå kor pålitleg stemninga var. No vart brevet heilt omskrivi. Enno let nok Bech Christian Frederik vera føraren til sjølvstende og til «Fredens ærefulde Frugter og Fredens Velsigelser», men orda om at det var landsforråding å nekta kongedømet åt Christian Frederik, vart strokne, og det heile vart omskrivi til ei einfelt, men varm og vyrdeleg maning til sjølvstendeånd, til å halda ved like den gode stemninga hjå

folket og elda det endå meire opp til edle kjensler for fridom og ære. Dette er førebuing til den sjølvstendepolitikken som var avtala på møtet; tanken er enno heile tida at denne politikken skulle byrja med kongehylling, ein skulle berre gå meir varsamt fram.

Prinsen la vegen over Toten og Gudbrandsdalen til Trøndelag og nedatt gjennom Østerdalen. Alle stader der han stogga, tala han til folket og mana til sjølvstendeånd og motstand mot Sverige. Han hadde fått laga til ein medalje som han gav til dei gjævaste bøndene; innskrifta var: «Urokkelig som Dovres høje Fielde staaer Norges Sønners Troskab, Mod og Vælde». Alle stader fann han stemninga god, så ferda vart ei triumfferd. Frå Tofte i Gudbrandsdalen skreiv han etter krut og kuler, som han hadde lova bøndene. Det var ikkje vanskeleg å tala til bøndene om sjølvstende og motstand mot Sverige, for det var å tala til kjensler som budde djupt i bondens sjel, som hjå alle andre borgarklasser i landet.

I Trondheim budde prinsen frå 5 til 10 februar. Det vart ei rad med festar og gjestebod av det vanlege slaget der han synt seg. Her som andre stader sa prinsen for visst: «Jeg er uadskillelig fra Norge. Min Tillid staaer til det Norske Folk, mit Haab til Gud, min Løn skal være Folkets Kjærlighed». Prinsen hadde sjølv sytt for at stemninga var godt førebudd av dei to fornemste embetsmennene i byen, biskop Bugge og stiftamtmann Trampe. Båe to hadde nyst vori gjestene hans i Oslo og var komne attende til Trondheim straks føre han. I ein hyllingssong som Bugge let syngja i eit selskap han heldt for prinsen, hadde han alt sett kongekrona på han:

Christian! vor Sverrir! vor Hakon! vi sværge:
 Aldrig skal Nordmanden svigte sin Drot!
 Aldrig vi nedlægge staalsatte Værge,
 Før vore Fiender blive til Spot!
 Christian! du Ædle! glad Nordmanden skjønner,
 skuer i Dig sin velsignede Far!
 Altid skal Klippens erkjendtlige Sønner
 Signe den Krone som Christian bar!

Men Trondheim vart ikkje berre hyl-ling og fest, det vart òg eit klårt og medvite motstand mot politik-ken åt prinsen. Mot-standet var av to slag. Det var dei som heldt på union med Sverige og dermed var imot prinsen sjølv, og det var dei som berre var imot arverettspolitik-ken hans, men elles gjerne samla seg kring prinsen til førar. Føraren for dei fyrste var rådmann *Mons Lie*, ein bondegut frå Ålen som med uvanleg dug-leik hadde arbeidt seg

Biskop Peter Olivarius Bugge
på hans eldre dagar.

fram til makt og rikdom (oldefar åt Jonas Lie). Han heldt frå gamalt på samband med Sverige heller enn med Danmark og hadde mykje å seia mellom borgarane i dei breie lag, endå om han i denne saka var i avgjort mindretal. Otten for at prinsen skulle vilja gjera seg til konge straks, kanskje nett i Trond-heim, gjorde Mons Lie til den beste hjelparen for den andre flokken, dei som samla underskrifter på den namngjetne adressa som den unge byskrivaren *Carl Valentin Falsen* hadde sett opp. Han var ein yngre bror åt Christian Magnus Falsen og vart sia i ein mannsalder ein av dei aller mest velteente representantane i Stortinget, president frå 1818 til 48. Falsen hadde fått varsel frå Oslo om å vera på post mot freistnaden frå prinsen på å ta kongsnamn med eit kup. Han fekk 58 av dei fremste borgarane i byen til å skriva under på denne adressa, berre ikkje dei 4 høgste embetsmennene, Bugge og

Trampe og dei to generalane von Krogh og greiv Schmettow. Adressa gjekk ut på å be prinsen la ein kongress koma saman og laga grunnlov. Arveretten blir ikkje nemnd; derimot blir det sagt med reine ord at årsaka til dei grenselause ulykkene landet er komi uti, er å finna i den gamle styremåten, m. a. o. i einveldet og samfestet med Danmark. Og det er så langt ifrå at dei bed prinsen ta kongsmakta, at dei tvertimot berre bed han om å ta regentskapet, dvs. mellombels styremakt så lenge til kongressen har grunnlagt styret for framtida. Adressa vart ikkje gjeven til prinsen offisielt, av di ein ikkje hadde fått offisiell melding om Kiel-freden. Slik melding kom adjutanten Brock med midt under ein av festane. Falsen og venene hans tenkte då at no var rette stunda komen til å leggja adressa fram offisielt og kalla saman eit møte for å få det avtala; men då syntte det seg at fleirtalet av underskrivarane drog seg attende. Gjennom stiftamtmanden Trampe hadde prinsen likevel fått avskrift av adressa, og det kan ikkje vera råd anna ho må ha vekt stor tvil hjå han om han var på rette vegen når han utan vidare ville ta kongemakta etter arve-einvaldsretten. Folk la merke til at han såg med stor unåde på Falsen i avskilsaudiensen.

I rådleggingar med prinsen sjølv har det likevel enno berre vori tale om at han skulle ta kongsmakta etter arveretten. Det kan vi sjå av brev til han ei veke seinare frå biskop Bugge. Han bed prinsen for Guds skuld ta kongsnamnet snart. Det gjeld å stogga den politiske diskusjonen som biskopen kan høyra rundt i byen, og som han tek til å vera redd, aller mest at folket ikkje lenger vil vedkjenna seg nokor lydnadsplikt imot kongen. Arveretten har den kloke biskopen likevel denne veka vorti klår over ikkje duger til grunnlag for kongedømet. Den kan vera god nok innerter, mot folket, men her er det spørsmål om rettsgrunn, kva som etter folkeretten vil bli godkjent ved framande hoff, og dei vil ikkje godkjenna arveretten, for arvelataren, Frederik VI, er ikkje død, og skulle ein gå med på den grunnsetninga at ein prins med arverett kunne riva til seg ein provins som den rette regenten har avstått, kunne

ein aldri gjera nokon fred med tryggleik. Prinsen må byggja retten sin på mothugen åt folket mot å bøya seg under framandt åk og folkeynsket om å få han til konge. Altså folkeviljen likevel, — det som ikkje skulle gjelda innerter mot folket sjølv! Tankeføringa er underleg krokut og ugrei til å vera frå ein så klårtenkt mann som biskop Bugge, — vel helst eit vitnemål om korleis jamvel ein så fritalande mann som han i dei dagar kunne bukta seg for å få sagt ei meining som går imot ein prins.

Før brevet nådde fram, hadde sterkare menn drivi prinsen inn på ei ny politisk line. På reisa attende frå Trondheim var prinsen meir alvorleg enn elles. Adjutanten Brock hadde kunna fortelja om korleis stemninga var ved hoffet og i Kjøbenhavn. Det kan ha verka både skræmande og lokkande, skræmande ved tanken om at han kanskje kunne få kongen og ministrane mot seg, lokkande ved vonene om å bli ein folkehelt for kjekk nasjonal politikk. Enno var prinsen fullrådd på å ta kongsnamn etter arveretten og skreiv jamvel på reisa til Carsten Anker at han let prenta trontalen; men tvilen etter adressa frå Trondheims-borgarane har ikkje gjevi han ro. Trass i all hyl-linga og alle festane kunne han ikkje kjenna seg trygg på stemninga i Trondheim. I desse dagane av tvil og veging for eller imot, var det ikkje uviktig at reisefelagen hans, Brock, var ein frilyndt mann, som talde til varsemnd og bad prinsen rådføra seg med Georg Sverdrup. Han kunne alt fortelja prinsen kva Sverdrup meinte. At prinsen då likevel bad Sverdrup til Eidsvoll, syner best kor truverdig ynsket hans var etter å læra å kjenna meininga hjå dei myndige mennene i landet.

Då prinsen kom attende til Eidsvoll, kom det ein ny adjutant frå Kjøbenhavn, *Haffner*, og han hadde med seg det opne brevet frå kongen til det norske folket der han løyste det frå truskapseiden. Dermed hadde Christian Frederik fått det dokumentet som han hadde venta på, og som endeleg gav han frie hender til sin politikk. Men kva for ein politikk?

Fyrste dagen på Eidsvoll, 14 februar, hadde han atter råd-

legging med Anker, Thygeson og Bech. Dei var ikkje lenger komne enn sist. Thygeson har likevel teki til å tvila, og prinsen var ikkje nøgd med han denne dagen. Biskop Bech sat med lomma full av adresser til prinsen om at han måtte slå inn på konstitusjonelle vegar, slik som Trondheims-adressa kravde, men han la dei ikkje fram, endå han hadde lova det. Altså var stemninga i dette møtet enno for å gå fram etter arveretten! Prinsen arbeidde atter med dei same proklamasjonane som han hadde arbeidt med på reisa nordetter, om at han ville ta kongsmakta etter arve-einvaldsretten. Av kladdane hans kan vi sjå korleis han arbeidde seg bort fra arve-einvaldsretten steg for steg, vi kan skilja tre stadium før han endeleg bøyer seg for folkesuvereniteten. I det fyrste utkastet til ope brev til folket vil han ta makta som einvaldsarvekonge på grunnlag av kongelova av 1665 og suverenitetsakta av 1661. I det andre utkastet stryker han så ordet *einvalds*, og legg til at kongelova og suverenitetsakta berre skal vera grunnlover «indtil Vi, i roeligere og lykkeligere Tider, kunne give Vort elskede Folk en Regieringsform, der, efter modneste Overlæg, fuldkommen og for bestandig, kan betrygge Folkets Frihed og Statens Tarv». Enno er han altså einvaldsherren som vil gje grunnlova etter eige tykke. Fyrst den tredje gongen er han så langt komen at han vil gje grunnlova «med de af Nationen selv valgte, oplyste Mænd»; men enno er då dette berre lovnader for framtida, slik som skal henda i rolegare og lykkelegare tider. Dei siste to rettingane gjorde han ikkje før han var komen attende til Eidsvoll.

Dagen etter han hadde gjort den siste viktige rettinga, kalla han saman framskotne menn til rådlegging på Eidsvoll, det som har vori kalla «*Notabel- eller Stormannsmøtet*» på Eidsvoll 16 februar. Han kjenner seg for utrygg og må ha betre greie på folkemeininga. Det var god grunn til det. Medan han var borte frå hovudstaden, hadde det teki til å samla seg ei folkemeining i Oslo, og den var alvorleg nok. Utviklinga gjekk rivande fort i Noreg desse vekene.

Frå alle kantar, jamvel frå dei aller mest lojale, var det eit

stigande utolmod og misnøye med at prinsen enno ikkje let folket veta nokon ting om fredstraktaten. Det smakte av gammalt einvaldsstyre i si verste form. Folket ville ikkje vera umyndig lenger og kjende det som ei fornærming. Det kom nærgåande spørsmål i avisene. Var det ikkje straff for *crimen læsæ nationis* (brotsverk mot nasjonen)? Fekk ikke sjølve majesteten sin glans av nasjonen, var det ikkje for nasjonens skuld han var til? Måtte det då ikkje vera like stort brot å fornærma nasjonen som majesteten? Svivyrdinga for kongen var ålmenn, og harmen vende seg mot Danmark òg. På privatteatret i Oslo våga dei ikkje anna skifta om ordet *dansk* med *norsk* i eit stykke dei spelte, då dei elles var redde for hysjing. Nokre veker seinare fortalde Thygeson i Sverige at hatet til danskar og svenskar i Noreg var reint utover all måte. Her set altså ein dansk mann danskehatet i Noreg på line med svenskehatet. Summe av dei som ynskte Christian Frederik til konge, meinte ein burde krevja av han at han sa ifrå seg arveretten til Danmark. I uvisse gjekk alle slag rykte: at prinsen ville la seg krona til konge i Trondheim, at han ville dra til heren på nedturen og la seg ropa ut til konge der, eller at han ville bia til han kom til Oslo, eller at han var reist beinveges frå Trondheim til Kjøbenhavn, altså hadde rømt landet!

I Trondheim har stemninga teki ei slik lei dei fyrste dagane etter prinsen var reist, at den fremste tillitsmannen hans der, stiftamtmann Trampe, blir mykje ottefull. «Folkerøsten begynder at blive noget stormende over Udeblivelsen af de imødesete Proklamationer», skriv han 22 februar. Alle slag rykte går. Trampe freistar roa folket og gjev æresordet sitt på at proklamasjonane er ventande; han bur seg med illuminasjon og fest til den dagen dei kjem, og det hjelper noko, men så er det komi melding om eit møte på Eidsvoll, og «Hovederne gjærede nu mere end nogensinde over at Resultatet holdtes for Trøndelagen forborgent.» Han bed om meldingar, så han kan ha noko å svara folk. Til politimeister vil han gjerne ha sorenskrivar Nansen; Falsen er nok kanskje meir dugande, men Nansen «en brugbarere, om jeg saa maa sige Spion»; det

skulle knapt finnast den samtale som ein ikkje kunne få greie på gjennom han. Det var elles eit av klagemåla mot Trampe, sjølv at han gjekk for å vera spion for prinsen.

Christian Frederik hadde sytt for at det straks vart sendt melding om hyllinga i Trøndelag til Johan Nordahl Brun i Bergen, og den gamle biskopen kjende seg 10 år yngre ved dei framtidsvonene som no opna seg. Den 21 februar heldt han ei mektig preike for 4000 tilhøyrarar i domkyrkja. Det var ein sjølvstendetales heilt ut i prinsens ånd. Men på same tid tok det til med samtalemøte, ein politisk handelsklubb», mellom dei fremste mennene i byen om Noregs framtidige riksskipnad, dvs. om grunnlova. Det var forretningsmenn som brørne August og Wollert Konow, Meltzer, Janson og Rolfsen, embetsmenn som Christie, Motzfeldt, Rein, major Wiese o. m. fl. Her var det ikkje tale om nokon arve- eller einvaldsrett, men folkesuvereniteten er det sjølvskrivne grunnlaget dei står på.

Aller tyngst vog det likevel kva lei stemninga tok i hovudstaden og på Austlandet, og der var ho kanskje aller mest alvorleg.

Ein mann som stiftamtmann Thygeson hadde vori ein vyrd og avhalden embetsmann, men vart no rekna for ein skadeleg rådgjevar for prinsen fordi han heldt så stridt på arveretten. For mangmannen i by og bygd hadde arveretten vorti det same som einvaldsrett. Folket hadde ikkje gløymt at dei to hadde komi saman då einveldet eller kongesuvereniteten var innført i 1661. Og det norske folket var grundig ferdig med einveldet. Folkesuverenitet, folkestyre, hadde vorti løysingsordet for det unge frie Europa, og nordmennene hadde gjort det til sitt. Bondefridom var innhaldet av den gamle norske, saga, då landet var æra og fritt, som det no atter vona å bli. Desse to mektige straumane i tida, den europeiske og den nasjonalt historiske, rann her saman. Alle vilkår låg til rettes, og det skulle liten agitasjon til før folkestyrekravet hadde ein tvingande styrke. I byane på Austlandet vart det sett i gang arbeid med å samla underskrift på adresser mot einvaldsmakta, slik som dei hadde gjort i Trondheim. Det fanst jamvel dei

som berre ville ta prinsen til president for ein norsk republikk. Endåtil dei som heldt på kongedøme, skreiv i god republikansk ånd at ein konge eller regent eller hovding eller president eller formann eller bestyrer (!) berre var fremste ombodsmannen åt folket, «Executor af Folkets Rettigheder». Folkesuverenitetstanken har slegi så heilt igjennom at det er ingen prinsipiell skilnad på kongedøme og republikk, berre ein praktisk.

Både i bygd og by og i sjølve heren var æsinga så sterk ved tanken på at arveretten, suvereniteten, enno skulle gjelda, at alvorlege menn tok til å vera ottefulle ved tanken på kor det kunne utvikla seg.

Ved Frihed kun Manden er ædel og stor;
Men Skjændsel og Udyd hos Trældommen boer

vart det sunge i Intelligenssedler, og der stod ei auksjonslysing: «Paa Godset (Noreg) er en Forvalter (Christian Frederik) som mange af Bønderne ønske at forblive, dersom man ellers kunde blive enig om Vilkaarene.»

Prosten Smith frå Eiker, som sia vart den store visedikta-
ren for Riksforsamlinga, gav ord for stemninga såleis:

Christian! «over Frie at byde»,
Dette Kald Dig vinker nu.
Kun som *fri* sin Pligt at lyde,
Dertil staaer hver Nordmands Hu.

Både i Trondheim, Bergen og Oslo ser vi såleis at stemninga er uroleg, ottefull og harmfull ved tanken om at folket skal bli haldi utafor dei store fedrelandske avgjerdene. Dette er dei sorgene som nett no fyller folket sterkast, — ikkje sjølvstendepolitikken. I så måte som det galdt motstand mot Kiel-freden, var den ei sjølvgjeven sak som det ikkje var meinings-skilnad om. Utgreininga i parti, sjølvstendeparti og unionsparti, var det lite tale om enno. Det som det galdt om no, var ikkje sjølvstende eller ei, men framgangsvegen til sjølvstende, — om det skulle gå etter tiltak og bod til eit umyndig folk ovafrå, eller om folket sjølv skulle råda sin lagnad og byggja si framtids hus. Det fyrste peika attover til det gamle ufrie

tilstandet under det danske einveldet, det siste framover til eit nytt fritt og sjølvstendig Noreg. Både nasjonal og liberal fri-domshug møttest i kravet om folkesuverenitet. Dette gav kra-vet ein styrke som gjorde det farleg.

Her vart det serskilt avgjerande at Oslo-marknaden 8, 9 og 10 februar gav eit høve til meiningssamling som elles var sjeld-synt i Noreg i dei dagar; det vart ei samling av dei spreidde kreftene frå veike einskildmanns krav til den styrken som ligg i massekrav. Det vart ingen stor masse, og sjølvsaft kunne det ikkje bli tale om nokon organisert masse, men det gav likevel noko av den kraftkjensla som det gjev attende til den einskilde å kjenna at ein står saman med mange og tek imot kraft frå dei. Oslo-marknaden samla den tid folk frå heile Austlandet, og ikkje berre bønder og handelskarar, men det kom mange embetsmenn til byen òg. Her gjekk det føre seg ei veldig politi-sering, og med marknadsfolket spreiddest agitasjonen utover bygdene. Ein dag under marknaden kom prostane Smith og Storm Munch frå Eiker og Sande inn til professor *Georg Sverdrup* og tala om kor farleg det kunne bli om Christian Frederik let seg utropa til konge; det kunne bli uro i landet og serleg i heren ved grensa. Dei bad Sverdrup tala om saka med stiftamtmann Thygeson, for han var den som lettast kunne verka på prinsen. Sverdrup var ikkje tråbeden om det, og var snart hjå amtmannen, men Thygeson trudde ikkje på nokor uro, han sa for visst at prinsen ville ta kongsmakta, og at han hadde rett til det. Om dette vart det ein heil både juridisk og historisk diskusjon med Sverdrup. Thygeson nemnde her at han hadde medhald hjå professor Treschow.

Straks etter vart Sverdrup beden ut til sorenskrivar *Chris-tian Magnus Falsen* på Vollebekk i Ås (ved jordbrukshøgsku-len no). Der møtte han Peder Anker og lektor Adler frå Hal-den. Mange år seinare meinte Sverdrup å minnast at professor Platou òg hadde vori med i dette møtet, men det må helst vera ei mishugsing, for Platou førde dagbok og nemner ikkje møtet. Det vart eit møte som varde i to dagar (14 og 15 fe-bruar). Frå dette møtet, der han kallar til seg to så framskotne

menn som Peder Anker og Georg Sverdrup, stig den unge og myndige Falsen tydeleg fram og byrjar ta førarskap i den politiske røra i landet, men det ville vera ein feil å tru at den energiske mannen ikkje har vori aktiv før òg. Når ei folkemeining samlar seg og tek form, må det sjølvstøtt vera i eit miljø som jamtøver er disponert i ei viss lei, men det er alltid visse kraftsentra som serskilt avgjer kva karakter og styrke rørsle skal få. Det kan då ikkje vera tvil om at for det kravet om folkesuverenitet som voks til slik styrke på Austlandet dei 2—3 vekene prinsen var borte, har Christian Magnus Falsen vori eit av dei største av slike kraftsentra. Han var son åt den namngjetne og avhaldne Enevold Falsen, bråmogen og oppvaksen i ein heim med frie tankar og brennande samfunnsinteresse, mykje evnerik som faren, full av eld og kraft og herskarvilje, sorenskrivar i eit av dei beste embeta i landet 26 år gamal, no 32.

Alt ved den fyrste meldinga om Kiel-freden må han ha kalla til seg *lektor Adler* frå Halden, ein kamerat frå skuledagane, dansk mann, som berre budde i Noreg to år, frå 1812 til 14. Han var lærar i søge og serskilt flink i fransk, hadde altså kunnskapar som var nyttige no. Dei same dagane som Christian Frederik gjorde Trondheims-ferda si, sat desse to og sprengarbeidde på framlegget til Noregs grunnlov, og dei var alt no så langt komne at dei kunne lesa opp eit utkast og få det diskutert. Sjølvstøtt har Sverdrup i dette møtet fortalt om samtalen sin med Thygeson, og arveretten har atter vori drøfta og vorti grundig avvist, av Falsen med lidenskap, seiest det. Arveretten og det som fylgde med den var ei fornektning av sjølvne grunnlaget for det som desse mennene arbeidde med.

Mellom klokka 2 og 3 om natta etter Sverdrup var heimkomen frå dette møtet, vart han vekt med ordre frå prinsen om å møte på Eidsvoll same dagen. Samstundes kom det melding frå stiftamtman *Thygeson* om at han måtte sjå innom han før han reiste. Denne gongen var det Thygeson som var ottefull for uroa i landet og vende seg til Sverdrup og bad han om å telja prinsen frå å ta kongemakta. Etter slik førebuing

drog så Sverdrup av stad i den tidlege vintermorgonen på den 7—8 mil lange køyreturen til Eidsvoll. På det siste eller nest-siste skysskiftet var det han kom i samtale med den gamle skyssbonden som bad han for Guds skuld aldri gje sitt minne til å gje Noreg over til Sverige. Eg vil, sa han, gje livet åt meg og mine og alt, så vi ikkje skal oppleve den dagen då Noreg kjem under Sverige, — «men kva du seier eller gjer, så hugs for allting på at Gud er attåt». «Hvilken virkning den gamle Bondes Ord havde paa mig, behøver jeg vist ikke at sige», skriv Sverdrup. No skal ein akta seg vel for å leggja for stor vekt på desse orda åt ein av dei namnlause, ein frå mugen. Året 1814 er i serskilt mon året for dei store politiske førarane. Folket forstod ikkje mykje av det som gjekk for seg, ja mellom embetsmennene var det heller ikkje mange som til gagns forstod sakene og sakene sin gang. Så mykje større er æra åt dei få som verkeleg forstod, og som førde folket med klokskap og mod. Men jamvel aldri så store menn er lite verde om dei ikkje har folket med seg, og om dei ikkje veit at dei kan lita på det. Mellom folkemugen og dei store førarane går det kraftstraumar både opp og ned. Når samspelet her er harmonisk og sterkt, då får ord og gjerd åt førarane historisk vekt, då verkar folket gjennom dei som ei organisk og moralsk kraft. Såleis kan ein nok i stor mon seia at det var hjå oss i 1814, og difor fortener den anonyme bonden òg å bli mint. Sverdrup har sjølv lagt vekt på møtet med han; det var ei god innleiing til det møtet han no gjekk til. Det var nett det som der skulle skje at det moralske sambandet mellom folk og førar skulle bli knytt; prinsippet om at statsmakta skal ha rota si i folkeviljen vart knesett.

Sverdrup nådde fram til Eidsvoll litt seinare enn dei andre herrane. Det var etter skikken i einveldet hovudsakleg av dei høgaste embetsmennene og eit par store forretningsmenn. Det var biskop Bech, amtmennene Jonas Collett, Sommerhjem og Holst i Buskerud, Østfold og Akershus, justitiarius Falbe, som nett skulle avløysa Thygeson i Oslo, generalauditor Anker Bergh (tremenning med både Carsten og Peder Anker), pro-

fessor Treschow, og ei rad med offiserar, admiral Lütken, generalmajor Haxthausen, oberstane Arenfeldt og Sejersted, oberstløytnantane Haffner og Rode, major Brock, dei tre syskenborna Anker, Peder på Bogstad, Carsten på Eidsvoll og Peter, bror åt Carsten, general og tidlegare guvernør i Trankebar, endeleg kjøpmann Carsten Tank frå Halden, også syskenbarn med Carsten og Peter Anker og agent Jacob Nielsen som var administrator for fideikommisset etter Bernt Anker. Av desse 21 herrane var 8 fødte i Danmark,

og dei fleste av dei andre hadde butt mange år av sin ungdom og fyrste manndom i Danmark. Alle var busittande i eller nær Oslo. Det var uråd i ei snøggvende å få samla folk lenger bortafrå.

Sverdrup hadde knapt fått reisekleda skikkeleg av seg før han vart kalla inn til prinsen. I føreromet vart han varskudd om at prinsen enno ville vera einvaldskonge. Vart då den samtalen han no gjekk til, så avgjerande?

Det har vori hevda at ein har lagt for stor vekt på den rolla Sverdrup spelte på Eidsvolls-møtet. Og det er rett nok at nestan alle dei andre herrane no hadde same meininga som

Georg Sverdrup.

Sverdrup, og dei heldt ho fram. Prinsen nemner ved namn 10 av dei. Sverdrup har vori ein mellom mange, men han er likevel den mannen som prinsen serskilt nemner, og den einaste han refererer. Sverdrup var ein imponerande mann, ein personlegdom av stor tyngd og alvor, og han hadde makt i sin tale. Han visste no at han tala under eit stort historisk ansvar og la heile sin personlegdoms tyngd i talen. Han har gjort eit sterkt inntrykk. «Han naudbad meg», skriv prinsen, «om at eg ikkje måtte setta krona på hovudet mot den ålmenne meininga åt mest alle opplyste menn i folket. Dei rettane som Frederik VI hadde gjevi opp, sa han, fell attende i hendene åt folket, og det er ifrå desse hendene De skal ta mot ei krone som er endå fagrare når det er kjærleiken åt folket som har gjevi ho til Dykk».

Sverdrup fortel sjølv at samtalen slutta med at prinsen la armen kring han: «De har rett. Eg er vorten overtydd», sa han, og bad han ta oppatt det han hadde sagt i samla møte, men fyrst å få biskop Bech og Carsten Anker over til denne meininga. Det var ingen vanske med Bech, men Anker avviste han kaldt og stutt med at no laut det til sterkare åtgjerder.

Den som fyrst hadde ordet på det ålmenne møtet, var Peder Anker. Han sa at korkje han eller nokon av alle dei han kjende, ville gå under Sverige, men av all kraft ville dei streva etter å verja Noregs frie råderett og sjølvstende. Anker var verfar åt greiv Wedel og fylgde han i politikken. Ved fyrste meldinga om Kiel-freden hadde han sagt at vi måtte gje oss over til svenskane på visse vilkår, og ville svenskane ikkje gå med på dei, laut vi strida til siste blodsdrope. Når han no straks tek ordet og talar så sterkt for sjølvstendet, og berre talar om denne sida ved saka, må det vera nett fordi han var unionsmann. Det var om å gjera ifrå fyrste stund å rydja til sides all mistru mot unionsmennene for at ikkje dei òg ville hevda Noregs fulle sjølvstende til å råda for sin eigen lagnad. Dette var sjøelve hovudsaka. Om dei etterpå var viljuge til å la Noreg gå i union saman med Sverige på visse vilkår, det var ei sak i andre rekkja.

Etter Anker hadde Rosenkrantz ordet. Han gjekk beint på arvekravet og tok saka som eit spørsmål om internasjonal rett. Når ein konge hadde vorti tvinga til å avstå eit land, ville det vera ei krenking av folkeretten om ein prins etterpå gjorde arvekrav på dette same landet. Det var nett same tankeføringa som biskop Bugge heldt fram i brevet sitt til prinsen dei same dagane. Å byggja på arveretten etter ein slik fred som i Kiel, gav ingen rettsgrunn som kunne bli godkjend av framande hoff; ein slik politikk ville gjera alle fredsoppgjær umoglege. Denne tanken må serleg ha vori sterk hjå dei eldre og meir konservative mennene i 1814, og han var godt skikka til å gjera inntrykk på ein mann som prinsen, for den naturlege innstillinga hans måtte nettopp vera å sjå saka frå syns-staden åt regjeringane og utrikspolitikken.

Desse formelle og juridiske synsmåtane tykte likevel ein mann som Sverdrup førde for langt bort ifrå det som var hovudsaka for han. Og så fall han Rosenkrantz i talen med det påstand — etter hans eige referat — «at der gaves en høiere Lov, som hjemlede ethvert Land, ja enhver enkelt By, der under samme Omstændighed som nu Norge var afstaaet, Ret til at forsvare sin Selvtændighed, og at Ingen nu havde større Ret end jeg eller enhver Anden til Norges Krone, der var hjemfalden til det norske Folk, som vel vilde vide at overdrage den til den hos hvem den troede at finde de største Talenter og den største Dygtighed og Dyd». «Det er det rette!» ropte Treschow, som altså no hadde skift meining på nokre dagar, og med det vart det. Alle så nær som oberstløytnant Haffner hevda no den same meininga. Berre prinsen heldt enno fram at dette ville gje fiendane våre høve til å driva sitt meinspel, — og det må då vera løyndearbeid frå svensk side med unionsvenene i landet han har tenkt på. Han meinte at ein slik energisk politikk som å ta krona straks, ville gjera det største inntrykket på dei utrikske maktene. «Men — slik refererer prinsen det — alle sa for visst, at når folkemeininga såleis var rådspurd, ville ho ikkje tola nokor motseiing, og dei lova samrøystes at dei ikkje ville tola eit einaste motlegg. All anna

meining kunne berre koma ved svenske tildriv, og slikt måtte ein knusa».

For denne ålmenne meininga bøygde prinsen seg. Dermed var då den siste tanken oppgjeven om å nytta einvaldsretten i Noreg. Folket skulle sjølv avgjera lagnaden sin gjennom sine valde ombodsmenn. Til så lenge skulle prinsen styra med full kongsmakt og titelen regent.

Dei grunnane som tvinga Christian Frederik til å bøya seg her, var mange og sterke. Han kunne ikkje berre ta omsyn til den norske folkeviljen, men han laut òg tenkja på det inntrykket politikken hans ville gjera på stormaktene, han tenkte på Carl Johan og Sverige og på Frederik VI og Danmark, og han tenkte på England.

Med den konservatismen som rådde mellom stormaktene, og som snart skulle få eit løysingsord i kravet om legitimiteten, kunne det med fyrste augnekastet tykkjast at arveretten var god politikk. Men for det fyrste tok fyrstane det likevel ikkje meir høgtidleg med legitimiteten enn at dei gav stønad til ein mann som Carl Johan, og dinest var det som Rosenkrantz sa, og biskop Bugge nett skreiv til Christian Frederik, at arveretten gav ingen rettsgrunn å stå på i politiske tingingar med maktene. Derimot ville arveretten gje ein god grunn for Carl Johan. Arveretten var det same som arverett til einveldet, men etter einvaldsretten var det at Frederik VI hadde avstått Noreg til den svenske kongen; etter den kunne Carl Johan prosedera på at Kiel-freden var gyldig, den som det nett var oppgåva å slå over ende.

Arveretten ville også på ein annan måte bli eit farleg våpen i hendene på Carl Johan. Han ville sikkert skulda Christian Frederik for at med den ville han føra Noreg attende til det gamle samfestet med Danmark på den gamle einvaldsgrunnen. Mot dette kunne nok Christian Frederik ha protestert, og sagt at grunnlov skulle det bli så snart tidene vart laglege til det. Men ein slik lovnad var likevel noko anna og mykje veikare enn grunnlova, kjensgjerninga sjølv. Dette ville gje den svenske agitasjonen eit farleg våpen, og det ville øyde-

leggja dei storskandinaviske draumane som Christian Frederik bar på. Svenskane sjølve baud nordmennene nasjonalforsamling med makt over lovgjeving og skattelegging; Christian Frederik kunne ikkje by noko mindre, men måtte helst by over. Om han no stelte seg liberalt og let nordmennene få sin frie riksskipnad, så ville det gje han ein popularitet som ville bli den beste maktråda for han mot Carl Johan, ikkje berre i Noreg, men kanskje i Sverige òg, ja ein liberal politikk i Noreg var eit vilkår for at politikken hans kunne ha nokon voner i Sverige. Det same galdt England. Einvaldspolitikk ville skada, men liberal politikk ville gjera godt inntrykk i England. Det var eit omsyn som vog tungt både for Christian Frederik og for dei andre nordmennene på møtet.

Imot stod omsyn til kongen, rimelegvis det vanskelegaste for Christian Frederik ved overgangen til den nye politikken. Så lenge han heldt seg til arveretten, stod han enno på same politiske grunnlaget som kongen. Når han gjekk over til folkesuvereniteten, braut han radikalt med denne politikken, og slo inn på vegar som kongen heldt for revolusjonære, og som òg måtte få fylgjer for hans eiga framtidige stode i Danmark. Gjekk det gale i Noreg, kunne det bli farleg, i alle fall vanskeleg for atterkoma hans til Danmark. På den andre sida kunne han rekna med at ein liberal politikk i Noreg ville gjera han avhalden i vide ringar i Danmark mot den stae einvaldskongen Frederik. Det kunne ikkje vera han imot.

Hovudsaka blir då likevel den alvorlege forståinga som Christian Frederik fekk på Eidsvollsmøtet av kor sterkt folke-meininga i Noreg no hadde samla seg i kravet om grunnlov og sjølvråderett på folkesuverenitetens grunn. Ein annan politikk var i det heile ikkje mogleg i Noreg. Jamvel ein mann som statsråd Collett bruker eit ord som «Usurpasjon» — maktran — om den tanken at prinsen skulle ta makta etter arveretten. Prinsen kunne nok ha freista. Det ville ha kasta landet ut i store vanskar og ulykker. Jacob Aall seier at det ville ha vori uråd å føra folket attende til einveldet utan blodige tvangsråder, og til det hadde prinsen inga makt.

Lykkelegvis bøygde han seg, og han gjorde det på ein fin måte. Han gav nordmennene rett og sa seg glad over at han kunne tena folket på denne måten. Henrik Wergeland seier om Christian Frederik i dette møtet at det er «det herligste Øieblik» i hans liv. Dette er vel i sterkaste laget sagt, men kanskje ikkje så langt ifrå sanninga likevel. Det er noko merkeleg instinkt-sikkert over politikken åt Christian Frederik i 1814. Trass i all hans veikskap på mange måtar må det ha vori ein god og edel kjerne i mannen, ein ærleg vilje til å gjera det beste og ei evne som ikkje er vanleg til å setta sin eigen person i bakgrunnen når det for alvor galdt. Ein kan seia at denne politikken er gjennomtenkt klok, men sjølv klokskapen kan bli brukt til godt eller vondt alt etter som innstillinga er. I dette tilfelle er det dei gode instinkt som har slegi opp på overflata i hugen og teki styringa. Personleg veikskap kan òg ha disponert han for denne politikken. Han hadde ikkje viljekraft til å stå imot så mange og sterke menn, og han kjende seg letta ved å sleppa frå ansvaret. Han har ei setning i dagboka si om at «fylgjene av ein slik samrøystig folkevilje vil falla attende på nasjonen og ikkje på meg». For det *store* ansvaret stokk Christian Frederik alltid attende.

Ein av dei fremste mennene i møtet på Eidsvoll var generalauditor *Anker Bergh*. Han hadde med seg utkast til ei kunngjering frå prinsen til folket. Etter den skulle prinsen med klåre ord seia frå seg arveretten og berre vilja ta mot kongsnamnet av folket, og han skulle kalla saman ei riksforsamling «for at gjennomgaae, om behøves, forbedre og deretter i Folkets Navn sanctionere den Grundlov for Regjeringsformen som jeg imidlertid ved duelige og Landet hengivne Mænd vil lade udarbeide». Anker Bergh var ein nokså sentral personlegdom i 1814, og ein kan gå ut ifrå at dette utkastet hans gjev så nokolunde medelmeininga hjå dei mennene som var møtte på Eidsvoll. Om ein samanliknar dette utkastet med den siste forma Christian Frederik gav utkastet sitt før han møtte stormennene på Eidsvoll, så er dei i røynda like kva arbeidet åt Riksforsamlinga vedkjem; etter dei baa skal Christian

Frederik ha initiativet og styringa i grunnlovarbeidet, men med samarbeid og samtykke frå representantane åt folket. Skilnaden er at prinsen vil ta kongsnamnet straks og skuva arbeidet med grunnlova ut i framtida ein gong, Anker Bergh vil ha Riksforsamlinga og grunnlova fyrst. Då no prinsen gav seg her, kunne ein ha tenkt at dei hadde vorti ståande ved den skipnaden med grunnlovarbeidet som dei bae hadde tenkt seg. Ein slik skipnad må ha vori mykje på tale. Frå andre kantar høyrer vi også om at menn som

Generalauditor Chr. Anker Bergh.

fylgde godt med, undra seg om Riksforsamlinga skulle få lagd fram for seg ei ferdig grunnlov til godtaking. Slik gjekk det altså ikkje; ein gjekk ein god del lenger. Det vart ikkje Riksforsamlinga som skulle gå gjennom, retta og godkjenna den grunnlova som Christian Frederik la fram, men Riksforsamlinga skulle stå heilt fritt, og om nokor serskilt oppgåve for Christian Frederik i grunnlovarbeidet er det ikkje lenger tale.

Om dette må dei ha vorti samde på Eidsvoll, det må også vera eit resultat av samrådingane 16 februar. Møtet varde to dagar. Alt den 17de kunne prinsen lesa opp dei kunngjeringar og brev til folket, øverheita og framande hoff som han hadde arbeidt på så lenge, og som han hadde omskrivi om natta. Kunngjeringa om Riksforsamlinga må no ha fått den forma

som vi kjenner, og som gjer Riksforsamlinga til ei heilt fri og suveren forsamling. Møtet har altså gått eit godt steg lenger enn dei fleste, kanskje alle, frå fyrsten hadde tenkt. Då dei fyrst har gjort det avgjerande steget inn på folkesuverenitetens veg, har tyngda i tanken straks dregi dei lenger.

Eidsvolls-møtet 16 februar var eit halvt privat møte, og eit heller tilfelleleg møte. Det hadde inga fullmakt frå det norske folket til å avgjera nokon ting. Det kunne berre gje råder; men med dei energiske rådene sine til han som enno sat med regjeringsmakta, la det vilkåra til rettes for at folket sjølv kunne koma til orde. Dermed byrja då i den aller siste liten, før revolusjons- og Napoleons-tida ebba heilt ut, ei folkereising i vårt land, ei fridoms- og nasjonalitetsreising som nok var førebudd gjennom lange tider ved den indre framvoksteren i landet sjølv, men som likevel ikkje kunne ha komi no og på denne måten om ikkje store og europeiske hendingar hadde rivi av gamle politiske band også i våre nordlege land, og aller mest, om ikkje den sterke og frie ånd frå revolusjonen hadde gjort vekkingsarbeidet sitt også i folket vårt.

Sjølve stormaktpolitikken vart endå førd i fridomens namn, mot tyrannen Napoleon. I så måte kunne Christian Frederik tykkjast føra politikken sin i samklang med stormaktene. Det kunne han på ein annan måte òg. Legitimiteten var i stigande i Europa, og Christian Frederik var legitimitetens mann mot oppkomlingen og revolusjonsgeneralen Carl Johan. Dette kunne gje meining til politikken åt Christian Frederik. Men i røynda stod folkefridomen og legitimiteten i eit indre motsetningshøve til kvarandre; det var berre no ein augneblink i i europeisk soge då det såg ut til at dei kunne gå saman. Folke-reisingane er ei openberring av djupe og elementære historiske krefter; legitimitetspolitikken er freistnaden åt fyrstar og statsmenn på å styra desse kreftene, å føra dei inn i kanalar som kunne tena deira interesser. Denne ålmenne europeiske tilgangen finn vi atter i stoda åt Christian Frederik i vårt eige land.

PRINSEN VENDER SEG TIL FOLKET

Den 19de februar la Christian Frederik offentlig fram den politikken han ville føra. I eit ope brev til det norske folket hevdar han at folket, etter det er løyst frå eiden sin til Frederik VI, «og saaledes gjengiven et uafhængigt Folks fulde Ret til selv at bestemme sin Regjeringsforfatning, lydelig og eendrægtigen har yttret sin bestemte Villie til ikke at samtykke i nogen Underkastelse under Sveriges Konge, men derimod til at hævde og forsvare sin Uafhængighed og Selvstændighed. Odelsbaaren til Norges Throne, og bestemt i denne Stund til at staae i Spidsen for et trofast og tappert Folk, følger jeg villigen dette hellige Kald og anser det for min første Pligt af yderste Evne at virke for det norske Folks Frihed og Sikkerhed. Som Rigets Regent, hvilken Titel Jeg antager med alle Rettigheder og med den Myndighed som Hans Majestæt Kong Frederik den Siette har frasagt sig, og som Nationen vil forlene mig for i Farens og Trengselens Stund at afvende Uorden og Fordærvelse fra Landet, skal min oprigtigste Bestræbelse være at vedligeholde Freden med alle de Magter som ikke krænker det norske Folks Rettigheder». Han varslar deretter om at folkevalde menn skal møta på Eidsvoll 10 april «for at antage en Regjeringsform som fuldkommen og for bestandig kan betrygge Folkets Frihed og Statens Tarv».

Saman med det opne brevet kom ei kunngjering med ei meir personleg tiltale til folket, nærmast agitasjon for sjølvstendesaaka. Han agiterer mot den svenske regjeringa for at ho har freista det norske folket til utruskap mot kongen sin, og at

ho freistar svelta ut folket. Denne klaga vender han ikkje mot det svenske folket, men mot Carl Johan, ja han nyttar høvet til med same å tykkja synd på det svenske folket, som «nu maa taale for en Udlændings Herskesyge og fremmede Penge at stride i fremmed Land». Dette er politisk agitasjon av ringaste slaget, han held seg ikkje meir til sanninga enn politisk agitasjon svært ofte plar gjera i oppøste tider. Her som elles har då politikken hans eit dobbelt sikte; han tenkjer ikkje berre på Noreg, men på Sverige òg. Der ville han trengja ut Carl Johan og arva romet etter han.

I ei viktig sak er det ikkje fullgodt samsvar mellom det opne brevet og kunngjeringa. Etter det opne brevet er sjølvstendepolitikken alt ei avgjord kjensgjerning — «lydelig og eendrægtigen har Folket yttret sin bestemte Villie til . . .»; etter kunngjeringa er det enno ei open sak: «Det frie norske Folk kan selv bestemme sin Skjæbne». Han manar folket til å sverja at det vil hevda Noregs sjølvstende og lovar «at forblive blandt dette trofaste Folk naar det gjælder Selvstændighed, og saalænge min Stilling kan bidrage til at vedligeholde Orden og Rolighed iblandt Nordmænd». «En Samling af Nationens selvvalgte oplyste Mænd skal dernæst, ved med Visdom og Samdrægtighed at bestemme en Regjeringsform for Norge, give denne Stat fornyet Kraft imod aabenbare og hemmelige Fiender, og af deres Bestemmelser vil det afhænge om Jeg fremdeles skal røgte det Hverv hvortil Nationens Ønske i denne Stund kalder mig». Han lovar å arbeida for næringsvegane og å halda fred så sant ikkje valdsmann krenkjer Noregs fridom og sjølvstende, men heller vil nordmannen døye enn la seg kua. «Et Folk er uovervindeligt som frygter Gud og føler varmt for Fædrelandet».

Det opne brevet er eit nøktert statsmannsskriv. Kunngjeringa er ikkje lite agitatorisk, mot Sverige og for prinsen. Han «Norges Thrones Odelsbaarne», kjem så sterkt i framgrunnen her at Noregs sak blir heilt bunden til han og avhengig av han. Han åtvarar mot openberre og løynlege fiendar. Med dei siste forstod ein dei nordmennene som var viljuge

til å tinga med Sverige. Dei var motstandarar mot prinsen, og det skulle vera det same som motstandar mot Noreg. Hans sak skulle vera Noregs sak. Prinsen slo her inn på ein tone av mistenkjeleggjering og hat mot landsmenn, ein tone som den politiske agitasjonen berre altfor lett tok opp; det gjorde den politiske striden meir beisk og vond enn han hadde turvt bli.

Det har vori kritisert at prinsen kalla seg odelsboren, og det er òg rett, at skal ein leggja eit gjennomtenkt innhald i ordet kan det knapt tyda noko anna enn kongesuverenitet i si aller strammaste form, kongens rett til eit territorium, eit land, utan omsyn til folket, som odelsbonden har rett til ein gard. Men ein bør knapt leggja noko større politisk eller juridisk innhald i ordet. Prinsen har nytta eit modeord som hadde vori flittig brukt i over ein mannsalder, og svært ofte nettopp i den samanhengen at retten åt odelsbonden var av same slaget som retten åt arveeinvaldskongen. Det gamle norske kongedømet hadde vori ein odel i Haralds og Olavs ætt, og når ordet vart teki i bruk att no, var det eit utslag av den historiske romantikk som var så sterk i 1814, ei norsk glose, som skulle gje kunngjeringane åt prinsen ein norsk, nasjonal klang. At han feika på sin høge rang etter arveretten, kunne det knapt vera stort å seia på; den var trass i alt grunnlaget for den politiske stoda hans. Hovudsaka er at prinsen sa tydeleg ifrå at det blir representantane åt folket som skal avgjera om han skal halda fram med styringa, og han seier at han ikkje vil bli lenger i landet enn så lenge han kan hjelpa til å halda ved like orden og ro mellom nordmenn. Dette siste er mest som eit langsyn inn i framtida, eit vink om at rolla hans i Noreg kan koma til å bli berre mellombels som ein hjelpesmann for folket over eit vanskeleg knipetak. Dette er kanskje berre ei aning, men kanskje er det òg ein fullt medviten tanke. Den utgangen måtte han rekna med, at han kom til å tapa i den store striden om Noreg.

I eit brev til kongen same dagen forsvarar han at han har trassa kongens bod om å gjeva Noreg over til svenskane og

snu attende til Danmark. Han hevdar med kraft den norske synsmåten, at etter kongen har løyst folket frå truskapseiden, har det full fridom til å råda for sin eigen lagnad. Den ålmenne stemninga i landet er «heller at døe og opoffre Alt end at blive Svensk. Norsk vil hver Mand være, og Fædrelandets Forsvar er Alles Fordring». Han peikar på at kongen sjølv har stelt han i brodden for dette folket, og at han har streva for å halda ved like denne stemninga. «Nu skulde jeg dæmpe denne høie Følelse, forlade det Folk jeg er kaldet til at forsvare, overlade det til den indvortes Gjæring og Forstyrrelse som Kampen for Frihed og Fædreland uden Foreningspunkt i Anførsel nødvendigen maa fremkalde? I Sandhed, om Noget kunde nævnes at svige sin høieste Pligt, da havde det vel været at handle saaledes».

Dette brevet er til ære for han som skreiv det. Prinsen har kjent ansvar for den agitasjonen han har drivi i Noreg, med kongens vitende og vilje. Det er manndom, støleik og konsekvens i politikken åt prinsen her. Brevet er skrivi frå ein norsk synsstad, men han sluttar då likevel med å peika på at «Norge forenet med Sverige vilde tidlig eller sildig have overvældet Danmark med en uimodstaaelig Overmagt. Nu ere de danske Stater sikkert fra denne Side». Her er han atter god dansk prins og gjev kongen ei påminning om dei ålmenne danske mål attom denne politikken. Det står då heller ikkje til å nekta at trass i all varm nordmanns hug i kunngjeringane åt Christian Frederik til det norske folket, er det noko framandsleg over dei. Dei er skrivne utafra til folket av ein god ven av Noreg, men ikkje av ein nordmann.

Eit politisk dokument av ringare slag er kunngjeringa åt prinsen om utrikspolitikken. Her talar han om den store velgjerninga, at kongen «faa Dage før han løste Folket fra sin Troskabs-Ed skjænkede Norge Freden med Storbritannien». Dette inneheld både ein tvitydigskap og ei usanning. Freden med England vart gjord same dagen som freden med Sverige, 14 januar. At kongen fyrst nokre dagar etterpå løyste folket frå truskapseiden, har i denne samanhengen ingen ting å seia.

Det var heller ikkje Noreg som fekk fred med England i Kiel, det var Danmark eller den delen av den danske heilstaten som kongen hadde att når han hadde gjevi frå seg Noreg. Meininga med denne kunngjeringa kan berre ha vori: på den eine sida å kasta eit ufortent forsonande lys over den danske politikken mot Noreg i avskilsstunda, på den andre sida å gje nordmennene falske førestellingar om den utrikspolitiske stoda som ho skulle kasta lys over. Det måtte prinsen veta at freden med England var spilt med den sjølvstendepolitikken som han no kunngjorde. Denne tvitydige framstillinga av høvet til England, som let folket leva i den førestellinga at vi hadde fred, spelte ei hovudrolle i agitasjonen åt Christian Frederik. Fred med England det var brød til det utpinte folket, det var skogsdrift og skipsfart og gode tider, som Johan Nordahl Brun truskyldig skriv til prinsen (5 mars); han takkar fordi han «vil være Vores, gaae for Os mod Fienden som bebuder Os Fred med Britten og Haab om Brød! Saa faae vi Brød og Mad, Mod og Kraft og frygter ingen Svensk». Denne saka hadde så mykje på seg for Brun at på den store bededagen let han etter eige tiltak i sitt bispedøme kunngjeringa om freden bli opplesen saman med dei andre høgtidlege kunngjeringane før sjølvstendeeiden vart gjord. Bech, som stod i det nærmaste sambandet med Christian Frederik, slutta rundskrivet til prestane sine med bod om at i alle tilfelle måtte dei etter preika gjera ei takkebøn til Forsynet for freden, jamvel om kunngjeringa om freden med Storbritannia ikkje skulle bli ferdigprenta i tide.

Både prinsen og folket fekk snart kjenna at å få fred med England var ikkje så lett. Han sende eit rundskriv til stormaktene; det er fullt av høling for England, som alltid har vori omsynsfullt, og som Noreg er knytt til med sams skikkar og sams handelsinteresser. Han viser til sjølvstendeeiden og til den nasjonale ånda som ikkje vil gå under svensk åk. Skulle han reisa og la folket vera utan førar, ville det bli ein planlaus krig og indre uro. I personlege brev til keisarane i Russland og Austerrike og til kongen i Preussen bad han om

deira vern for ei rettferdig sak. Han skreiv også til Napoleon, som enno stridde sin store strid, og som han vona kunne bli til hjelp ved denne ålmenne fredsoppgjerda som ein venta på, og det var nett fred med England han bad keisaren hjelpa til å få.

Christian Frederik la vegen frå Eidsvoll til Oslo over Blaker og Askim. Han la heile tida over lag stor vekt på å stå seg godt med dei militære, og møtte der offiserane ved Hegermanns og Staffeldts brigadar; han gjorde dei kjende med kunngjeringsane og politikken sin og møtte berre takk og pris hjå dei. «Den reidelege oberst Hegermann, som er ein mann med stor forteneste, var teken like til tårer — skreiv prinsen i dagboka si — og sa beint ut til meg at dette svara nett til hans meining». Seinare på året høyrer vi folkeprat om at det var planar ved det danske hoffet om at Christian Frederik skulle la seg utropa til suveren konge av heren straks etter freden i Kiel, men at han vart stogga av Oslo-opinionen. Skulle det ha funnist folk med slike planar, vitnar det om liten kjennskap til Noregs vilkår og stemninga i den norske heren i 1814.

I Oslo let han seg hylla som regent 22 februar; det var ved eit stort møte i Palæet der han hadde stemnt til møtes med seg militære, geistlege og sivile autoritetar. No fyrst vart Kiel-freden lagd offentleg fram og opplesen, sameleis fredstraktaten mellom Danmark og England, dertil brev og kunngjeringar frå kong Frederik og påbod frå kanselliet om korleis dei danske embetsmennene i Noreg skulle gå fram. Deretter las han sjølv opp sitt eige opne brev og si kunngjering og la til: «Jeg nedlægger det Løfte mellem eders Hænder at forsvare dette Lands Uafhængighed, og jeg er overbevist om at alle Hjerter i dette Øieblik gjør det samme høitidelige Løfte. Paa den høitidelige Bededag skulle vi alle gjøre den samme Ed for Folkets Ansigt.» Til slutt let han så lesa opp breva sine til biskopane og amtmennene og meldinga om høvet til utlandet. Det høgtidlege møtet slutta på same måten som Eidsvolls-møtet med at alle etter oppmoding ifrå prinsen rette kvarandre hendene på å arbeida samheldig for Noregs sak. Samstundes let han heroldar

lesa opp ute i byen dei opne breva frå kong Frederik og frå han sjølv. Så reid han opp gjennom gatene med heile sin stab til Stortorget; der var borgarkorpsen og alle dei militære korpsa oppstelte og gjorde eid til sjølvstendet. Prinsen heldt stutte talar til soldatane og borgarane. Det var ei sann hyllingsferd med endelause hurrarop alle stader prinsen synt seg.

Både frå dette møtet og frå møtet på Eidsvoll blir det fortalt at stemninga nådde slik styrke at folket brast i gråt. Dei levde ikkje noko kvardagsliv, dei levde i ei stendig høgspaning, og stemningsmakta tvinga gråten fram gong på gong. Med mannen i gata var det på same måten. Då meldinga kom til Oslo om møtet på Eidsvoll, var folk «som halvberusede af Glæde», skriv Platou. «Man lykønskede hverandre naar man mødtes paa Gaden, man hilsende hverandre som frie Nordmænd; kort, man var i den synderligste Gjæring.» Jamvel den kjølege Pavels er no glad over at han er nordmann: «Jeg maa rent ud sige at jeg aldrig havde tiltroet mig de varme Følelser for Norge som jeg i dette Øieblik besjæles af.»

Frå Trondheim kan stiftamtmann Trampe no melda om «Glædes Ruus» hjå alle folk. «Selv i de kolde Flensborgeres Bryst saa ieg Følelse»!¹ Alt før kunne prinsen lita på fleirtalet, no kan han lita på alle som ein. «Som Borgeren saa Bonden. Mandhusingerne ere til Reede, gienlyder fra enhver Stemme spurgt og uspurgt, og i Jubelen er Alting vel.» Den store bededagen nytta dei til å samla inn gåver til landsforsvaret.

Frå Vestlandet lyder meldingane sameleis. Alt 21 februar sende Christian Frederik serskilte sendemenn til Vestlandet og Sørlandet; det var generalkrigskommissær Vibe til Bergen og oberst (straks etter general) Arenfeldt til Kristiansand. Det offisielle ærendet deira var å bera fram til dei høgaste embetsmennene dokument om skiftinga i regjeringa med regentskapen; men den eigenlege meininga med sendinga var nok, som instruk-

¹ «Flensborgere» siktar til at fleire av dei største forretningshusa i Trondheim var grunnlagde av handelsmenn frå Flensborg.

sen seier, at dei skulle gje seg god tid, arbeida for den gode saka og forsikra at prinsen elska folket, ville verna det mot alle fiendar og halda oppe ro og orden. Han vona at han skulle ta imot gode meldingar når dei kom attende. Det fekk han òg. Vibe kunne fortelja om høg eldhug på Vestlandet. Enkjer sende viljug den einaste son sin til landsforsvaret. I Sogn sende bøndene hestane sine mange mils sjøveg til Lærdalsøyra og deretter 10 mil over fjellet til vareskyss; dei gjorde det gjerne og sa «eenstemmigen: Vi vide at det er Fædrelandets Sag; for dette have vi svoret at ville opofre Alt; Ingen bør, Ingen maa beklage sig». Slik, sa Vibe, var ånda over heile Vestlandet. Vibe har smurt sterkt på, men i hovudsaka hadde han nok rett.

Det er mykje oppdemd fedrelandskjensle som slepp laus her. I mange hundre år hadde fedrelandet vori ein del av ein større heilskap. Det var liksom ein måtte dela fedrelandskjensla med eit anna folk. No endeleg var ein åleine om sitt fedreland, no endeleg var ein fri. Ein var fri til aktiv, viljande og myndig fedrelandsånd, der einveldet hadde vist ein til meir passive dygder i lydnad under autoriteten. Det går tydeleg fram av meldingane frå tida at denne stormande fedrelandsgleda serskilt gav seg til kjenne dei fyrste dagane etter 16 februar. No skulle tida for folket atter byrja, slik som ein tenkte seg det hadde vori ein gong i den gamle tida, då Noreg hadde vori fritt, folkestyrt og mektig. Som «Budstikken» skreiv (21 februar): «Det Norske Folk træder saaledes atter frem som selvstændig Stat, som et frit og uafhængigt Folk, og i Norges Historie begynder en aldeles ny Periode.»

Symbolet på den nye tida vart gjevi med eit påbod 27 februar om eit norsk flagg. Det vart elles lite norsk, — Danebrog med det norske våpenet innfelt i den øvste firkanten ved stonga. Det var ei praktisk ordning så ein kunne nytta dei gamle flagga med ei lita retting, men med tanke på ein ny dansk union kunne ein sjølv sagt også leggja eit djupare innhald i at Noreg såleis skulle få eit avbrigde av det danske

flagget. Frå fyrste stund vart det klaga over at det var så likt Danebrog at det var uråd å sjå skilnad, jamvel på stutt fråstand.

Tre dagar etter flagget var gjevi, skipa Christian Frederik ei norsk regjering (2 mars), den fyrste verkeleg norske regjeringa på mange hundre år. Eigenleg sette han berre i verk den skipnaden han hadde arbeidt med for nokre månader sia, i slutten av 1813, om ein ny regjeringskommisjon med 5 departement. Fremste rådgjevaren hans i denne saka, som i alle andre, var Carsten Anker. Til regjeringsrådar og sjefar for departementa valde han *generalmajor Haxthausen* for finansdepartementet med *kjøpmann Carsten Tank* til hjelpesmann, *amtman Jonas Collett* for innariksdepartementet, *amtman Sommerhielm* (medlem av Regjeringskommisjonen 1808—10) for justisdepartementet, *kjøpmann Niels Aall* for handels- og tolldepartementet, *Carsten Anker* for departementet for nasjonaleigedomar, fabrikkar, bergverk og skogar. Dertil vart den store bruks-eigaren, tidlegare stiftamtman *Rosenkrantz* (medlem av Regjeringskommisjonen 1807—10) regjeringsråd og direktør for nasjonalbanken. Tre departement saknar ein her: utriks-, forsvars- og kyrkje- og undervisningsdepartement. Christian Frederik hadde nok tilbodi greiv Schmettow å bli utriksminister, men han hadde unnslegi seg, og Christian Frederik tok då desse forretningane for seg sjølv, — noko som knapt var han mykje imot. Det var heile tida ei hovudsak for han å ha utrikspolitikken i sine hender, og Schmettow ville ikkje ha vorti noko meir enn ein sekretær for han. Dei militære sakene vart verande under General- og Kommissariatskollegiet, som hadde Haxthausen til sjef. Kyrkje- og skulesakene vart lagde under styre av ein kommisjon på tre mann, biskop *Bech* og professorane *Treschow* og *Sverdrup*; folk meinte prinsen hadde funni på denne kunstige skipnaden fordi han gjerne ville syna den mektige biskop Bech ei ære, men sleppa å ha han i regjeringa.

Statsrådene var dugande menn, sume sers dugande, endå om dei ikkje var av høgaste orden. Om dei fremste av dei,

menn som Aall, Collett og Rosenkrantz, må ein vel seia at deira moralske kvalitetar stod over deira intellektuelle; dei var grunnheiderlege menn. Dei tok på seg dei vanskelegaste postane i 1814, og tente i dei med modig og oppofrande fedrelandshug. Dei tok ikkje mot løn for arbeidet sitt, men tok det som ein skyldnad og eit æresombod; sume av dei fekk ein økonomisk knekk som dei aldri vann over ved det lange fråværet frå store forretningar. «Sin Pligtfølelses Martyr» vart Rosenkrantz kalla; ein kunne visst ha sagt det same om Aall.

Etter planane sine i 1813 hadde prinsen eigenleg tenkt seg Wedel til sjef for finansdepartementet, men han gav opp då han fekk høyra om vitjinga hans hjå greiv Essen, og valde Haxthausen og Tank i staden. Sameleis hadde han visst ynskt Jacob Aall til sjef for handelsdepartementet, men Aall stod på same sida som Wedel og ville ha tinging med Sverige. Han og prinsen vart ikkje samde, og prinsen valde då broren, Niels Aall, som hadde gjort seg godt kjend på det store bankmøtet. Tanken åt prinsen hadde altså vori å få til ei nasjonal samlingsregjering. I 1813 hadde han og kongen skrivi til kvarandre om at det ville vera klokt å ta Wedel med, og etter stoda åt Peder Anker i møtet på Eidsvoll 16 februar er det kanskje mogleg at prinsen enno kan ha hatt ei von om å få Wedel med på sin politikk. Stor kan den vona likevel ikkje ha vori, og no var ho altså oppgjeven.

Samansettinga av regjeringa var sers merkeleg, for det fyrste ved at det vart ikkje mindre enn tre departement for arbeids- og næringsliv, tre departement som alle snart etter vart inndregne og lagde inn under finansdepartementet, for det andre ved den sterke makta som forretningsmennene hadde i ho, med dei to kjøpmennene Aall og Tank og dei to store brukseigarane Anker og Rosenkrantz. Frårekna den regjeringa Carl Johan skipa same året sat det elles berre embetsmenn i norske regjeringar like til Johan Sverdrup tok med eit par forretningsmenn i 1884; men eit så sterkt tilskot frå næringslivet som i regjeringa i 1814, kom det ikkje før etter 1905. Det kan ikkje vera eit tilfelle. Det er ei fylgje

av den store rolla som dei store forretningsmennene spelte i samfunnsutviklinga i Noreg i slutten av dansketida. Det var den tid og lenge etter skikk i alle land at i regjeringane sat fyrst og fremst adelsmenn, d. e. store grunneigarar. Desse forretningsmennene og grunneigarane var då det som ein her landet helst måtte ty til i staden for adel. Frå Christian Frederiks side var det òg ein freistnad på å vinna forretningsmennene for sin politikk. Når han her gjekk så langt som til å ta med forretningsmenn utan titel eller rang som Aall og Tank, då var det etter tenkjemåten i dei dagar fordomsfritt gjort. Det er mogleg at det sterke innslaget av forretningsmenn i regjeringa har noko av æra for dei demokratiske formene dei gjennomførde i forretningsgangen; det var ei stor forenkling frå alle dei omsveipane og tungvinte formene i dei danske kollegia. Då desse mennene hadde den vanskelege oppgåva å leggja grunnsten til ein norsk sentraladministrasjon, fekk dette gagnlege utvylgjer for all ettertid.

Regjeringsrådane vart ansvarlege for prinsen og fekk lita sjølvstendig makt. Dei vart i eigenleg meining *rådar*. I det opne brevet hadde Christian Frederik sagt at han tok styret «med alle Rettigheder og med den Myndighed» som kongen hadde sagt ifrå seg, dvs. full einvaldsmakt; så lenge til ei ny grunnlov var sett i kraft, galdt dette styret.

Som statssekretær let Christian Frederik *von Holten* halda fram. Det var ein reint dansk mann som var komen hit i 1810; han gjorde ikkje eid til Noregs sjølvstende i 1814 og fylgde Christian Frederik attende til Danmark. Dette styrkjer den karakteren av noko mellombels, noko av eksperiment, som kenneleg heile Christian Frederiks kongedøme har. Dette så mykje meir som det embetet var mykje viktigare i 1814 enn det seinare vart.

Frå Eidsvolls-møtet 16 februar blir Christian Frederik lyft opp til ein popularitet som går mykje djupare enn den gamal-lagse og noko banale prinsehyllinga og gjølinga som før hadde råa ikring han. Etter denne dagen stig prinsen fram som ein folkefører, i folkaugom ved hyllinga 22de og serskilt ved sjølv-

stendeeiden den store bededagen 25 februar. I desse store nasjonale feststundene var prinsen drivkrafta og hovudpersoner som alle augo søkte. Sjølve den fedrelandskjensla som her brusa fram, kom difor til gode for prinsen og hans politikk, sjølvstendepolitikken. Jamvel ein tvilar som Jacob Aall skreiv no «Imidlertid er intet tilbage for retsindige Mænd uden at deeltage i Folkets Ruus og anstrænge sig for at understøtte Regjeringen paa bedste Maåde.»

Den politikken som ville sjølvstende utan å tinga og pruta hadde kanskje vori i fleirtal like frå fyrste stund, ifrå denne tida blir fleirtalet avgjort og sterkt. Dermed byrjar lova om stigande akselerasjon å verka, og sjølvstendepolitikken stig bråfort til ein mektig styrke. Den store mengda blir her mein teken og lyft av ei mektig stemningsbære enn førd av ettertanke og vurdering. Difor ser vi at etter som sjølvstendepolitikken vinn i talstyrke, aukar han òg i intens stemningsstyrke. Denne stemninga blir som all slik massestemning intolerant og uforsonleg, og for mindretalet kunne ho nok sume stader i landet kjennast som meiningsterror.

Dette merka ein mest på Austlandet og Sørlandet. Vestlandet stod sterkare samla om sjølvstendepolitikken. Der gav Johan Nordahl Brun signalet i ei mektig preike: «Før dø Døden end udstrække frie Hænder til at bære fremmed Slave-lænke!» Og no som ein gong før, for over 40 år sia, fekk den gamle biskopen lykke til å seia det forløysande ordet for det som folket kjende; det var i eit namngjete dikt som den gongen flaug over heile landet, ein epilog som vart framsagt på teatret i Bergen ved ein fest dei heldt då kunngjeringane kom frå Christian Frederik om sjølvstendepolitikken; dei hadde spelt Ifflands «Manden af Ord».

Iaften er vor Mand af Ord kun Leg
Men se! hist Storm røg op, nu her for Alvor spørges
Om Mænd — om Mænd af Ord —
Om Borgersamfunds Pagt staar fast i Nord,
Om Orden inden Borde kan besørges,
Da første Styrmænd nu fra Roret veg.

Men andrestyrmann tok roret:

Vi heise Seil i Top og drive til,
Vort Skib han styre kan og vil,
Og han skal se med Lyst hvor det sin Bølge bryder,
Hvor hele gamle Norge ham adlyder.
Han styre høit! — han ved at inden Bord
Det hele Mandskab er — kun Mænd af Ord!

HØVET TIL GRANNELANDA

Det var ei lykkeleg utvikling som hadde ført politikken så langt, uskipla av inngriping utafrå. Lykka var at så for Kiel-freden var gjord, laut Carl Johan og den svenske heren gå attende til krigen mot den farlege Napoleon, og den svenske regjeringa hadde inga makt å setta inn i Noreg.

I alle dei tingingane som svenske menn hadde ført med norske menn om eit politisk samband mellom dei to landa hadde det vori tale om eit fritt samband. Platen skreiv i 1810 at militære tiltak eller hertaking heldt han «omöjlig att påtänka och farliga att verkställa, emedan norrmännen ega stor motståndskraft då det gäller deras oberoende». Adlersparre skreiv til Carl Johan i 1811 at etter hans meining kunne ein ikkje ta Noreg «med mindre man tager den blanda norrmännen herskande meningen til bundsförvandt». Serskilt gjeld det bøndene, og «för öfrigt äro bönderna allt i detta landet».

Hadde no den svenske regjeringa haldi fram i tingingspolitikken si ånd, og hadde ho skunda seg med å leggja fram eit program for det norske folket om ein skipnad som ikkje var verre enn at eit ærekjært folk kunne diskutera det, så ville forhandlingsvenene i Noreg hatt gode vilkår, og i alle fall skulle det ha vorti vanskeleg på nokre få veker å få reist ei slik bølge av sjølvstendeånd at all forhandling vart umogleg. No gjekk desse avgjerande vekene heilt tapt for Sverige, og agitasjonen kunne fritt breia seg i Noreg om trældom under svensk åk.

Det tyngste vitnemålet om kor liten vyrdnad svenskane hadde for det norske folket i 1814, er at dei verkeleg trudde at saka var avgjord med freden i Kiel. Det var illuminasjon i Stockholm, og dei song *Te Deum* i alle kyrkjer, og vart berre forundra då dei forstod at nordmennene òg ville ha eit alvors ord med i laget. Då så den svenske regjeringa endeleg 8 februar sende ut ein proklamasjon til det norske folket, var han slik at han langt på veg gav agitasjonen rett. Proklamasjonen var skriven av Carl Johan og vart sendt ut i svensk og dansk omsetting. Vi skulle ta imot svenske soldatar i landet vårt og serskilt i festningane. Trass i alle milde og fine ord, som overfallsmakter sjeldan plar spare på når dei sender herane sine inn i framandt land, skulle vi såleis bli valdgjevne svensk nåde og godvilje, og få så mykje som dei ville unna oss. Dette skulle vi godviljug gå med på utan å vera overvunne eller i det heile ha vori i krig, — altså eit slag friviljug samtykke til valdtekt. Vi skulle få ein generalguvernør — den same titelen som dei svenske styrarane i dei Baltiske provinsane hadde hatt i gamle dagar — og denne generalguvernøren skulle «høre Eders mest agtede Mænd, for derefter at kunne forelægge Os til vor Stadfæstelse et Forslag til en Constitution der svarer til Eders Behov og beskytter Eders Lykke». Her er for det fyrste ingen ting sagt om at folket skal få velja desse mennene som generalguvernøren skal rådføra seg med, og noko anna enn råder eller framlegg skal dei heller ikkje kunna koma med. Generalguvernøren fyrst og deretter kongen har einemakta til å avgjera. Det blir likevel lova at «Grundvolden til denne Constitution skal lægges paa de tvende skønneste Rettigheder et frit og bravt Folk bør have — National-Representation og Beskattnings-Rettighed»; men dette hadde den svenske omsettinga forma slik, at retten skulle vera «att yttra sig genom sina Fullmäktige och att beskatta sig sjelf». Den svenske forma var inga rett omsetting av Carl Johans ord, men ho motsa dei ikkje heller, og i alle tilfelle måtte ho gjelda for å vera den forståinga som den svenske regjeringa ville gje orda. Retten åt den

norske folkerepresentasjonen ville då bli å ta avgjerder i skattleggingssaker, men elles ville det berre bli å koma med framlegg og søknader. Proklamasjonen lova fri handel og fred, og å senda korn til landet.

Det var to ting som serleg hadde skræmt nordmennene frå Sverige, og som vart sterkt nytta i agitasjonen mot Sverige. Det var faren frå den svenske adelen; den gjorde — etter agitasjonen — dei svenske bøndene mykje meir ufrie enn dei norske, ja til reine trølar, vart det stundom sagt. Og det var otten for å bli innblanda i dei fastlandskrigane som Sverige hadde ført i fleire hundre år og enno førde i 1814. Det indre sjølvstyret som proklamasjonen lova, skulle vel vera vern mot adelen, og for å roa nordmennene mot den svenske krigshugen, heldt proklamasjonen tydeleg fram at dei to folka skulle ikkje ha ærehug ut over grensene sine, men berre forsvara si jord. Fjella mellom Noreg og Sverige skulle ikkje lenger vera grenser. Dette var ein fredslovnad som skulle lokka, men det skræmde heller eit folk som visste om sin veikskap, og som nett difor var vyrkt for å vakta grensene sine.

Til general-guvernør i Noreg var utsedd feltmarskalk *greiv Essen*, ein av dei fornemste adelsmennene i Sverige, og tidlegare styrar i svensk Pommern med same titelen. Han fekk instruks 13 februar; etter den skulle han straks gjera seg til militær herre i Noreg og ta imot truskapseid til Sveriges konge av alle embetsmenn og vanlege borgarar. Han skulle styra med full militær og sivil makt på kongens vegner, og til hjelp skulle han nemna ut eit statsråd på 5 innfødde nordmenn som skulle styra kvar sitt departement. Den politiske stoda åt landet blir tydeleg markert ved to ting: Det skal koma svenske kommandantar på dei norske festningane, og «den blå och gula flaggan, frå urminnes tider Norriges lika-som Sveriges, skall hissas i stället för den Danska». Både reelt og symbolsk skulle Noreg såleis bli eit lydrike under Sverige eller eit tillegg til det. Dertil skal heren i det minste bli minka til det halve, men her må ein gå fram «med mycken försigtighet för att icke gifva anledning till miss-

troende». Den rette meininga med dette finn ein rimelegvis i eit utkast til instruks som var oppsett av statssekretær Wirsén. «Att afväpna landets militäirstyrka, så att å ena sidan säkerheten af besittningen är bevarad, men att dervid å andra sidan Norrmännens själfkänsla och soldat-esprit hvarken sättes på et för hårdt prof eller qväfves». Det svenske militære herredømet måtte bli trygt, men den norske soldatånda måtte heller ikkje bli kjøvd. Sverige kunne ein gong i framtida koma til å få bruk for den militære krafta i sitt nye land, denne nye svenske «besittning», «en länge önskad utvidning af Sveriges naturliga gränsor».

Heile denne politikken kviler på ei ovmæting av unionshugen og ei mismæting av sjølvstendeviljen, av den politiske mogning og det nasjonale medvit i Noreg. Svenskane hadde søkt samband med alt som dei kunne leita fram av unionshug i Noreg, og hadde gjort seg altfor store tankar om kor sterk den var, dei hadde lati seg villføra av forteljingar av sine egne spionar og frå norske meldarar som knapt var av det mest pålitelege folkeslaget. Mismætinga av det norske folket må ein for ein del skriva på rekninga åt den svenske adelen. Den hadde den politiske førarskapen i sitt eige land, og hadde knapt store tankar om den politiske evna og viljen hjå eit folk som det norske, eit reint bondefolk, praktisk tala utan adel, med nokre få store handelsmenn og elles berre embetsmenn til overklasse, eit folk som i hundrevis av år hadde funni seg i å bli styrt frå Danmark og for ein stor del av danske embetsmenn, også i sitt eige land.

Ein skulle tru at proklamasjonen frå den svenske kongen ikkje kunne ha meir enn ein verknad i Noreg, og det var å eggja fram sjølvstendeviljen, men Christian Frederik var overlag mistruen, og sytte for at proklamasjonen ikkje vart kjend for det fyrste. Han akta i det heile nøye på at den svenske agitasjonen ikkje skulle få smetta inn i landet, og sende ut ordre til amtmennene om at alle svenske proklamasjonar eller andre svenske dokument som vedkom Noreg, måtte bli innsamla og sende til øverheita. Den som spreidde slike ting, var

ein fiende av Noregs sjølvstende og ein landsforrådar. Sume amtmenn samla også opp ikkje så radt lite av slike ting.

Nokre dagar etter Essen hadde fått sin instruks, vart *greiv Rosen* utnemnd til guvernør under Essen for Trondheim bispedøme (eller Drontheim som det står). Eigenleg hadde det vori tanken at Adlersparre skulle ha vori general-guvernør nordafjells på like fot med Essen sønnafjells; men Adlersparre mintest at han hadde drivi frie tingingar med norske menn i ei tung stund for Sverige i 1809 og 1810, og han var ikkje fornøgd med dei formene som den svenske politikken mot Noreg tok no. Han trudde ikkje det var rette måten å vinna folket på «att låta svenska fylkeskonungar skipa lag och rätt uti ett främmande land der så många förträffliga medborgare äro att tillgå för besättandet af nämnde platser». Han tenkte på Wedel og bad seg fri. Snart etter melde han seg til teneste likevel, jamvel med stor brennhug.

Greiv Essen kunne for det fyrste ingen ting gjera til å setta i verk styret sitt i Noreg. Den norske heren stod oppstelt på grensa med 25 000 mann, medan han sjølv berre hadde 8000, og så stod det 10 000 i Skåne, men dei var det vanskeleg å få fram no vinterstid. I den aller fyrste tida sende svenskane ein del korn over grensa, serleg til hjelp for fattigfolk. Det skulle lokka og skapa venskap for Sverige; men samstundes dreiv dei ein rein skræmeagitasjon om å herja og brenna gardane og hogga ned mennene om dei gjorde motstand. Kornsendingane slutta dei snart med. Då svenskane såg kva lei utviklinga tok i Noreg, stengde dei grensa, og freista no med blokade mot landet. Det var den einaste maktråda dei hadde for det fyrste. Den var alvorleg nok, men militært kunne Sverige ingen ting gjera. Menn i ansvarsfull stode var berre redde for at Christian Frederik skulle få greie på kor veikt Sverige var og gå til åtak før Carl Johan kom heimatt. «Gifve Gud i himmelen at Kronprinsen vore tilbaka!» er hjartesukken åt statssekretæren Wirsén. Slik som stoda var, laut Essen nøya seg med å skriva brev til Christian Frederik om å setta overgjevinga i verk, men han fekk berre unnvikande

svar. I staden bad Christian Frederik om pass for general *Schmettow* til ei reise til den svenske kongen for å tinga med han.¹ Essen svara at *Schmettow* no var svensk undersått, og då kunne han ikkje bli motteken i Sverige som sendemann for ein utalandsk fyrste.

Den svenske regjeringa fekk ikkje offisiell melding om politikken åt Christian Frederik før Essen sende greiv Rosen til Christian Frederik med proklamasjonen frå den svenske kongen. Han vart motteken 24 februar, ikkje til ein privat samtale, som han hadde venta, men til ein audiens i dei aller mest høgtidlege former med alle dei fornemste embetsmennene samla kring prinsen. Prinsen nekta å ta mot proklamasjonen frå kong Carl og let i staden Carsten Anker lesa opp kunn-gjeringa frå 19 februar. Avvisinga av den svenske politikken var fullkomen, og svenskane tykte ikkje eingong ho var gjord i så æruge former som dei hadde rett til å venta.

Den dagen greiv Rosen var hjå Christian Frederik i Oslo, var greiv Wedel i hovudkvarteret åt greiv Essen i Vänersborg. Då isen framleies stengde sjøen, laut han til slutt finna seg i å beda om pass til å reisa gjennom Sverige, og det fekk han òg, endå han nekta å gjera eid til den svenske kongen. På sin vanlege opne måte kritiserte Wedel i Vänersborg det som var gjort i Oslo den tida han hadde vori borte, og heldt på ny fram unionsvenskapen sin, men han sa òg greitt ifrå, at i fall det var von om at Noreg kunne få hjelp av England og dei andre stormaktene til å hevda sin frirådigskap, ville han vera den fyrste til med våpen i hand å hindra dei svenske herane i å koma over den norske grensa. I Oslo hadde han audiens hjå Christian Frederik 3 mars. Han sa at det var rett av folket å verja sine rettar og sin sjølvrådigskap, men ein burde ha tinga med Sverige, så ein kunne hatt døra open om det gjekk gale med dei vonene ein hadde til England. Han lova lojalitet og reiv sjølv i stykke så prinsen såg på det, ei melding han hadde om engelsk hjelp til Sverige, men skaut

¹ *Schmettow* var av tysk riksgreive-ætt, inngift i ei rik Trondheims-ætt, no 69 år gamal.

elles sakene til Riksforsamlinga; der ville han tala si sak. Han nekta å ta nokor statsteneste, og dei skildest som uvener. Eit par dagar seinare kravde prinsen av han at han skulle senda inn sjølvstendeeiden sin skriftleg. Wedel gjorde det, men la til: «Dog aflægges denne Ed med den udtrykkelige Forbeholdenhed at National-Repræsentanternes Ret til efter modent Overlæg i Eet og Alt at bestemme Norges Skjæbne aldeles ikke derved indskrænkes.» Han hadde dermed klårt og greitt definert innhaldet og rekkevidda av sjølvstendeeiden, slik som forhandlingsmennene måtte forstå han.

I høvet til utlandet — som i alle andre høve — nytta det ikkje med berre passiv ventepolitikk. Ein laut gå aktivt fram, arbeida, og freista vinna forståing og venskap og hjelp om det var råd. Christian Frederik freista seg til alle kantar, både i England og Nederland og i Sverige og Danmark. Hovudsaka var England; politikken hans kom til å stå og falla med stoda åt England. Dit sende han sin beste mann, Carsten Anker. Han skulle reisa som eit slag privat agent for Christian Frederiks og Noregs sak. Oppgåva var ingen ting mindre enn å få fred med England og korn til Noreg. Når det var greitt, skulle han reisa til fastlandet og halda fram med arbeidet for Noregs sak mellom stormaktene der. I London var det då tanken at han skulle bli avløyst av ein fast norsk sendemann, og til det var bror hans utsedd, general *Peter Anker*, som då òg reiste same vegen som broren ein månad seinare.¹ Til Nederland sende prinsen konsul *Konow* frå Bergen; han skulle få i gang forretningar der, få lånt pengar og hadde brev med til fyrsten.

Til den svenske regjeringa freista Christian Frederik atter ein gong koma fram ved Schmettow, men han fekk ikkje pass til Stockholm no meir enn før. Denne gongen let likevel Essen han få ein samtale med seg i Strømstad 6 mars. Oppgåva for Schmettow hjå Essen var den same som for Carsten Anker i

¹ Peter Anker hadde vori generalkonsul i London og i 20 år guvernør i Trankebar; han hadde lita tru på sjølvstendepolitikken og var 70 år, men let seg likevel bruka.

London, å overttyda om at dei politiske hendingane i Noreg ikkje var framkomne ved politisk intrigespel av prinsen eller noko parti, men at det var ein norsk folkevilje som kravde det slik, og at prinsen laut ta førarskapen i landet for å hindra borgarkrig og anarki. Schmettow slo òg på den strengen at den lettaste måten for Sverige til å få union med Noreg på, var å skifta Carl Johan med Christian Frederik. Dette var den eigenlege inste tanken i politikken åt Christian Frederik, storskandinavismen, med samling av dei tre landa under han til konge, men denne politikken kom under reint andre vilkår no enn i 1809 og 1810. Den gongen hadde Sverige vori djupt nedfor, opprivi innatil, truga på livet utafrå, den gongen kunne det ha bruk for å kjøpa ein Christian August og dermed vona om Noreg. No var Sverige atter sterkt og modig; Sveriges kronprins, Carl Johan, var ein førande general i stormaktkrigen mot Napoleon, avhalden og ovundra i Sverige, han hadde nett vunni Noreg med krig i Holstein, og kunne vinna det ein gong til med krig i Noreg, om det turvtest. Sverige hadde ikkje bruk for Christian Frederik og tok ikkje slike framlegg alvorleg. Men Christian Frederik trudde verkeleg at svenslane «smakte på» det, og han kunne aldri få seg til å tru at «det franske dynasti», dvs. Carl Johan og ætta hans, kunne halda seg i Sverige mannsalderen ut.

Denne gongen lykkast det for Schmettow å få lov til å senda eit brev frå Christian Frederik til den svenske kongen, rett nok berre på det vilkåret at det fylgde med ei open avskrift. Den svenske regjeringa las avskrifta, men sende brevet attende uopna. I dette brevet minte prinsen Carl XIII om den svenske revolusjonen i 1809, då han sjølv hadde komi på trona: «De bestred den gang ikke de Rettigheder som tilkomme et Folk der var løst fra sin Eed mod en Konge som havde frasagt sig Thronen. De erkjendte Nationens Rettigheder. Skulde disse ikke være de samme i Norge som i Sverige?» Slikt kunne vera god agitasjon, men hadde sjølv sagt ingen ting å seia no det galdt makt. Likevel ligg løynd i dette brevet Christian Frederiks djupaste politiske tanke og von.

Brevet er ikkje berre sers vyrdeleg i forma, som det kunne høva seg til ein konge, men det er innsnigrande. Og likså sterkt som brevet strekar under dei store ulykkene ved «en tvungen Forening», like sterkt held det fram den store lykka ved god fred og forståing mellom Noreg og Sverige. Ja «det nøyeste Forbund». Kunne då ikkje dette «nøyeste Forbund» vera ein union? Jau, naturlegvis, når han berre kom i stand friviljug, slik som Christian Frederik kunne få det til, om svenskane ville ta han til kronprins. Tanken er ikkje uttala, men såleis førebudd at eit einaste ord kan gje heile brevet si beste mening.

Mange venta og vona at Christian Frederik skulle nytta høvet medan Carl Johan var på fastlandet med den svenske hovudheren, til å gå til åtak på Sverige. Den heren svenskane kunne setta imot, var ikkje berre liten, men for ein stor del berre landevern. Den norske heren var vel ikkje rart utreidd anten med klede, mat eller våpen, men knapt mykje ringare enn i tidlegare krigar, og i ein sers snørisk vinter hadde han ein stor føremon framom den svenske i det at han hadde ski. Det var ordre om at kvar soldat skulle ha med seg sine. Men Christian Frederik var sikkert frå fyrste stund fullrådd på å føra politikken sin fram utan krig. Han ville vinna fram med ei hendig utnytting av den politiske stoda slik ho vart skapt ved den store krigen på fastlandet. Han budde på Hafslund, storgarden åt Rosenkrantz, dei dagane Schmettow var i Strømsstad, så han kunne vera nær ved om det skulle lykkast å få til noko møte med Essen. Der hadde han råddlegging med nokre av dei fremste offiserane om den militære stoda. Det var nok mange som hadde hug på ein åtakskrig i Sverige, både mellom offiserar og soldatar, ja så vidt ein kan forstå var stemninga sterk for det, men ikkje mellom generalane og stabsoffiserane, altså dei som hadde største oversikta og ansvaret. Det har knapt for alvor vori tale om anna enn å halda fast på den krigsplanen som Sejersted hadde arbeidt ut året før, og som gjekk ut på rein defensiv. Schmettow kunne styrkja dei opplysningane som prinsen elles hadde fått,

at Sverige langt ifrå var i stand til å gå til åtak; difor gav Christian Frederik no ordre om heimlov til mesta halve heren dvs. alt det mannskap som kunne nå attende til postane sine på 2—3 dagars varsel. Slik som stoda var, øydde dei berre opp i utrengsmål dei fattige forråda som fanst i dei militære lagra. Det var det gode med det òg at soldatane kunne koma heim og bli med i våronna (8 mars).

Freistnaden åt Christian Frederik på å koma i offisielt samband med den svenske regjeringa hadde altså mislykkast. Det gjekk ikkje betre med freistnaden på å koma i offisielt samband med den danske regjeringa. Dit sende han dei same dagane regjeringsråden Rosenkrantz med den oppgåva å forklåra politikken i Noreg og få greitt og avvikla ymse norsk-danske saker; då bror hans var utriksminister i Danmark, skulle han ha lett for å koma fram ved hoffet. I fylgje med Rosenkrantz reiste Thygeson, som no la ned stiftamtmannsembetet i Oslo og flytte attende til jordegodsane sine i Danmark; han skulle arbeida meir privat for norske saker, serskilt kjøpa korn. Rosenkrantz og Thygeson vart unådig mottekne ved hoffet i Kjøbenhavn. Det var uråd for kongen å ta imot ein sendemann frå Christian Frederik og dermed offisielt godkjenna regentskapen hans i Noreg. Rosenkrantz kunne berre vera glad til at han slapp attende til Noreg utan vanskar.

I Kjøbenhavn var stoda uklår og utrygg, og stemninga skifte mellom glede og otte ved den norske reisinga. Mange var redde for at ho kunne bli til skade for Danmark, men det var også mange som gledde seg ved det djerpe tiltaket åt Christian Frederik og hadde store voner om at han skulle gjera Kiel-freden om inkjes. Mellom ministrane hadde Christian Frederik full samhug hjå Moltke og Kaas, som bae to hadde vori embetsmenn i Noreg i lang tid, kanskje hjå Schimmelmann òg. Dei kjende til dei storskandinaviske planane åt Christian Frederik og hadde voner til dei.

Denne saka hadde elles ei dobbeltside så snart ein kom utafor regjeringsringen. Hjå den frilyndte delen av folket i Kjøbenhavn var vona ikkje berre den, at Christian Frederik

skulle føra Noreg attende til Danmark, men det skulle vera eit frigjort Noreg som kunne dra etter seg politisk frigjering for Danmark òg. Det var ålment over heile Danmark at Christian Frederik var populær, ein helt, i motsetning til den veike og valne kongen, som hadde ført landet ut i så store ulykker med det duglause kabinett- og adjutantstyret sitt. Hå dei liberale vart han dertil ein fridomshelt etter kvart som reisinga i Noreg synte sitt andlet og han vart førar for ei verkeleg fridomsreise. Her var det voner som einvaldskongen Frederik umogleg kunne gleda seg ved; helst var dei skikka til å skapa ei misstemning mellom kongen og prinsen.

Slike innarikspolitiske omsyn kunne likevel ikkje koma i framgrunnen; til det kvilte alvoret i utrikspolitikken alt for tungt på kongen. På ein måte kunne vel ingen meir enn han gleda seg ved vonene om at Kiel-freden kunne bli omstøytt og Noreg vunni attende, jamvel om det måtte tæra og gnaga på han i hans inste at det ikkje skulle bli han som kom til å greia dette storverket; men det skulle bli etterfylgjaren som reiste oppatt det han hadde velt ned. Og over alle ting vart han jaga av reddhugen for kva denne modige politikken kunne føra til. Det var for å berga Danmark og Slesvig-Holstein frå krigen at han hadde avstått Noreg. Kunne ikkje politikken åt Christian Frederik bli farleg for desse landa som han hadde att? Han torde ikkje gje rom for dei vonene som han òg kunne ha til reisinga i Noreg, men vart den som heldt mest atti og heldt strengast på lojalitet mot Kiel-freden. Han sende strenge ordrar til prinsen om å setta overgjevinga av Noreg til Sverige snøgt i verk (22 februar), men då han straks etter fekk kunngjeringane åt Christian Frederik frå 19 februar, skreiv han (7 mars) — i eit brev i siffer, utan dato og underskrift — at han kan lita på venskapen hans. Endå om kongen kan bli nøydd til gjerningar som kan tyda på det motsette, så kan prinsen vera viss på at «Følgen af mine Handlinger skal svare til mit Hjertes Følelser». Han gjekk jamvel så langt som til å gje prinsen råder for politikken sin i Noreg og åtvara han no som før mot å halda seg på defensiven. Det

er nok såleis ei gjensidig forståing mellom kongen og prinsen, men det er knapt ei slik forståing som dei tala om i Noreg med ord og avtale; det er hjarto si forståing, utsprungen or dei same instinkt.

Til utolmodige krav frå Sverige om å få overgjevinga av Noreg i orden, let kongen den danske regjeringa svara at ho hadde kalla Christian Frederik attende, men ho kunne ikkje senda nokon ny stathaldar til Noreg til å greia med overgjevinga, for nordmennene var ikkje danske undersattar lenger, og då kunne den danske regjeringa ikkje ha nokor makt over dei. Denne stoda heldt regjeringa fast ved så lenge som ho kunne; ho hadde gjort alt som ho hadde plikt til etter Kiel-freden, og hadde korkje rett eller makt til å gjera noko meir i Noreg. Regjeringa akta seg såleis vel for å leggja vanskar i vegen for politikken åt Christian Frederik. Ho førde ein passiv politikk, som gjekk ut på å vika unna og drya og sjå, ein politikk som var utsprungen av dulde voner om at den norske reisinga måtte lykkast, at ho måtte føra til atterforeining med Danmark. Denne politikken vart det ikkje råd å halda i lengda. Den svenske regjeringa hadde gjort ein militær, baron *Tawast*, til sendemann i Danmark, og han sette snart støkk både i kongen og regjeringa. Han gjekk med på strengare og strengare krav. Straks før Rosenkrantz og Thygeson kom til Kjøbenhavn, hadde han nett gått på med krav om strengt forbod mot handel med Noreg, serleg utførsle av korn, og han kravde at Christian Frederik skulle bli stengd ute frå arveretten til Danmarks krone om han ikkje straks gav Noreg over til svensk makt og snudde attende til Danmark. Under denne harde ågangen ser det ut til at kongen tidleg har gjevi opp vonene til reisinga i Noreg. Alt 21 mars ser vi såleis han varslar prinsen om at han kan bli nøydd til å stengja han ute frå arveretten i Danmark om han blir konge i Noreg, for elles blir heile Kiel-freden eit inkjevetta. Han råder han til å nytta høvet når Riksforsamlinga er komen saman, til å løysa seg frå Noreg,

men gjera sitt beste for å tryggja landet så stort sjølvstende som råd er som konføderert stat under den svenske kongen. Dette er slik som Christian Frederik til slutt kom til å gjera det. Det er mogleg at orda åt kongen her er inspirerte av nordmenn i Kjøbenhavn. Eit par månader seinare (9 mai) skreiv Christian Colbjørnsen frå dødssenga si til Christian Frederik og la han varmt på hjarta å fylgja denne framgangsmåten; Colbjørnsen stod kongen nær, og kongen rekna han for sin personlege ven.

Prinsen svara kongen (7 april) at får han Noregs krone, tek han ho «om det saa var paa Randen af Afgrunden blot for at skaffe min Søn Arveret til dette Rige». Eller som han skriv til Carsten Anker: «For at skaffe ham (d.e. sonen) Arveret til Kronen antager jeg denne.» Går stormaktene mot Noreg, blir landet nøydt til å gå inn i sambandet med Sverige, men då skal grunnlova bli halden i hevd og vilkåra bli fastsette ved engelsk mekling. Når det er gjort, og prinsen inkje meir kan få gjort i Norég, kan han koma attende til Danmark med heider. Den største av alle ulykker ville vera om Danmark skulle koma i krig for Noregs skuld. Då må kongen heller gjera han arvelaus. Kanskje kunne nettopp det bli ein utveg for dei allierte til å berga Noreg, «og desuden blev det vel kun en kort Tid for mig personligen, uden Følge for min Søn». Tankegangen er altså heile tida dynastisk; det som det gjeld, er å berga Noreg for kongsætta, og atter og atter kjem han attende til at Carl Johan blir ikkje lenge verande i Sverige. Men tankegangen er òg heile tida boren av god vilje til å gjera det beste for Noreg. Blir det ingen annan utveg enn at det lyt gå saman med Sverige, så skal han i alle fall tryggja det så gode vilkår som råd er. Om den tingen er kongen og prinsen samde.

Framgangsmåten åt prinsen er heile tida formyndarskap i einveldet si ånd, trass i innkallinga av Riksforsamlinga. Folk klaga over at med kunnskap om europeiske hendingar levde dei som i inste Sibiria. Dei kunne få eit dansk, svensk eller engelsk blad ein hende gong. Elles laut dei nøya seg med

«Tiden», og der kom berre slikt som prinsen ville ha kjent. Han heldt proklamasjonen frå den svenske kongen løynd i bortimot ein månad, og gjorde han fyrst kjend 5 mars etter brev frå Georg Sverdrup om å gjera det; då meinte han at den norske folkemeininga var såpass samla at proklamasjonen ikkje var farleg lenger. Sjølv ordlyden i fredstraktaten let han ikkje kunngjera før endå nokre dagar seinare, 10 mars, altså etter sjølvstendeeiden og vala til Riksforsamlinga var gjorde på dei fleste stadene. Hovudinnhaldet av traktaten hadde då vori kjent lenge. Når han drygde så lenge med den fulle kunngjeringa, har ein tenkt det var fordi at prinsen kvidde seg med å la nordmennene få kjenna dei delane av traktaten der den danske regjeringa uretteleg reiv ifrå Noreg dei gamle norske utbygdene Island, Færøyane og Grønland, kanskje tenkte han òg på avtalen om den dansk-norske statsgjelda, m.a.o. slike punktar i traktaten som var skikka til å setta den gamle danske regjeringa i eit serskilt dårleg lys hjå nordmennene. Desse sakene vart likevel ikkje påakta i Noreg no for det eine store som samla alle tankar, lagnaden åt fedrelandet sjølv.

Dei tvitydige opplysningane som Christian Frederik hadde byrja med å gje folket om stoda til England, heldt han fram med. Den 19 mars let han statssekretæren, von Holten, senda ut på offisiell måte utdrag or engelske aviser om stor samhug med den norske fridomsreisinga og krav om at dei allierte ikkje måtte hjelpa Carl Johan til å kua eit fritt folk, så sant dei ikkje ville missa retten til å kallast Europas frigjerarar og atterfødarar. Av desse avisartiklane drog statssekretæren (d.e. prinsen) den slutningen at den engelske regjeringa ikkje ville kjenna seg forplikta lenger enn til avståinga ved freden i Kiel, og at vi kunne ha «det sikreste Haab om at England ikke paa activ Maade vil lægge Hindringer i Veien for Norges den gode Sag og ikke forhindre Handelen mellem disse tvende Riger». Men på den tid hadde England alt for nokre veker sia lagt embargo på alle norske skip, og det laut det då òg koma melding om i «Tiden» eit par dagar etter meldinga frå

Holten. I den fyrste tida hadde det likevel komi ikkje små mengder med korn både frå England og frå Danmark, og prinsen sytte for at alle meldingane om det vart kunngjorde etter kvart.

Alle dei meldingane frå England som på nokon måte kunne tydst til beste for Noreg, vart berre altfor lett trudde her heime. Trua på England var ålmenn, og ho gav seg mang ein gong barnlege utslag, jamvel hjå kloke og opplyste menn. Det var ålmenn tale at den engelske fridomsånda ikkje ville tola at Noreg vart kua, og Noreg og Sverige til saman ville bli ei så sterk sjømakt at det ville bli til skade for England. Forstandige menn som var på reise i utlandet, såleis kjøpmann Young, sende melding heim om at frå England var det ingen ting å ottast. Andre visste å fortelja at kunngjeringa frå prinsregenten om fred med Noreg alt var komen. Det vart jamvel fortalt at borgarane i London hadde sendt søknad til zar Alexander om sjølvstende for Noreg! Det fanst nok også mange menn, helst store forretningsmenn med handel i utlandet, som forstod kor usætande meldingane åt prinsen var, og som harma seg eller gjorde narr av dei — alt etter sitt lynde. Dei klaga over at prinsen fylte folket med illusjonar om stoda åt den engelske regjeringa; men det står ikkje til å nekta at den daglege spreinga av gode meldingar styrkte sjølvstendepolitikken ved dei vonene som dei gav, endå om vonene var aldri så ugrunna.

Nokon reddhug for at Noreg ikkje skulle greia seg mot Sverige, merkar ein ikkje. Jamvel ein så varsam mann som Jacob Aall skriv i mars månad: «Det er ikke Sveriges Vaaben som opvækker Forfærdelse. Norge — fægtende for sin Frihed er sterk nok til, nu som altid, at maale sig med Sverrig.» Den ålmenne stemninga i landet er gjeven med denne treklangen: «Englands Ædelmod, Sverrigs Svaghed, Norges Kraft.» Når Jacob Aall likevel ville gå tingingsvegen til Sverige, var det andre fiendar som skræmde han: «Sult og Elendighed, Mangel paa Penge og Næringsveie.»

Det var lett å sjå at arbeidet med å få i korn og skifta det ut, var ei hovudsak for regjeringa åt Christian Frederik,

som det hadde vori det for alle regjeringar sia krigen braut ut. Difor vart det òg ei hovudsak for alle amtmenn, og serleg stiftamtmenn, at dei sytte for provideringa kvar i sine distrikt; det er viktigaste innhaldet i rapportane til stathaldaren. For ein stor del dreiv dei arbeidet med å tinga med private forretningmenn. På alle vis blir det appellert til deira patriotisme og samfunnsånd. Den må syna seg i vilje til å føra inn korn eller å skaffa skipsrom til korn, å låna pengar til korn eller å kausjonera for lån til kornkjøp. Dei laut også gjera teneste i dei provideringskommisjonane som var sette ned i byane, og som skulle ha tiltak til å føra korn til byen og landsluten.

Ein laut også gripa inn i handelen og regulera han på mange vis, setta fast prisane og freista hindra prisstigning; i mange av byane vart kornet rasjonert og delt ut på visse dagar. Dei store kjøpmennene som handla med korn, vart fylgde med mistrune augo både av fattigfolk og av embetsfolk som gjerne ville ta seg av fattigfolks sak; dei måtte ikkje få okra med kornet og skrua opp prisane. I Bergen vart det jamvel oppstyr både i 1813 og 1814 mot både kjøpmenn og embetsmenn («Strilekrigen» vart dette òg kalla).

Frå år til år let regjeringa senda ut rettleiing om korleis ein skulle stella maten på beste måten, serleg alle slag surrogat. Eit av dei aller fyrste regjeringstiltaka åt Christian Frederik, har vi sett, var ei maning til å spara på maten; embetsfolk og rikfolk måtte koma i hug at kvar bete mat dei åt meir enn det som var naudsynleg, var mat teken frå dei fattige. Då det var ein gløtt med betre voner om korn, kom det ei maning til varsemd med slik kraftig mat som reint kornbrød for folk som hadde vori vane med blandingsbrød av korn, fisk og mose eller bork. Det kunne vera farleg, ja føra til brådaude!

Pengestellet skapte serskilte vanskar; det var ruinert frå før, og staten hadde ingen kreditt. Handelen på utlandet var på det nærmaste stogga, og tollinntektene fylgde med i nedgangen. Å leggja på skattane våga Christian Frederik ikkje;

det kunne skapa misnøye i dei breie lag av folket og bli farleg for sjølvstendepolitikken. Så freista han den lettvinna, men også den ringaste utvegen, å prenta papirpengar. Dei pengane som han hadde ferda ut før Trondheimsreise, hadde inkje verd i utlandet. Han freista få lån; det var ei viktig sak då han sende ut Carsten Anker og August Konow til England og Holland, men det var sjølv sagt reint fåfengt. Så vart det den private kreditten han laut ty til. I mars sende han ut bod til amtmennene om å kalla saman rike patriotiske handelsmenn til møte og få dei til å kausjonera for kornkjøp. Det gjekk fort og lett i Oslo, og prinsregenten takka straks for «udmærket Nidkærhed», og vona at dei andre byane ikkje ville stå attende for det «skjønne Exempel» som Oslo hadde gjevi. Det gjekk elles trått nok; serleg blir det klaga over det frå Trondheim.

Han hadde ein serskilt sendemann i Jylland til å stå for innkjøpa og utskipinga av korn der; det var ein ung løytnant *N. I. Krog* (statsråd 1822—1855), og då Thygeson var komen til Danmark, tok han seg av saka. Krog klaga over at dei norske kausjonane ikkje vart tekne for gode i Danmark, ikkje ein gong av eit selskap i Kjøbenhavn som var skipa til å hjelpa med kornsendingane til Noreg. I staden bad han om at nokre serskilt rike forretningshus (Rosenkrantz, Pløen, Mathiesen og Ankerske fideikommiss) måtte ferda ut 6 måneders vekslar på 5000 £ kvar; på slike vilkår kunne han få låna 20 000 £ hjå Hambro i Kjøbenhavn.

Ein ting var vansken med å få kjøpt kornet; like vanskeleg vart det snart å få det trygt fram. Svenske kaperskip låg i sjøen og tok dei norske kornskutene og førde dei til Gøteborg, så i april vågar Krog ikkje senda fleire kornskuter før det kjem norske krigsbriggar til vern og hindrar slik svensk røving. Det gjekk likevel mengdevis med kornskuter frå Danmark til Noreg. Danske menn var også hjelpsame med det, og den danske regjeringa såg gjerne at desse sendingane gjekk sin gang; ho selde sjølv store mengder med korn or sine lager til hjelp for Noreg. Dei bistre krava frå Tawast om å forby

kornsendingane freista den danske regjeringa å vri seg unna i lengste laget, ikkje berre av samhug med Noreg, men fordi kornhandelen med Noreg var utgamal i Danmark, og ein brå stogg der ville bli til tap og tjon for danske jordbrukarar og handelsmenn i vide ringar. Det vart likevel ein brå stogg, og det var ei lita hending som hjelpte sakene på glid. Det budde i Kjøbenhavn ein ung norsk diplomat, *Gyldenpalm*, som Christian Frederik gjerne ville ha til hjelp i Noreg av di han kunne skriva fransk! — så smått stell var det her i landet denne tida. Gyldenpalm var ein lett og lausmynt kar som gav svenskane mistru, så dei opna koffertane hans, og det vart oppdaga at han hadde med løynlege brev frå høge danske embetsmenn. Dermed fekk svenskane prov med svart på kvitt for at høge danske embetsmenn hadde sett gjennom fingrar med kornsendingar til Noreg. Det var ein stor skandale. Embetsmennene fekk avskil, — den fornemste av dei, minister Fr. Moltke, likevel ikkje i tyngre form enn at han snart etter vart stiftamtman i Aalborg. Å la kornsendingane gå sin gang vart reint uråd etter dette, og 11 mai kom det strenge og absolutte forbodet mot å senda korn til Noreg. Alt 29 april hadde den engelske regjeringa sendt ut blokade-ordre mot Noreg, og no vart det svært vanskeleg å få fram kornskip lenger. Det var ei stor ulykke, for endå om det hadde komi bra mengder med korn til landet, var det ikkje snøgt gjort å få fylt i hola etter uåret i 1812, då alt vart botnskrapa.

Det er nok mogleg at arbeidet med kornforsyninga kunne ha vori drivi med endå større kraft, men Christian Frederik var då likevel fullt klår over farane her, og gjorde sitt beste for å møta dei. Elles òg freista han med slike tiltak som kunne letta stemninga i landet. Etter råd frå generalauditor Anker Bergh gjorde han slutt på den brutale spissrotstraffa i heren. Bøndene på Austlandet og Sørlandet fekk attende kornlån som var utskrivne til heren i 1813; for det som ikkje alt var gjevi, vart dei fritakne. Han sende ut påbod om at dei pengane som bøndene i Akershus amt hadde betalt attende på lån i 1813, no skulle bli gjevne til nye utlån på same vilkåra som før,

så det kunne bli lettare for bøndene å kjøpa korn. Mindre vel var det at han suspenderte eit påbod om betaling av nordfare-gjelda; det var gjevi berre for nokre månader sia med den tanken å løysa Nordlands-fiskarane ut or den ufrie stoda under Bergens-kjøpmennene. Folk meinte med gode grunnar at dette var gjort for å vinna kjøpmennene i Bergen.

Det dukka likevel òg opp saker som synte at prinsen tenkte meir dansk enn norsk. Vi ser det i spørsmålet om dei 6 orlogsbriggane som låg i Noreg, og som kong Fredrik kravde til Danmark. Det hadde han rett til etter Kiel-traktaten, men frå norsk synsstad måtte det vera ein stor urett at vårt land ingen ting skulle ha av den dansk-norske orlogsfloten som var bygd for norske pengar også, ikkje berre for danske, og som heile tida hovudsakleg hadde vori manna med norske matrosar, at Noreg altså her òg skulle gå nake ut av unionen med Danmark som på så mange område. Det vart då òg ei sak som straks etter 1814 sette mykje vondt blod her i landet, men Christian Frederik godkjende høgtidleg som Noregs regent at dei var eigedom åt den danske kongen. Han kunne berre ikkje senda dei no, då dei var naudsynlege til Noregs forsvar. Den saka hadde elles ein annan vanske òg. Mest heile mannskapet på briggane var norsk, og det hadde nok ikkje lati seg bruka i Danmarks teneste denne gongen. Då ein offiser freista reisa til Danmark med ein av briggane, tvinga matrosane han til å snu inn att mot Noreg.

BEDEDAG OG VAL

Då det vart utskrivi val til Riksforsamlinga, var det fyrste gong på halvtanna hundre år det var spørsmål etter norsk folkevilje, og no skulle han få gje seg til kjenne i mykje høgtidlegare former enn nokon gong før og meir mannjamt. Vala skulle gå føre seg i kyrkjene etter ei høgtidleg gudsteneste. «Den bedste Begyndelse til Alting er at begynde med Gud», — med desse orda innbaud Christian Frederik det norske folket til å gå til val i rundskrivet sitt til biskopane. Det er innleiingsorda til Kongelova av 1665, som slo fast det absolutte kongelege einvelde.

I Oslo og bygdene nærmast ikring var bededagen halden 25 februar, andre stader nådde ikkje meldinga fram så tidleg at han kunne koma før ei til fire veker seinare. Til Nordland og Finnmark kom meldinga altfor seint til at dei kunne få nokon sendemann på Eidsvoll, men likevel heldt dei val der òg, i Finnmark jamvel både på valmenn og representantar, og dei sette opp valadresser til prinsregenten. I Nordland fekk amtmannen melding om at Riksforsamlinga var slutt før han hadde fått kalla saman til amtsval, så det fall dermed bort. I Finnmark (og til det hørde den tid også Tromsø amt) heldt dei valet 1 august, men før valadressene kunne ha nått Christian Frederik, var det seint på hausten og han var reist attende til Danmark.

I alle kyrkjene heldt prestane fyrst ei preike som skulle vera «kort, men kraftfuld» og las så opp frå preikestolen det opne brevet frå Frederik VI om at folket var løyst frå tru-

skapseiden, og det opne brevet og kunngjeringa frå Christian Frederik. Deretter fylgde sjølvstendeeiden: «Sverge I at hævde Norges Selvstændighed og at vove Liv og Blod for det elskede Fædreland?» Til det svara folket: «Det sværge vi saasandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord». Etter eiden las prestane opp ei høgtidsbøn som var skriven av biskopen. Dei bad om himmelens velsigning over det norske folket og heldt så til slutt ei preike over Davids 62 salme, 8, 9 vers.

I alle kyrkjene vart denne gudstenesta gjord så høgtidleg som ein hadde høve til. Prinsen sjølv var til stades ved gudstenesta i baa kyrkjene i Oslo og tala til folket baa stadene. I Vår Frelsars kyrkje var det serskilt høgtidleg med stor musikk og song, og nær 4000 menneske i kyrkja. Då dei skulle gjera eiden, gjekk prinsen opp i koren saman med staben, dei høgaste embetsmennene og representantane for borgarane og gjorde eiden saman med kyrkjelyden. Etter eiden heldt han ein stutt tale: «Gud den Almægtige har hørt vor Eed. Han kjender min Oprigtighed og han vil skjænke mig Kraft og Viisdom til at udføre det store Værk til Folkets Frelse og til dets Rettigheders Forsvar. Vort Haab staaer til Forsynet, som vil velsigne vor retfærdige Sag formedelst den Samdrægtighed der besjæler os Alle, og paa hvilken den Pagt vi have indgaaet er bygget saa fast som på Norges Klippegrund! Nu lyde Bønnen i Herrens Huus!» Deretter las biskopen den serskilte høgtidsbøna, og songarane song to vers av Thaarups hymne: «Knæl, Folkets Fyrste! ydmyg ned!» og «Knæl, Folk! med Eders Fyrste ned!» Etter preika av biskopen, ny salmesong, bøn og musikk, ropte biskopen, og kyrkjelyden tok oppatt: «Held for Norge! Held for Norges Regent!» Det var ein høgtidsdag som mintest lenge.

For heren gjekk høgtida føre seg på den måten at høgstkommanderande offiser las opp dei offentlege kunngjeringane «i en formeret Kreds af hver forsamlet Bataillon, Eskadron og Division». Offiserane og dei meinige gjorde eiden saman og ropte tre gonger tre hurra «for Norge, dets Régent og Norges kjække Forsvarer». Deretter heldt dei val. For marina var det på liknande måte.

Bededagen slutta med val. Dei embetsmennene og bøndene (eller byborgarane) som var møtte i kyrkja og var over 25 år, skulle velja to valmenn; på bygdene skulle minst ein av dei vera bonde. Presten og embetsmennene saman med 12 av dei mest vyrdelege mennene i kyrkjelyden skulle skriva under på ei adresse til prinsregenten med vitnemål om at eiden var gjord; denne adressa skulle vera fullmakt for valmennene. Seinare møttest så alle valmennene for amtet med amtmannen og valde tre representantar; ein av dei skulle vera bonde. Dei byane som berre hadde ein kyrkjelyd, valde representanten ved beinveges val. For her og flote var det val etter serskilte reglar. Framgangsmåten med omveges val har prinsen rimelegvis teki opp frå den franske grunnlova av 1791. Elles var reglane både for val og røysterett ugreie, så dei førde til mykje mistyding, men det var over halvtanna hundre år sia folket hadde valt ombodsmenn til eit ting, det fanst ingen valreglar og endå mindre manntalslister, og heller ikkje var det råd å få til slikt i ein fart.

Det kunne synast urett at det skulle vera serskilte reglar for valet av ei samfunnsklasse, bøndene. Etter europeisk skikk i den tid var det ein uvanleg demokratisk regel, men regelen stod i godt samsvar med sernorske vilkår. Over $\frac{8}{9}$ av det norske folk budde på landet, og det aller meste av folket var bønder; ei riksforsamling utan bønder ville ha vori det same som at storparten av folket hadde vori utafor. I alle slag offentleg diskusjon i tale og skrift, i poesi og prosa, spelte bonden ei så stor rolle som den «sanne eller rette norske mann» at regelen om bondeval berre var eit naturleg utslag av tids-ånda. Han hadde samanheng med gamal dansk politikk òg; regjeringane hadde alltid lagt ei hovudvekt på å stå seg godt med den norske bonden. Reint eineståande var han heller ikkje; ein trong berre sjå over grensa til vårt nærmaste granne-land, Sverige, så hadde bondestandet si eiga avdeling i riksdagen. Dette omsynet òg kan ha hatt mykje å seia for Christian Frederik, som i all sin politikk tenkte på å bli kronprins i Sverige, og alltid måtte akta på kva inntrykk politikken

hans ville gjera der. Ein liberal og demokratisk politikk i Noreg skulle setta han i eit godt lys i Sverige og sletta ut det dålege inntrykket av dansk monarkisk politikk då Frederik VI heldt så stivt på einveldet i 1809. Om det ikkje hadde vorti gjevi serskilte reglar for det, kunne det ha vori mykje på det uvisse kor mange bønder som hadde komi til å bli valde; til det hadde bøndene enno synt alt for lita evne til å hevda seg utafor det reint private, og dei var alt for lite kjende utafor nærmaste bygdelaget. Det synte seg då òg ved vala at av dei 18 amta valde dei 16 berre den eine bonden som dei etter reglane frå prinsregenten var bundne til å velja. Den einsidige regelen om bondeval kan ein då nok seia var ei ære som regenten synte bøndene for di dei var storparten av folket, og for di dei var den delen av folket som etter tenkjemåten i tida var den mest sermerkt norsk-nasjonale; men at bøndene hadde bruk for ein slik serskilt verneregel, er på den andre sida òg det sterkaste vitnemålet om kor politisk umyndige dei enno var.

Mykje sterkare og med mykje større rett vart reglane om serskilte val for her og flote kritisert. Det var ein regel som ein knapt kjende sidestykke til, ja såleis å dra her og flote inn i politikken kunne tykkjast i rein motstrid med alle vanlege og vetuge statsprinsipp. Det vart då òg sterkt utnytta i svensk agitasjon; det gjorde Riksforsamlinga til ei «åtminstone i formen turkisk Janitschar Församling», skriv såleis den namngjetne Hans Järta i ei agitasjonsskrift. Her må ein likevel koma i hug at hjå oss var heren og floten nasjonal, folket i våpen, på ein måte som var mykje uvanleg i andre land. Heren stod oppstelt etter grensa, og floten låg ferdig, så landsforsvararane kunne ikkje røysta på heimstadene sine; men å la dei sakna denne borgarretten i ei stund då alle kjende det slik, at det vart på heren og floten at heile sjølvstendeverket kom til å kvila til slutt, det kunne ikkje vera rett. I røynda var det heller ikkje som militære dei røysta, men som embetsmenn og bønder; av underklassene skulle dei vera gardeigarar. Likevel må ein seia at heren og floten fekk senda altfor mange, til saman 32 mann av 112, mellom $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{4}$ av det heile; det

gav dei militære ein mykje større røysterett enn dei vanlege borgarane, og det var sjølv sagt urett. Motstandarane åt prinsen insinuerte at prinsen sette opp desse reglane i den vona at den militære disiplinen skulle vera sterk nok til å gjera dei militære representantane i Riksforsamlinga til lydige tenarar for den politikken han ville ha fram. Ein slik insinuasjon kan korkje provast eller motprovast. Det er nok sant at dei militære oftast var å finna mellom sjølvstendemennene, men ikkje alltid. Og om dei gjennomgåande stod på den sida som prinsen ynskte, så var det ikkje av omsyn til han, men fordi ånda i heren var slik at ho kravde sjølvstendepolitikk.

Med sine 25 mann fekk byane også ein mykje for sterk representasjon mot amta med sine 54, likevel ikkje meir enn at det vart ståande slik halvannen mannsalder etter 1814, ja til sine tider var mishøvet endå mykje verre. Ein kan òg merka at kvart av dei tre minste amta, dei noverande Vestfold, Aust- og Vestagder, den gongen vart rekna for to amt, Jarlsberg og Larvik greivskap, Nedenes, Robyggjelag, Lista og Mandals amt, så dei fekk dobbelt representasjon mot dei sia har hatt; men dette var restar frå den gamle administrasjonen og ikkje så lett å få bort med ein einaste gong. Nokor vinning for prinsen skulle det i alle fall ikkje vera at han let greivskapa gjelda for to amt, der hovudmotstandaren, greiv Wedel Jarlsberg dominerte.

Sjølvstendeeiden og vala vart knytte i hop, ikkje berre ved at dei bae vart gjorde under og etter den same høgtidlege gudstenesta, men også på den måten at saman med eiden skulle presten, embetsmennene og 12 av dei beste mennene i kyrkje-lyden skriva under på eit vitnemål om at eiden var gjord og dertil ei adresse til prinsen som samstundes skulle vera fullmakt for valmennene. Desse to ting, vitnemålet om eiden og adressa, vart alle stader sette opp i same dokumentet og blir vanleg kalla adressene.

Det ligg nær å samanlikna desse adressene med dei *cahiers* som dei franske valforsamlingane sende med representantane til det grunnlovgjevande tinget i 1789. Dei vart likevel noko

anna. Dei franske *cahiers* held fram krav og ynskemål for valforsamlingane, og har av den grunn vori viktige kjelder til kunnskap om tilstand og stemningar i det franske veljarfolket ved inngangen til revolusjonen. Slik er det berre i liten mon med dei norske adressene; dei er over lag magre kjelder. I mange tilfelle er dei berre ei stutt melding, mest som ein formular på nokre få liner, om at sjølvstendeeiden og valet er gjort. Det vanlege er likevel at dei også gjev nokre forsikringar om fedrelandskjærleik, om glede over sjølvstendeverket, takk og pris til Christian Frederik for det han har gjort for Noreg, bøn og ynske om at han må halda fram med styringa av landet og lovnad om truskap mot han. Dette siste, utsegnene om sjølvstendepolitikk og om tiltru til prinsen, er det viktigaste politiske innhaldet i adressene. Difor har dei òg (av Yngvar Nielsen) vori kalla ei folkeavrøysting for eller mot prinsen og samanlikna med dei *plebiscit* som Napoleon hadde sett i verk for å få sanksjon ifrå folket på makta. Denne samanlikninga har mykje for seg, og det ligg nær å tru at i adressene til Christian Frederik ligg det ein kombinasjon av tanken både frå *cahiers* og frå *plebiscitta*. Liksom ved *cahiers* let han valforsamlingane ferda ut adresser, men han nytta dei som eit *plebiscitt*. Christian Frederik hadde bruk for dei til to kantar, utetter og innerter. Utetter skulle dei stadfesta sanninga i det som han alltid gjorde til hovudforsvar for politikken sin, at han ikkje intrigerte mot Kiel-freden, men at han vart driven fram og nøydd av ei folkereising; dei er i så måte å samanlikna med folkeavrøystinga 13 august 1905. Innerter kunne dei bli eit mektig våpen mot motstandarane hans, forhandlingsmennene, og slik vart dei då nytta òg.

Det er likevel berre med store atterhald ein har rett til å bruka adressene på denne måten. Tida var for det fyrste så snau at det ikkje vart tid til noko offentleg ordskifte som kunne opplysa og rettleia. Den einaste opplysninga folk fekk, var dei offentlege kunngjeringane frå prinsen som vart opplesne frå preikestolen straks før adressa skulle skrivast eller underskrivast, dertil den rettleiinga som presten kunne fletta

inn i preika si, eller som han kunne gje i valmøtet etter gudstenesta. Og presten hadde si opplysning frå biskopane, som atter var instruerte av prinsregenten om kva ånd han venta prestane ville tala i, sameleis som den militære og sivile øverheita òg var instruert.

Denne bededagen, som samla heile folket i kyrkjene i fedrelandet sitt namn og til sameid for sjølvstendet, kunne tykkjast idealet av ei nasjonal høgtid, ei fullkomen samling av folket om den store fedrelandssaka, men i røynda var han ikkje så harmonisk som han tok seg ut. I Oslo bispedøme, dvs. over heile Austlandet, vart folk stemnde saman til kyrkje utan at dei visste nokon ting om innhaldet av eiden før i same stunda dei skulle sverja han. I dei andre bispedøma har nok bispene gjort kjent at det skulle gjerast eid, rimelegvis med ei melding om at det skulle vera eid til fedrelandet reint ålment; men der heller har dei ikkje kjent formuleringa av eiden, anna i reine unnatak. For sjølvstendemennene var saka klår. For dei som ville tinga med Sverige, var det som dei vart bråtekne, rivne med på noko som dei ikkje var budde på og hadde oversikt over.

Spørsmålet var kor mykje ein skulle leggja i eiden. Stengde han vegen til tinging eller ikkje? Mange ottast det. Sume tagde og let vera å gjera eiden, andre gjorde han med *reservatio mentalis*; dei fortolka han og la sitt eige innhald i han. Ein mann som major Sibbern talar med stort alvor om eiden: «Alle have vi aflagt den Ed at hævde om gamle, det elskede Norges Selvtændighed, og ve den der kunde tænke paa at bryde denne Ed»; men han reknar likevel ikkje eiden for å vera nokor absolutt hindring for ein union med Sverige, berre «for en underordnet Forbindelse». Nicolai Wergeland tolka eiden så han berre kom til å gjelda «en betinget Selvtændighed»; men for den var han òg viljug til å ta ein krig om det var naudsynleg. Dette har vori den vanlege stoda åt tingingsmennene. Dei to delane i eiden — å hevda sjølvstendet og våga liv og blod for fedrelandet — har runni saman i dette eine: å stå imot Kiel-freden og den generalguvernøren og

dei herane som den svenske kongen ville senda inn i Noreg, og hevda fridomen åt det norske folket til å avgjera sjølv kva vilkår det ville godta, og så verja denne fridomen med liv og blod. «Til Selvstændigheden er svoret, ei til noget Dynasti». — slik tolkar professor Platou eiden i dagboka si; han meinte altså ikkje at eiden var nokor hindring for å godta den svenske kongen.

Denne måten å tolka eiden på vart likevel ikkje godkjend av dei stridaste sjølvstendemennene, og det kan ikkje vera tvil om at i folkeleg agitasjon vart eiden nytta til eit farleg våpen mot tingsingsmennene. Det vart agitert opp imot dei ei stemning som var så sterk at i alle fall sume av dei kjende det som dei hadde vori under den reinaste terrorisme. Ein mann som sorenskrivar G. P. Blom skreiv såleis mange år etterpå: «Selv i private Samtaler var Oprigtigheden ikke at finde, og ofte var den endog fordreven fra Familiekredsene. — — Det er Frugt af Terrorismen, hvem den aflagte Ed gav Vaaben i Hænderne; thi at *tvivle* og *ikke ville* var jo det samme, og *ikke ville* var Mened». «Denne Ed blev Terroristernes Vaaben, Sværmernes Løsen og Hierarchernes Skrækkebillede, og ve den der tvivlede paa dens Egenskaber og vovede at yttre sin Tvivl.» Når han her talar om «Hierarcherne», har vi sett at det er ikkje utan grunn. Biskop Bech gjekk jamvel så langt at han forma bøna som prestane skulle lesa opp etter eiden, såleis: «at vi have svoret at hylde og adlyde Prinds Christian Frederik», — han la såleis ei klår usanning inn i kyrkjebøna, gjorde prestane til lygnarar for Vårherre, seier Pavels, som sjølv nekta å nytta denne bønformularen.

Det var likevel berre sers politisk medvitne menn frå unionssida som reagerte slik mot eiden som sorenskrivar Blom gjorde. Det ålmenne og samla inntrykket av adressene er at sjølvstendeeiden har vori gjord med stor og høgtidsfull glede. Det andre hovudintrykket av adressene er kor takksame folk er mot Christian Frederik fordi han har teki på seg landsstyringa og har frelst landet frå anarki. Takkadressene blir i mange tilfelle rein hylling av prinsen, ofte med slik kraft og

varme at ein må lesa dei som ei hylling til han, ikkje berre som regent, men som Noregs framtidige konge, «en jordisk Messias mod en overhængende Ulykke», skreiv ein av Eidsvolls-mennene seinare (P. Schmidt).

Adressene er førde i pennen av prestane og lyt i all hovudsak stå for deira rekning. Om politiske synsmåtar gjev dei ikkje mykje rettleiing; det hender berre av og til, men då kan vi òg finna dei største politiske motsetningane side om side. I den eine bygda finn vi kanskje den gamle fyrstesuvereniteten i fullt flor, i grannebygda finn vi ein fullfløygd og heilt moderne fridomstanke. Når motsetningane møtest slik, utan utjamnande overgangar, så gjev dette oss eit bilete av eit politisk uutvikla samfunn der det ikkje har vori nokon nemnande politisk diskusjon eller opplysningsarbeid. Radt fritt har det likevel ikkje vori. Summe stader kan vi sjå at eit par granneprestar har arbeidd saman, eller det har vori sendt ut mønsteradresser, som fleire bygder har nytta.

Eigenleg politisk liv og diskusjon føre valet til Riksforsamlinga høyrer vi berre om frå Bergen med sin «politiske handelsklubb». Sjølvstendepolitikken var ein sjølvsgd ting i Johan Nordahl Bruns by; det var grunnlova dei diskuterte, og det var nett dei radikale av dei, dei som ein kunne kalla demokratane, som vart valde til Riksforsamlinga. Frå Oslo høyrer vi om livlege diskusjonar i «Norske Brødres Klub», og det var dei som førde tollprokurør Omsen fram til representant ved sida av Georg Sverdrup. Like mange røyster som Omsen hadde forresten generalauditør Anker Bergh, men han var valmann ifrå Slottskyrkja, som var ein liten kyrkjelyd og han drog seg difor friviljug attende for Omsen ifrå den store «Vår Frelsar». I Trondheim var det ein del strid for å få fram rådmann Mons Lie, som var førar for dei som ville tinga med Sverige om union; men denne agitasjonen lykkast ikkje. Derimot vart det her vanskar med å få nokon til å reisa til Eidsvoll. Dei som var valde nekta, og dei som kom nærmast etter dei i røystetal nekta òg, så det spøkte for at ein laut gå til nye val, då valmennene endeleg fekk justitiarius Rogert og

kjøpmann Peter Schmidt til å ta på seg ombudet. På Sørlandet agiterte stiftamtmann Schouboe for bondeval, for han tenkte det skulle vera lettast å få bøndene til å fylgja sjølvstendepolitikken. Frå Mandals amt fekk han då òg valt tre bønder, til ei bisn for heile landet, dessverre tre bønder som ikkje hadde nokor evne til å gjera seg gjeldande, og ved ein underlig ironi — alle tre unionsmenn. Stort sett vart det val på dei mennene som hadde størst personleg tiltru utan større omsyn til politikk, som ein hadde hatt så lite høve til å diskutera.

Dei som vart valde var:

Akershus amt: Kammerherre, seinare statsminister, Peder Anker, sorenskrivar Christian Magnus Falsen og bonde Christian Christensen Kollerud (frå Høland).

Akershusiske ridande jegerkorps: Major, seinare statsminister, Valentin Christian Wilhelm Sibbern (også vald for Østfold).

Akershusiske skarpskyttarregiment: Oberstløytnant, seinare kommanderande general, Frederik Wilhelm Bruenech Stabell og kommandersersjant Zacharias Mellebye (bonde i Skjeberg).

Arendal: Distriktslækjar Alexander Møller.

Artillerikorpsset: Kaptein, seinare statsråd, Peter Motzfeldt (også vald for Bergen) og sersjant Hans Haslum frå Bærum.

Bergen: Sorenskrivar Wilhelm Frimann Koren Christie, grosserar Frederik Meltzer, sokneprest Jonas Rein og grosserar Jens Rolfsen (verson åt Johan Nordahl Brun).

Søre Bergenhus amt: Sorenskrivar Arnoldus von Westen Sylow Koren (frå Hardanger), sokneprest (på Voss) Georg Jersin og bonde (på Voss) Brynild Gierager.

Nordre Bergenhus amt: Sorenskrivar Lars Johannes Irgens (frå indre Sogn), sokneprest Niels Nielsen (frå Fjaler), bonde Peder Hiermand (frå Lærdal).

Bergenhusiske infanteriregiment: Major, seinare generaladjutant, Ole Elias Holck og musketer Niels Loftesnes (bonde i Sogndal).

Buskerud amt: Prost (på Eiker) Frederik Schmidt, fut,

kst. amtmann Johan Collett og bonde Christopher Hoen (frå Eiker).

Bratsberg amt: Kammerherre, amtmann, seinare stathaldar, Severin Løvenskiold, fut Peter Jørgen Cloumann og bonde Tollev Huvestad (frå Eidsberg).

Christiania: Professor Georg Sverdrup og tollprokurør, seinare høgsterettsassessor, Christopher Frimann Omsen.

Christians amt: Sorenskrivar, seinare amtmann, Lauritz Weidemann, sokneprest (i Søre Aurdal) Hans Jacob Stabell og proprietær og lensmann Anders Lysgaard (frå Biri).

Christianssand: Residerande kapellan Nicolai Wergeland og grosserar Ole Mørch.

Christianssund: Kjøpmann John Moses.

Drammen: Forvaltar Nicolaj Schejtli.

Fredrikshald: Byfut og sorenskrivar Carl Adolph Dahl.

Fredriksstad: Byfut Andreas Michael Heiberg.

Hedemarkens amt: Amtmann Claus Bendeke, sorenskrivar, seinare høgsterettsassessor, Andreas Aagaard Kiønig, lensmann Ole Olsen Evenstad (frå Storelvdal).

Holmestrand: Sokneprest Hans Hein Nysom.

Jarlsberg greivskap: Greive, seinare stathaldar, Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg, sorenskrivar, seinare amtmann Gustav Peter Blom, lensmann Ole Apeness (frå Borre).

Ingeniørbrigaden: Kaptein, seinare oberstløytnant, Henrik Frederik Arild Sibbern.

Kongsberg: Bergmeister Paul Steenstrup.

Kragerø: Byfut, seinare assessor i Trondheim, Christian Hersleb Hornemann.

Larvik: Byfut og sorenskrivar, seinare statsråd, Christian Adolph Diriks.

Larvik greivskap: Proprietær Iver Hesselberg (frå Tjølling), skipskaptein Anders Grønneberg (frå Brunlanes) og bonde Ole Amundrød (frå Tjølling).

Lister amt: Kjøpmann Gabriel Lund (frå Farsund), fut, seinare amtmann, Jens Erichstrup, bonde Teis Jacob Lundegaard (frå Austad).

Mandals amt: Bonde Aasmund Lømsland (frå Tveit), bonde Erich Jaabæk (frå Halse) og bonde Syvert Eeg (frå Søgne).

Molde: Byfut, seinare høgsterettsassessor, Frederik Motzfeldt.

Moss: Byfut, seinare amtmann, Gregers Winther Wulfsberg.

Nedenes amt: Jarnverkseigar Jacob Aall, sokneprest Hans Jacob Grøgaard (frå Vestre Moland) og lensmann Thor Reiersen Lilleholth (frå Holt).

Nordafjelske infanteriregiment: Kaptein, seinare major, Peter Blankenborg Prydz, musketer og bonde Helge Waagaard (frå Norderhov).

Norske jegerkorps: Kaptein, seinare statsråd, Palle Rømer Fleischer og korporal Nils Dyhren (bonde på Toten).

Opplandske infanteriregiment: Oberst, seinare statsråd, Diderik Hegermann og kommandersersjant Paul Harildstad (bonde i Fron).

Porsgrunn: Grosserar Jørgen Aall.

Robyggjelag amt: Sorenskrivar Thomas Bryn, bonde Even Lande (frå Bygland) og lensmann Ole Tvedten (Valle).

Romsdals amt: Amtmann Hilmar Meincke Krohg, prost Stub (i Veøy) og bonde Elling Walbøe (frå Ørskog).

Røros bergkorps: Kaptein (eigenleg hytteskrivar) Richard Floer.

Smålenene amt: Prost Peter Hount (frå Berg) og bonde Jon Hansen (Sørbrønn, frå Berg).

Skien: Grosserar Diderik Cappelen.

Stavanger: Kjøpmann Peter Valentin Rosenkilde.

Stavanger amt: Sokneprest Laurentius Oftedahl (frå Rennesøy), kjøpmann Christen Mølbach (frå Eigersund) og Asgaut Regelstad (frå Finnøy).

Sjødefensjonen: Kommandør, admiral frå 1814, Jens Schow Fabricius, sekondløytnant, seinare admiral, Thomas Konow, underoffiser Peter Johnsen og matros Even Thorsen (bonde i Flosta).

Sønnafjellske infanteriregiment: Oberst, general frå 1814, Johan Petersen, musketer Ole Svendsen (Ilerød, bonde i Are-mark).

Sønnafjellske dragonregiment: Rittmeister Eilert Waldemar Preben Ramm og korporal Peder Balke (bonde på Toten).

Telemarkske infanteriregiment: Kaptein Enevold Steenbloch Høyum og kommandersersjant Gullik Røed (bonde i Sande).

Trondhjem: Justitiarius Andreas Rogert, grosserar Peter Schmidt.

Søre Trondhjems amt: Sokneprest Jacob Hersleb Darre (frå Klæbu), sorenskrivar Anders Rambech (frå Orkdalen) og klokkar Lars Forsæth (bonde i Klæbu).

Nordre Trondhjems amt: Prost Hans Christian Ulrik Midelfart (i Beitstad), sokneprest Hieronymus Heyerdahl (i Stjørdal) og skulelærar Sivert Bratberg (bonde i Beitstad).

Fyrste Trondhjemske infanteriregiment: Kaptein Georg Ulrik Wasmuth og sersjant Daniel Schevig (bonde i Beitstad).

Andre Trondhjemske infanteriregiment: Kaptein Jacob Lange og sersjant Helmer Gjedeboe.

Trondhjemske dragonkorps: Premierløytnant, seinare amtmann, Frederik Hartvig Johan Heidmann og kvartermeister Petter Ertzgaard (bonde i Stjørdal).

Tønsberg: Grosserar Carl Stoltenberg.

Vesterlenske infanteriregiment: Major Just Henrik Ely og underjeger Osmund Bjørnsen Bercheland (bonde i Konsmo).

Risør: Kjøpmann, jarnverkseigar Henrik Carstensen.

Etter sosial stilling var det 21 juridiske og 4 andre sivile embetsmenn, 14 prestar, 18 offiserar, til saman 57 embetsmenn eller over halvparten, 5 bruks- og godseigarar, 13 kjøpmenn, 22 bønder, 10 underoffiserar og 5 meinige som også var for bønder å rekna, så dei medrekna vart det 37 bønder eller nær ein tredjepart. Av brukseigarane var Wedel og Løvenskiold juristar og hadde vori amtmenn, Jacob Aall var teolog. Mellom kjøpmennene var det òg ein teolog, Gabriel Lund frå Farsund. Av dei bøndene som ikkje var underoffiserar, var 6 lens-

menn og 4 lærarar. Av embetsmennene var 23 valde frå amta, 16 frå byane; prosentvis var det altså fleire embetsmenn frå byane enn frå amta. Etter den sosiale samansettinga av folket var det ein urimeleg overrepresentasjon for embetsmennene og under-representasjon både for bøndene og byborgarane; men ser ein etter åndsmakt og evne til å gjera godt arbeid, var det ingen urett. Derimot var representasjonen svært skeivt fordelt geografisk. Tek ein med alle dei fylke som når ut til sjøen, såleis òg Akershus og Buskerud, er 64 av representantane, eller over halvparten frå kystfylka frå Østfold til Rogaland. Dette skriv seg noko frå det at tre av desse fylka hadde dobbelt representasjon; noko kjem det av alle byane i denne landsenden og noko frå den sterke militære representasjonen, som òg hadde tyngda si her. Politisk kan dette ha fått litt å seia. Det var mellom forretningsmennene, serleg dei store gods- og brukseigarane her, at tingings- eller unionspolitikken hadde sterkaste taket.

Eidsvollsbygningen i 1814.

RIKSFORSAMLINGA BYRJAR

Påskedag 10 april var den store dagen då sendemennene for det norske folket møttest på Eidsvoll. Det var oppstoda sin dag i kyrkja. Det skulle bli oppstoda sin dag for det norske folket, no skulle grunnen bli lagd til atterfødinga av gamle Noreg. Kva hadde dei å hjelpa seg med desse sendemennene frå eit lite, fattig og fåkunnig folk i eit stort og vanskeleg land i ein utkant av verda? Eit folk av bønder, fiskarar og sjømenn, utpint av krig, blokade og hungersnaud utan dei nasjonale institusjonar som høyrer eit folk til, utan bank og eige pengestell, ja utan regjering anna den som hadde vorti improvisert i ein fart, så vidt med den fyrste spede og fattigslege byrjinga til eit universitet, berre med ein einaste utvikla nasjonal institusjon — heren, som hadde si hermannsære uflekka å forsvara. Eit folk så ukjent at få visste det var eit folk. Det stod med alle dei mektige imot seg, overgjevi til fienden av sin eigen konge, sviki og forråda, ein Hamlet mellom landa, som Henrik Wergeland sa.

Jau, midt i si store armod hadde dei likevel ein rikdom, minnet om gjæve fedrar, om ei stor soge. Dette landet hadde òg hatt si ære ein gong. Den skulle dei vinna på ny. Dei skulle vinna æra for landet, med dei skulle det unge Noregs dag renna. For vidder å spela på for fantasien! For voner og spaning! Dei skulle gjera det! I dei møttest det gamle og det unge Noreg. Dei var sprengfylte av den stemningsmakta som fylgjer med minneskatten åt eit gammalt folk, men dei stod på ei streng vakt, i morgonen til ein stor dag, og stirde inn i ei uviss framtid. Her var dødsens bleike alvor. Her kunne alt vera mogleg, oppatterreising eller fall. Kunne dei finna veg og lei?

«Kan da noget Øjeblik være højtideligere, højvigtigere end dette, paa hvis Anvendelse Fædrelandets Vee eller Vel beroer i Nutid og Eftertid! Kan noget Hværv være dyrebare, helligere, religiøsere end det som er nedlagt i vore Hænder?» Såleis ropte Nicolai Wergeland i Riksforsamlinga 19 april. For «vi ere Folket og Fædrelandet saalænge vi ere samlede under dette Tag». I den stemninga møttest dei ved Eidsvolls-kyrkja påskemorgon i 1814.

Sendemennene var framkomne etter lange og slitsame reiser i verste førefallet. Dei laut køyra over isar, fortel ein av dei, med vatn så høgt på isen at det gjekk opp i sleden, dei køyrde milelange vegar som såg ut som Nordsjøen i storm, med staup i staup og hump i hump, så dei kjende seg sjøsjuke. På alle skysskifte frå Oslo til Eidsvoll stod det 200 hestar reiuge til å skyssa dei. Framkomne til Eidsvoll fekk dei losji utetter i den store bygda, opptil ei mil ifrå verket, på gardar eller i husmannsstover, slik som no husværet kunne falla på slike stader for over hundre år sia, ofte med fleire på same romet, stundom jamvel i same senga. Frukost og middag skulle dei ha på verket, kveldsmat i losjiet. Fyrste dagen dei alle møttest og fekk sjå kvarandre, var ved påskedagsmessa i Eidsvolls-kyrkja. Kyrkja var ingen uhøveleg møtestad. Anten dei trudde mykje eller lite på sin kristendom, kunne vel vera så ymse; men dei skulle til med eit verk som var umogleg utan

tru, tru på fedrelandet, på folket og framtida. Det var av dei stunder då jamvel dei som elles ikkje bed, slepper ein sukk ifrå seg mot dei himmelske makter, at no må dei vera med.

Det er ingen staselege prosesjonar når denne nasjonal-forsamlinga møtest. Det er rett og slett ein norsk kyrkje-sundag, der dei folkevalde kjem gåande eller køyrande etter dei sølute vegane i Eidsvoll, ein for ein eller i små flokkar på to eller tre og fire. Men det er ein klår og mild vårdag, og så fattig og lite føreseggjort som alt her, utan glans og stas og seremoniar, så er det truhjartig norsk, eit sant bilete på Noregs unge vår, eit fattig folk som har levt sitt einmannsliv i spreidde og isolerte bygder, som no stemner saman frå vide vegar for å finna kvarandre og slå ring om fedrelandet.

Mange kritiserte at Christian Frederik hadde kalla dei saman på ei bondebygd oppi landet og ikkje i hovudstaden. Det skapte sakn og vanskar som kunne ha vori sparde. Dei spurde om dette var gjort for å halda Riksforsamlinga borte frå skadeleg påverknad i hovudstaden, å halda ho isolert og berre under einsidig påverknad av Christian Frederiks egne vener. Det kan godt tenkjast at dette verkeleg har vori tanken åt Christian Frederik; det ser ut til å ha vori eit prinsipp for han at nasjonalforsamlinga ikkje burde vera i hovudstaden, — «af alle Steder det mindst skikkede til roelige upartiske Deliberationer». Bergen eller Drammen ville vera betre. Ein må elles seia at tanken førde til eit resultat som slett ikkje var urimeleg frå norsk synsstad, Noregs nasjonalforsamling kunne gjerne møta i ei bondebygd. Det svara godt til soga åt folket og til tilstandet slik som det enno var i 1814.

Gudstenesta vart ikkje så oppbyggeleg eller vyrdeleg som ein kunne ha ynskt. Preika vart halden av ein olding som nærma seg dei 80 år, presten *Leganger*, og var så full av høling for prinsen at dei fleste var forarga, — det var ein utlaupar av det gamle oldenborgeriet, ein av dei siste.

Frå kyrkja drog representantane som det best kunne falla seg til Eidsvolls verk. Der møtte dei i vestibylen rittmeister *Elieson*, den gamle eigaren av verket før Carsten Anker kjøpte

det, ein flott og ruinert levemann; han gjorde no teneste som eit slag marskalk og seremonimeister ved Riksforsamlinga. «Kjøgemester ved National-Conventet og Mundskjænk ved Hoffet», som han vart kalla, for det var han som stod for traktementet. Han ropte opp representantane distriktsvis etter alfabetet, og i slik orden vart dei latne inn til prinsen. Dei flidde frå seg adressene og fullmaktene sine, og ei nemnd av regjeringsråd Sommerhielm og biskopane Bech og Bugge fekk fullmaktene til revisjon. Dei la dei fram for prinsregenten til godkjenning. Det var ikkje formelt rett etter folkestyre-tanken at ikkje forsamlinga sjølv skulle avgjera fullmaktene, men det var lettvinnt at regenten greidde det, og han godkjende alle. Det heile gjekk så liketil for seg at mange tykte litt meir høgtid kunne ha vori av det gode.

Ein av representantane hadde komi til Eidsvoll utan å ha gjort sjølvstendeeiden. Det var Løvenskiold. Han hadde søkt avskil frå amtmannsembetet alt i 1813, så han kunne stå fritt i politikken, for han skjøna kva veg det bar, og han tok høgtidleg avskil frå amtet same dagen han vart vald til representant. Han hadde eit tak med prinsen om eiden morgonen føre gudstenesta, og på sin opne måte sa han greitt ifrå at den einaste frelsa han kunne øygna for fedrelandet, var at prinsen drog seg attende medan det var tid. Han let også prinsen få høyra at han var større eigedomsmann i Noreg enn prinsen, så han rimelegvis òg hadde større interesse av landsens lagnad. Han bøygde seg likevel og gjorde eiden, og dei skildest ven-skapleg etter det kvasse oppgjeret. I den forma som han gav eiden, streka han kraftig under det same som Wedel hadde gjort, det som var kjernepunktten i politikken åt unionsmennene på Eidsvoll, nemleg at han ville hevda Noregs sjølvstende og våga liv og blod for fedrelandet *«overensstemmende med Nationens Repræsentanterns nærmere Bestemmelse»*.

Etter adressene var framførde og fullmaktene godkjende, var det middag. Nokre av representantane vart etter tur bedne til bordet åt prinsen dei dagane han ikkje var borte frå Eidsvoll; dei andre åt ved store langbord i to salar med Peder

Anker og grosserar Cappelen til vertar i kvar. Såleis skildrar Nicolai Wergeland dei: «Her saae man den saare behagelige gamle Mand Peder Anker sidde midt i en Kreds af Bønder, øsende Suppe for dem

med uforlignelig Munterhed og Underholdning, saa at den vestlandske Døl Ole Tvedten (frå Setesdal), gniende sitt Trøie-Ærme, maatte leende bryde ud: «Aa nei, han er saa gjil og moresam, denne Kar'en!» Her saae man et Udvalg af Mænd fra alle Rigets Egne og af alle Stænder og Dialecter, Hofmænd og Bønder, Amtmænd og Lehnsmænd, Præster og Klokkere, Oberster og Corporaler, Lærde og Ulærde, høie og lave Embedsmænd, Kjøbmænd og Proprietærer

i broget Orden om hinanden komme sammen i det hellige Øie-med at lægge Grund til en Igjenfødselse for Fædrelandet. Alle, om ikke lige kundskabsrige, dog høist agtværdige og retsindige Mænd, forstandige og besjælede af den bedste Villie.» Etter middagen spelte militærmusikk i vestibylen. Eit korps på 50 soldatar var heile tida æresvakt for Riksforsamlinga.

Visseleg var desse bordsetnadene på Eidsvoll ei oppleving, både ved den demokratiske blandinga av samfunnssklassene og ved den stemninga som rådde. Ei slik selskapleg blanding av folk frå alle samfunnslag hadde ein på den tid ikkje sett i noko europeisk land; men så skulle då òg denne forsamlinga

Kammerherre Peder Anker.

laga den mest demokratiske grunnlova som noko land enno hadde fått. Stemninga var glad og høgmælt, men aldri som denne fyrste dagen. Mellom embetsmenn og forretningsmenn var det mange glade attersyn av vener og kjenningar frå studentdagar, frå reiser eller embetsteneste i andre landslutar. Mange av dei kunne òg møta slektningar her; det var samfunnsklasser som sosialt hekk sterkt i hop. Med bøndene var det annleis; dei kjende sjeldan anten kvarandre eller embetsmennene så nær som dei som var ifrå deira eigne heimekantar; dei var ei framsyning av den norske isolasjonen, det einsame og innestengde bygdelivet gjennom dei mange hundre år. Etter skikken i tida song dei kraftig ved bordet; det var nydikta songar og viser og gamle kjende songar som «Bor jeg paa det høie fjeld», songen om Noregs rike natur og herlegdom. Det var skåldrikking og i alle fall den fyrste dagen hurrarop. Ingen kunne unngå å kjenna seg varm av å sitte i dette broderlege lag i fedrelandet sitt dyre namn; men det var òg kjenneleg nok, at etter kvart som møtet skreid fram, og dei politiske motsetningane hadde røynt seg i styrketak, så fylgde dei med og blanda seg i gleda ved bordet, og då kunne samtalanestundom bli kvasse nok.

Det gjorde sikkert mykje til at motsetningane og samanstøytane vart så kvasse, at Eidsvolls-mennene var så unge menn. Medelalderen var berre 42 år og 8 månader. Riksforsamlinga og omfram-stortinget om hausten er dei yngste nasjonalforsamlingane som har funnist i Noreg. Dei er òg dei som har gjort det største og beste arbeidet. Og det var nett førarane som var dei yngste; dei var jamt mellom 30 og 40 år, Christian Magnus Falsen 32 år, Nicolai Wergeland 34, greiv Wedel 35, Christie 36, Motzfeldt og Løvenskiold 37, Diriks 39, Georg Sverdrup og Jacob Aall var over 40, den fyrste 44, den andre 41 år. Sorenskrivar Blom var 28, major Sibbern 35 år. Prinsen sjølv var 28 år. Det er nett denne unge manndomen som hadde modet og krafta til å våga det som Eidsvolls-mennene gjorde.

Så fattig på offentleg liv som landet hadde vori, så var det få av dei som hadde hatt høve til å merka seg ut, så dei

hadde vorti kjende
 utafor sin nærmaste
 werkekrins og hadde
 fått eit landskjent
 namn. Men det var
 då likevel nokre.
 Fremst av dei stod
greiv Wedel Jarlsberg,
 rik og høgfornem, av
 Europas uradel, sterkt
 og sjølvfylgjeleg inn-
 stilt på at han skulle
 ha sitt naturlege rom i
 andsens styring, ikkje
 berre etter rang og
 rikdom, men også for
 si levande samfunns-
 and og ansvarskjensle,
 evner og verkehug.
 Han var vida kjend
 og vyrd for mod og
 manndom i arbeidet

Lektor Johan Gunder Adler.

med å skaffa landet mat i krigstida, for sterk og pågåen norsk
 politikk i Regjeringskommisjonen, i Selskabet for Norges Vel,
 i arbeidet for universitetet. Men det var òg noko som alle visste
 at Wedel hadde arbeidt for union med Sverige i mange år. Det
 hadde vori ein farleg politikk under den einveldige kong Freder-
 rik, det vart ikkje mindre farleg under makta av dei folkelege
 lidenskapar som no reiste seg. Det gjekk ord om at han heldt
 samlingar om natta til å verva røyster, at han trådde etter
 livet åt prinsen og stod løynt i brevsifte med Sverige, men så
 hadde då Sverige òg lova han stathaldarskap, rike gåver og
 høg rang! Det fanst dei som tala om å gjera han uskadeleg
 med å setta han under tiltale for landsforråding, å få sett han
 på Akershus. Ein vestlandsbonde i Riksforsamlinga truga jam-
 vel med å «stingja» han om han nemnde foreining med Sverige.

Wedel kjende stemninga, og han var politiskar nok til å verdssetta henne. All hans hug står til å briljera med talegåvene sine i Riksforsamlinga, skriv Christian Frederik om Wedel. Ingen ting kunne vera meir urett. Wedel tala så lite som rå var. Han var realitetane sin mann. Han ville ikkje renna panna mot muren, men heldt seg attende og venta. Hans dag ville nok koma. Kanskje vart han altfor politisk passiv. Det er som det nye i stoda har gjort han lam.

Ein tru fylgjesmann i politikken hadde Wedel i verfar sin *Peder Anker* på Bogstad, ein rik gods- og brukseigar, hadde mange år teki på seg embetet som generalvegintendant utan løn og hadde gjort stort arbeid for å få bygt naudsynlege hovudveggar gjennom landet. Anker var ikkje av dei verkelege store menn, men jamt klok og dugande, ein mann som dei fylgde vyrdnad med, ein gladlyndt, raust og gjestmild herre som likte å føra stort hus, «et ægte Exemplar af en populær norsk Magnat», etter Henrik Wergelands ord. Han hadde fått bustad i ein av sidebygningane på Eidsvoll, og det vart gjerne møtestaden for dei fremste av unionsmennene, Wedel, Løvenskiold, Jacob Aall og Grøgaard, sorenskrivarane Blom og Bryn og stundom Nicolai Wergeland.

Det var liksom den ålmenne upopulariteten åt unionspartiet ikkje råka *Peder Anker*. Så råka det i staden med si fulle tyngd ein mann som *Severin Løvenskiold* på Fossum. Det var ikkje berre det at han var uvanleg stridig og uforsonleg i sin politikk, men i lag og veremåte fekk han ord for å vera ein kaut og ovmodig aristokrat som støytt like mykje mot den demokratiske tonen som mot dei demokratiske meiningane som rådde på Eidsvoll. Endå var han innafor si avgrensing ein dugande mann, sjølvstendig, ærleg, uredt og beinkløyvd, men mindre klok enn Wedel og elles òg ein mindre rik natur.

Som å koma til eit mildare land er det å koma til den fjerde av dei store brukseigarane i unionspartiet, *Jacob Aall* på Nærbøjarnverk. Det var ein mann som ingen ville vera til uvens med. Han hadde vunni seg eit godt ord ved si gjevsmilde og si sterke sosiale ansvarskjensle i hungersåra, og då hadde han òg frit

og ope, bori fram norske nasjonale krav slik som dei hadde vaksi fram hjå dei beste av forretningsstandet på Aust- og Sørlandet (s. 40). Dansk gift og så stor danskven at han gledde seg ved tanken på at nokon av borna hans kunne bli buande i Danmark, og likevel ein mann med sterke nasjonale interesser. Han hadde brei og fin daning, var ein tolerant, sant liberal og human herre, samvitsvar og livende redd for å gjera urett til nokon kant. Inga storslegen natur, varsam og fantasilaus, kunne stundom verka heller prosaisk og flatbotna, men ein rein natur, grunnærleg og heilstøypt. Ein mild fredens mann, meir skikka for roleg, omtenksam og rettvis ettertanke og verdsetting enn for dei harde stridane på Eidsvoll; han vantreivst då òg. Han har skrivi saga om Riksforsamlinga og dei åra som gjekk nærmast føre, eit hovudverk i norsk sogeskriving.

Ein god ven av Aall var presten *Grøgaard*, ein kunnskapsrik mann og dugande prest, eit godt hovud og ein vittig og råkande talar, kanskje den einaste av unionsmennene som kunne svara sjølvstendemennene med eit visshøvt spitord, — det sume av dei var meistrar i. Han kunne rimelegvis ha fått meir å seia om han hadde gått grundigare og alvorlegare inn på sakene; han vart mannen med dei gode og råkande merkhadene meir enn med dei store talane.

Så mykje meir grundig og alvorleg tok *Nicolai Wergeland* arbeidet. Han kom til Eidsvoll med glansen frå «Mnemosyne» kring seg, var ein av dei få som alt på førehand var ein landskjend mann for nasjonal dåd. Han visste at i åndsevne og kraft stod han ikkje under nokon, han var ung og ærehuga og drøymde om å spela ei stor rolle på «dette evig mindeværdige Thing». Difor hadde han då òg førebutt seg betre enn dei fleste, han hadde med seg eit framlegg til grunnlov, det største og best gjennomarbeidde av alle nest etter Adler—Falsens, hadde kanskje også med seg ferdig utarbeidde talar, og arbeidde på Eidsvoll så strengt at han tok seg lita tid til fritt samvær med andre. Men Wergeland var ingen politiskar. Mang ein gong kunne talane hans ha høvt betre i ein reint:

akademisk diskusjon, der ein fritt kan prøva tankane i sine logiske konsekvensar, enn i ein politisk, der ein skal setta dei ut i livet. Ei intellektuell kraft, men veik i psykologisk instinkt og takt, «selvstændig indtil Overdrivelse», men visste lite å ta omsyn til tid og stad, å stikka fingeren i jorda og lukta kvar han var. Han førde politikken fylgjestrengt og omsynslaut, og i talane sine kjendest han stundom taktlaus, kunne dertil jamvel etter den tids smak vera noko oppskrøyvd, serleg i sterke bilete, så han gav motstandarane gode åtakspunktar. Heile mannen verka sterkt arrogant, ikkje minst mellom sine nærmaste embetsbrør, prestane, — Wergeland «med sin Jernpande», som prosten Schmidt skreiv.

Med slike menn som greiv Wedel, Peder Anker, Jacob Aall og Nicolai Wergeland var det unionsmennene som hadde dei fleste landskjende namna å peika på då Riksforsamlinga opna. Det skulle bli annleis før ho slutta. Største namnet vann med rette den unge sorenskrivaren *Christian Magnus Falsen*. Han hadde nok òg eit landskjent og avhaldi namn, men det var farens namn, Enevold Falsens, — sonen skulle snart lyfta det opp til endå større høgder. Vi har alt møtt han, intenst og med heile si kraft oppteken av arbeidet på Noregs grunnlov. Med sine store kunnskapar og med førebuinga til grunnlova var han vel den som hadde butt seg best til arbeidet på Eidsvoll, og under Riksforsamlinga gjekk han då òg så sterkt opp i arbeidet at han tok seg lita tid til selskapleg omgang, i så måte som i så mykje anna lik motmannen sin, Nicolai Wergeland. Den jagande høgspaninga i arbeidet på Eidsvoll for å nøyta på og bli fort ferdig, høvde godt for Falsens natur. Han var sjølv den som dreiv hardast på for å få arbeidstempoet opp. Med sin sterke konsentrasjon om det eine naudsynlege er Riksforsamlinga eit sant og tru bilete av Falsen sjølv. Makta si i forsamlinga skylda han aller mest elden, energien og krafta i sin person. Ein fødd herre og hovding. Myndig, mørk og barsk, tok han seg ut for Jacob Aall, dreiv målmedvite partiarbeid, var både førar og innpiskar, samla røyster og heldt flokken samla. Aristokrat av natur og i livs-

vanar, demokrat av overtyding. Dansk av ætt, men i si nasjonalkjensle norsk nasjonal med den same heite glo som elles i hans natur. Han elska vår gamle soge og har sjølv skildra ho i fire store band. Det er ei attforteljing etter Snorre og dei andre kongesogene; ho syner at han stod på høgda av historisk kunnskap og gjer han til ein av dei fremste sogeskrivarane i Noreg i si tid, var god nasjonal gjerning. Sogeromantikken har aldri vori meir levande hjå nokon enn hjå Christian Magnus Falsen. Det gamle Noreg skulle reisast opp-atter, og i odelsretten hadde han funni bandet som skulle knyta det gamle og det nye i hop. Ei jamn og sterk klasse av sjølv-eigande bønder skulle vera det støe grunnlaget som bar landet og nasjonen oppe. Difor hadde han alltid eit vake auga etter bøndene, la seg mykje ut om å vinna dei på Eidsvoll og gjorde det òg.

Korleis var så stoda hans til den andre store politiske maktfaktoren som ein måtte rekna med, til prinsregenten? Den var òg tillitsfull og intim, men hadde ikkje alltid vori det. Det har vori tala om ei svinging i den politiske stoda åt Falsen føre Riksforsamlinga. Denne svinginga kan ikkje ha goldi stoda til sjølvstendepolitikken, men til Christian Frederik, og ho må ha komi straks etter 16 februar. Før den dagen var Falsen oppøst, og kanskje meir enn dei fleste, ved tanken på at prinsen skulle vilja nytta arve-einvaldsmakta og stiga på trona etter den. Då prinsen bøygde seg for folkeynsket og kalla saman Riksforsamlinga, slo dette om. Då vart prinsen den beste hjelpesmannen Falsen kunne ynskja seg for den politikken han helst ville føra, og då vart det å styrkja stoda for prinsregenten det same som å styrkja stoda for sin eigen politikk. Vi kan lesa det i det brevet han og Adler skreiv til Christian Frederik då dei sende han grunnlovframlegget sitt 30 mars: «Ved at ville overdrage Bestemmelsen af Norges tilkommende Regieringsform til en Forsamling af Nationens Repræsentanter, har De ædelmodigen sat det i denne Forsamlings Magt at indskrænke Omfanget af en Myn-dighet, som, hvis den stedse kunde hvile i Ds Kgl. Hs Haand,

ikke behøvede andre Grændser end Deres Viisdom og Kjerlighed til det norske Folk». Det er unekteleg eit stykke veg frå hoffmannstalen i dette brevet og til Georg Sverdrups ordtal til Christian Frederik 16 februar, om at prinsen ikkje hadde større rett til Noregs trone enn Georg Sverdrup eller nokon annan nordmann, og likevel er det ikkje grunn til å tru anna enn at Falsen den dagen kunne ha sagt det same som Sverdrup men frå den dagen hadde stoda rett nok grundig skift.

Nettopp på grunnlag av det som hende 16 februar, voks det ut gjennom mars månad fram eit tillitsfullt samarbeid mellom Falsen og Georg Sverdrup, og med Sverdrup til mellommann, med Christian Frederik. Då Carsten Anker var reisende til London og Thygeson til Danmark, kjende prinsen seg politisk einsam. Han søkte i staden politisk venskap hjå Sverdrup og generalauditør Anker Bergh. Konstitusjonelt sett var dette ein framgang; det var å koma ifrå menn som i synsmåtar stod einveldet nær, og til menn med moderne konstitusjonell innstilling. Prinsen sytte for at Bergh jamt heldt seg på Eidsvoll under Riksforsamlinga. Der kom han òg i meir beinvegeleg samband med Falsen personleg. Samarbeidet var så intimt at dei sjølve var redde for at det skulle bli offentleg kjent, og Falsen og Sverdrup let prinsen veta gjennom ein av adjutantane hans at dei ikkje ynskde å bli bedne til han for ofte. Dei kunne vekkja mistru og bli til skade for dei hjå deira eigne fylgjesmenn i sjølvstendeflokken. Mektig og sentral blir då stoda åt Falsen på Eidsvoll, der han står med full tiltrus frå prinsregenten på den eine sida, og snart får tryggleiksførarskap over det store fleirtalet av representantane på den andre.

I dagleg intimt samarbeid med Falsen finn vi heile tida *Georg Sverdrup*. Med same var det han som hadde det største namnet; det hadde han vunni med den myndige og mannslege talen til Christian Frederik 16 februar. Han hadde alt gjort ein nasjonal dåd. Sverdrups daning var mindre nasjonal-historisk og politisk enn Falsens, meir klassisk og filosofisk. Han hadde knapt nokor større politisk evne eller trong

Alle dei praktiske spørsmål som fyller den politiske yrkedagen, brydde han seg ikkje stort om; men når dei store og prinsipielle avgjerdene skulle takast for folk og land, som i 1814, då var han på flekken, ein heilstøypt mann og ein tungvæpna soldat. Det var naturleg for Sverdrup å lyfta einskildspørsmåla opp i ein vid samanheng og gjerne sjå dei frå filosofisk synsstad. Det kunne stundom gjera talane hans abstrakte og livsframande, men hans djupe etiske patos gav dei alltid vekt. Det var heile mannen som verka, hans strenge alvor og store sjølvkjensle, imponerande i framburd, så det gav vekt og autoritet til dei sakene han tala for. Han kunne vera farleg skarp og spitig, og i grunnen var han vel helst ein kritisk natur. Med åra kom tilhug til mørksyn og hypokondri meir og meir til å leggja band på den positive sida ved evnene hans, men det merkast enno ikkje så sterkt på Eidsvoll. Med heile det tunge og myndige alvor i sin natur hadde han teki opp sjølvstendepolitikken, og var den største krafta i den nest etter Falsen.

Den store talaren åt partiet vart *Jonas Rein*, einsidig, men brennande i trua på fedrelandet og sjølvstendesaka. Han var ein tagal og tunglynd mann, men det braut sterke kjensler i han, og i dei store talane fekk dei fritt laup, der opna hans natur seg, og han var fri. Det var ved kjenslemakta han var sterk, meir enn ved logisk tankeføring og sakleg underbygging.

Rein gjekk for å vera diktar, «sorgens sanger», men det var ikkje han som vart diktaren på Eidsvoll. Til det skulle det i denne bordsongane si glade tid ein mann med større glede. Det vart prosten *Fr. Schmidt* frå Eiker, eit sers godt hovud og ein mann med gode kunnskapar, men han spelte knapt nokor større rolle utanfor det selskaplege. Den rolla var elles ikkje viktig; songane hans tente sjølvstendepolitikken alle saman.

Av dei andre bergensarane var kjøpmann *Meltzer* ein dugande og nyttig mann på sitt område. *Christie* og *Peter Motzfeldt* kom alt til å stå i fremste rekkja mellom dugande menn i Riksforsamlinga; men si største tid fekk dei eigenleg på omframstortinget om hausten.

Ein sers nyttig mann i Riksforsamlinga vart sorenskriva *Diriks* ved sine store juridiske og historiske kunnskapar. Han var eigenleg dansk mann og sjølvstendemann som alle dei men la seg lite oppi den store politikken. Si gjerning gjorde han i konstitusjonsnemnda og i ordskifta om grunnlova.

Danskhatar, men brennande sjølvstendemann var sorenskrivar *Weidemann*, ein mann som elles òg gjekk sine eigne vegar, demokrat i sosiale, men høgkonservativ i konstitusjonelle spørsmål, her meir ein mann for einveldet enn for fridomen.

Ein av dei djervaste og mest sjølvstendige unionsmennene var tollprokurør *Omsen*. Det er sermerkt for mannen at utviklingsgangen hans var den motsette av det som elles var vanleg. Det vanlege for dei som ikkje var partifaste ifrå fyrste stund var at dei vart dregne til sjølvstendepartiet og slutta seg til det. *Omsen* gjekk den hin vegen, og vart kanskje den mest konsekvente av alle unionsmennene.

Den motsette leia, frå å vera avgjort unionsmann til å bli like avgjort sjølvstendemann, gjekk dokter *Møller* frå Arendal. Han gjorde seg elles mest kjend som ein radikal demokrat. Ein liknande utviklingsveg hadde dei to kjøpmennene *Carsten* frå Risør og konsul *Rosenkilde* frå Stavanger.

Sume av Eidsvolls-mennene er det vanskeleg å festa til nok parti. Den fremste av dei er *major Sibbern*. Trass i den uklare stoda hans miste han ikkje vyrdnaden hjå nokon av flokkane.

I ei tvitydig mellomstode stod berre ein av Eidsvolls-mennene, *byfut Dahl* frå Halden, som mange mistrudde for. vera speiar både for Christian Frederik og for svenskane, men venteleg er det gjort urett mot mannen. Han vart sett på vanskelege postar mellom fiendane, men det er ikkje prova at han gjorde noko han ikkje kunne forsvara som god nordmann.

Mellom dei andre Eidsvolls-mennene var det mange som dugleik knapt stod under dei som her har vori rekna mellom førarane, og som merkte seg ut med fedrelandsånd, dugleik og tiltakevne kvar på sin stad og i sitt yrke.

Mellom prestane kunne ein serskilt nemna så dugande menn som *Heyerdahl*, *Midelfart*, *Darre*, *Stabell* og *Hount*. Mellom

uristane møter vi ein av dei mest tiltøke og dugande amtmennene i landet, *Hilmar Meincke Krohg* i Romsdalen og Møre, vi møter menn som skulle bli sers dugande amtmenn som *Johan Collett* i Buskerud og ettermannen hans, *Gustav Peter Blom*, den fyrste like strid sjølvstendemann som den siste var unionsmann og trufast fylgjesvein for greiv Wedel. Gode namn skulle byfutane *Hornemann* og *Wulfsberg* vinna seg. Mellom sorenskrivarane finn vi omfram slike kjemper som *Falsen*, *Christie* og *Diriks* ein mann som snart skulle koma i høgsterett, *König*, nasjonalisten og unionsmannen *Bryn*, den bondefødde *Rambeck*, for ikkje å gløyma den truhjartuge og lettfengde, men noko ytlege og naive *Koren*. Ikkje minst møtte det på Eidsvoll ei staut rad med offiserar som var til ære for både heren og folket. Vi har alt nemnt *Motzfeldt* og *Sibbern*; i det ytre eit meir framskote rom i forsamlinga hadde menn som *oberst Hegermann* og *kommandør Fabricius*; bae to vart presidentar. Den fyrste av dei var landskjend for styringa si av krigsskulen og avhalden mellom alle yngre offiserar, sjølvstendemann, men vyrd og velsedd i alle læger. Ein mann av same riddarlege type var *Fabricius*, like varm sjølvstendemann, og med like stor evne til å vinna tiltru, også hjå mennene frå motpartiet. Vi finn her *oberst Petersen*, som snart skulle få stå si prøve ved forsvaret av Fredriksten, *oberstløytnant Stabell*, *kaptein Fleischer*; dei var dugande offiserar, men heldt seg sterkt attende på Eidsvoll, for dei kjende seg bundne og ufrie av di dei var offiserar. Meir frampå våga seg ein ærleg og beintfram kar som kaptein *Holck*, men det var mange andre òg som alle forsvara dei beste tradisjonane i den norske heren. Ein av dei, *løytnant Heidmann*, skulle seinare bli ein dugande amtmann. Dei fleste av dei mennene som her har vori nemnde, heldt seg i bakgrunnen i Riksforsamlinga, men tilsamanlagt verka dei likevel til å gje forsamlinga tyngd og autoritet.

Om mange av bøndene i Riksforsamlinga veit vi at dei var gjæve og dugande menn i bygdene sine; men dei aller fleste av dei høyrer heilt ut bygdelivet til, og utanom desse vekene på Eidsvoll kom dei ikkje til å spela nokor rolle i vårt offent-

lege liv. Den fremste av dei var utvilsamt den rike kaksen *lensmann Lysgaard* på Svennes i Biri. Han var ein klok mann og hadde etter måten ikkje lita opplysning; han kom mange gonger til å føra ordet for bøndene på ein måte som dei kunne vera vel tente med. Den mest kjende av bøndene vart Listabonden og skipperen *Teis Lundegaard*, ein gløgg kar, djerv og fritalande, sjølvtrygg og høgmælt, har vorti ein «figur» i saga vår. Han var med på Stortinget like til i 1842, men vart aldri nokon førar, hadde for lite opplysning og for lite utsyn og omtanke til det. Ein meir opplyst mann var *Tolleiv Huvestad* frå Telemark; han kunne ikkje settast fast i Snorre, vart det sagt, og elles òg var han ein tenksam kar. Alt no merkar vi dei fyrste nedslag av haugianismen mellom bøndene; det var to av Hauges vener på Eidsvoll, *Christopher Hoen* frå Eiker og *John Hansen Sørbrønn* frå Østfold. Dei gjorde ingen ting av seg i Riksforsamlinga, men den siste av dei var sia med på nokre storting og stødde bondeagitasjonen i 1832; han hadde merkt seg ut i krigen med å vera ein modig mann til å skaffa opplysningar om fienden. I unionspolitikken heldt bøndene jamnast på sjølvstendesaka, i grunnlovarbeidet sette dei merke etter seg i sume av sine sersaker, som i røysterettsreglane og verjepliktsaka. Men eit større verd, endå vanskelegare å seia i ord, hadde dei i sjølve den tingen at dei *var* der; i sjølve sitt tilvære var dei ei dagleg påminning om landsens vilkår, ei maning til demokrati.

Ved sida av Riksforsamlinga kunne ein på Eidsvoll sjå andre framskotne menn, som var kalla dit av prinsregenten og tente politikken hans. Fremst i dugleik mellom dei stod general-auditør *Anker Bergh*. Han hadde kanskje hovudæra for det grunnlovframlegget som Georg Sverdrup la fram; det var ein varm sjølvstendemann, og han var ålment vyrd for dugleik og rettvise. Mindre vel omtala blir dei to biskopane *Bech* og *Bugge*; den eine tala alle vondt om, den andre tala vondt om alle, vart det sagt om dei. Serleg undra folk seg over at Bugge var komen den lange vegen frå Trondheim. Han forstod stoda si slik at han skulle vera agitator for sjølvstendepolitikken, og

kalla seg sjølv for «Konstabelen». Han hadde ei farleg tunge, og skriv om at brandpilene hans såra mange, men det var det dei skulle, så dei kunne «skræmme fra mangt et Canailleri som var paatænkt». I brev til Christian Frederik rosar han seg av at han hadde styrkt mange veike og hindra dei frå fall.

Den høgtidlege opninga var 2 påskedag. Medlemane møtte i gala, embetsmennene i uniform, prestane i samarie, bøndene i nasjonalbunadene sine. Dei fekk sæte i same orden som dei var innkalla til prinsen dagen før, og sat på lange benkar trekte med raudt klede. Møtesalen var liten for ein så stor møtelyd, så dei sat trongt.

Det kom ein liten embetsprosesjon, biskopane Bech og Bugge, regjeringsrådene, adjutantane og ymse andre, og stelte seg opp i to rader på golvet, til slutt prinsen sjølv. Han opna arbeidet med ein tale, ein trontale, kan ein gjerne kalla det, og formana representantane. Under grunnlovarbeidet måtte dei koma i hug stemninga hjå dei medborgarane som hadde valt dei; han la tyngda på å mana til tru og mod og sjølvstendeånd. «I Sandhed, hvad var vel et Folk værd, der frygtagtigen opoffred sin Selvstændighed og Ære? — kun de Slave-lænker, som fra Evigheden vare beredede for samme! — Dog Held os! Vi ere ej vanslægtede! Med høy Følelse af eget Værd har det hele Folk i Herrens Templer aflagt den høytidelige Eed at hævde Norges Selvstændighed. Denne Eed skulle I besegle, trofaste Nordmænd, ved at grundlægge den Regjeringsform under hvilken I ville leve og som I ville forsvare mod hvert Forsøg paa at kuldkaste den. Mistvivler ei om, at I jo besidde Kraft til selv i Modgang at haandhæve den, og mistvivler ei heller om, at en retfærdig Gud beskytter et frit og ubetvunget Folks Anstrængelser. Herren er mit Haab og min Tillid!» Han tala om freden med andre land, som han vona vi skulle halda, men torde ingen ting meir seia om den utrikske stoda, så uklår og uviss som den europeiske politikken var enno. «Held imidlertid det Folk, som uagtet Trængsler og mange-

haande Gienvordigheder med urokkelig Troskab, først mod sin egen Konge og siden mod sine egne Rettigheder og sit Nationalværd, bestaaer den gode Strid, indtil blidere Dage oprinde. Europa skal ikke nægte det sin Høiyagtelse og Beundring, og kommende Slægter skulle velsigne dets Minde. Ja, Held Norge!» Det svarede forsamlingen på med å rope det tre gonger.

Prinsen bad dei deretter velja president og sekretær og ei nemnd til å laga framlegg til grunnlov. Han lova at regjeringsrådet skulle leggja fram alle dei opplysningane som dei hadde kunna skaffa om den økonomiske stoda åt riket; han kunne ikkje leggja fram budsjett, så uvisse som alle ting var, men slo på at eit utval av Riksforsamlingen kunne laga eitt i samarbeid med finansdepartementet, og han lova å leggja fram ein plan til nasjonalbank. Til slutt let prinsen statssekretæren von Holten lesa opp det brevet han hadde skrivi til den svenske kongen, men hadde fått attende uopna.

Prinsregenten tala som vanleg med kraft og vyrdnad; men ikkje alle kjende seg oppbygde av den sterke maninga til sjølvstendeånd og åtvaringa mot tvil. Dei kjende det som ei åtvaring mot seg og sin politikk. I talen om den heideren som venta det folk som stridde den gode strid i truskap, fyrst mot sin eigen konge og dinest mot sine egne rettar og sitt nasjonalverd, kunne det vel òg kjennast som han hadde teki kongedømet noko på forskot.

Folk visste at dagen før prinsen reiste til Eidsvoll, hadde han hatt vitjing av ein utsending frå greiv Essen, og i alle fall sume visste at Essen hadde gjevi han melding om brev frå den engelske utriksministeren Castlereagh, om at England ville stå fast ved lovnadene sine til Sverige om Noreg. Dette siste brevet hadde elles svenskane sytt for å gjera kjent i Noreg på annan måte, i agitasjonsskrifter som dei smugla inn i landet. Det vart drøfta mellom Eidsvolls-mennene; men dei synte her den eigenskapen som nordmenn ofte har synt, at dei heller ville tru på sine egne ynskedraumar enn på dei harde kjensgjerningane dei fekk lagt fram føre seg. Brevet frå Castlereagh slo dei frå seg med at anten var det ei svensk oppfinning, eller

så gav det den meininga som England enno fann det rett å syna offentleg og utetter, men det var ikkje den røynde meininga åt regjeringa, og slett ikkje var det folkemeininga. Prinsen sjølv ville helst tru det same, men han visste betre kor utrygt det var.

Lykka for han og for oss var at Sverige enno ikkje kunne gå til åtak på Noreg. Same dagen Riksforsamlinga opna, reiste Carl Johan frå Liège til Paris og vart verande der ut månaden. Den beste svenske heren var enno oppteken i Vest-Tyskland og Nederland med oppreising etter Napoleons-krigen. Det ville enno gå 3—4 månader før svenskane hadde fått attende soldatane sine frå fastlandet og kunne gå mot Noreg. Så lang frist hadde nordmennene til å bu seg til det endelege oppgjeret. Denne tida freista Christian Frederik enno med agitasjon i Sverige i den vona at han skulle få drivi ut Carl Johan og sjølv få romet i staden. Han svara sendemannen frå Essen at i Noreg var vi samde med svenskane i at den skandinaviske halvøya burde bli samla mot Russland; men det var betre at ei sameining kom friviljug enn ved tvang, og den meininga var då underforstått at friviljug kunne foreininga berre koma om svenskane valde han til kronprins. Han sende denne helsinga attende til Essen: «Eg vil alltid forsvara rettane åt det folket som har sett si tiltru til meg, og i augneblinken ser eg ingen grunn til otte for dette folket. — Om alle Europamaktene og serskilt England går saman mot Noreg etter ein ålmenn fred, då vil eg gje folket ei framstilling av den røynde stoda åt kongeriket, og så får folket velja om det vil finna ein skipnad med Sverige eller det vil forsvara seg. Det skal ikkje vera eg som av personleg ærehug vil leggja hindring i vegen for ei venskapleg semje; men om nasjonen trass i alle farar vil forsvara seg, då skal det heller ikkje vera eg som vil freista få han frå det.» Dette er nokså nær den politikken han verkeleg kom til å føra. Christian Frederik hadde planane sine vel gjennomtenkte. Prinsen la sjølv ut i forsamlingssalen på Eidsvoll svenske, danske og engelske aviser, mellom dei også aviser med brev frå Carl Johan til Essen, brev som freista

både lokka og skræma nordmennene, men som serleg var ein strid agitasjon mot prinsen sjølv. Truleg meinte han dei skaut så høgt over målet at dei var ufarlege.

Christian Frederik heldt seg elles sterkt i bakgrunnen på Eidsvoll, og var svært varsam med å blanda seg opp i arbeidet åt Riksforsamlinga. Lite velsedde var adjutantane hans; dei vart vanleg rekna for spionar for prinsen, som dei nok var òg, og dei hadde ikkje alle stor personleg vyrdnad.

For å gje svenskane ei kjenning av kor sterk den nasjonale samlinga var i Noreg, hadde prinsen sjølv agitert for at Riksforsamlinga skulle velja til sin fyrste president ein av dei mennene som han helst laut rekna for motmann, Peder Anker. Han vart også vald; varapresident vart justitiarius Rogert frå Trondheim, sekretær Christie frå Bergen; såleis var Austlandet, Trøndelag og Vestlandet representerte i møtestyringa. Medan presidentane skifte for kvar veke, var sekretæren fast for heile tida; han fekk såleis det meste arbeidet. Det var ein plan for presidentvala. I den fyrste tida, då det var få møte, og det mest var nemndene som arbeidde, var presidentstillingane reine æresombod, som dei gav til framskotne menn som dei helst unnte slike ombod, Anker, Hegermann og Fabricius. Seinare, då sjølve grunnlovarbeidet tok til, valde dei meir med tanke på dugleiken til å vera president, og naturlegvis sjølvstendemenn, Diriks, Falsen og Sverdrup.

Når Christian Frederik arbeidde for å få valt Peder Anker, verfar åt greiv Wedel, til president, kan det nok henda at han har hatt ei lita von om at enno skulle det vera råd å vinna Wedel for politikken sin, så det kunne bli full nasjonal samling om sjølvstendepolitikken. Jamvel ein så klok mann som generalauditor Anker Bergh, heldt ikkje det for å vera umogleg desse fyrste dagane. Saka var den, at partimotsetningane var mykje uklære og uvisse enno den fyrste tida på Eidsvoll, og det var fyrst smått om senn at alle Eidsvolls-mennene fann partistoda si. Noko parti i moderne meining var det aldri, og grenselina mellom flokkane var alltid litt flytande. Men sjølvstendemennene var ifrå fyrste stund avgjort dei sterkaste,

og med den energi som førarane deira synte, serleg Falsen, kom dei til å få den største dragmakta. Det vart til den kanten dei veike og uvisse vart dregne; vi har alt sett at sume som var reiste heimafrå med den tanken at dei ville vera med på tingingspolitikken, snart kom over på den hi sida. Såleis gjekk straumen.

UNION ELLER SJØLVSTENDE

Adressedebatten 12 april.

Den fyrste samanstøyten mellom flokkane i Riksforsamlinga skulle aller best syna kor lite partibundne motsetningane enno var. Saman med valet på presidentskap hadde dei også valt ei nemnd til å laga framlegg til reglement for arbeidet i Riksforsamlinga og ei takkadresse til prinsen. Det fyrste var let berre altfor mykje trong til, så uvane som Eidsvollsmennene var med ordsifte i offentlege forsamlingar — det synte seg i talesurret den fyrste dagen og mange gonger seinare òg. Til medlemar i nemnda valde dei presidentskapet og dessutan Hegermann, Diriks, Sverdrup, Falsen, Wergeland og Omsen. Framlegget til adresse var eit heilt nøytralt dokument; ho takka prinsen fordi han «med stor og beundringsværdig Oppoffrelse forebyggede Anarkiets Rædsler, og lovede med Liv og Blod, i Forening med Folket, at forsvare Norges den gode Sag, og hævde dette ældgamle Riges Selvstændighed og Frihed». Den som hadde skrivi framlegget var Sverdrup, men han hadde fyrst fått prosten Schmidt til å gjera eit utkast og sia samrødt seg med Falsen. Wergeland hadde vori med i nemnda, og ein skulle tru at han òg måtte ha freista å hevda sine synsmåtar der, men han kan inkje medhald ha fått. I staden tok han ordet straks adressa var opplesen den fyrste forhandlingsdagen, 12 april. Wergeland innleidde såleis dei politiske ordsifta på Eidsvoll, og i visse måtar gjorde han det framifrå godt.

Han byrja slik: «Forsamlingen er national og norsk — Forsamlingen er altså fri. Vi forestille et hæderligt folk, løst

fra sin Troskabs-Eed, og gjengivet en fri og uafhængig Nations fulde Ret til selv at bestemme sin Regjeringsform, en Ret baade *Ven* og *Fjende* tilsteder os rolig at nyde. Men forestille vi et frit og uafhængigt Folk, saa er denne Forsamling og aldeles fri og uafhængig, og nu allene i Besiddelse af Nationens Suverænitet. Denne Frihed, denne Uafhængighed, være det første, vi hævde, forsvare, og bevare; thi ædle Herrer, ærværdige Forsamling, hævde vi ej Forsamlingens egen Frihed og egne Rettigheder, hvorledes skulle vi da kunne hævde Folkets?» Han gjekk deretter over til å tala om møtet på Eidsvoll 16 februar: «Vi have erfaret af landfare Rygter og private Skrivelser, at en Deel anseelige danske og norske Mænd have hyldet Hs. Kgl. H. Prinds *Christian* af Danmark til Norges midlertidige Regent.» Dette var «*i sig selv* uretmæssigt; en Act kun hele det forsamlede Folk var berettiget til. Ikke desto mindre fortjener det Bifald, som relativt retligt, forsaavidt det sigtede til at forekomme større og farligere Uretmæssigheder, og foretoges uden Tvivl af Kjerlighed til Fædrelandet, og med Forbeholdenhed af denne Forsamlings Sanction. Denne staaer altsaa endnu tilbage — — — Alt hvad denne Forsamling o: det frie norske Folk, ikke har sanctioneret, er ugyldigt. Derfor ere vi og komne sammen». Difor vil han at nasjonalforsamlinga ikkje berre skal takka prinsregenten fordi han tok riksstyringa i ei farleg stund, men ho skal òg beda han halda fram med å styra; han skal «bekræftes i det midlertidige Regentskabs Myndighed, under følgende Betingelser: at Regentskabet er interimistisk, og varer kun, indtil Rigsforsamlingen vil hæve samme; at Regentskabets Magt ej strækker sig til Nationalforsamlingen selv, som i sin Qualitet af Nationalforsamling er uafhængig, og over hvilken der ingen Bydende kan gives, uden hvem den selv konstituerer sig til sine Forhandlingers ordentlige Gang; at alt hvad Nationalforsamlingen af Regjeringen forlanger Oplysning om, skal gives; og at Nationalforsamlingen kan bekræfte eller hæve de Forordninger eller Foranstaltninger, Regentskabet midlertidig kan have truffet, naar Thinget er sluttet, og den nye Tingenes Orden skal indføres. Hvilket alt offentlig

bekjendtgjøres. Endelig foreslaaes, at de Mænd, som paa Eidsvold-Mødet forholdt sig med Ærbødighed mod Nationen, ligeledes takkes i Folkets Navn.» Han slutta med at når vi «saaledes handle i en Nationalforsamlings Aand og Karakter, efter dens Værdighed, overensstemmende med dens Rettigheder, overensstemmende med Folkets Ønske», — då vil prinsen òg, etter alt det ein har sett av han, få større vyrdnad for nasjonalforsamlinga og for nasjonen.

Talen åt Wergeland er vyrdeleg i forma, som det høver seg i ei nasjonalforsamling, lysande klår og logisk, fyndig, uvanleg tett og fast i støypinga. Den edlaste talekunst i Athen og Roma er mønsteret; det er meir frå antikken enn ifrå den franske revolusjonen. Men det er to feilar i talen. For det fyrste seier han at både ven og fiende gjev oss rett til å nyta ein fri nasjons fulle rett til å rå for regjeringsforma si sjølv. Dette svarar ikkje til proklamasjonen frå den svenske kongen, for den gjev ikkje folket meir enn rett til å gjera framlegg som den svenske kongen kan godkjenna eller nekta, og han godkjenner slett ikkje suvereniteten åt det norske folket (sjå s. 151). Wergeland sette her den svenske politikken mot oss i eit mykje betre lys enn han fortente; men denne feilen har merkeleg nok aldri vori påakta eller klaga over. Så mykje meir derimot den andre feilen. Han tala som møtet på Eidsvoll 16 februar hadde gjevi Christian Frederik hylling som regent i Noreg, og fann då rimeleg nok at dette var urett gjort *i seg sjølv*, endå om vilkåra gav det ein relativ rett. Dette var ei misforståing, som vi veit, det var som Wergeland sjølv sa, «landfare Rygter», som det gjekk meir enn nok av i 1814, eit utslag av misnøyet hjå unionsmennene over den sjølvstendepolitikken som byrja den dagen.

Wergeland hadde likevel ordlagt seg med stor varsemd, og slutta jamvel med at adressa burde serskilt takka dei mennene som hadde gjevi prinsen gode råder i møtet 16 februar; men i referat og samtale mann og mann imellom vart Wergelands ord straks gjorde mykje verre. Christian Frederik sjølv refererer dei slik at mennene på Eidsvoll 16 februar hadde «anmas-

set sig Folkets Suverainitet og bestemt dets Skjæbne». Hjø ein varsam og rettviss mann som professor Platou vart det til at dei hadde «tilranet sig Nationens Suverænitet og forledet Prindsen til at usurpere samme». Inkje under at Pavels kan fortelja at Wergeland vil ha desse mennene sette under tiltale! Talen må ha verka annleis på dei som den gongen hørde han, og som sat sprengfylte av dagsens strid og spaning, enn på oss som les han i ro og mak hundre år etterpå. For oss har kritikken over mennene 16 februar eit lite rom i talen. Den gongen vart nettopp det hovudinntrykket av talen, så då Wergeland likevel slutta med ei takk til desse mennene, var det mange som tok det ironisk.

Det er ein ting som ikkje er til å forstå, det er at Wergeland ikkje hadde fått denne misforståinga oppklåra under drøftinga i nemnda med menn som Georg Sverdrup og Peder Anker, — så sant han verkeleg for alvor hadde diskutert saka; men Wergeland hadde ord for å vera arrogant, og det er tenkjeleg at han i sin arroganse har fari lett over saka i nemnda, og tenkt at han skulle ta ho med så mykje større kraft i forsamlinga. Han har ikkje søkt samarbeid med Peder Anker, som hadde vori med på Eidsvolls-møtet, og har ikkje samrådt med greiv Wedel, som alle rekna for føraren for unionsmennene: han skulle greia det sjølv.

Jacob Aall seier at det var ingen som hadde førebutt seg så godt med grundig studium til drøftingane på Eidsvoll som Wergeland, og ingen som hadde med seg fleire utarbeidde foredrag; men nettopp denne førebuinga gjorde han stiv i synsmåtar og lite fallen til å lempa seg etter vilkåra slik som dei kunne skifta under arbeidet. Her har vi kanskje ei prøve på det. Han fekk lita glede av tiltaket. Peder Anker retta straks mistydinga om Eidsvolls-møtet. Dei hadde ikkje hyllt prinsen, men gjevi han råd, og det som var gjort, vart sanksjonert seinare ved sjølvstendeeiden i kyrkjene. Georg Sverdrup, som hadde vorti litt av ein folkehelt frå dette møtet, kjende seg alvorleg støytt, meir enn det var rimeleg grunn til, og truga med å krevja Wergeland til ansvar for sine ord. Sjølv unions-

mennene Wedel og Grøgaard tala mot framlegget, men Løvenskiold og Blom gav det stønad, Løvenskiold jamvel med eit formelt framlegg i nøye samsvar med Wergelands tale. Wedel var svært måtehalden og forsonleg, så jamvel motstandarane gav han ære for det. Han ville ikkje gå inn på ei sak som alt var avgjort, og som no helst kunne føra til at forhandlingane i Riksforsamlinga fekk ein uvenleg karakter ifrå fyrste stund. Men i sjølve realiteten i saka tok han det atterhaldet at han vona «at intet Medlem af Nationalforsamlingen tænkte så uværdigt en Nordmand, saa uværdigt Forsamlingen, at han kunde drage i Tvivl, at jo Folkets Souverænitet for Øieblikket hvilede hos den». Dette vart ikkje motsagt av nokon. Dermed skulle då spørsmålet om suvereniteten i røynda vera avgjort slik som Wergeland ville ha det, at Riksforsamlinga hadde heile suvereniteten på folket sine vegner, og at ho ikkje delte han med prinsregenten.

Det var gode grunnar for framlegget åt Wergeland. Den beste stønaden for det kunne han ha funni i sjølve kunngjeringa frå Christian Frederik 19 februar, der han bad det norske folket sverja til sjølvstendet. Her sa han at «af dens (dvs. Rigsforsamlingens) Bestemmelse vil det afhænge om jeg fremdeles skal rygte det Hverv hvortil Nationens Ønske i denne Stund kalder mig». Dette kunne ikkje berre gjelda kongevalet, men like mykje regentskapen. Når Christian Frederik likevel ikkje hadde bedi om stadfesting på regentskapen, var det ein politisk feil eller ei politisk taktløyse av han, og det var då så mykje større grunn for Riksforsamlinga til å setta prinsregenten på sin rette politiske plass. Christian Frederik kunne nok hevda at i adressene hadde han fått fullgodt mandat frå folket jamsides Riksforsamlinga; men adressene var ujamne, formause og tilfellelege; sume sa mykje, andre ingenting; dei var ikkje svar på gjevi spørsmål, og enno var dei ikkje offentleg kjende. Ein kunne kanskje seia at folkeiden og adressene hadde gjort regentskapen lovleg i realiteten, men i statslivet er formene òg realitetar, og regentskapen hadde bruk for ei formell stadfesting av den einaste autoriteten som kunne tala

på folket sine vegner, og det var Riksforsamlinga. Det er heller ikkje rett at framlegget åt Wergeland var ein protest mot talen åt prinsregenten og den politikken han hadde ført ifrå 16 februar. Wergeland var då sjølv med på takkadressa for denne politikken; han ville berre gje han formell stadfesting av Riksforsamlinga og såleis gje han lovleg grunnlag for framtida.

Dette var ikkje berre rett politikk, men det var òg vel turvande til å forklåra og kasta lys over stoda åt Riksforsamlinga for hennar eigne medlemar, for forståinga var ikkje for stor. Jamvel ein så vidt opplyst mann som kaptein Holck skriv i dagboka si: «Døg forekom det mig som om han troede Prindsen uberettiget til at antage Regjeringen efter at Folket var løsgivet fra sin Troskabs Ed til Frederik VI, uden dettes Indvilgelse». Holck har altså ingen ting forstått. Tankeføringa åt Wergeland er så overtydande klår og rett, at for oss som les talen lenge etterpå, tykkjest det som han måtte ha vunni eit stort fleirtal om han berre hadde haldi seg til det som det eigenleg galdt, stadfesting av regentmakta åt prinsen utan å koma med sårande og urett kritikk av det som hadde hendt 16 februar. Dermed hadde han kasta ut ein lysbrann i Riksforsamlinga; for dette vart ein kritikk som råka både prinsen og rådgjevarane hans, dermed ein kritikk av heile den politikken som var førd etter dette namngjetne møtet. Men denne politikken rekna dei fleste som ei lykke og ei frelse for fedrelandet. Den ålmenne stemninga i Riksforsamlinga som i folket var stor takk mot Christian Frederik for den tenesta han hadde gjort landet med å ta på seg regentskapen. Dette var så sterkt at i denne stunda var det sikkert ikkje mange som ville ta ein strid med han om grunnlaget for makta, og fleirtalet i Riksforsamlinga kjende talen og framlegget åt Wergeland som ei taktløyse, og ville ha gjort det i alle tilfelle, jamvel om han ikkje hadde komi med nokon snert til møtet på Eidsvoll 16 februar.

Striden om kongsnamnet, 16 april.

Same dagen adressa vart vedteken, valde Riksforsamlinga ei 3-manns nemnd (Sverdrup, presten Grøgaard og Jacob Aall) til å redigera det av forhandlingane som skulle bli kunngjort i prenten. Det var sekretæren Christie, som ynskte nemnda for å fri seg for kritikk. Denne dagen valde ho også Konstitusjonsnemnda, som fekk hovudarbeidet på Eidsvoll, å utarbeida framlegget til grunnlov. Nemnda vart på 15 mann: 1. Hegermann, 2. Falsen, 3. Sverdrup, 4. Jacob Aall, 5. Jonas Rein, 6. Motzfeldt, 7. Rogert, 8. Wedel Jarlsberg, 9. Diriks, 10. Wergeland, 11. oberstløytnant Stabell, 12. Omsen, 13. prost Schmidt, 14. og 15. oberst Petersen og prost Midelfart, desse to siste etter lutkasting med Christie. Det var berre ein av desse mennene — Jacob Aall — som ikkje var eller hadde vori embetsmann, men han òg hadde akademisk utdanning. Fire av dei var av mindretalet, Aall, Wedel, Wergeland og Stabell. Partistriden var enno berre så vidt byrja; eit par dagar seinare ville det ikkje ha vorti så mange. Når Wedel fekk så vidt mange røyster, var det på grunn av det måtehaldet han hadde synt under adressedebatten.

Konstitusjonsnemnda gjorde straks vedtak om at ho ikkje skulle utarbeida nokor innleiing til grunnlova med ei framstilling av dei ålmenne grunnsetningane som ho bygde på, slik som elles har vori vanleg i alle land både før og sia. Når Riksforsamlinga vår let vera med ei slik ålmenn prinsipiell innleiing, var det fordi ho sterkare enn andre grunnlovgevande forsamlingar arbeidde under «Tvangens Inspiration»; ho arbeidde med krigen hangande over hovudet på seg, og måtte helst vera ferdig på nokre veker. Ho kunne ikkje spilla tid med noko som ikkje var strengt naudsynleg i ei grunnlov. Det kan vel òg vera at eit norsk karakterdrag gjev seg til kjenne i denne framgangsmåten: skorten på evne og trong til systematisk samanheng og filosofisk utsyn, tilhugen til å greia seg med praktiske reglar.

Christian Magnus Falsen.

For å letta arbeidet, så ho kunne driva det så mykje tryggare, staka nemnda likevel straks opp i 11 grunnsetningar den stemneleia som ho tenkte seg til å fylgja i arbeidet, og la dei fram for forsamlinga til godkjenning. Grunnsetningane skulle eigenleg ha vori prenta, men Riksforsamlinga rådde ikkje over anna ei lita feltpresse, som ikkje kunne greia slikt arbeid på så stutt tid, så dei laut få grunnsetningane avskrivne. Den fyrste av dei var denne:

Norge bør være et indskrænket og arveligt Monarchie.

Grunnsetningane kom til avgjerd laurdag 16 april. Folk hadde ikkje venta stor strid anna kanskje om dei to siste grunn-

setningane, dei om verjeplikta og dei adelege rettane, men det kom annleis. Storstriden kom om den fyrste grunnsetninga, om det norske monarki også skulle vera eit kongedøme. Det sagdest at greiv Wedel gjorde motstand mot kongetitelen i konstitusjonsnemnda. Når då nemnda gjorde framlegg om den nøytrale titelen «Monarki», kan det sjå ut som eit kompromiss. Kanskje har Falsen og dei andre sjølvstendeførarane ikkje hatt noko mot å få striden om kongetitelen utsett, for det fanst framskotne sjølvstendemenn òg som hadde sin store tvil om titelen, men utsettinga mislykkast.

Det reiste seg motstand mellom dei meinige mot nokon unnvikande politikk i ei slik hovudsak. Straks ved fyrste grunnsetninga gjorde kaptein Holck framlegg om eit tillegg: «Norge bør være et frit, udeleligt og selvstændigt Kongerige, og Regenten bære Titel af Konge». Framlegget vekte straks stor uro og røre i forsamlinga, så presidenten hadde vanskeleg for å halda orden. Forhandlingsmennene freista få framlegget utsett; dei hevda at titelen for regenten var ei ny sak, men det var imot reglementet å drøfta og avgjera saker som ikkje var kunngjorde dagen føreåt. Falsen avviste at dette var ei ny sak og fekk sitt igjennom.

Wergeland freista innleia til prinsipielt ordskifte om riksskipnaden i stor stil, men likså stutt, fyndig og rakt på sak som han hadde vori 12 april, likså lang og utflytande var han no. Han las opp ei lang utgreiing om ymse slag riksskipnader med sitat av grunnlover og framande forfattarar, alt saman for å prova at avgrensa kongedøme var beste riksskipnaden, men om den ting var det ikkje meiningsskilnad på Eidsvoll. Dette har nok vori ein av dei talane Wergeland hadde med seg ferdiglaga frå Kristiansand. Folk vart utolmodige og ropte «Til saka!» «Til saka!», forsamlinga kom i full uorden, og det vart eit ordskvalder som i eit bondebryllup, seier Grøgaard. Det lykkast då likevel for presidenten å få forsamlinga til ro atter, så Wergeland kunne halda fram. Då det atter bar ut på viddene, vart presidenten òg utolmodig og fekk Wergeland til å slutta opplesinga; — det var ei hending som måtte bli til skade

for stoda åt Wergeland i forsamlinga. Freistnaden åt Wergeland var då grundig mislykka, og heller ikkje vart det noko større ordskifte om realiteten i framlegget åt Holck — om kongetitelen var tenleg for Noreg nett då. Likevel vart dette den fyrste store partiavrøystinga på Eidsvoll.

Det kunne tykkjast underleg at det skulle koma på ei slik sak, for var det nokon ting det norske folket var samstelt om, så var det ynsket om at landet var eller skulle vera eit kongerike. Bøndene var så kongsylndte, vart det sagt, at dei ville ikkje lyda lover som var gjevne av nokon ringare enn ein konge. Det er likevel tydeleg å merka at det har funnist mykje tvil om Noreg i det heile hadde evne til å halda regenten sin med slik glans som kongsnamnet kravde, men nokor fri avrøysting ut ifrå denne synsstaden vart det ikkje. Det vart i hovudsaka eit spørsmål om unions- eller sjølvstendepolitikk. Dei som tvilte på Noregs evne til å hevda og forsvara sjølvstendet, tvilte òg sterkast på evna til å hevda kongetitelen. Til det kom at unionsmennene var redde kongetitelen, fordi han straks måtte dra etter seg kongeval; men kongeval var den fulle sigeren for Christian Frederik og sjølvstendepolitikken. For ein mann som Løvenskiold stod det i den fyrste øsinga slik at kongetitel og sjølvstende, eller Noreg som ein isolert stat, var same saka. Dei visste òg at Christian Frederik ikkje ville ta til takke med noko ringare enn kongetitel; det kan òg ha kvest hugen deira til å gjera motstand imot han. Slike titlar som riksforstandar eller president vart nemnde under hand, men dei samla seg om den nøytrale titelen regent; med den kunne dei halda spørsmålet ope.

Avrøystinga gjekk ved namneoppprop og byrja med Akershus amt. Då Peder Anker var president, vart Falsen den fyrste som røysta; og røystinga hans lydde slik: «Jeg voterer for, at Norge skal være et indskrænket og arveligt Monarchie, at det skal være et frit, uafhængigt og udeleligt Kongerige, og at Regenten skal føre Titel af Konge». Dette votumet vart merkestonga som sjølvstendemennene samla seg om, — likevel ikkje alle, men 78 mann. Nokre av dei røysta som Peder Anker: «Jeg antager Grundsætningen og forbeholder mig

nærmere Bestemmelse af Monarchens Navn». Slik røysta ikkje berre ein mann som distriktslækjar Møller frå Arendal, som forresten var unionsmann då han kom til Eidsvoll og svinga over til hi sida desse fyrste dagane, men slik røysta òg så stride sjølvstendemenn som kjøpmann Meltzer frå Bergen, og i grunnen også Jonas Rein. Dei òg tvilte altså på Noregs evne til å hevda kongetitelen. Klårt kjem tvilen til orde i røystinga åt unionsmannen Nicolai Wergeland, som vanleg er den som gjev klårast form for meiningane sine: «Regenten fører Titel af Konge, saafremt Staten har Ævne til at soutinere dette Navns Værdighed og tillige sin Uafhængighed. — Riget bør være udeleligt». Kjøpmann Moses frå Kristiansund røysta beint mot kongetitelen, og var den einaste som gjorde det: «Dets (Rigets) første Embedsmand bære Titelen af Regent.»

Dei gjensidige skuldingane mellom partia syner best kor stor øsinga var i denne fyrste alvorlege partistriden. Om morgonen gjekk det ord mellom sjølvstendemennene om at greiv Wedel hadde samla røyster mot kongetitelen om natta. Etter all von var skuldinga grunnlaus, men det er mykje truleg at framlegget frå Holck eigenleg var eit motåtak mot slike innbilte intrigar. Då no kongetitelen brått og uventa vart avgjort etter eit benkeframlegg, meinte unionsmennene frå si side at dette var eit teaterkup som var avtala og førebutt; det måtte då ha vori etter avtale mellom Falsen og Holck før møtet. Denne skuldinga er rimelegvis like ugrunna som den andre. For det fyrste ville ein slik intrige bak ryggen åt konstitusjonsnemnda av formannen i nemnda ha vori ei åtferd som ein ikkje kan tru Falsen i stand til. Til det kjem at votummet hans også er slik forma at det motseier ei slik skulding. Eigenleg er det berre fyrste grunnsetninga frå konstitusjonsnemnda med framlegget frå Holck så laust og mekanisk tilhengt at det blir ei oppattaking, det heile så ringt forma som det berre kunne bli når det var laga i ei snøggvende under sjølvte møtet. Nokon avtale mellom Falsen og Holck før møtet kan det ikkje ha vori.

Falsen hadde retta eit ord i framlegget åt Holck. Han

skifte ordet *sjølvstendig* med *uavhengig*. Meininga med denne rettinga skulle vera ei tilkvenning av sjølvstendetanken. Unionsmennene hevda òg at dei ville eit sjølvstendig Noreg; med å byta dette ordet med uavhengig ville då Falsen få fram: uavhengig av unionar med andre land. Dette blir likevel lett ei ordkløyving utan realitet. Som vi ser, nytta unionsmannen Wergeland også ordet uavhengig i sitt votum, og i sine «Fortrolige Breve» skriv han at om desse ting «vare Hjerterne ikke deelte — monarchisk Stat, arvelig, men indskrænket, fri, uafhængig, udelelig». Ein annan av unionsmennene, sorenskrivar Blom, som nett skriv om kva meining Falsen la i ordet uavhengig, fortel beint etterpå at unionsmennene ville «udarbeide en Konstitution der kunde passe for Norge som et uafhængigt Kongerige», men slik at ein ikkje gjorde det umogleg for kongen av Sverige å godta han. Den fyrste fortolkaren av grunnlova, professor Steenbuch (1815) ser berre ein formell skilnad i orda. Sjølvstendig gjev tanken på positiv, uavhengig på negativ måte, seier han. Dette har visst vori den vanlege synsmåten.

Maktområdet åt Riksforsamlinga, 19 april.

Møtet 16 april slutta med ein like kvass strid som det hadde byrja. Presidenten bad representantane vera tenkte på at i neste møte måtte dei setta ned ei nemnd til å røkja etter finansane åt riket og gjera framlegg til eit budsjett saman med finansdepartementet; det var ei oppgåve som prinsregenten hadde peika på i opningstalen. Løvenskiold svara straks at ein ikkje berre måtte setta ned ei slik finansnemnd, men ei utriksnemnd òg, som kunne røkja etter Noregs stode til utlandet og ta mot offisielle meldingar frå prinsregenten om den. Dermed var den saka nemnd med sitt rette namn som hadde legi under og brunni i dei stridane ein før hadde hatt, det var spørsmålet om unions- og utrikspolitikken. Ein nærma seg sjølv hovudstriden på Eidsvoll. Wergeland gav straks Løvenskiold stønad, Sverdrup derimot trudde ikkje han hadde rett til å drøfta andre spørsmål

enn om grunnlova; ein burde ikkje gje seg til med andre etterrøkingar, og aller minst så vanskelege og innvikla saker. Her endeleg sette også Wedel Jarlsberg inn med eit par ord som rett nok var ladde med harme: «Prindsen *skal* fremlægge for Forsamlingen de Oplysninger hvoraf han er i Besiddelse om Landets Forhold til de udenlandske Magter; det er overensstemmende med Forsamlingens Værdighed at kræve dem og under Prindsens Værdighed at negte dem». Ordsiftet vart kvast og saka utsett til neste møte, 18 april. I det møtet tok Falsen førarskapen. Løvenskiold hadde reist kravet om ei utriksnemnd, men hadde ikkje gjort formelt framlegg om det. Her kom no Falsen i førevegen med eit framlegg i 3 punktar:

1. Riksforsamlinga vel ei 9 manns finansnemnd og set opp verkekrins for henne.
2. Riksforsamlinga vel så snart ho er ferdig med drøftingane sine, ei 5 manns nemnd til å gjennomgå og skipa lovgjevinga; nemnda legg fram fruktene av arbeidet sitt i den fyrste, eller om det ikkje er mogleg, i den andre lovgjevande forsamlinga.
3. Så snart grunnlova er vedteken og kongen vald, er Riksforsamlinga slutt.

Den fyrste nemnda Falsen kravde, var alt nedsett, Riksforsamlinga gjekk ikkje inn på å setta opp nokon nøyaktig verkekrins for henne. Det var tredje punkten i framlegget som var farleg. Dette «Forslag hvorved Rigsforsamlingen opfordres til ligesom at forvise sig selv», var svar på framlegget frå Løvenskiold om utriksnemnd, det var stridshansken kasta ut til motstandarane. Riksforsamlinga skulle laga grunnlov og velja konge, og berre det, og ikkje leggja seg bort i andre ting. Falsen hadde her spent bogen til brestepunkten, og ein kan godt forstå ein mann som major Sibbern, som sjølv stod fritt mellom partia, når han skreiv i dagboka si: «Jeg med flere, jeg tør sige sande Nordmænd, bævede i vort Inderste over saadan Tale, fremsagt just af denne Mand». Framlegget kom som eit bråtak på mindretalet. Wedel Jarlsberg tok atter ordet til kritikk over reglementsstridig framgangsmåte slik som 16 april, når ein la fram til debatt nye spørsmål som forsamlinga ikkje

hadde fått melding om før. Han hevda at dette siste framlegget åt Falsen var eit inngrep i rettane åt nasjonen, som kunne krevja alle opplysningar av regenten. Denne gongen greidde ikkje Wedel å halda si vanleige ro, men var så oppøst at talen hans miste noko av sin klårleik. Kritikken over reglementsstridig framgangsmåte fekk stønad frå mange kantar, og presidenten, Peder Anker, sette ut saka til neste dag. Det vart den store stridsdagen, då hovudslaget stod på Eidsvoll.

Agitasjonen hadde gått hissig både i og utafor Riksforsamlinga dei siste dagane før den avgjerande striden. Det var ein hovudpunkt i denne agitasjonen at etter sjølvstendeeiden var sjølvstendesaka avgjord av folket. Presidenten, Peder Anker, skulle ha tenkt å leggja fram sjølvstendesaka til avgjerd i Riksforsamlinga ein av dei fyrste dagane; men han vart stogga brått og hardt av sekretæren, Christie, med at sjølvstendesaka var avgjord med sjølvstendeeiden. Eit bladstykke i Christiania Intelligense-Sedler 15 april hevda at alle etterrøkingar om Noreg kan greia seg som sjølvstendig stat, måtte vera utafor kompetansen åt Riksforsamlinga; ville nokon gje opp sjølvstendet for Noreg, heilt eller delvis, var det å bryta eiden, eit brotsverk mot folkesuvereniteten. Jamvel om det kunne vera tenkjeleg at vi kunne få sjølvstende i ein union med Sverige, hevda same forfattaren seinare, hadde vi inga trygd for at det kunne vara, at kongen i Sverige ville vyrda den norske grunnlova. Og i alle tilfelle hadde Riksforsamlinga ikkje mandat til meir enn å laga grunnlov og velja styremakt. Gjekk ho lenger, var det «en Usurpation af Folkets Souverainitet, efterdi Udvidelse af Fuldmagterne maa komme fra Folket selv, som Mandant, men kan ei vilkaarligen ske af Fuldmægtigen».

At det var å gå utanom kompetensen åt Riksforsamlinga å drøfta den utrikske stoda, var det mange av Eidsvolls-mennene som meinte; dei kjende seg verkeleg bundne av dei orda som Christian Frederik hadde nytta i innkallingsdokumenta. At det var i strid med folkesuvereniteten å stå imot sjølvstendepolitikken, vart også sagt, og vart kanskje ofte sagt i underhands agitasjon på Eidsvoll, men ikkje i ordskifta i sjølv Riksfors-

samlinga. Vi ser det i brev frå ein truskyldig, men ikkje mykje gløgg mann som sorenskrivar Koren; om framlegget åt Løvenskiold skriv han: «Det randt mig strax ind at denne Proposition maaskee sigtede til et Forsøg at gjøre os til Meenedere, da vi ved vor aflagte Eed have svoret Norges Selv-Stændighed, og altsaa en Statsbygning. — Jeg ansaa altsaa Propositionen mueligens for et Djævels, eller som er det samme, Svensk Ministeriel Parties farlige Rænke, men foresadt mig ikke at nævne om vor aflagte Eeds Pligt, førend ikke paa andre Maader dette huule Bobleværk kunde tilintetgjøres». Disse orda gjev oss ei levande prøve på den populære og uansvarlege agitasjonen mann og mann imellom, men i sjølve Riksforsamlinga var det ingen som våga slå på den strengen. Alle hadde gjort eiden, unionsmennene òg. Dei meinte dei var like gode representantar for nasjonen som sjølvstendemennene, og det vart heller aldri nekta i Riksforsamlinga. Endå så kvass som striden gjekk, var det ingen som våga skulda motmennene for at dei sveik eiden eller nekta folkesuvereniteten. Dei drog ikkje eiden inn i debattane før striden om Eidsvolls-garantien 13 mai. Eiden var ein folkeeid og ingen parteid.

Mange av Eidsvollsmennene hadde arbeidt utetter natta til den 19de og førebutt seg til slaget med å skriva foredrag, andre med å samla røyster; nokre av adjutantane åt prinsen skulle ha arbeidt med sume bønder. Spaninga var stor då møtet vart sett; sume hadde ikkje sovi om natta for spaning. Møtet byrja med ei nøytral sak, det andre framlegget frå Falsen om ei lovnemnd. Her var det eigenleg ingen meiningskilnad, og det var andre Eidsvollsmenn òg, såleis Wergeland, som hadde butt seg til å gjera eit slikt framlegg, om ikkje Falsen hadde komi føre. Det var berre spørsmål om ein skulle gjera vedtak om nemnda straks eller venta til grunnlova var gjeven; den som vart merkesmann for dei som heldt på det siste, var eigenleg Christie. Etter ei uklår avrøysting vart det så vidt fleirtal for framlegget frå Falsen om å gjera vedtaket om lovnemnda straks. Om tredje framlegget åt Falsen vart striden så mykje kvassare.

Grunnlaget for striden var lagt med talen åt Falsen dagen før. Dette er den einaste av dei store talane åt Falsen i Riksforsamlinga som vi verkeleg kjenner. Det er såleis serskilt sterke grunnar til å sjå på denne talen.

Falsen tok saka frå den kanten at utrikspolitikk låg utafor arbeidsoppgåva åt Riksforsamlinga. «Her at ville innlade sig i Udarbeydelsen af en nye Lovbog, eller endnu meere at ville trænge ind i Diplomatiens Irrgange, og bestemme Norges Forhold til fremmede Stater, vilde unægtelig være et ligesaa uendeligt, som usikkert, og, jeg troer, denne ærede Forsamling aldeles uvedkommende Arbeyde. Lader os fremfor Alt erindre, at vi ikke ere nogen Forsamling, der kan innlade sig i Loygivningens Detail, end mindre ere i Besiddelse af nogensomhelst executiv Magt, men at den hele Souverainitet er i Folkets Hænder. Lader os altså ikke, idet vi, overensstemmende med den os overdragne Fuldmagt, bestemme Rigets Constitution, og hvem der, i Følge samme, skal være i Besiddelse af Souverainitetens forskjellige Bestanddele, begynde med den Inconsequence, selv, i vor Person, at ville samle al den Magt, hvis Deeling vi allerede have bestemt; lader os vel vogte os for, at vi ikke selv skulle begynde at handle efter Principier, vi eendragtigen hos andre have fordømt, Principier, saameget farligere, naar en talrig Forsamling udøver dem». *Falsen* ville difor at Riksforsamlinga skulle setta ned ei lovnemnd til å gå gjennom lovene og skipa på dei, men han drog ikkje den konsekvensen at ein også kunne setta ned ei utriksnemnd til å fylgja med i utrikspolitikken. «Ney! saaledes ville vi ikke handle! har Norge først faaet en fast og bestemt Constitution, en Constitution, der, bygget paa de naturlige og uafhængelige Menneskerettigheders evig uforanderlige Grundvold, sikkrer enhver Nordmand Borgerfrihed og Borgersikkerhed, da kan det, med Tillid til Gud, og stoelende paa sin retfærdige Sag og sine Sønners Mod, efter sin engang aflagde Eed, trygt see Fremtiden i Møde».

Falsen viser altså korkje til sjølvstendeeiden eller til den utforminga av mandatet for Riksforsamlinga som var gjeven

i kunngjeringane frå Christian Frederik, m. a. o. han nyttar ikkje dei grunnane som var dei vanlege i den populære eller vulgære agitasjon. Han åtvare med at utrikske tingingar må vera løynlege og høver ikkje for ei nasjonalforsamling, og han skræmer med at Riksforsamlinga har ikkje evne til å driva slike tingingar eller eingong forstå dei, og at ho difor her kan bli ein kasteball for dei som kanskje har større innsikt, — det kan i dette tilfelle ingen annan vera enn greiv Wedel. Hovudgrunnen for han er likevel at utrikspolitikken ligg utafor arbeidsområdet åt ei grunnlovgjevande forsamling. Heile suvereniteten er i folket sine hender, seier han. Han tenkjer ikkje her på folkesuvereniteten i motsetning til Riksforsamlinga, men på *heile* suvereniteten i motsetning til «Souverainitetens forskjellige Bestanddele». Med dei 11 grunnsetningane hadde Riksforsamlinga alt vedteki at statsmakta skulle vera delt i lovgjevande, iverksettande, dømande makt. Dette var etter den Montesquieu'ske maktfordelingslæra; det var for den tids menneske det fyrste vilkåret for fridom, samling av statsmakta var despoti. Det var «Principier, vi eendragtigen hos andre have fordømt» — nemleg hjå einvaldskongane, men dei var endå «farligere naar en talrig Forsamling udøver dem». «Ney! — ropte han — lader os ikke ligne hine Decemvirer der, idet de lovede deres Fødeland Frihed, selv bleve ligesaamange Tyranner».

Når Falsen her utan vidare fører reglane for ei lovgjevande forsamling over på ei grunnlovgjevande, gjer han seg skuldig i ei tilsniking, som det er underleg at ingen sette fingeren på. Ei lovgjevande forsamling har berre den delen av suvereniteten som grunnlova har fastsett; men den forsamlinga som gjev grunnlova, er også herre over grunnlova, og har all suvereniteten på folket sine vegner, så lenge til grunnlova er sett i verk. Grunnsetningane var ingen ting anna det som ligg i namnet, siktelinier for grunnlovarbeidet, og dei kunne umogleg gjelda før den grunnlova var gjeven og vedteken, som skulle gje dei si praktiske utforming. Og jamvel om ein gjekk inn på tankegangen åt Falsen om å la dei vanlege konstitusjo-

nelle reglane om maktfordelinga gjelda for Riksforsamlinga, så var det endå eit djervt påstand og ein farleg punkt i talen hans at Riksforsamlinga ikkje skulle ha rett til å greia med utrikspolitikk, ja ikkje eingong til å setta seg inn i og fylgja med i utrikspolitikken; det er då ei av oppgåvene for lovgevande forsamlingar i alle land å ha øilsyn med den.

Dette tok den mannen straks fatt på som fyrst tok ordet 19 april, *Løvenskiold*. Det var han som hadde reist

kravet om ei utriksnemnd, så det var naturleg at han opna striden mot Falsen. Heilt logisk hevda *Løvenskiold*: «Om end den norske Stat var fuldkommen organiseret og altsaa Grændserne mellem den lovgivende, udøvende og dømmende Magt vare fuldkommen fastsatte, saa vilde det dog være en ligesaa dristig som urimelig Paastand at Folkets Repræsentanter skulde være uvidende om Rigets Stilling». *Løvenskiold* peika på at prinsregenten sjølv hadde dregi utrikspolitikk inn i Riksforsamlinga i opningstalen sin då han let paa opp brevet til kongen i Sverige. Skulle ikkje arbeidet i Riksforsamlinga byggja reint på det lause, så måtte ho økja etter tilstandet i landet både med mat, pengar, forvar og stoda til utlandet; elles kunne ein føra landet t i ulykke. «Vi ville reise Regentens Throne paa Sand

Severin Løvenskiold.

istedetfor paa Klippegrund». Dette vart eit slagord for unionsmennene.

Fyrste talaren etter Løvenskiold var *Wergeland*. Han gjekk kvassare fram, nøgde seg ikkje med å forsvara retten å Riksforsamlinga til å ta opp utrikspolitikken, men gjekk til harde åtak på sjølvstendemannene for deira politikk. I røyndom kvilte talen åt Falsen på den førestellinga at landet alt hadde ei regjeringsmakt som stod jamsides Riksforsamlinga og var uavhengig av den. *Wergeland* var ikkje redd for å dra der saka fram i lyset, men hogg inn nettopp der. «Gode Gud! Hvilke Chimærer, gjenlyde disse Hvælvinger af! Hvilke Modsigelser! Hvilke Inconsequencer! De samme som udraabe hiin uomstødelige Grundsætning, at Souverænitetene ene er i Folkets Hænder, vove at paastaae, at denne ærværdige Samling af Folkets Befuldmægtigede intet have at befatte sig med Folkets Sag. Er da en Act af det ganske samlede Folk muelig? Kan Folket anderledes øve sin Souverænitet, — anderledes tilkjendegive sin *virkelige* Villje ved gjennem sine Repræsentanter? og ere vi ei Folkets Repræsentanter? Skal flere Hundrede Tusinders Lykke svinde for Individets? Ere vi sammentraadte alene for at rejse en Trone, for at fremme et Herredømme, — eller for at sikkre dette brave Folk national Lyksalighed for Aarhundreder? Er dette store Thing, sat for at kjende i en Arvesag, — eller er det sat for at betrygge faderløse Børns Velfærd?» Folket skal vera fritt, men fullmektigane å folket skal ikkje ha rett til å spørja, korleis er det fatt med oss? Kva vil naboane oss? Riksforsamlinga skal ha rett til å setta ned nemnda for finansar og lovgjeving, men ikkje for det viktigaste av alt, utrikspolitik!

Wergeland tek så eit sprang utafor det som ordskiftet eigenleg galdt, retten åt Riksforsamlinga, og kjem med eit klage-rop mot sjølvstendepolitikken, for den må føra til krig. Han peikar på hungeren og dei store lidingane åt folket. «Hør! da Røsten af denne store Pluralitet! den er et eneste samdrægtigt Suk efter den hulde Fred. De udsendte os ligesom Duer af en *Noah Ark*, i syv Aar tillukket, i syv Aar omtumlet i Orlogens

Syndflod, og de haabe at see os igjen med Fredens Oljebblad i Munden, at de efter et langt Fængsel igjen kunne komme ud, for at ernære sig. Hvad om vi da ej medbringe andet end — Krig, Krig, Skat, Skat! uden engang at have ændset, at tage noget desangaaende i Overvejelse!» Forhandlingsmennene visste godt at det var av mistru til dei at sjølvstendemennene ville ha Riksforsamlinga heimsend så fort som råd var, og Wergeland spurde med stor beiskleik om ein var redd at dei skulle misbruka sin unektelege rett. «Det har Folket, som valgte os, ikke befrygtet. Troer man, at vi ere bestukne eller at vi ledes af andet end vor Overbeviisning om, hvad der er Ret, og gavnligt for Fædrelandet? Eller have vi ikke Norges Hæder og Held ligesaa skarpt for Øje, som nogen som den højeste i Landet? Siger, hvor er Forræderen! Udpeger den Mand iblandt os, som ingen Agtelse, ingen Tillid fortjener!»

Til den mistrua Wergeland og meiningsbrørne hans var ute for, svara Wergeland med ny mistru eller insinuasjonar. Motsetninga var, hevda Wergeland heile tida, Riksforsamlinga og prinsen, ikkje Riksforsamlinga og folket eller folkesuvereniteten. Difor slutta han òg: «Ingen kan tjene to Herrer! I dette Huus have vi kun een Herre, det er Nationen. Vi ynde — vi tjene derfor ingen, saalænge vi sidde her, uden Nationen! Al personlig Hengivenhed, al partisk Følelse maa smelte og henflyde i Kjærlighed — i Pligterne mod Fædrelandet.» Den «personlige Hengivenhed» som han her åtvara imot, gjeld sjølvsaagt den andre herren, han som dei ikkje må tena i dette nasjonens hus — «Individet» som står i motsetning til «flere Hundrede Tusinders Lykke» — prinsregenten. Wergeland sjølv tala i folkefleirtalet sitt namn. Difor kan han klaga over «Nationalforsamlingens døende Selvstændighed» og støyta ut «Klagesuk over Folkets tabte Haab til os». Motsetninga er ikkje folket og tinget, men folket og prinsen. Difor sluttar han òg med utrope: «*Amicus Christianus, amicus Fredericus, sed magis amica patria*».

Talen åt Wergeland er boren av ein sterk patos. Han var i stor hugspaning, og etter si natur hadde han trong til sterke

bilete, — det er den same trong som hjå sonen, Henrik, førde til fri, fantasiboren dikting; såleis kom han lett til å nytta bilete som var lite gjennomtenkte. Motstandaren hans, den store satirikaren *Georg Sverdrup*, hogg straks tak i dei og freista såleis få gjort Wergeland til lått. Elles nyttar Sverdrup same tankeføringa som Falsen; så intimt var samarbeidet mellom dei to forarane: «Finantsernes Undersøgelse, Forholdet til andre Stater m. v. hørte til Udviklingen af Konstitutionen», dvs. når grunnlova var ferdig og komen i kraft, då måtte ein avgjera desse sakene etter dei reglane som grunnlova hadde sett føre, då måtte ein høyra folket gjennom nye val. «Folket, og ei Rigsdagsmedlemmerne, havde Rettighed til at konstituere Mænd for bemeldte Undersøgelser.» Skilnaden er altså berre den, at Sverdrup går endå eit steg lenger enn Falsen, han vil ikkje ha sett ned nokor finansnemnd heller, men ha arbeidet åt Riksforsamlinga strengt avgrensa til grunnlova og ingen ting anna. Liksom Falsen skrømde med decemvirane, skrømde Sverdrup med at utan slik avgrensing kunne ein «faa 113 (!) Konger og ikke komme til Ende med Rigsdagen førend paa sit Livs sidste Dag.»

Etter talen åt Wergeland, fortel han sjølv, var stemninga mot Falsens framlegg så sterk at eit lite lodd i vektiskåla hadde vori nok til å vipa motparten i veret. Ein hadde venta at *Jacob Aall* hadde lagt det loddet; han sat med ein ferdig skriveven tale, men heldt han ikkje. Han hadde eigenleg ingen nye grunnar, men det kan nok vera at den rolege og spaklyndte talen hans hadde gjort god verknad etter den eggjande og stemningsborne talen åt Wergeland. Aall ville ha komi med ei maning til varsemd, til ikkje å gå for fort fram, og åtvara mot krigen. «Jeg føler mere Kald til paa dette Sted at være Elenighedens Talsmand, end at nære en patriotisk Lue, som let kunde styrte Nationen i Fordærvelse.»

I staden for denne kanskje noko flatbotna og prosaiske talen, fekk ein frå motparten ein tale i stikk motsett ånd, ein av dei hugramme talane åt *Jonas Rein*. For å letta folk for tvil fann han det nyttig og naudsynleg å røkja etter dei øko-

nomiske tilhøva, men å gå inn på dei utrikske var «en overdreven Ængstelighed der maa synes dobbelt underlig, naar man seer hen til de Mænds Klogskab, Raskhed og iøvrigt kraftfulde Framfærd, fra hvis Munde især denne Stemme høres. Skulle vi da, førend vi tænke paa Konstitutionen, først af fremmede Magter begjære Tilladelse hertil?» Tanken på at dei skulle ta opp utrikspolitikken, er det same som at alt som er gjort i sjølvstendesaka, er måfå-verk: «Altfor tidlig have vi begyndt med at grunde en Konstitution, som aldrig skulde blive til andet end paa Papiret». Vi har teki vår avgjerd, og vi må ikkje la oss skræma om regjeringane står imot oss. Her let han skina gjennom at motstandet åt *regjeringane* kanskje ikkje er så alvorleg, for *folka* er for oss. «Norges Folk handler som et kjækt og ædelt Folk — dette er idetmindste Folkenes Stemme i Europa, fordi disse tør lade den høre». Det er den vanlege norske og heilt urøynde optimisme, som elles i dette tilfelle var nærd av kunngjeringane frå prinsregenten om kor venleg folkestemninga i England var mot oss.

Rein hadde gått lite inn på det spørsmålet som eigenleg galdt i dette ordskiftet, om Riksforsamlinga hadde rett til å gå inn på utrikspolitikken. I staden hadde han haldi ein tale for sjølvstendepolitikken med all den bundne varme og kraft som denne tunglyndte mannen kunne sleppa laus når han tok ordet til dei store talane sine. Så utrygge føter som framlegget åt Falsen stod på denne gongen, er det grunn til å tru at det vart denne stemningsborne talen åt Rein som vippte over så mange tvilarar at nederlaget vart unngått.

Eit dugande og råkande motlegg fekk rett nok Rein med same frå presten *Grøgaard*, som førde ordskiftet attende til det som saka i strengare meining eigenleg galdt, om retten til Riksforsamlinga. Han slutta med å halda fram hendene sine i kross og ropte: «Binder mine Hænder! den hele norske Nation skal være fri, men denne Rigsforsamling skal ene være länkebunden!»

Saka åt forhandlingsmennene stod over lag sterkt denne gongen, og kanskje hadde dei vunni, om ikkje *Wedel Jarlsberg*

hadde komi med si overdrivne varsemd. Wedel var den eigenlege politikaren og føraren for unionsmennene, men han heldt seg i bakgrunnen i denne debatten, som han hadde gjort i dei to andre store debattane, adressedebatten og debatten om kongedømet 12 og 16 april. Wedel visste han var i mindretal, og han ville ikkje ro seg for langt ut i ein vonlaus strid. Han synte eit stort måtehald og sjølvherredøme, og har stor fortjeneste av at partimotsetninga og den indre striden ikkje vart verre enn han vart om våren 1814; men måtehaldet kunne stundom gå så langt at det blir mest som noko lamt over politikken hans. Han slutta ordskiftet med å gjera heile saka til ein uviktig småting. «Naar vi ere færdige, saa ere vi færdige. Det var som min Tjener vilde vække mig Kl. 6 for at sige mig, at jeg gjerne kunde sove til Kl. 10». Eller som vitsen lydde på Eidsvoll: «Skal vi reise naar vi ere færdige?» Wedel hadde nytta denne framgangsmåten på ein lykkeleg måte i adressedebatten 12 april; det var knapt rett eller klokt å gjera det same denne gongen. No reiv han berre grunnen bort under dei alvorlege talane åt Løvenskiold, Wergeland og Grøgaard.

Etter det energiske og hissige utropet åt Wedel om laurdagen den 16de om at prinsen *skal* leggja fram for Riksforsamlinga dei opplysningane han har om den utrikske stoda, kunne ein ha venta at han hadde lagt seg inn med heile si tyngd i hovudstriden den 19de. Dette utropet gjev grunnstemninga hans, og no galdt det hovudslaget for hans politikk i Riksforsamlinga. Når han likevel heldt seg utafor og til slutt bles av striden på den måten han gjorde, så er dette det beste vitnemålet om kor reint vonlaus han fann stoda.

Ved avrøystinga stod røystene likt, 55 mot 55. Reglementet hadde ingen regel for slike tilfelle, og det var ei stor forvirring i forsamlinga. Fleire røyster ropte: «Presidenten decidere!», og slik vart det, kanskje etter opplysning frå greiv Wedel, om at slik var skikken i parlamentariske forsamlingar. Men presidenten hadde nett den dagen skift frå forhandlingsmannen Peder Anker til handlingsmannen Hegermann, og såleis kom sjølvstendemennene til å bera sigeren heim. Ein storpart av sjølvstendemennene har då

likevel røysta saman med unionsmennene i denne saka. Grunnane for at Riksforsamlinga hadde heile suvereniteten på folket sine vegner, har kjenst så sterke at i denne saka har dei haldi på å riva fleirtalet bort ifrå førarane i sjølvstendepartiet. Sigeren var så knipen som han kunne bli, og likevel var han avgjerande nok. Unionspolitikken var slegen så grundig ut i Riksforsamlinga at han vanskeleg kunne reisa

seg att der. — Det høyrer med til tidsbiletet at ikkje lenger bort enn i Vestfold vart denne hendinga frå Riksforsamlinga referert slik, at prinsen var vald til konge, men berre med ei røyst i overtal.

Sjølvstendemennene hadde for ein stor del drivi skræmepolitikk. Falsen hadde skræmt med decemvirane, Sverdrup med at Riksforsamlinga kunne gjera seg til 113 kongar. I båd tilfelle er den historiske bakgrunnen lett å sjå, det er den franske revolusjonen, diktaturet åt Nasjonalkonventet og terrorismen under det. Sume av Eidsvolls-mennene, såleis Koren og Wergeland, kallar då òg Riksforsamlinga for «Conventet». Og då Wergeland samla tankane sine om det store ordskiftet i eit brev eit par dagar etterpå, då er det nett diktaturet åt Nasjonalkonventet som står lokkande for han: «Riksforsamlingen gribe Rigets Tømme, fatte Fædrelandets Roer i denne Storm! Dens være Magten at byde og styre dictatorisk, ind-

Presten Hans Jacob Grøgaard.

skrænkende sig personlig til Livets allersimpleste og første Fornødenheder, ofrende alt det Øvrige i sit Eie til Fædrelandets Tarv, ved Decreter bydende hele Riget samme Indskrænkninger, samme Ofre! Kort Proces, men Dødsstraffe ophævede, saalænge Dictaturet varer! Fortrolighed, Tillid, Virksomhed, Selvfornegtelse, Hurtighed og Enthusiasme i denne dictatoriske Nationalforsamling, denne Rigets Sjæl, dette Rigets bankende Hjerte! Ha, da vil det gaae! da vil Rigets Blod først komme i Bevægelse! da kan Fædrelandet frelses; og, naar det er frelst, da sætte vi Kronen paa det, omfavne hinanden som Brødre og skilles ad Hver til Sit!» Altså, hjå Wergeland ynske om at Riksforsamlinga må ta diktaturet, hjå Falsen og Sverdrup åtvaring imot det av otte for despoti, «saameget farligere, naar en talrig Forsamling udøver dem» (nemleg «Souverainitetens forskjellige Bestanddele».)

Det som ligg under all denne talinga og skrivninga om folkesuverenitet og diktatur, er som det vanleg plar vera i politikk, strid om ein mykje handfast realitet: *makta*. Då var stoda den, at mindretalet med alle råder laut halda fast på uavgrensa makt for Riksforsamlinga. For berre så lenge ho var samla, kunne det finnast ein glimt av von også for deira politikk. Hadde kravet åt Løvenskiold gått gjennom om at Riksforsamlinga skulle setta ned ei nemnd til å røkja etter det samhovet riket stod i til utlandet, så hadde Riksforsamlinga dermed også tryggja seg retten til å kontrollera politikken åt prinsregenten. Det var gode grunnar til å tru at dei opplysningane ei slik utriksnemnd kom til å samla, ikkje kunne bli for lyse; dei kunne tvertimot bli skikka til å ta modet ifrå dei av sjølvstendemennene som ikkje var altfor faste i overtydinga, og gje styrking til unionspolitikken. Utriksnemnda kunne jamvel ha vorti det fyrste steget til at tinget hadde teki all politikken i si hand, den ytre òg. Det kunne tenkjast at utriksnemnda ikkje hadde nøgt seg med berre å kontrollera politikken åt prinsen, men at ho hadde freista driva politikk sjølv, om vilkåra laga seg slik, — at ho sjølv hadde freista å tinga med Sverige, og prinsen kunne ha vorti skubba til sides smått om

senn. For å møta slike planar var det at Falsen gjorde framlegget sitt. Med eit einaste slag ville han lamslå motstandarane og setta dei heilt ut or spelet. For når Riksforsamlinga var oppløyst og kongen vald, då var unionsmennene spreidde til alle kantar, då var dei privatpersonar utan nokor politisk makt, og utan von om å få det for det fyrste; men då var sjølvstendemenne herrar, for kongen var deira mann og regjeringa deira partibrør.

Det var ei eineståande mistru førarane for sjølvstendepartiet hadde synt unionsmennene når dei let slå fast i vedtaks form at Riksforsamlinga skulle skiljast så snart grunnlova var gjeven og kongen vald. Det var det same som at nasjonen ingen representasjon skulle ha når vanskaner kom til å røyndast på, men at alt då skulle liggja i kongens hender. Mistru til unionsmennene og like stor tru til Christian Frederik er innhaldet av vedtaket 19 april. Med det hadde Riksforsamlinga i røynda godkjent at Christian Frederik var Noregs konge, endå om han enno ikkje hadde fått namnet. Så lenge til det kom saman ei vanleg lovgjevande nasjonalfor­samling, hadde han no frie hender over utrikspolitikken og såleis større makt enn grunnlova kom til å gje han. Det vedtaket som gav han denne makta, var likevel gjort med så snau fleirtal at det var lite å byggja på, om ikkje makta hadde hatt eit tryggare fundament; men det hadde ho. Christian Frederik hadde vorti eit symbol, ei ikjøting av sjølvstendeviljen i folket, og den var sikker nok.

Det er klårt at eit slikt vedtak som 19 april måtte setta vondt blod hjå dei som det gjekk ut over, men sjølvstendemenne hadde heller ingen grunn til å gleda seg over dagen. Dei hadde vori på nære nippen til å missa fleirtalet i denne saka; det eggja opp dei òg. Det er lett å sjå av brev og dagbøker frå Riksforsamlinga at partimotsetningane kveste seg til frå denne dagen. Gamle gode vener hadde knapt nokon privat omgang på Eidsvoll når dei var komne på kvar si side av partistreken. Tonen i personleg omgang var kvass og til sine tider ladd av personleg spaning, og omtalen av motstandarar

var ofte grov. Då biskop Bugge i eit brev til prinsregenten hadde nemnt greiv Wedel og Peder Anker, fall det heilt naturleg for han å halda fram at «Skurkernes Antal er stort». Så sårande og vyrdlaus som den flåkjefta Trondheims-bispen var vel ikkje mange, men slik vart det altså tala og skrivi på aller høgaste stad. Ja, nett der. Ifrå fyrste stund la Christian Frederik vinn på å gjera si og fedrelandet si sak til det same og hadde stor framgang i det. Det var nok av dei som freista gjera seg til for prinsen med å tala ille om motstandarane hans. Christian Frederik og sume av dei som stod nærmast han, har visseleg mykje av ansvaret for at tonen mellom nordmenn vart så beisk som han vart i 1814. Å stå imot prinsen skulle vera det same som å vera ein tvitydig son av fedrelandet. Inkje under at mindretalsmennene sia tala om terror når dei mintest denne tida. Det gjekk sjølv sagt hardest ut over dei, og så mykje hardare då mindretalet var så lite. Dei fekk meininga om seg sunge ved middagsbordet eit par dagar etter i ei av dei mest kjende visene til prosten Schmidt:

Lad Rænkesmedens hæse Skraal
 kun stedse spaae Ulykker; —
 hver ægte Nordmand har et Maal
 som Mundsveir ei forrykker.
 I Tillid til sin gode Sag
 han frygter ei den onde Dag;
 I Hjertet Fred, i Armen Staal,
 han kun Vanhæder frygter.
 Paa Retfærds evig faste Grund
 og ei paa Sand vi bygge,
 og hvad vi svor med enig Mund
 skal evig Kraft betrygge.

Eidsvolls-garantien, 13 mai.

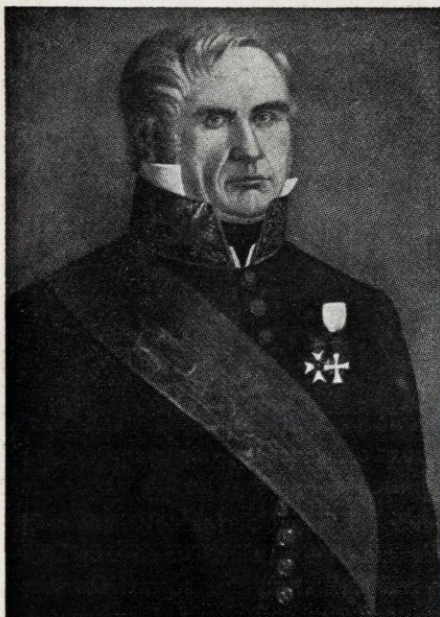
Striden om Eidsvolls-garantien 13 mai vart den som mest nærma seg til å bli eit prinsipielt ordskifte om sjølvstend- eller unionspolitikk, eit slikt ordskifte som Peder Anker rimelegvis hadde tenkt at Riksforsamlinga skulle ha byrja med, men som ho aldri fekk (sjå s. 217). Sia den tid hadde det no

gått nær ein månad. I denne lange mellomtida hadde striden broti fram att nokre gonger under arbeidet med grunnlova; det var når dei kom til slike paragrafar som kunne ha ei personleg adresse til nokon av dei to kongsemna, Carl Johan eller Christian Frederik. Elles var grunnlov-arbeidet på det nærmaste fredlyst mark for partistrid. Eit storslag mellom partia vart det likevel endå ein gong; det var då tilrådinga frå finansnemnda kom føre.

Prost Fredrik Schmidt.

Finansnemnda var nedsett 18 april. Dei som var valde, var kjøpmennene Meltzer, Smith, Rolfsen, Mørch, Stoltenberg, Lund og Rosenkilde og dei juridiske embetsmennene amtmann Krohg og futen Johan Collett. Det var altså nære på ei like rein kjøpmannsnemnd som konstitusjonsnemnda var ei embetsmannsnemnd. Dermed vart det òg på det nærmaste ei bynemnd; dei som serskilt skulle tala for bygdene, måtte vera dei to embetsmennene. Dei to mest finanskunnige mennene i Riksforsamlinga, greiv Wedel og Jacob Aall, kom ikkje med, for dei var alt før komne i konstitusjonsnemnda. Berre ein mann i nemnda, Mørch, var ifrå mindretalet; det er mogleg at dette kunne ha vorti litt annleis om nemnda hadde vorti vald nokre dagar tidlegare, før partistriden hadde kvest seg til.

Amtmann H. M. Krohg.

Det kastar lys over stoda åt embetsmennene på Eidsvoll at jamvel i ei så rein kjøpmannsnemnd vart formanns- og skrivarombodet gjevi til dei to embetsmennene i nemnda; Krohg vart formann og Collett skrivar. Nemnda la fram tilrådinga si 9 mai, og ho vart slegen opp til handsaming den 13 mai.

Nemnda freista fyrst setta opp eit overslag over kor store statsinntektene og utgiftene hadde vori, og kor stor statsgjelda var, så ho kunne få ei over-

sikt over den finansielle stoda og ha eit grunnlag for utreknin-gane sine over dei krav som no måtte fyllast. I det tilstandet statsrekneskapar og statistikk var, med ein stor del av materialet i Kjøbenhavn, hadde nemnda ikkje nokor lett oppgåve. Ho rekna med ti-året 1797—1806, og kom for denne tida til eit overskot på nær 900 000 rd. i medeltal. For åra 1805 og 1806 vart det eit overskot på nær 1½ mill. rd. Her hadde nemnda likevel ikkje rekna med utgiftene til sentraladministrasjon, utriksstyring eller andre slike ting som høyrer til ein sjølvstendig stat, men som Noreg ikkje hadde hatt; desse utgiftene sette ho til 1 266 000 rd., så endå vart det eit bra overskot, likevel knapt nok til å greia pensjonar, utgifter for handelen til barbariske nasjonar o. l. Resultatet av etterrøkingane åt finansnemnda vart då at det var gode voner om at Noreg

kunne greia seg som sjølvstendig stat; men det var rett nok den store veikskapen ved dette overslaget at det rekna med fredsår, og dei beste fredsåra som vi i det heile hadde hatt.

Statsgjelda vart sett til nær $5\frac{1}{2}$ mill. rd., men til det kom to reint uvisse postar, — for det eine dei assig-nasjonssetlane som Regjeringskommisjonen hadde ferda ut 1807—1809, og dei setlane som Christian Frederik nett hadde ferda ut

i 1814 («prinsesetlane»), for det andre Noregs part i dei pengesetlane som var utferda frå Danmark. Heller ikkje var det rekna med Noregs lut i den dansk-norske statsgjelda; den vart i det heile svært lite nemnd på Eidsvoll.

Å setta opp eit budsjett for ein nyskipa stat ville i alle tilfelle ha vori vanskeleg; med utsiktene til krig måtte det bli mykje på det uvisse. Finansdepartementet rekna at det laut ha 4 mill. rd. straks til å kjøpa korn og fisk; dertil rekna det med eit omframnt tilskot til statsutgiftene på 1 mill. rd. for månaden i 10 månader, frå 1 mai 1814 til 1 mars 1815. Til saman vart det då omframutgifter på 14 mill. rd., som ein måtte få med å ferda ut pengesetlar. Endå torde departementet ikkje lita på at dette vart nok, og det rådde difor til at Riksforsamlinga skulle velja ei nemnd som kunne rådleggja med finansdepartementet om dei andre summene som det kunne bli krav om, og gje riksbanken fullmakt til å gje regjeringa det

Futen Johan Collett.

ho hadde bruk for. Med denne siste punkten i tilrådinga var departementet ikkje heilt lojalt mot Riksforsamlinga; det kravde denne romslege fullmakta for å sleppa nemna den summen som det verkeleg meinte staten kunne koma til å turva, nemleg 20 millionar rd. Finansnemnda fylgde denne tilrådinga frå departementet.

Både den gamle riksgjelda og denne nye skulle Riksforsamlinga garantera til ein kurs på 375 pst. Dette var den kursen som den danske riksbanken fastsette 1 august 1813 etter statsbankerotten det året. Denne kursen var såleis å forstå: Ein gjekk ut ifrå den mynten som var sikrast å rekna med i Nord-Europa; det var mynten åt Hamburg-banken, og sette 200 danske rd. lik 100 dalar Hamburgs banko; men dei nye pengesetlane torde ein ikkje setta i pari kurs, men berre i ein kurs på 375, slik at altså 100 dalar H. B. = 200 danske rd. S. V. (sølvverd) = 375 rd. N. V. (namneverd eller i setlar). Denne kursen var endå for høg alt ifrå fyrste stund og sikk heile tida, så i røynda stod han under Riksforsamlinga ikkje så høgt som 500 eingong. Attåt denne eigenlege Eidsvolls-garantien rådde nemnda til at Riksforsamlinga skulle setta ned ei finansnemnd på 5 mann; saman med finansdepartementet skulle denne nemnda kunna gje riksbanken fullmakt til å ferda ut endå fleire pengesetlar til rådvelde for regjeringa, om det skulle turvast. Denne nemnda skulle òg utarbeida planar til ein ny nasjonalbank. Finansnemnda gjekk ikkje inn på det hovudynsket åt Christian Frederik, å skipa ein slik bank; men ho nógde seg med ein mellombels skipnad om å la den norske avdelinga av riksbanken vera nasjonalbank til så lenge. Til direksjon for den skulle Riksforsamlinga velja to menn attåt dei to direktørane som fanst ifrå før. Nemnda rådde vidare til at dei gamle faste skattane skulle bli ståande ut året, og ho rådde til at ein måtte forenkla heile skattesystemet med å redusera alle dei mange skyldspesiar som var i bruk, til ein. Fyrste posten i tilrådinga var at ein så fort som råd var, og seinast før året var ute, skulle ha dregi inn dei gamle papirpengane som var i omlaup, anten dei var

utferda av regjeringskommisjonen, av stathaldarskapet eller i Danmark.

Dei fleste punktane i tilrådinga frå finansnemnda var av praktisk slag og kunne ikkje bli emne for nokon politisk strid. Så mykje kvassare vart striden om sjølv Eidsvolls-garantien, dette at Riksforsamlinga skulle garantera dei 14 mill. rd. til ein så høg kurs som 375 pst., og attåt det to så uvisse faktorar som den gamle riksgjelda, og det som det kunne koma til å bli bruk for

utover dei 14 millionane. Her hadde mange så store tvilsmål at stoda tyktest utrygg, og det turvte knapt vera utan voner unionsmennene gjekk til striden denne dagen.

Den som fyrst tok ordet og med ein gong gav løysingsordet for sjølvstændemennene, var ein mann som elles stod heller fritt mellom partia, det var major *Sibbern*. Han byrja talen sin såleis: «Norge vil være en selvstændig Stat; det har højtidelig yttret sin Stemme i denne Henseende; det vil Maalet, og det maa altsaa nødvendig ville Midlerne». *Sibbern* meinte ikkje han hadde nokor fullmakt til å greia med pengesakene; men slik som stoda for landet var, heldt han dei for å vera ein så uløyseleg del av grunnlovarbeidet at han ikkje var i tvil om at veljarane hans ville han skulle gjera det som han meinte var nyttig og naudsynleg. Attåt denne politiske sida ved saka

Major Valentin C. W. Sibbern.

peika Sibbern også på ei praktisk. Skulle borgarane bera så tunge byrder, måtte dei kjenna seg trygge på at dei vart likna rettferdig; men matrikkel-skylda var ikkje skikka til å gje grunnlag for ei rett likning. I staden gjorde han eit mykje forvitneleg framlegg som peikar framover til stoda i dag, om ingen ting mindre enn sjølvmelding for likningsnemnder. Sibbern hadde med eit par ord stutt og fyndig dregi fram dei to hovudpunktane i striden om Eidsvolls-garantien: 1. Har Riksforsamlinga mandat eller rett til å greia med pengesakene? 2. Skal ho leggja på folket så tunge byrder som det krevst her?

Den politiske føraren for unionsmennene, greiv *Wedel*, heldt no endeleg ein stor tale på Eidsvoll, — og det både for fyrste og siste gong. — I finansielle spørsmål var *Wedel* etter våre fattige vilkår ein autoritet og kunne tala med større sakkunne enn kanskje nokon annan. Dei siste dagane hadde han haldi seg heilt utafor ordskifta i Riksforsamlinga, av di han var misnøgd med tonen der. Eit par dagar hadde han haldi seg heime av di han var sjuk av gikt, men denne dagen kom han humpande til Riksforsamlinga på krykkjer for å vera med i ordskiftet. Vi har dessverre ikkje stor kjennskap til talen åt *Wedel*, men veit berre at han gav ein flengjande kritikk av utrekningane åt finansnemnda, og meinte at ho hadde rekna på altfor veikt grunnlag og hadde komi til altfor optimistiske resultat. Statsgjelda sette han til 30 mill. rd., ikkje 5½, som nemnda hadde gjort. Vi kan vera visse på at han har haldi fram dei to hovudgrunnane mot garantien, — for det fyrste at det var uvitug å la det nye Noreg byrja sitt liv med å ta på seg byrdene etter det finansielle vanstellet i den gamle dansk-norske heilstaten, for det andre at det var uforsvarleg å gje ei så stor løyving, som var meir enn nasjonen kunne bera, på så usikre overslag. Veikskapen ved talen åt *Wedel* var at han berre hadde gjevi ein reint negativ kritikk av det framlegget som låg føre. Så vidt vi kan forstå, var det ein tale av nasjonal pessimisme, ein freistnad på å prova at vi ikkje hadde nokon grunn til å tru at Noreg kunne greia seg åleine.

Då amtmann Krohg kjende seg fornærma av kritikken på nemnda sine vegner, svara Wedel at det skulle ikkje vera last over arbeidet åt nemnda, som ikkje kunne koma lenger med det materialet ho hadde fått av regjeringsrådene. Dette førde til at Riksforsamlinga kalla dei to regjeringsrådene som stod for styringa i finansdepartementet, Haxthausen og Tank, til å møta og gje naudsynlege opplysningar. Dei var på Eidsvoll og kunne møta straks. Haxthausen hadde lite å seia, men Tank så mykje meir. Han var ein god debattant, og det vart eit kvast ordskifte mellom han og Wedel. Han kom her med den uventa opplysninga at framlegget om kursen på 375 ikkje kom ifrå finansdepartementet, og at han personleg heldt ein slik kurs for farleg. Kursen vart vedteken med 87 mot 21 røyster.

Etter kursen var avgjord, kom sjølvstendemennene med *Falsen* i brodden i rekkje og rad med sterke innlegg for garantien. Dei fylgde ikkje Wedel inn på hans vegar med saklege innlegg i ein finansdebatt, men gav varme vitnemål om sjølvstendeånd, fedrelandshug og offervilje. No fyrst var det sjølvstendeiden vart brukt, men no vart han også sterkt brukt. *Falsen* tok oppatt og streka under slagordet åt Sibbern: «Ville vi Hensigten, saa følger det af sig selv at vi ligeledes maae ville Midlerne, thi i modsadt Fald maatte jeg antage den hele Constitution for et Børneverk; vi maatte da have opholdt os her i 5 Uger for at skrive en Afhandling, og dernæst kaste den paa Ilden». Summen som vart kravd, tykte *Falsen* ikkje var avskræmmande stor. Han hadde tenkt det skulle bli kravt mykje meir og slengde her ut det andre slagordet i ordskiftet: 14 millionar rd. var ikkje så mykje som 1 million engelske pund eingong. «En saadan Sum er og kan ikke være betydelig for et Land der eyer saa mange Rigdomme i sit Skjød som Norge, i hvor fattigt man end ved adskillige Leyligheder søger at afmale det. End ere vi ikke de usle Hytteboere som hvilke man søger at fremstille os. Nogle Aars Handel, og Norges Gjeld er betalt. — — Enhver vil lægge sin Skjærv paa Fædrelandets Alter, og Norge vil stande trygt ved sine Sønners Kraft».

Skrivaren i finansnemnda og visst den som hadde største æra og ansvaret for tilrådinga, *Johan Collett*, tala med beisk hæding om dei kalde reknarane som rekna med økonomisk vinning eller tap når det galdt sjølvstende, dei som ville gjera oss til «det selvgjorte Trælle Folk der med sin Friehed ogsaa bortgav al Fordring paa Medlidenhed, som et ved Vaaben Magt undertrykt Folk dog endnu har Ret til». Han samanlikna oss, som så mange gjorde, med Sambandsstatane i Amerika. «Skulde Norge med sine forholdsmæssigen større Resourcer (!) og sin naturligviis i langt mindre Grad paadragende Gjeld kunne have Grund til at befrygte et mindre heldigt Udfald naar Handel, Skibs Fart og Industrie kan fremmes under Fredens milde Lye?»

Hegermann heldt klårt fram at no stod det att to ting å gjera: å gjeva naudsynlege pengar og velja konge. Kongen skal med «Folkets Authoritet — tale det norske Folks Alvors-Sprog til det agtværdige Naboefolk: at Freden er begge Nationers største Lykke og Gode, den de ikke et Øieblik ville betænke sig paa at indgaae». Det skal syna seg at Noreg har kraft nok til å greia seg som ein sjølvstendig stat, og at det ikkje har vorti veikare ved skiljinga frå Danmark. Han minte om sjølvstendeeiden: «Vi ere ikke her sammenkaldet for at decretere Tilintetgjørelsen af Folkets engang tagne Beslutning. Det blev en Forbrydelse mod Nationen». Dei svenske tilboda var ei svivyrding mot nasjonen og lova trældom; kva anna kunne det vera når vi vilkårslaust skulle gje over festningane våre til svenske soldatar og sjølv skulle vera fritekne for å vera soldatar? «Norge vorde heller en Ørk hvor Bjerguglens vilde Skrig forsøder den Uretfærdiges Vei end at denne velsignede Plet paa Guds grønne Jord skulde falde ubetinget i Erobrerens Magt».

Stoltenberg skrømde med at den svenske regjeringa hadde bundi seg til å betala ein del av den danske statsgjelda, og at den delen naturlegvis kom til å bli lagd på Noreg, og truleg laut vi betala ein del av den svenske statsgjelda òg.

Mykje fedrelandsk varme, stor eldhug for fridomen gjer

desse talane levande og hugtakande å lesa den dag i dag. To talar lyfter seg opp i ei serstode her, Jonas Reins og *Georg Sverdrups*. Den fyrste har vorti namngjeten, den siste fortener òg å bli kjend. Det er den talen som veik lengst ifrå emnet; han nemner i det heile ikkje den saka som det galdt, korkje beinveges eller omveges. Det er rett og slett ein forsvarstale for den norske sjølvstendereisinga mot Kiel-freden. Sverdrup byrjar med at «man i ethvert Anliggende ey først bør undersøge hvad der er nyttigt, men Ret, ey hvad Fordeel kan tilvende, men hvad Dyd og Ære byde». «Der gives Rettigheder som ingen kan afhænde fordi han vilde blive sat ud af Stand til at opfylde nødvendige Pligter, som ingen jordisk eller engang himmelsk Magt kan opløse. At sælge sig selv til Slave, at overgive sin personlige Frihed og Selvstændighed i nogen andens Vold, som i Følge deraf kan behandle os, ey mere som Personer, men som livløse Ting eller umælende Dyr er en moralsk umuelig Handling, der altsaa ophæver sig selv». Slik er det for einmennet — slik for folk og statar. «Men hverken ere vi overvundne — intet Fodbred af vort Land har Fienden havt inde — ey heller ere vi saa svage at vi jo af kleinmodig Overgivelse have mere at befrygte end af tapper Modstand at haabe. Fiendens egen Frygtsomhed, Rænker, Smiger og Underhandling med fremmede Magter give tydelig nok tilkiende, at vi, i eget Land i det mindste, ere ham ganske voxen, om ey aldeles overlegen». Ein kan seia at naud og svolt kan vera like farlege fiendar og tvinga til underkasting, jamvel om vi er uovervinnelege med makt. Hittil har modet vårt likevel vunni siger. Han viser til det gamle Norden, Roma og Hellas, Sveits og Spania. «Jeg beraaber mig blødt paa den Stemme, der lyder, toner, i det mindste hvisker, i et hvert menneskeligt, selv i den Feiges Bryst, at Æren dog altid er mere end Livet værd, at hvo der med hiins Forliis vil redde det, taber, og hvo der som Christus, Sandhedens ophøiede Tolk, bevidner, for et høyere Maal opofrer det, vinder det. Thi hvad er Liv uden Kraft og Virksomhed, hvortil sigter denne uden til at virke andre større Ting? Og hvorledes kan dette Maal opnaaes uden

Frihed og Selvstændighed? Men med Livet tilintetgjøres jo Kraften selv, ja, mine Herrer! Ja, men dog kun dette Liv, et Liv som egentlig er en bestandig Død, og Liv forsaavidt alene som det udvikler sig til den høyere Virksomhed, som vi deri see udover Tidens og Gravens Grændser og modnes for en høyere Tilværelse. Dette er den Idee som idelig svæver Helten for Øyne», som driv han til død, medvite eller umedvite. Mange seier at dette er «metaphysisk Grubleri eller fromme Drømme», men det er likevel grunnen til den eldhugen som no fyller den aller største og slett ikkje den ringaste delen av heile det norske folket. Motstandarane må slutta med å setta «Philosophiens, ja selv Religionens og Moralens Høyeste Lærdomme i Klasse med de Almue-Fordomme over hvilke de troe sig selv op-høiede, men hvortil de, fængslede af Frygtsomhed, Svaghed eller, hvad ieg mindst vil troe, Egennytte, ey formaae at hæve sig.»

Dei seier at Noreg er for fattig til at det kan greia seg åleine og vera sjølvstendig; men inkje framandt land vil hjelpa oss utan med den tanken at det skal løna seg, og at dei skal få sitt att med rente i framtida; då vil dei nytta oss ut til det yttarste. «Kan nogen ey ved sig selv bestaae, saa kan han aldeles ikke bestaae. Vort Norge vil kunne bestaae som det har bestaaet, lader os kun paa Fædrenelandets Alter offre af vor Overflod og indbildte Nødvendighed ligesaa redebon som de fleste ere villige at offre Liv og Blod for det gamle elskede Norge. De fleste af os have jo dog det Haab at Gud vil krone vor retfærdige Sag og vor Standhaftighed med et heldigt Udfald, og hvor ulykkelige vilde vi da være om vi strax lode Modet synke og forsømte den beleilige Tid, der efter flere Aarhundreders Forløb først nu er indtruffet og maaske aldrig mere vender tilbage». Jamvel om vi taper, har vi ikkje stridt fåfengt. «Vi have feget for Selvstændighed og Ære, vi have derved for det første opfyldt en Pligt vi skyldte os selv at udøve og Verden eller Menneskeheden at give Exempel paa. Vi have dernæst — skjøndt overvundne — lært vore Fiender at begegne os med Agtelse. — — — Et kraftigt Selvforsvar sikkrer endog for den

følgende Tiid mod Undertrykkelse, og overvundne Nationers Skiæbne er altid meer eller mindre blid i Forhold til den Møye det har kostet at undertvinge dem. Paa de faldne Heltens Grave skal evige Bautastene stande, fra det kolde, mørke Norden skal udgaae Lynstraaler, der skal knuse undertrykte Nationers Lænker. — Gud den Almægtige bevare Gamle Norge!»

Talen er merkeleg ved den ovsmætninga av eige folk og den mismætninga av motstandaren som ein ikkje hadde venta å finna i Georg Sverdrups munn. Han tangerer ikkje eingong dei politiske realitetane som det galdt å granska og ta stode til; men i si akademiske form og all sin abstraksjon gjev han fulltonande ord for idealiteten i sjølvstendereisinga. *Jonas Rein* gjev det same hissige agitatorisk, ein kunne vera freista å seia demagogisk, men òg med ei makt og ein varme i kjenslene, så denne talen har vorti ståande som det sterkaste vitnemålet vi kjenner for norsk fedrelandskjensle og fridomsånd i 1814. Rein byrjar med beisk og flengjande satire over unionsmennene, som av skire fedrelandshugen ikkje vil utsetta fedrelandet for sagn og fare, og endå meir over Sverige, «hvis Kjerlighed nu er stegen til en saa ubegribelig Høide at det endog vil frie os fra den Byrde selv at bevogte vore Fæstninger, ikke vil tillade os at bære de

Jonas Rein.

I itografi etter teikning av L. Sagen.

tunge brydsomme Vaaben, ikke tillade os i nogle Aar at betale Skatter, men tvertimod vil paatage sig at bære alle vore Byrder, at dække vor Mangel med sin bekjendte Overflod». Frå denne skume og beiske satiren lyfter han seg fort til ein sublim fedrelands- og fridomshug, så praktiske vanskar kverv bort frå desse høgdene. Matspørsmålet er alt løyst, «Korn og allehaande Fødemidler tilføres os i ubehindret Overflødighed», fortel han. Med pengestellet er det nok ikkje så fint, men vi må koma i hug at det er «Femskillings Millioner» det er tale om her.

Men «nu vanærer man det norske Folk ved at opkaste det Spøragsmaal om vi ville kjøbe vor Frihed og Selvstændighed for denne Sum. Jeg kan ikke tale som en Mand der har at yde af sin Overflod — —, men den usle Rest jeg har tilbage, ofrer jeg med Glæde for Norges Frihed og Selvstændighed. Jeg har ikke arvelige Privilegier og Forrettigheder for værdigere Mænd, jeg har ikke engang saa meget som Ahner at efterlade mine Børn, men dette ønsker jeg, dette haaber jeg at kunne sige dem engang: Norge er frit og uafhængigt: I ere dets frie Borgere, ogsaa jeg har efter Evne bidraget dertil. Ikke ville I forbande mit Støv fordi jeg ingen anden Arv formaaede at efterlade Eder. O, du Norges Odelsmand! som dog har noget meere der binder dig til Fødelandet, skulde du intet ville opofre, nu vel, da vælg det eeneste som staaer tilbage, vælg Svensk Herredømme, og naar da engang i Tiden dine Efterkommere, medens de arbeider som Trældyr under det uværdige Adelsaag, medens de udsues og sukkende læse i Krønniken hvad Norge, hvad *Nordmænd* engang har været, naar de da paa det sidste Blad i Norges Krønnike læse: da man skrev Aar efter Christi Byrd 1814, da solgte Norges Mænd Deres Nations gamle Hæder, deres Frihed og Uafhængighed, Deres Børns Odel for en Sum hvor med hver Mand kunde kjøbe en Tønde Korn. Da ville de forbande vort Minde og bittert spotte med vor Usselhed. Vor Stilling er ikke glimrende, og dog spørger jeg, hvilket Folk købte nogensinde sin Frihed og Uafhængighed for saa ringe en Priis? Lad os vende vort Øje til det hele Europa som i de seeneste Aar har været herjet af Krigens onde

Aand, Europa hvori næsten hvert Rige efter at hiin frygtelige Erobrer er undertvungen, kan ansees som en nye begyndende Stat — Frihed alleene, Frihed jubler man imøde». Han peikar på kva offer dei har gjort for fridomen i land som Tyskland og Spania. «Og Eder Nordmænd, Eder tør man opfordre til en saa skammelig Feighed, til saa skjendigen at forraade det gjen-givne Fædreneland, at bortgive det til Fremmede, til en Arve-fiende for at spare en Haand fuld forslidte Bankosedler. Euro-pas Øine ere hæftede paa os, de offentlige Tidender tale med høi Beundring om den ædle Beslutning vi have fattet. O lader os dog ikke bedække vort Navn med Skjendsel! lader os ikke blive til Spot og Latter for de mange Folkeslag der have lidt saa meget og saa skrækkeligt for at naae det Klenodie vi have i Hænde. Her gives Mænd iblandt os der true med at forlade Fædrenelandet saa fremt det bliver frit. Bort med dem! lad dem længe nok flye det Land hvis uægte Sønner de ere, kun at de ville gjøre os den Tjeneste at fortie fra hvilket Land de uddrage. — Jeg for min Deel antager altsaa Finantz Com-mitteens Forslag. Om jeg ejer eller kan tilvejebringe den Sum Rigsbanksedler som af mig maatte fordres, det veed jeg ikke, men jeg opofrer indtil den sidste Rest, det veed jeg».

Det er lett å kritisera talen åt Rein; han var usakleg, dekla-matorisk, jamvel usætande på sume punktar; men all liden-skapen, fedrelandshugen og spaninga i året 1814 fyller talen og gjer han til ein einaste skjelvande streng av fedrelandsk høgspaning. Og han fekk tilhøyrarane til å skjelva med. Dei svinga mellom lått og tårer, nok mest det siste, og då Rein var ferdig, spratt dei opp, klappa, svinga med hendene over hovu-det og ropte hurra og bravo så det ljoma gjennom salen. «Bachantisk Raserii», skriv sume av Eidsvollsmennene om. Jamvel motstandarar vart rivne med av stormen, endåtil Wer-geland reiste seg og klappa og stakk i lomma manuskriptet til sin eigen tale, og han var ikkje den einaste som gjorde det. Jamvel ein så stridig herre som Løvenskiold må ha gjort det same. Han hadde butt seg til motlegg, både mot å garantera dei gamle pengesetlane og den nye summen som vart kravd, —

det fyrste fordi han ikkje kunne tenkja seg at riket var i stand til å skaffa nye pengar som kunne vinna større tiltru enn dei gamle, så heile innløysinga ville bli unyttig, — det andre fordi det gjekk langt ut over det som riket makta. Ja, her hadde han jamvel butt seg til å protestera for sitt amt mot den luten av garantien som kunne falla på det. Rimelegvis er det talen åt Rein som har skræmt han frå å koma med denne utmeldinga or Noreg, — som vel var. Om kvelden etterpå sat mange av Eidsvolls-mennene og skreiv av talen, så dei kunne få sendt han til vener og kjenningar og få han i omlaup. «Kun den kjække Omsen og nogle faa Andre bleve siddende og toge ikke Deel i denne Enthusiasme», seier Wergeland. *Omsen* ikkje berre sat still, men han hadde mod til å gå imot stormen og ta ordet beint etter Rein, så snart det vart ljod å få i salen. «Poesi er et, Prosa noget andet», byrja han, og førde så ordsiftet attende til å bli ein politisk debatt og ikkje eit vitnemøte.

I det førre storpolitiske oppgjeret mellom partia, 19 april, hadde striden stått om kor vidt mandatet åt Riksforsamlinga gjekk. Den gongen hevda unionsmennene at Riksforsamlinga hadde den fulle suvereniteten på nasjonens vegner, så ho hadde òg både rett og plikt til å greia med utrikspolitikken, medan sjølvstendemennene då hevda at mandatet åt Riksforsamlinga ikkje gjekk vidare enn til å gje grunnlova og velja konge, og at ho måtte skiljast så fort som det var gjort. *Omsen* hadde skilt seg ut frå partiet sitt den gongen, og hadde vori samd med sjølvstendemennene i den tronge avgrensinga av mandatet. Med så mykje større kraft kunne han kasta seg over dei no for inkonsekvensen deira i denne saka. Med gjennomført ironi laga han ein tale som var eit reint motstykke til talane åt Falsen og Sverdrup 19 april. Liksom Sverdrup hadde haldi fram at «Finantsernes Undersøgelse m. v. hørte til Udviklingen af Constitutionen», og Falsen hadde åtvare mot å «begynde med den Inconsequence, selv, i vor Person, at ville samle al den Magt hvis Deling vi allerede have bestemt», — såleis held no *Omsen* fram at det ville vera grunnlovstridig «om vi som Constituerter vilde udøve en Ret som tilkommer Stortinget».

Liksom Sverdrup hadde åttvara Riksforsamlinga mot å gjera seg til 113 kongar, og Falsen hadde skræmt med Decemvirane, — såleis held no Omsen fram at «som Lovgivere for den udøvende Magt ansee vi os jo ei som Konger, eller af den Aarsag beretigede til at udøve denne Magt». Falsen hadde formana: «Lader os vel vogte os for at vi ikke selv skulle begynde at handle efter Principier vi eendrægtigen hos andre have fordømt» — Omsen roper: «Lader os for Guds Skyld ikke begynde med at undergrave vor egen Bygning, Constitutionen!» Ja, om ein så vil finna ein appell til folkeviljen hjå Falsen, så finn ein parallellen hjå Omsen. Eit sjølvstendig folk vil ha politisk og borgarleg fridom og vil ikkje styrast etter vilkårlege bod, seier han. Og fordi det norske folket har både forstand og augo, og no har rett til å bruka dei, så vil det ikkje ha påbod om skattar så lenge som det er grunn til å tvila om dei er naudsynlege. Ironien her er ikkje tung og mørk og giftig som hjå Rein, men lett og fin og råkande.

Farleg var òg kritikken hans over finansrådana Haxthausen og Tank for evneløysa deira til å gje overslag som var noko å byggja på. Og Omsen òg hadde sin patos. Her gjeld det berre å laga papirpengar, seier folk. «Men er det ej den grusomste Maade at beskatte et Folk paa naar man sætter Millioner ufunderede Papiirpenge i Omløb? Har dette Papiirvæsen ikke allerede havt den Virkning at endeel af Nationen er borttrykket af Hungersnød, at en betydelig Deel af Nationen fremdeles vil være udsat for Hungersnød — —. Hvad bliver nu Følgen om vi forøge den tilværende uhyre Papiir Masse? ligefrem denne: At Priserne paa Kornet og paa enhver anden Livets Nødvendighed vil stige i Forhold til den Papiir Masse som udstædes. Man decretere nu 14 Millioner rbde Papiirpenge, og vinden Høsten vil Kornvarerne maaskee stige til det Dobbelte. I samme Øieblik vi indvilge 14 Millioner ufunderede Rigsbanksedler og Ret til at gjøre Flere efter Fornødenhed, i samme Øieblik decretere vi Dyrtid, Hungersnød og mange Medborgeres Undergang og Død».

Med denne talen steig Omsen fram som den politiske hovud-

talsmannen for unionsmennene 13 mai, likså visst som Wergerland hadde vori det 19 april. Det var ikkje langt ifrå at Omsen hadde vorti einetalar for unionsmennene nest etter Wedel, for ifrå den sida kom det elles berre eit skriftleg votum som vart opplesi frå Rogalands-representantane, presten *Oftedahl* og kjøpmann *Mølbach*. Dei greier ut nett det same som Omsen hadde gjort, at dei har ikkje mandat til anna enn å laga grunnlov, og det er ei tydeleg glede for dei å minna om at rett nok er denne meininga deira kanskje villfarande (slik som partiet deira hadde hevda 19 april), men dei har vorti styrkte i henne «da vi hørte paastaae i Anledning af Debatten om at faae Kundskab om de udenlandske Forholde, at Fuldmagterne vare indskrænkede, og at man ei havde at befatte sig med andet end det som var Sendelsens Hensigt; hvilken Paastand jo vandt de Flestes Bifald».

Såleis ser vi då at denne talen om at mandatet åt Riksforsamlinga er avgrensa til berre å gjelda grunnlovarbeidet, og at dei ikkje kan gå utanom det av vyrndnad for den frie folkeviljen eller folkesuvereniteten, den er ei grunngeving som baae partia nyttar etter tur etter som det er tenleg for politikken deira, sjølvstendemennene 19 april, unionsmennene 13 mai. Den einaste som konsekvent hevda denne politikken baae dagane, var Omsen. Det vektigaste ordet om mandatet åt Riksforsamlinga vart fyrst sagt to år seinare, då Christie var president på Stortinget i 1816, og det galdt å forsvara Eidsvolls-garantien. Då hevda han at grunnlaget og grensene for makta åt Riksforsamlinga var gjeven i «Naturens evige og uforanderlige Ret». «Prindsregentens Opfordring var kun den nærmeste *Anledning til* Nationalrepræsentationens Sammenkaldelse og de fattede Beslutninger, ikke *Grundvolden for* samme; Folket var, uden denne lige berettiget til Rigsforsamlingens Holdelse, og Repræsentanterne lige bemyndigede til at fatte de nødvendige Beslutninger». Dette skulle ha vori sjølvinnlysande i 1814 òg, men i strids-heten den gongen, då det galdt å slå ut motstandarane, vart det altså hevda andre synsmåtar, fyrst av sjølvstendemennene 19 april og no av unionsmennene, 13 mai.

Den utbjodinga som låg i desse påminningane om stoda 19 april, var det ingen av sjølvstendemennene som tok imot og svara på. Det skulle då òg ha falli vanskeleg. Dei tok berre oppatt i ulike skiftingar og mesta til overmål, at den som vil målet lyt også vilja midla, såleis dei to prestane *Jersin* og *Fr. Schmidt*. Vi kan ikkje gje opp fridom og sjølvstende for pengar. Schmidt drog her serskilt fram alle dei offer vi før hadde gjort for den dansk-norske staten — «mindre frivillige, og vi vare mindre glade Givere fordi vi maatte befrygte at ethvert endog de største Offer vilde være spildt i det bundløse Svælg af stedse ny Fornødenheder og fordi vi, formedelst Mangel af offentligt Regnskab, vare sadte ude af Stand til at bedømme hvorvidt Staten kunde reddes eller ikke». No gjeld det einast vårt eige land, og no har vi trygd for at det vi gjev, blir reideleg forvalta og brukt! — Det er ein av livsens tungsame ironiar at nettopp denne talaren snart etter søkte og fekk prestekall i Danmark og vart verande dansk mann resten av sine dagar.

Kjøpmann *Jens Rølfsen* frå Bergen drog sterkt fram sjølvstendeeiden, og med kvass brodd imot unionsmennene: «At det vil koste Opofrelse, det vidste jo enhver ærlig Nordmand der ikke svor med Forbeholdenhed». Å vika unna frå å hevda den offisielle kursen på 375 pst. og ta den som blir nytta i handel og vandel, o. 500 pst, ville vera «at begynde Norges Selvstændighed med en Bankerot, og dette vilde dog vel være stridende mod Nationens Ære».

Nokolunde i same ånd hevda den andre Bergens-mannen, *Motzfeldt*, at pengekursen måtte ein i alle tilfelle garantera, jamvel om ein ikkje valde sjølvstendet. Skulle dei nye penge-setlane likevel føra til kursfall, så ville ingen koma til å kjenna det tyngre enn embetsmennene, og flest av dei var militære. «Og dog tør jeg sige, — at jeg aldrig var vissere paa at udtrykke mine Committenteres Mening, — end naar jeg erklærer dem ligesaa villige til med fædrelandsk Sind at bære ogsaa denne Byrde for at grunde Norges Selvstændighed, som de ere rede til med mandigt Mod at forsvare den».

Byfut *Dahl* på Halden held ei liknande mellomstode mellom partia her som i så mange andre tilfelle. Han ville ikkje garantera for pengemassar som han ikkje visste kor store dei var, ville ikkje garantera ein kurs som berre kunne bli til vinning for dei som sat med pengesetlane, men han ville garantera for dei 14 millionane og det som forsvaret elles kunne krevja, var altså med på Eidsvolls-garantien i hovudsaka.

Jacob Aall seier om talen åt Wedel at han nógde seg med negativ kritikk, for han ville ikkje spilla kraft i ein unyttig strid. Han var overtydd om at kvart ord som han sa meir, ville vera spilt og bryta ned resten av den populariteten som han sjølv og nokre av meiningsbrørne hans enno kunne ha. Slik var det med dei andre mennene i partiet òg. «Det var som en stiltiende Aftale mellem de 30 Mænd ikke at modsætte sig den rivende Strøm». Medan sjølvstendemennene stod fram i rekkje og rad og la seg i selen med all si kraft for si sak, var det berre Wedel og Omsen som tala for unionsmennene. Ein kjenner seg likevel ikkje viss på at denne unnvikande, modlause og sjølvoppgjevande politikken åt Wedel hadde større grunn for seg 13 mai enn 12 og 19 april. Prosten Darre fortel at bøndene og mange med dei var hissig imot å garantera for statsgjelda, og det er lett å merka på sume av talane åt sjølvstendemennene at det er bøndene dei serskilt har for tanken. Det mektige fleirtalet som sjølvstendemennene kom til å få, var slett ikkje så avgjort då ordsiftet byrja; men sjølvstendemennene kasta seg ut i striden med eld og tru, dei andre var tvilande og drog seg unna. Så måtte dei fyrste vinna; serleg talen åt Rein vart avgjerande. «Mange bleve modløse. Mange vøterede Ja, som Dagen forud med de dyreste Eeder havde forsikret at de vilde sige Nei», fortel Grøgaard. Såleis fekk sjølvstendemennene 76 røyster mot 29. Det seiast då òg at det leid ikkje langt på ettermiddagen og kvelden før mange trega på røystinga si. Ei rad av nei-mennene sende inn røystinga si skriftleg, så dei kunne få ho vedlagt protokollen.

Striden om Eidsvolls-garantien tok heile dagen den 13 mai, så dei andre delane av tilrådinga frå finansnemnda fyrst vart

avgjorde den 14de. Futen Erichstrup tok her fram att den saka som Sibbern hadde reist om ei rettferdigare utlikning av skatten enn etter matrikkelen med alle dei mange skyldrekningar som der vart nytta, og med 72 mot 31 røyster fekk han òg vedteki at den finansnemnda ein no måtte velja, skulle koma med framlegg til fyrste storting om utlikningsmåten. Dei andre punktane av tilrådinga vart lettvint vedtekne, samrøystes eller med stort fleirtal. Dermed hadde ein førebels gjevi opp det som i så lange tider hadde vori hovudsaka i alle finansielle drøftingar i Noreg, å få skipa ein norsk nasjonalbank. Då Collett tala for bank, vart han møtt med ropa: Ingen bank! Ingen bank! Og forretningsmennene, som i så lange tider hadde stridt for banken, hadde no ikkje eit ord å seia. Ein nögde seg med å la den norske avdelinga av riksbanken vera «Norges midlertidige Rigsbank». Det var jamvel eit mindretal på 16 mann mot dette vedtaket òg, — eit vitnemål, seier Niels Aall, om «et Partii i Forsamlingen som havde opgivet al Tillid til Gjennemførelsen af Rigets Selvstændighed, og derfor modarbeidede enhver Institution der kunde tjene til at grundfæste den». At banken vart oppgjeven, var ikkje minst til stor trege for Christian Frederik, som hadde kalla saman det store bankmøtet berre for nokre månader sia og var mykje oppsett for bankplanane. Det er berre ikkje til å forstå korleis han kunne meina at det var råd å reisa ein bank i 1814 med krigen framfor døra. Då ein gjekk til verket to år seinare, fekk ein røyndom kor store vanskane var.

Eidsvolls-garantien har vorti meir og sterkare kritisert enn dei fleste ting som har vori gjorde av noko storting, og det synt seg at folket laut gje han opp. Det makta ikkje å halda han. I så måte fekk unionsmennene rett, og likevel hadde dei djupare sett aldri større urett enn 13 mai. Veikskapen ved politikken deira kom den dagen skrikande til orde ved deira fullkomne negativitet. Dei baud berre kritikk og hadde ingen ting positivt å leggja fram. I ei så alvorleg stund var denne nei-politikken ikkje lojal mot landet eingong. Dei visste at sjølvstendepolitikken hadde vunni, dei visste at om nokre da-

gar kom dei sjølve til å bli med og velja konge, men å gje denne kongen hjelperåder til å løysa oppgåva si, ville dei ikkje. Kva ville dei så? På det hadde dei inkje svar. I denne saka var politikken deira berre kritikk og negativitet; det var den største synda åt unionsmennene på Eidsvoll. Endå om kritikken deira kunne ha aldri så mykje sakleg rett, så blir politikken deira 13 mai småleg og stuttsynt. Med ein slik politikk kunne eit folk ikkje greia seg i ei stor og avgjerande stund i folket sitt liv.

Partimotsetninga.

Vi har sett at det berre er med store atterhald ein kan nytta den moderne nemninga *parti* om dei stridande flokkane på Eidsvoll. Om ein stor del av Eidsvolls-mennene kan ein seia at frå fyrsten var dei eit flytande mellomparti som ikkje hadde mykje avgjorde meiningar, men let seg dra dit straumen var sterkast. Dette er det vanlege og naturlege tilstandet i alle store forsamlingar før partiarbeidet har verka ei tid. Straumen gjekk frå fyrste dag sterkast til sjølvstendesida, ikkje berre fordi sjølvstendemennene utan samanlikning var dei fleste, i Riksforsamlinga som i folket, men også fordi dei hadde den største eldhugen og energien. Dei drog mest, — etter den gravitasjonslova som råder i all strid mellom menneske. Der største livet er, der er sigeren. Det låg ein større livspust i trua og modet åt sjølvstendemennene enn i tvilen og ettertanken åt tingingsmennene. Samanlikne berre førarane! — Falsen med sin eldhug, myndige vilje og friske gå-på-hug med Wedels diplomatisering, valne og vikande og til slutt furtne politikk. Det var til Falsens side dei veike og uvisse vart dregne, og ein kunne ikkje rekna meir enn o. 30 på unionssida; men nokor fast grenseline er det ikkje, ho er flytande og skifter med avrøystingane frå den eine saka til den andre.

Sjølvstendemennene kalla ofte unionsmennene for svenskepartiet. Dei svara med å kalla hine for prinsepartiet eller

danskepartiet, og sikta då til at Christian Frederik var Danmarks kronprins og naudsynleg måtte føra Noreg attende til unionen med Danmark. At han skulle vilja ofra Danmarks krone for Noreg, heldt dei — med rette — for å vera utruleg Den klåraste og kvassaste talsmannen for denne synsmåten, var Wergeland. I ein tale, som han forresten ikkje kom til å halda, held han fram desse synsmåtane med stor klårleik og kraft: «Det herligste vilde være at Norge bestod ganske for sig selv, og hverken havde med den ene eller den anden af Naboerne, som elsker os saa inderlig, at skaffe. Men efter min Anskuelse lader dette sig ikke gjøre. Undgaar vi Charybdis, saa falde vi i Scylla — — — Ved at vinde vinder vi intet, og det norske Blod er flydt forgjæves naar det er udgydt for en dansk Thronarving. Undgaar vi at forenes med Sverige, vi undgaar da ikke at gjenforenes med Danmark. Men af disse Alternativer anser jeg det første, nemlig Foreningen med Sverige, for det mindste Onde. Det er to Goder vi have at fegte for, nemlig Rigets absolute Selvstændighed og den Grundlov vi udkaster os. Det første anser jeg for at være tabt, eller, efter de politiske Omstændigheder, uerholdeligt. Tabes det ikke i Kampen med Sverige, saa tabes det i Foreningen med Danmark. Men denne uerholdelige absolute Selvstændighed er ikke af den høie Vigtighed som Grundloven. I Forening med et af Rigerne, under Betingelse af vor Konstitutions Bibehold, kan det norske Folk blive lykkeligt; men kuldkastrer Konstitutionen, saa bliver det lidende, hvad enten det forenes med Danmark eller med Sverige. For Konstitutionen maa vi altsaa fegte indtil det yderste i alle Tilfælde. At tabe den er et sandt Tab; det er at ligge under».

Ut ifrå den synsstaden at det fyrste som gjeld er å verja grunnlova, må Sverige gje større trygd enn Danmark. Det er ikkje berre det at Sverige er eit konstitusjonelt land, medan Danmark er despotisk; men vi har større trygd mot amalgamasjon med Sverige enn med Danmark. Nett det at vi ingen samhug har med svenskane, er eit vern, men med Danmark vil amalgamasjonen straks vera gjord. Vi kjem til å renna saman

som to dropar vatn, men svensk og norsk er som vatn og olje. Mistrua til det svenske, serleg til adelen, vil gjera oss så mykje meir vaktsame til å verja om grunnlova; men av kjærleik til den danske regjeringa og gamal tilvant lydnad, vil vi etter kvart la dei lura ho frå oss.

Det er rimeleg at for dei danskfødde i forsamlinga var tanken på å få oppatt unionen med Danmark så kjær at dei med rette kunne kallast danskeparti. Det kunne òg vera andre av sjølvstendemennene som tenkte med glede på at unionen med Danmark kunne koma oppatt i nye former, såleis ein så framskoten mann som Georg Sverdrup. Det gjekk verkeleg ord om at det var ein liten flokk som trådde etter å gjera grunnlova slik at ein utan vanske kunne få oppatt unionen med Danmark, og prinsen skulle då ha stått i brodden for denne flokken. Heilt naivt svara han ein gong Løvenskiold i ein samtale: «Man kan dog kun være dansk eller svensk sinded,» og Løvenskiold laut då læra han at det fanst ein tredje utveg òg, nemleg å vera norsk. Så taktfullt og atterhalde som Christian Frederik stelte seg til grunnlov-arbeidet, kan han likevel ikkje ha gjort stort her, og den flokken han kunne rekna med, var ovende liten. Danmark var alt anna enn populært i Noreg om våren 1814. Jacob Aall klagar jamvel over at det ville ha vori lettare på Eidsvoll å få til ein union med Sverige enn med det gamle broderlandet Danmark. At Christian Frederik måtte føra til ein ny dansk union, var ei sanning som ein storpart av Riksforsamlinga nekta sjå i augo, «en øm Byld» som ein naudleg ville røra ved, seier ein av Eidsvolls-mennene. Korleis dei då har tenkt seg framtida med Christian Frederik til konge, er ikkje lett å forstå. Sikkert er det likevel at mange av Eidsvolls-mennene inderleg ynskte, og sume kanskje også tenkte, at Christian Frederik — når stunda kom — skulle velja Noreg framom Danmark. Han kunne endå halda oppe arveretten åt son sin til Danmark, og dei to landa kunne gå i arv i kvar si mannsline etter Christian Frederik. I alle tilfelle var det langt fram dit, og det fekk bli ei sak for framtida å løysa denne knuten. Til den tida hadde Christian Frederik gjort si viktigaste

historiske gjerning for det norske folket. No var han ein naudsynleg reiskap.

Var det då ikkje omsnutt? Var ikkje Noreg reiskapen, midlet for Christian Frederiks arvekrav og æresjuke mål? Jau, det òg; nordmennene og Christian Frederik hadde bruk for kvarandre. Men likevel er nett høvet til Christian Frederik eit vitnemål om kor fri og sjølvstendig den norske reisinga var. Så langt ifrå at dei let seg bruka av Christian Frederik, så brukte dei han. Mange av sjølvstendemennene gjorde det heilt medvite. Han var naudsynleg for deira politiske mål. Klage-måla åt Nicolai Wergeland om at sjølvstendemennene sette opp prinsen framom Riksforsamlinga, kunne vera sanne nok når det galdt spørsmålet om utrikspolitikken, men i denne djupare samanhengen var dei usanne.

Stort sett er både svensklyndt og dansklyndt urette og urettferdige nemningar. Det er rett som Nicolai Wergeland skreiv, at dei alle var norsklyndte; alle rekna dei eit fritt og uavhengig Noreg for å vera det herlegaste av alt, og alle ville ei fri grunnlov; om den ting var det absolutt ingen partistrid. Men dei skilde seg i trua på evna åt fedrelandet til å greia seg åleine og i verdsettinga av den politiske stoda i augneblinken. Sjølvstendemennene meinte at eit djervt tiltak med å velja konge og gjera seg reiug til å ta imot krigen, ville gjera eit moralsk inntrykk på maktene, i alle fall på den makta som det ser-skilt galdt, England, så det ville la vera å bruka makta mot oss. Gjorde vi det ikkje, synte vi tvil på vår eiga sak, og då kunne vi ingen ting venta av maktene. Saka var å få grunnlova ferdig og kongen vald, så landet straks kunne stå organisert som ein sjølvstendig og fullferdig stat. Det ville vera ei kjensgjerning som maktene ville syna vyrdnad, og mot Sverige hadde vi greitt oss så godt mange gonger når vi eigenleg hadde stridt for Danmarks sak, at vi måtte kunna greia oss no òg, når vi endeleg stridde for Noregs sak. Jamvel den varsame og spaklyndte Jacob Aall var ikkje i tvil om at Noreg skulle greia seg mot Sverige i krig, — så sant vi berre fekk krig med Sverige åleine. Det norske folket hadde til 1814 enno si militære ære

usulka, ja krigaræra var den gongen det hovudsaklege, den sterkaste berestolpen under vår nasjonale sjølvkjensle. Difor det omsynslause modet til å ta krigen. Og så lenge til krigen var utstridd, kunne mangt henda i den store politikken som kunne gå Sverige imot, i alle fall Carl Johan imot, og det var han som det fyrst og fremst galdt å slå attende.

Unionsmennene torde ikkje lita på at England ville gå frå lovnaden sin til Sverige, men rekna med engelsk blokade, for det måtte vera ei engelsk interesse å ha eit politisk samla Skandinavia til motvekt mot faren frå Russland. Dei fann det like rimeleg at Russland ville hjelpa Sverige frå sin kant, så det kunne kjenna seg tryggare på å få ha Finnland i fred. Dei rekna med herförardugleiken åt Carl Johan, men leit slett ikkje på at Christian Frederik var den rette mannen til å føra oss. Tvertimot hadde uviljen deira mot politikken åt prinsen gjort dei kvassøygde for dei veike sidene hans, likså visst som sjølvstendemennene helst let augo att for slike veike sider som kanskje dei òg ana ved den mannen som dei likevel hadde fest alle sine voner til. Difor kom stoda åt prinsen om hausten knapt mykje uventa på unionsmennene, men vart ein katastrofe for sjølvstendemennene.

Unionsmennene ville heller ikkje ta imot kva slag vilkår Sverige baud. Dei òg ville at vi skulle setta kraft inn på å få grunnlova ferdig, og dei ville at vi skulle gjera oss reiuge til å ta mot krigen. Vi skulle møte svenskane med grunnlova i den eine handa og sverdet i den andre, og så fekk svenskane velja. Ville dei ta imot oss med grunnlova, kunne det bli fred og samband; ville dei ikkje, laut det bli krig.

Ein av Eidsvolls-mennene, byfut Wulfsberg, freista å kalla partia *det ilende* og *det nølende* (*festinantes* og *hæsitantes*).. Dei fyrste ville berre gå hardt på, dei siste ville sjå seg vel føre, så ein gjekk godt og vel og var varsam. Desse nemningane høver ikkje ille, men betre ville det vera å kalla dei fyrste aksjons- eller *handlingspartiet*, og dei siste *forhandlingspartiet*. Aksjon, mest mogleg energisk handling, er politikken åt sjølvstendemennene, forhandling åt unionsmennene.

Båe partane rekna med sjansen, den eine med den store, den andre med den mindre. Dei fyrste såg det absolutte sjølvstende i hildrande stråleglans, ein eineståande sjanse, den fyrste på mange hundre år, — vi måtte ikkje av vanmod og reddhug la vera å gripa han! For dei andre var sjansen å tinga med Sverige — medan det enno var tid! No kunne vi kanskje få gode vilkår; men di lenger det leid, di sterkare vart Sverige, og di veikare vart vi; for vi tørde på våre fattige forråd og kunne ikkje skaffa nye, men Sverige kunne samla til seg styrke frå alle land. Aller verst vart det om vi skulle tinga etter ein tapt krig.

Båe partane rekna med at skiftingane i den europeiske politikken skulle koma dei til gode. Nett difor ville unionsmennene gjerne dra ut Riksforsamlinga til den storpolitiske stoda kunne bli avklåra, så ein hadde noko visst å halda seg til. Det er mest som ein duld reddhug, eit vondt samvit hjå sjølvstendemenne, at dei ikkje torde la unionsmennene få denne sjansen. Var dei ikkje så trygge på at utviklinga ville bli til beste for politikken deira likevel? Nettopp ikkje. Så naive var dei ikkje at dei kjende seg trygge. Dei visste at dei våga stort, men så var det og stort å vinna — det fulle sjølvstendet!

På hi sida stod unionen med Sverige i eit serskilt uhyggeleg lys for dei. Sverige — det var ikkje berre union, men det var utsletting av nasjonaliteten. Difor var gleda så stor då sjølvstendepolitikken vart innvarsla 19 februar. No skulle — skreiv Budstikken — inga framand regjering kunna «forandre eller tilintetgjøre vort Fædrene-Sprog, vore norske bodelsbaarne Sæder, vore Love og vor Regjering». Endå ein mannsalder etterpå skreiv ein mann som Motzfeldt, som då hadde vori statsråd det meste av tida, at i 1814 kunne han ikkje tenkja seg meir enn to alternativ for ei fredeleg foreining med Sverige. Det eine var at kongen av Sverige fekk Noreg med einvaldsmakt. Det andre var at Noreg fekk dei same konstitusjonelle rettane som Sverige og fekk dei saman med Sverige. Det var det same som å smelta saman med Sverige og missa sin nasjonalitet; det var det verste av alt.

På den andre sida stod det menn som i fleire år hadde

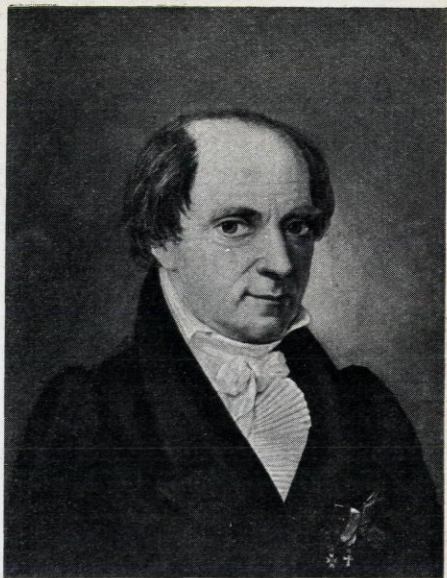
ynskt foreining med Sverige. For dei var tingspolitikk med Sverige ingen ny politikk. Wedel hadde drivi den med kraft sia 1809, Peder Anker og Løvenskiold hadde vori med på planane hans, ja Peder Anker hadde kanskje vori inne på slike vegar lenge før, hadde i alle fall lenge vori misnøgd med dansk politikk. Jacob Aall var så varm danskven som nokon, men hadde endå vori ein av dei kvassaste kritikarane mot den danske forsøminga av Noreg i 1809, og no var han driven heilt inn i unionspolitikken. For desse mennene var då politikken i 1814 ein naturleg framhald av den politikken dei alt hadde ført i fleire år.

Mange av dei var store gods- og brukseigarar; dei budde frå Oslo og vestetter, og partiet deira blir difor stundom kalla *vestpartiet*. Økonomisk var det om å gjera for dei å ha freid med England, og det var vel det omsynet som frå fyrsten sersleg hadde drivi dei inn på desse vegane. Likevel må ein akta seg for å leggja for stor vekt på desse økonomiske omsyn. Jacob Aall hadde to brør på den andre sida. Båe to var store forretningsmenn som han sjølv og hadde nokolunde dei same økonomiske interessene. Likevel gjekk brørne til kvar si side i politikken. Her, om nokon gong, må ein kunna tala om val etter fri overtiding.

Det står ikkje til å nekta at det ulike synet på dei politiske vilkåra i augneblinken har ein djupare samanheng med synet på evna åt fedrelandet til å greia seg åleine reint ålment. Utdaning og ungdomsliv har spelt mykje inn her. Dei fleste av førarane på unionssida, nett desse store bruksherrane, hadde reist og butt i utlandet mange år av si ungdomstid. Og dei hadde levt i utlandet som aristokratar, hadde hatt sin omgang i dei høgaste sosiale lag, med politisk utsyn og interesse. eigenleg berarane av politikken i dei dagar. Serskilt gjeld dette greiv Wedel, som var son åt den dansk-norske sendemann i London, og seinare budde i huset åt minister Schimmelmann i Kjøbenhavn, men det gjeld òg i stor mon Løvenskiold og Anker. Samanlikna med dei var dei fleste av førarane på sjølvstendesida for heimfødingar å rekna. Det gav tvillaust unionsmennene større evne til utrikspolitisk utsyn og verdsetting, ve

òg til å rekna med politiske realitetar. Dette gjeld ikkje berre forståinga av den europeiske storpolitikken, men det gjeld også synet på eige land. Det har visst ingen nordmann butt i utlandet nokor større tid utan at det er som han har fått augo oppladne for kor små mange ting i heimlandet blir. Fedrelandet blir kanskje endå kjærare enn før det var, men det rette samhovet mellom heimlandet og det store utlandet, proporsjonane, kan ein fyrst sjå når ein kjem på eit visst fråstand. Denne opplevinga hadde fleire av unionsmennene hatt enn av sjølvstendemennene, og ho hadde tvinga dei til å sjå på den heimlege politikken med større kritikk. For dei tvilte ikkje berre på evna åt landet til å berga sjølvstendet ut or krise i 1814, men dei tvilte på om landet i det heile hadde evne til nokon gong å greia seg åleine, eller om det ikkje alltid måtte søkja stønad i unionar, anten med Danmark eller med Sverige. Aall og Løvenskiold sa det med reine ord at slik måtte det vera, og det ligg tydeleg under politikken åt Wedel og Anker. Kanskje hadde dette skræmt dei altfor mykje.

Den naturlege innstillinga deira som store forretningsmenn bar i same leia. Det er lett å sjå at ein mann som Jacob Aall rekna sjølvstendeførarane for upraktiske idealistar (filosofen Sverdrup!) som ikkje hadde slik kjennskap til det røynelege til-

Jacob Aall.

standet i landet som dei store driftsherrane kunne ha. Og endå var Jacob Aall sjølv alt anna enn ein forretningsmannstype, ein mann med akademisk daning, ein fin humanist. Den politiske innstillinga hans er likevel heilt igjennom forretningsmannens. Då kan jamvel han læra oss at akademisk ånd mot forretningsånd er ei av motsetningane mellom sjølvstendmennene og unionsmennene på Eidsvoll, — og ikkje den minste.

Ho kjem att i fleire samanhengar. Den store nauda i landet er ein av hovudgrunnane for unionsmennene mot sjølvstendepolitikken. Menn som Løvenskiold og Aall gjer jamvel nauda til ein heilt avgjerande og tvingande grunn. Jacob Aall klagar over at han kjenner seg «saa nedtrykt af Hungriges Raab som dagligen omringe min Bopæl, og hvis Kummer jeg ikke mere formaaer tilstrækkelig at afhjælpe, at jeg ønsker kun en Ende.» (brev 7 juni.) Og han legg til, at når han no heller ikkje lenger kan hindra skilsmålet frå Danmark, kan det vera det same med Noregs lagnad, «thi for Selvstændigheden har jeg ingen Følelse». Her har den gode Jacob Aall i ei mismodig stund komi i skade for å baktala seg sjølv, for han var nok mykje betre enn som så, men orda er lærerike. Tykte sjølvstendeførarane — akademikarar og embetsmenn — at ingen offer var for store når det galdt å vinna sjølvstendet, var dei viljuge til å sjå «en stor Deel af den nærværende Slægt udryddet», som Aall klagar, så går denne store driftsherren til den motsette utkanten og gjev ein god dag i sjølvstendet når han ikkje lenger kan lindra nauda ikring seg. Hå Jacob Aall ligg det mykje menneskeleg varme under, men elles er det den reint nøktre og praktiske tenkjemåten åt forretningsmannen, som her berre reknar med dei aller nærmaste realitetane. Det var naturleg elles òg at tanken på nauda måtte melda seg tyngst hjå dei store forretningsmennene, som etter driftsmåten i dei dagar kjende eit patriarkalsk ansvar for arbeidsfolkasine. Vi høyrer nok at denne talen om nauda blir sterkt nytta av menn som Omsen og Wergeland òg, men det kling ikkje så sjølvroynt hjå dei som hjå Aall og Løvenskiold. Det har

vorti partiagitasjon. Mange har vori med og forma den, men at denne sida ved agitasjonen serskilt skriv seg frå bruksherrane, skal ingen kunna mistaka seg på. Kor stor vekt ein i denne samanhengen skal leggja på det som vi her har kalla forretningssynet, er sjølvsagt vandt å veta, men at det har verka med i motsetninga mellom unionsmenn og sjølvstendemenn, er klårt nok.

Djupast inne er vi likevel her ved ein skilnad som går djupt i mannehugen, og som finst i alle land og til alle tider, skilnaden mellom dei mennene som vil handling og dei som vil forhandling. Dei som i tru og brennhug vil gå til snøgg og sterk aksjon, og dei som i tvil og ettertanke vil utsetta og tinga seg fram.

Spørsmålet er kven av desse kreftene som til gjeven tid og under gjevne vilkår blir dei sterkaste. I det valet openberrar seg eit samspel av alle dei nasjonale kreftene og moralske eigenskapane åt folket. Det var ei lykke for oss, og det lova oss ei framtid, at ved det avgjerande valet i 1814 var det mennene for tru og dåd, for sjølvtilitt, som var dei sterkaste. Ein kan seia at trua var barnleg, eit vitnemål om kor unge og urøynde dei var, om politisk uskyldsstand, ho var farleg og kunne føra til store feilar og mistak. Men slik er alltid trua, det ligg alltid eit moment i ho av mod og vågnad, og likevel vil aldri noko folk kunna lyfta seg opp or kvardagsstrevet, det vil aldri koma på høgd med sine egne sterkaste og beste eigenskapar utan dette vågemod og denne sjølvkjensla. Politikken åt fedrane våre i 1814 hadde dei beste eigenskapane åt ungdomen; han var urøynd, men modig og manndomsam, gjævelyndt, offerviljug og sjølvgløymande.

Då ein av unionsmennene, sorenskrivar Blom, mange år seinare skreiv om avgjerda 13 mai, dømde han sjølvstendemennene på dette ordet: «Efter Fornuftens Lære skal Mennesket først vide hvad det *kan*, før det bestemmer hvad det *vil*». Setninga kan tykkjast å ha sin sjølvfylgjelege rett, og ofte har ho det òg i strevet og kavet i dagleglivet. Men jamvel i dagleglivet slær ho ikkje alltid til, og i dei store røyningane

1 livet er ho mang ein gong farleg og grunnfalsk. Den som når det for alvor røyner på, set seg til å spekulera over kva han kan, og stiller inn viljen etter det, kjem aldri til store avgjerder, aldri til det som røyner evnene og kreftene i personlegdomen like til botnen, kjem aldri lenger enn til så nokolunde midt i laget. Slik i einmannen og endå meir slik i nasjonens liv. Det som nasjonen verkeleg rår over av evner og krefter, kjem berre delvis fram i dagleglivet. Dei store historiske hendingane kan driva det fram; men då lyt ein ikkje fyrst setta seg til og rekna varsamt etter kva ein kan, då lyt ein fyrst vilja, og spana kreftene etter dei store måla. Då lyt ein, som Georg Sverdrup sa 13 mai, ikkje fyrst sjå etter det som er nyttig, men det som er rett, ikkje rekna etter kva vinning ein kan få, men kva dygd og ære byd. Varsemnd er ei borgarmeisterdygd og vel skikka til å halda fast på det ein har, men ikkje til å vinna nytt. Då lyt det til mod og tru. I evna og viljen til å setta store og gode mål for livet sitt, er det mannens adel syner seg. Slik er det for den einskilde, og det er ikkje annleis for nasjonen. Det norske folket ville vinna ingen ting mindre enn fridomen og sjølvstendet. Trua og modet var hjå sjølvstendemennene, varsemnda og ettertanken hjå unionsmennene. Dei hadde rett sin kvasse kritikk av det som låg nærmast for hand og fot, men trua som hekk fast ved det store framtidsmålet med ei slik kraft at det gav mod til å våga det yttarste, var det likevel som sikrast kunne føra folket fram.

Noreg hadde fått si nådetid, ei von utan like. No galdt det! no eller aldri! Slik kjende dei det, og dei hadde rett. Hadde det norske folket i 1814, etter alle våre vanmakts år i ufridom og utlendingskap slegi frå seg tanken om det absolutte sjølvstende, og rekna seg fram til ei mindre, men tryggare vinning; hadde det valt den varsame og maklege vegen og ikkje hatt modet til å tru stort om seg sjølv og si framtid, ikkje våga det store kastet, då hadde det forsømt den historiske timen. Då hadde det sett smått ut med vonene om ei stor og ærefull framtid. Vi hadde mist den store lyftinga frå året 1814. Vi fekk nok atterslaget, vonbrotet og nederlaget, men vi fekk òg

den glade festbrusen som gjekk som varme straumar gjennom eit folk som så lenge hadde levt i nasjonalt kulde- og dvale-tilstand. Varmen og dirringa etter den har vi kjent til denne dag.

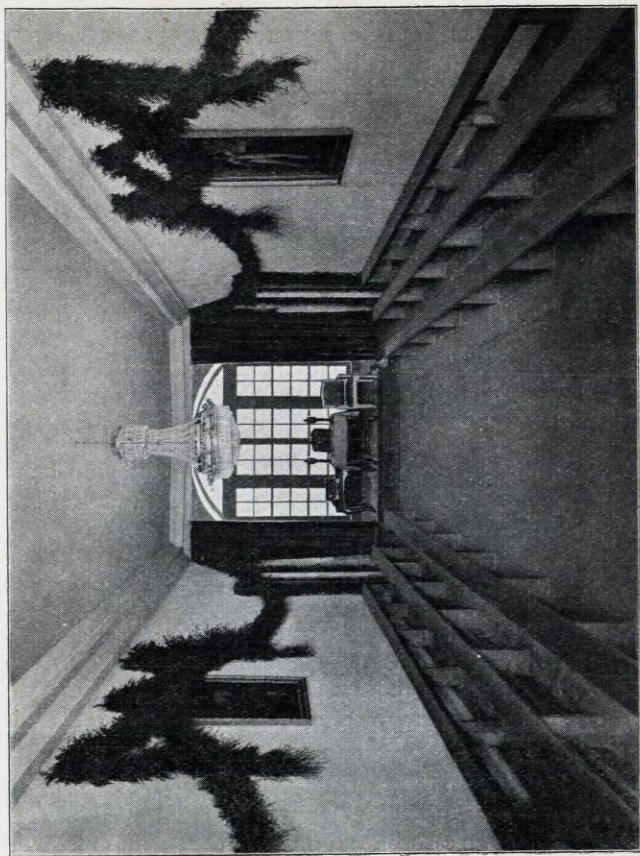
Atterslaget hadde òg si historiske meining. Det gav oss ei lære både om oss sjølve og om historiske realitetar, ei lære som vi hadde mykje bruk for. At vi kunne nå det fulle sjølvstende i eit einaste framrenn, det var meir enn vi kunne venta etter den politiske mogning vi hadde nått, — det ser vi no; men at vi sette målet, det var framtida og lykkja for oss. Det var i sjølvstendepolitikken at livsviljen åt folket gav seg sitt sterkaste og reinaste utslag.

GRUNNLOVA

Grunnlov-framlegga.

Like stridige som Eidsvolls-mennene stod mot kvarandre i unionssaka, like samheldige stod dei i hovudtanken om ei grunnlov. Til å laga grunnlov var dei kalla saman. Tanken på den hadde haldi sume av dei i intenst arbeid fleire månader før dei møttest på Eidsvoll, og andre, som ikkje kom med i Riksforsamlinga, hadde arbeidt like ihuga. Grunnlova, det var sjøelve Noregs framtid. Kor store voner, kor mange planar! For ein ny og uhøyrdd diskusjon i bygd og by om fedrelandet si store sak!

For å samla dei spreidde interessene sette den gløgge journalisten, pastor Wulfsberg, i gang *Journal for Rigsforfatningen*; den skulle gje i omsetting eller utdrag grunnlovene frå Frankrike, England, Nord-Amerika, Polen, Holland, Sveits og Sverige, og skulle dertil ha originale utgreiingar om spørsmåla. Han lyste ut bladet 26 februar og fekk det i gang eit par dagar før Riksforsamlinga kom saman. Det byrja med utdrag av skriftene at *Mably*, omsette av ein handelsfullmektig Børnerode. Mably var ein av dei nærmaste og mest sermerkte førelauparane for den franske revolusjonen. I samsvar med Montesquieu heldt han på ei streng skiljing av den lovgjevande og iverksettande makta, men var ikkje så oppglødd for den engelske riksskipnaden. Mably tykte den gav kongen for stor makt og ville fyrst og fremst verna om folkerepresentasjonen. Han er far for slagordet om det *republikanske monarki*, som lenge spelte ei rolle i politisk agitasjon.

Rikssalen på Eidsvoll.

I andre heftet av journalen, 22 april, kunne Wulfsberg senda ut Adler og Falsens grunnlov-framlegg, men det er mogleg at det alt har vori kjent på Eidsvoll ei veke før. I mai kom omsetting av den franske grunnlova av 1791; men då tok òg den norske grunnlova til å vera ferdig; journalen hadde ikkje så stor interesse lenger og stogga.

På annan måte òg freista Wulfsberg letta arbeidet med den norske grunnlova. Samstundes med innbedinga til å tinga journalen, kunne han setta opp ein pris på 4000 rd. eller meir for den beste utgreiinga om ei regjeringsform for Noreg «bygget paa sand borgerlig Friheds og Retfærdigheds Grundsætninger samt en viis Fordeling af Magten». Denne prisen vart auka til 6000 rd. den 10 mars og dertil vart det lova 2000 og 1000 rd. for den nestbeste og tredjebeste utgreiinga; det var interesserte rikmenn som stod for dette tiltaket. Det førde ikkje til noko. Det kom inn 9 framlegg — skriv professor Platou 10 april — «som jeg for mine Synders Skyld er bleven sat til Censor over, og som jeg nu lykkeligvis er bleven færdig med at halshugge». Den andre sensoren var rektor (professor) Rosted, og han òg talar berre om skrap.

Freistnaden på å driva fram grunnlovarbeidet med prisoppgåver var altså mislykka. Men mellom dei arbeida som var fritt og spontant framsprungne av indre drift hjå forfatarane, finst det arbeid med stort verd. Det er ei ære for Christian Frederik og eit godt vitnemål om hans politiske dugleik og alvor at han var så interessert i dette arbeidet og tok seg energisk av det. Han fekk ein av dei beste venene sine, biskop Bugge, til å skriva eit framlegg, og kalla biskopen til Eidsvoll. Han gjekk grundig gjennom framlegget frå Adler og Falsen og skreiv gode og kloke merknader, som Falsen deretter arbeidde inn i framlegget; på same måten arbeidde han gjennom eit framlegg frå professor Treschow. Båe desse framlegga let han senda med merknadene sine til to av dei mennene som stod han nærmast, generalauditor Anker Bergh og Georg Sverdrup, og på dette grunnlaget vart så det såkalla Sverdrup—Bergh'ske framlegget utarbeidt. Av desse fire fram-

legga er då dei to beint fram skrivne etter opptak av Christian Frederik, dei to andre framlegga har han arbeidt grundig gjennom og sett opp merknadene sine til dei, og det viktigaste av framlegga er retta etter desse merknadene.

Mot energien og tiltakgleda åt prinsen i denne saka står gjerandsløysa åt den politiske hovudmotstandaren hans, greiv Wedel Jarlsberg. At Wedel heldt seg passiv her òg, var den største politiske feilen han gjorde i 1814, og den største feilen han i det heile kunne gjera. Feilen blir så mykje større, fordi Wedel burde ha vori den nordmannen som hadde hatt dei beste vilkåra for å laga eit godt framlegg til grunnlov. Frå ungdomsåra sine i England hadde han sett ein fri riksskipnad i arbeid, og var den einaste av Eidsvolls-mennene som hadde sett det. Sia 1809 hadde han arbeidt for å få rivi Noreg laus frå Danmark og knytt til Sverige under ein fri riksskipnad. I denne lange tida måtte han då mange gonger kunna ha tenkt grundig gjennom spørsmålet om korleis denne skipnaden for Noreg skulle vera, og ein måtte tru at han også hadde drøfta det med svenske menn. Ja, ein må seia, at hadde han ikkje gjort det, så er det beint fram politisk uforsvarleg så langt som han hadde rott seg utpå i planar med dei svenske statsmennene. Om Wedel hadde hatt nokon alvorleg tanke om førarskap i 1814, måtte han ha kunna lagt fram planane sine, og fyrst og fremst tankane sine om Noregs grunnlov. Så omstridd og ille omtala som både han sjølv og politikken hans var, ville eit godt framlegg til grunnlov ha vori den beste hjelperåda for politikken hans som hadde vori mogleg. At han ikkje gjorde det, er det sterkaste vitnemålet om kor lam politikken hans var dette året. Når unionsmennene ikkje vart ståande beint utan grunnlov-framlegg mellom alle dei som kom frå sjølvstendemennene, var det einast den energiske og brennhuga presten Nicolai Wergeland å takka.

Dei framlegga som fekk mest å seia for grunnlova, er dei som stod i best pakt med dei demokratiske tankane som alt hadde gjevi dei amerikanske grunnlovene sin karakter, og som hadde komi til gjennombrot i Europa med den store franske

revolusjonen. Desse tankane har røter som går attende gjennom mange hundreår og mange land; men der dei fyrst slår gjennom til politisk makt og i nokolunde moderne former, er i England med revolusjonane sine i det 17de hundreåret og den politiske diskusjonen som fylgde med revolusjonane. Naturrettsfilosofien er den tankegrunnen dei byggjer på. Det er tankar om at menneska er frie og like av natura. Om dei fritt og rett vil bruka det forstand som Gud har gjevi dei, så har dei evne til å finna fram til ein samfunnsorden som er i samsvar med den ålmenne naturharmoni, den naturlege lova, som i røynda er ei openberring av Guds vilje, likeså vel som dei kan finna fram til den naturlege religion og den naturlege moral. Lykke og fridom for kvart menneske er meininga med samfunnsskipinga. Regjeringane er til for menneska skuld og ikkje omsnutt; men blir regjeringane til hinder for lykke og fridomen åt borgarane, då er det tyranni, og borgarane har rett til å reisa seg mot ei slik regjering. Såleis som *John Locke* forsvara den engelske revolusjonen (*Two Treatises of Government*, 1790), finn vi at desse tankane har gjennomsyra all politisk tenking i Amerika i hundreåret etterpå fram til den amerikanske revolusjonen. Mest å seia for oss fekk det då desse tankane vart opptekne og nøyare utvikla av store franske forfattarar. Serskilt sterk er påverknaden frå engelsk politisk liv hjå den største av alle dei politiske tenkjarane i det 18de hundreåret, *Montesquieu*, serleg i hovudverket hans *L'esprit des lois* (Ånda i lovene, 1754) med læra hans om at deling av statsmakta er det fremste vilkåret for fridom. Sjølv folkesuvereniteten blir forkynt med størst eld og kraft av *Rousseau* (*Le contract social*, 1762). Endå meir beinveges kom engelsk politikk til å verka på dei norske grunnlov-forfattarane gjennom sveitsaren *De Lolme*, som var ein av elevane av *Montesquieu*, og hadde skrivi ei mykje namngjeten utgreiing om den engelske riksskipnaden (1771). I den prinsipielle innleiinga hjå *Adler—Falsen* og hjå *Wergeland* kan ein finna beinveges påverknad frå desse franske forfattarane, stundom ordrett likskap, serleg frå *De Lolme*. Desse store forfattarane

gjev den politiske tankelufta som Eidsvolls-mennene anda i. Praktisk utforming hadde desse tankane alt fått i grunnlover i mange land; dei gav mønsteret som grunnlovfedrane våre kunne ha for auga under arbeidet sitt.

Den som her utan samanlikning fekk mest å seia, var den franske grunnlova av 1791; den var det fremste førelegget, særskilt for dei to viktigaste framlegga, dei frå Adler—Falsen og Wergeland. Dei seinare grunnlovene frå den franske revolusjonen, dei frå 1793 og 1795 har òg vori nytta. Meir å seia enn dei fekk likevel den amerikanske av 1787; ein kan òg nemna sume av dei amerikanske småstat-grunnlovene. Elles var det praktisk tala ingen av dei moderne grunnlovene som fedrane i 1814 ikkje freista gjera seg nytte av; ein kan finna drag som dei har henta frå den bataviske (nederlandske) av 1798, den spanske av 1812, den polske av 1791 og den svenske frå 1809. Påverknaden her kan vi peika på frå paragraf til paragraf; meir ålment halden er påverknaden frå engelsk parlamentarisk liv.

Med lån ifrå så mange ulike kantar kunne ein ha ottast at dei norske framlegga og den ferdige grunnlova hadde vorti samanhengslause lappeteppe. Det gjekk ikkje slik. Dei framande grunnlovene var alle i slekt, greiner frå den same stuvén, born av den frie politiske tenkinga i det 18de hundreåret. I visse grunnleggjande tilhøve er dei like. Dei fremste av grunnlovfedrane var heller ikkje usjølvtendige avskrivningar eller lappeskreddarar. Dei ville skapa eit organisk samanhangande, livskraftig verk, som nordmennene kunne kjennast ved som nasjonalt norsk. Det kom her grunnlova til gode at ho vart skriven i slutten av den lange revolusjonsbolken og ikkje i fyrsten. Den kosmopolitiske tanken frå det 18de hundreåret om ein ideal skipnad som kunne høva for alle folk og land, hadde i denne tida fått ei gagnleg motvekt i tanken om det organisk framvaksne og nasjonalt sermerkte. Denne tanken finst i grunnen alt tydeleg hjå Montesquieu, han blir halden fram med stor kraft av *Edmund Burke* i hans ofselege åtak på den franske revolusjonen i 1790, ein finn han i Frankrike i slutten av

revolusjonstida hjå forfattarar som *Bonald* og *de Maistre*, som førebur og innleier reaksjonen; men serskilt har Tyskland æra av å ha gjort denne tanken til ei makt i europeisk åndsliv og samfunnsstrid gjennom «den historiske skulen». Sjelve programskrifta kom om hausten same året som grunnlova med *Savignys «Vom Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung und Rechtswissenschaft»*, men tanken var då grundig førebudd både i teoretiske skrifter og praktisk i lovgjeving, serleg av Fr. von Stein, 1808.

Vi veit ikkje kor mykje fyrstehands kjennskap dei førande Eidsvolls-mennene har hatt til desse skriftene, men tanken var av dei som «låg i lufta», og dei har kjent han. Midt under Riksforsamlinga fekk Christian Frederik brev om grunnlov-arbeidet frå den gamle læraren sin, Schow. Han åtvarar mot Rousseau, men priser Montesquieu; likevel er det om å gjera at ein nyttar ideane hans med skjønsemd etter tid, stad og vilkår. «Det hvorefter Statsformen nøie bør indrettes og afpasses, er Nationalcharacteren og Landets Natur, Beliggenhed og Forhold.» Slike tankar gav den gagnlege motvekta mot ei altfor einseitig og åndlaus etterlikning etter framande mønster. Lengst utvikla finn vi dei hjå den fremste av alle grunnlov-gjevarane, Christian Magnus Falsen, med hans sterke historiske sans. Vi ser det i arbeidet hans på å gjera odelsretten til sjølve det berande grunnmotivet gjennom heile Noregs søge. I røynda var det få land der denne tanken hadde så lett for å festa rot som i Noreg. Det berande i den nasjonale reisinga i 1814 er tanken om «gamle Noreg», eit land for ære, for sjølvstende, for fridom, ein sermerkt norsk fridom gjennom den frie odels-bonden. Det er sermerkt for mennene i 1814 at dei sjeldan tala om Noreg rett og slett, men alltid om «gamle Noreg». Så djupt var dei tekne av vår gamle søge. Det var dette gamle Noreg som no skulle få si atterføring. Fridomen skulle atterføda det, men fridomen var norsk, hadde vori det og skulle bli det på ny. Dette gav ei nasjonal sikteline som var over lag nyttig. Det som det gamle Noreg kunne gje til grunnlovsfedrane, var då likevel meir ei kjensle og ein tendens enn det var kunn-

skap eller konkrete og brukande føredøme. Det fann dei i utlandet, og det ber framlegga deira vitnemål om på alle punkt.

Ser ein til *Adler—Falsen*, så set dei fyrst opp dei ålmenne grunnsetningane for riksskipnaden etter mønster frå den namngjetne *Kunngjeringa om menneske- og borgarrettane* frå 1789; men den byggjer atter på dei lover eller kunngjeringar om rettane som var vedtekne for dei amerikanske statane, allermost den fyrste av dei, den for Virginia i 1776. Likskapen mellom *Adler—Falsen* og det franske førelegget er så stor at for ikkje mindre enn 14 av dei 32 paragrafane kan ein mest ord til anna visa til dei tilsvarande artiklane i den franske kunngjeringa. To av paragrafane er bokstavrette omsettingar frå innleiinga til den nederlandske grunnlova av 1798. To hovudtankar går gjennom grunnsetningane, tanken om folkesuvereniteten eller politisk fridom og om individuell fridom. Folkesuvereniteten blir hevda til det yttarste i ordlag som er henta frå naturretten: «Suveræniteten er Indbegrebet af alle de Rettigheder som Mennesket efter sit Væsen ved Indtrædelsen i Selskabet maa antages at have afhændet. Denne Suverænitet er hos Folket. Ingen enkelt Deel af Folket kan udøve det hele Folks Magt. Da al Magt har sit Udspring fra Folket, saa ere alle Øvrighedspersoner og Embedsmænd dets Tjenere, og til alle Tider pligtige at aflægge det Regnskab.»

Grunnvilkåret for fridomen er jamvekt mellom statsmaktene. Hovudsaka blir då å finna den rette jamvekta mellom den lovgjevande og den iverksettande makta, så den eine ikkje kan vinna herredøme over den andre. Den iverksettande makta må ikkje kunna gripa inn i den lovgjevande med væpna arm, men det er like viktig at den lovgjevande makta ikkje får høve til å støyta over ende riksskipnaden. Difor bør ho vera delt i to hus som kan kontrollera kvarandre. Endå kan dei to husa av den lovgjevande makta gå saman og gje lover som gjer inngrep i rettane åt den iverksettande. For å hindra det, må den siste ha sanksjonsrett for alle lover, men sanksjonsretten kan berre gjelda til ei viss tid. Elles kunne den

iverksettande makta bli ei vedvarande hindring for alle lovframlegg.

«Folket kan ikke forpligtes ved andre Love end dem som det ved sine frit valgte Repræsentanter har givet sig selv.» Lova lyt vera eins for alle «som et frit og høitideligt Udtryk af den almindelige Villie eller hele Selskabets Villie, udtrykt ved Majoriteten af dets Borgere eller deres Repræsentanter». Den individuelle fridomen blir hevda like strengt som den politiske. Det einskilde menneske skal ha full trygd for person og eigedom. Her blir serleg understreka tru-fridom, «Ret til at tilbede det høieste Væsen paa den med hans Følelse og Overbevisning meest overensstemmende Maade».

Som den franske revolusjon nøyer Adler—Falsen seg ikkje med å gje reglar for riksskipnaden i eigenleg og trongare meining, — «regjeringsforma», som framlegget sjølv kallar det — men tek òg med skipnaden for slike hovudfunksjonar i samfunnslivet som skule og kyrkje, rettsstell og militærstell, finansar og bank. Framlegget blir difor stort, 230 paragrafar, meir enn dobbelt så mange som i den ferdige grunnlova. Alt blir skipa ut ifrå den same demokratiske grunntanken.

Serskilt merkar ein at for den kriminelle rettargangen har framlegget eit nokolunde fullt utvikla juriesystem med leke domarar, offentleg og munnleg klageprosess, rett for den som er skuldgjeven til å bli halden for skuldlaus så lenge til han er kjend skuldig med dom, rett for han til å få forsvarar oppnemnd av det offentlege, og rett til å få vitne høyrde medan han sjølv er til stades.

Framlegget har også merkelege reglar for skulen. I ei tid då skulen heilt og einsidig var ein religionsskule, har det i si fyrste form i det heile ikkje religion med mellom faga, men i staden moral. Dette var heilt etter tankane frå den franske revolusjonen med ein religionsfri skule, tankar som fyrst vart gjennomførde i Frankrike i 1882. I den siste utforminga retta likevel Falsen dette så det kom til å heita «moral og religion». I den fyrste utforminga kravde framlegget opplæring i norsk grammatikk og elementa i matematikk. Dette siste med

matematikk retta Christian Frederik til norsk soge og landkunne, og den rettinga førde Falsen inn i den siste utforminga av framlegget; såleis kom det til å setta opp mål for folkeskulen som han fyrst nådde hjå oss med skulelova i 1860. Det er mogleg at ein kan setta denne tilhugen til å stryka religion som skulefag saman med ein serskilt regel om rett for nasjonalforsamlinga til å leggja ned kyrkjer der det tykkjest for mange, men ingen tilsvarande om å byggja kyrkjer.

Det har vori strid om kven som har den største æra for framlegget, Adler eller Falsen. Frå dansk side har det jamvel vori hevda at Adler skulle vera hovudforfattaren, det skulle vera han som har skrivi heile den politiske delen av framlegget, medan Falsen berre skulle ha skrivi den siste og juridiske. Ein kan ikkje no halda utskifting mellom dei to forfattarane, men ein må tru at det er etter opptak frå Falsen at samarbeidet er komi i gang, det var i hans hus arbeidet vart gjort, og etter den kjennskap ein elles har til Falsens energiske og myndige natur, er det uråd å tenkja seg at han skulle ha vori mindremann i samarbeidet. Ein må òg leggja vekt på at Falsen styrde og stelte med framlegget som det hadde vori hans eige, retta det suverent etter merknadene frå Christian Frederik og fekk det såleis prenta.

Dei rettingane Christian Frederik gjorde i framlegget åt Adler—Falsen, går gjennomgåande ut på å styrkja regjeringsmakta, likevel utan å riva ned den demokratiske grunnhåttan åt framlegget. Dei er praktiske og vitnar om godt skjøn. Falsen tok nøye omsyn til dei, og førde dei inn i det endelege framlegget mest alle saman. I denne forma, med rettingane åt Christian Frederik, var det framlegget vart prenta og lagt fram i Riksforsamlinga. Det fekk på den måten ein halvt offisiøs karakter.

Det kan ein seia om framlegget frå *Treschow* òg. Dette framlegget byggjer òg på folkesuvereniteten og gjev ikkje kongen meir enn utsettande veto. Likevel ville det ha skapt ei sterkare kongemakt enn etter Adler—Falsen. Det gjev kongen ei stor ålmenn kommandomakt og herunder ikkje minst

rett til å avsetta embetsmenn. Han får frie hender over bruket av statsinntektene, rett nok under kontroll av nasjonalforsamlinga, og slik at ho avgjer kor store dei skal vera. Av ministrane blir det likevel kravt at i alvorlege saker skal dei leggja ned embeta når kongen tek avgjerder som dei ikkje vil ta ansvaret for. Framlegget er ikkje lite demokratisk. På landet gjev det røysterett til alle bønder, og det vil at kvart amt skal senda to bønder eller proprietærar og ein embetsmann til nasjonalforsamlinga; for byane set det derimot opp heller høg inntektsgrense for røysteretten. Nasjonalforsamlinga skal berre ha eitt kammer. Framlegget gjev nok kongen rett til å gje adels rang, men berre som namn og rang utan reelle eller økonomiske rettar; dei adelsrettane som finst frå gamalt, skal berre gjeldast så lenge dei noverande eigarane er i live, eller born som no alt er fødte. Framlegget går ut ifrå at kongen også kan bli styrrar i eit anna land; til trygd for Noreg forbyd det kongen å føra inn noko troppekorps, stort eller lite, utan samtykke av nasjonalforsamlinga.

Framlegget åt Treschow fekk ikkje lite å seia for grunnlov-arbeidet. Serskilt var det viktig at Treschow understreka så sterkt at grunnlova måtte samla seg om det mest hovudsaklege. Idealet, seier han, kan ein likevel aldri nå, men berre nærma seg. Det som ein må akta på, er at ein ingen ting føregrip som høyrer til framtida, dernest at ein førebur eller i minste ikkje legg hindringar i vegen for det gode ein ikkje straks kan få til. «Ingen Statsforfatning, blev Grunden dertil end lagt af en Guddommelig Forstand, kan for alle følgende Tider i alle Stykker være gjeldende, endskjøndt de Principier, paa hvilke den bør være grundet, ere evige.» Av slike reglar som ein kan tenkja seg må rettast, bør grunnlova ha så få som mogleg. Treschow hadde då heller ikkje meir enn 42 paragrafar i grunnlov-framlegget sitt, rett nok dei fleste lange og omstendelige.

Dette synet på grunnlov-arbeidet svara heilt ut til synsmåtane åt Christian Frederik sjølv, om han då ikkje har lært det av Treschow. Han understreka det berre endå sterkare

og brukte det jamvel mot Treschow sjølv, for ikkje å tala om det Adler—Falsenske framlegget. Desse synsmåtane finn ein då òg gjennomførde i det grunnlov-framlegget han let utarbeida sjølv på grunnlag av Treschows og Adler—Falsens med sine merknader, og som difor òg er det aller mest offisielle framlegget på Eidsvoll, — *det Sverdrup—Bergh'ske*, som det har vori kalla. Framlegget frå Sverdrup og Bergh har også vori kalla *det Sverdrupske*, for det var han som tok det med til Eidsvoll; men det kunne med større rett ha vori kalla *det Bergh'ske*, om det då ikkje skulle vera skrivi av professor Hersleb, som det kan vera grunnar til å tru. Sverdrup kjende seg i alle fall ikkje mykje bunden av det på Eidsvoll, men tala og røysta mot det på fleire viktige punktar. Framlegget er eit mastverkarbeid, skrivi den siste veka før Riksforsamlinga kom saman. Av den grunn kan ein ikkje venta noko sjølvstendig eller originalt arbeid. Det fylgjer nøye mest alle merknadene frå Christian Frederik og støyper elles i hop framlegga frå Treschow og Adler—Falsen, stundom ordrett; framlegget er rett og fyndig, i så måte reine motstykket til dei ordrike og omstendelege paragrafane eller artiklane åt Treschow.

Framlegget har då likevel sume originale ting òg, men dei er ikkje av det beste. Dei gjeld serleg sanksjonsretten, som er mykje innvikla skipa med ei heil rad med reglar. Til samantag gjev dei kongen stor makt. Han får einemakta over militær straffelov og reglement, og så lenge han har medhald av øgsterett, får han absolutt veto over kriminallovgjevinga. I lovlovgjevinga derimot får han berre utsettande veto; når det gjeld skattar og pengar og bankstell gjeld dette veto berre under sjølve tingseta. For handel, sjøfart, post, vegar og politikan han til kvar tid ferda ut dei påbod som han tykkjer strengst, men mot desse påboda har nasjonalforsamlinga utsettande veto. Nasjonalforsamlinga skal berre ha eitt kammer. Den almenne verjeplikta blir det den store avgrensinga at byborgarane berre skal tena i sine borgarkorps. Reglane om del er tekne frå Treschows framlegg. Kravet frå Christian Frederik om at grunnlova skal avgrensa seg til slike hovud-

saklege og ålmenne ting at ho kan stå mesta urørleg, ha Sverdrup—Bergh drivi så langt at det ikkje berre har avgrensa grunnlova til 50 paragrafar (Treschow til 42), men dess paragrafane skal verkeleg vera heilt urørlege: «End ikkje Kongens og Rigsforsamlingens forenede Villie formaaer at forandre det Ringeste deri.»

Det største og beste grunnlov-framlegget ved sida av Adler—Falsens er det frå *Nicolai Wergeland*. Han har visst kjent og gjort seg nytte av alle dei moderne europeiske grunnlovene men ikkje dei amerikanske. Slik som Adler—Falsen set han òg opp ei innleiing om dei ålmenne grunnsetningane for lova. Då mønsteret både for Wergeland og Adler—Falsen er det same Kunngjeringa om menneskerettane, blir det òg stor likskap mellom dei, stundimellom mesta ordrett. Folkesuverenitetet blir hevda like sterkt av Wergeland som av Adler—Falsen. «Ethvert Folk har af Naturen oprindeligviis Ret til, ubehindret af enhver indvortes og udvortes Magt, selv at danne sig en Stat ved selvgivne Grundlove.»

Dei absolutte menneskerettane var «Frihed, Liighed, Sikkerhed. Heraf flyder Ejendomsret og Modstands-Ret». Motstandsretten mot tyranni har spelt ei stor rolle i europeisk politisk tenking like sia monarkomakane sine dagar i slutten av det 16de hundreåret; jamvel jesuittane hevda den retten eit bel i dei fyrste stormtida av motreformasjonen. Mest har tanken hatt seia i England — ein kan gjerne seia like sia Magna Carta i 1215 men serskilt i dei engelske revolusjonane i det 17de hundreåret. Tanken om motstandsretten hadde vorti ein viktig del av engelsk rettstanke, og hadde gått inn i engelsk lovgjeving. Wergeland har lært å kjenna tanken hjå De Lolme og tøyde han svært langt: «Bliver nogen fængslig anholdt, uden i Vidners Paahør at forkyndes den lovlige Aarsag dertil, da han Nødverges Ret imod Overfalderen, det være hvilken somhelst.» Den som let nokon bli fengsla anna på lovleg måte bør sjølv bli straffa. Kongen får stor makt, for han er ei representant for folket like vel som stortinget. Dei held kvarandre i jamvekt på den måten at dei har gjensidig veto mot

kvarandre; ingen ting kan bli lov utan konge og storting er samde om det. Stortinget har eitt kammer, men det blir samansett ved klasseval, likevel med ålmenn røysterett innafor klassene. Verjeplikta skal òg vera ålmenn. Det er sermerkt for Wergeland at han har ein serskilt paragraf i grunnlova (den 2dre) mot Danmark: «De to forhen forenede Kongeriger Norge og Danmark skulle aldrig mere forenes under een Regjering, medmindre Kongeriget Sverrig tiltræder en Trippel-Union, og Norge i saa Fald nyder samme Rettigheder som de tvende andre Riger.» Av denne grunn held han òg på innføddsretten. Han har strengt forbod mot framande soldatar i landet, og set òg så opp ein serskilt verneregel for landsens jordegods: «Ingen som bor udenrigs, maa kjøbe eller eje Godser i Kongeriget Norge.» Framlegget held på odelsretten. Det har over lag strenge reglar mot å avstå nokon del av riket; det skal vera eitt og heilt, og alle lands-delane skal i alle måtar ha same eignaden. Dette sterkt nasjonale framlegget er det einaste som har komi i hug dei gamle norske utbygdene, men rett nok på den måten at riket skal ha rett til å avhenda dei. Ein merkar seg òg at med opprekninga av dei ulike departement eller ministerium har framlegget ikkje noko utriks-departement. —

Dette er dei framlegga som fekk mest å seia for grunnlova; men det finst mange andre framlegg òg, som det løner seg å kasta eit auga på, for dei lærer oss noko om tida og miljøet som grunnlova sprang fram utav.

Det beste av desse framlegga er rimelegvis eitt som vi berre har restane av; det skriv seg frå assessor *Jørgen Herman Vogt*, som sia i halvannan mannsalder (til 1858) spelte så stor rolle i regjeringa både som administrator og lovgjevar. Det ser ut til å ha vori eit tolleg frilyndt og demokratisk framlegg med dei vanlege vernereglane for personleg fridom, med odelsretten og med ålmenn verjeplikt. Det har forbod mot at framande soldatar kjem til landet, — «ikke engang til Hjelp eller Gjennemmarsch».

Av to anonyme framlegg er det eine nærmast ei saman-

skrivning av den franske grunnlova av 1791. I det andre, som er heller keiveleg forma, merkar ein seg at jamsides kongen skal det vera eit riksråd med to folkevalde menn frå kvart bispedøme. Kongen er bunden av dette rådet og har berre avgjerande røyst når røystene elles er like.

Eit framlegg frå krigsassessor *Peter Elieson*, godseigar på Evje i Rygge i Østfold, har knapt fått nokon ting å seia for grunnlova. Det er ei samanhengslaus blanding av konstitusjonelle med uviktige og uvedkomande saker. Ein merkar berre at forfattaren legg vinn på å gjera grunnlova så liberal og «republicansk» som mogleg. Kongen får ikkje veto mot vedtak som er gjort med $\frac{2}{3}$ fleirtal i nasjonalforsamlinga. I saker om ære og liv vil framlegget ha jurydomstol. Forfattaren finnr grunn til å nemna at han ikkje trur den norske floten kan koma til å mæla seg med den engelske. Han nyttar ikkje ordet konge, men regent; han går nok ut ifrå at prinsregenten blir verande regent i Noreg, og at regentskapen skal gå i arv i hans ætt, men seier likevel at dette var «maaske ikkje det ønskeligste», og han held fram at den svenske regjeringa har «tildeels lovlige Fordringer paa Norge». Det var ikkje under at Christian Frederik hadde mistru til denne mannen.

Ein så mykje meir truande ven hadde Christian Frederik i sorenskrivar *Koren*. I sine «Strøetanker» til norsk grunnlov går han ut ifrå at sia Kalmar-unionens dagar har det aldri vori så gode voner for ei skandinavisk samling som no, og samlingsmannen er Christian Frederik. Dei konstitusjonelle synsmåtane hans er mykje uklære. Så mykje kan ein likevel forstå at han tenkte seg ei svært sterk kongsmakt. Han vill nok at den lovgjevande makta «bør forblive i Nationens Hænder»; men han tenkte seg at nasjonalforsamlinga berre skulle møta når kongen ville, likevel minst zode kvart år. Elles held han over lag sterkt fram demokratisk likskap og åndeleg friedom for alle, «endog den blinde Hedning». Han held på med odelsretten til vern for demokratisk fridom, og han held på med innføddsretten.

Ein like truande tilhengjar hadde Christian Frederik i overkrigskommissær *Sebbelow*, ein dansk-fødd kjøpmann i Kristiansand. Sebbelow kramar ut med lesefrukter frå mange kantar, men dei konstitusjonelle førestellingane hans er mykje uklåre. Han ville ha skapt eit kongedøme som på det nærmaste hadde vorti einveldig. Det skulle då likevel vera ein riksdag, og til den skulle alle mann møta som skattar av fast eigedom, men ingen som har løn av staten. Han vil også ha lagt ned bispe- og amtmannsembeta. Berre embetsmenn, borgarar og bønder skal vera verna mot fengsling utan etter dom, men ikkje den eigenlege arbeidarklassa, som gjer dei fleste brotsverk.

Det kom eit par danske framlegg òg. Det eine frå greiv *Holstein Holsteinborg*; han seier sjølv at han hovudsakleg byggjer på De Lolmes bok om den engelske riksskipnaden. Han søkjer grunnlaget for politisk makt i eigedomsretten, og vil at ingen skal ha røysterett som ikkje har fast og urørleg eigedom i staten; representant må ingen bli som ikkje er rik nok til å kunna leva av eigen midel. Helst burde ingen embetsmann kunna veljast, og i alle fall ingen domar og ingen som kongen vilkårleg kan avsetta. Som ein ser, er dette reglar som høver betre for det rike England enn for Noreg. Regenten får stor makt, absolutt veto og oppløysingsrett. Han skal ikkje kunna ta imot regentskapen i eit anna land utan samtykke av nasjonalrepresentasjonen, og utan at det andre landet vil ta mot same grunnlova som Noreg, og «udgjøre dermed kun eet eneste Rige». Då forfattaren er dansk mann og personleg ven med Christian Frederik, ser ein lett kva mål dette peikar mot. Forfattaren går svært langt i å setta opp reglar til vern for alle sider ved den individuelle fridomen. Han vil ha jurydomstolar både for kriminelle og sivile saker.

Frå Danmark kom det òg ein del politiske tankar frå den svenske emigranten greiv *Gyllenbourg-Ehrensward*, som hadde vori med i samansverjinga mot Gustav III («Lidt politiskt Ruskomsnusk»); dei var eigenleg sende til Falsen, og han las dei opp i Riksforsamlinga. Det som det mest gjeld om for

denne forfattaren, er å unngå ein slik hovudfare i samfunns-livet som aristokrati og embetsvelde. Sverige kan tena til åt-varing. Hovudsakleg er tankane hans ein kvass kritikk av den svenske riksskipnaden, som forfattaren held for å vera den ringaste av dei 4 hovud-konstitusjonane, den franske, svenske, engelske og amerikanske. Ein merkar at denne forfattaren vil at nasjonaloppsedinga skal vera ein viktig del av konstitusjonen, utan at han går inn på kva tankar han har om det. Han vil òg innføra religiøse nasjonalfestar og nemner her serskilt «den interessanteste Dag for Norges nye Skabelse» — altså det som vart 17de mai. Alt dette er tankar som han hadde teki frå den franske revolusjonen. —

Endå så stort fråstand som det er mellom dei framlegga til eller tankane om grunnlov som vi her har lært å kjenna, så er dei likevel like i det hovudsaklege. Dei står alle på folkesuverenitetens grunn, dei held alle ei viss fordeling av makta mellom statsmaktene for å vera eit vilkår for fridom, og dei hevdar at retten åt einmennet er det opphavlege og naturgjevne, som all annan rett er utleidd ifrå, og som det gjeld å verna mot uturvande inngrep og avgrensingar frå staten. I så måte står dei alle på den nye tids grunn; men det kom òg framlegg som høyrde gamletida til.

Som ei overgangsform mellom gammalt og nytt kan ein kanskje ta eit framlegg frå den danske professoren i statsrett *Schlegel*. Det går eigenleg ut frå kongsmakta som det historisk gjevne og set berre opp visse avgrensingar i den. Det skal nok vera ein riksdag, men riksdagen får inkje initiativ og kan ikkje ta opp saker «uden efter Regjeringens udtrykkelige Opfordring». Skulle riksdagen få initiativ, måtte han bli delt i to kammer. Gjer riksdagen noko brigde i eit framlegg frå regjeringa, gjeld det ikkje før det har fått kongeleg sanksjon. I regjeringa er kongen ikkje bunden av statsrådet, men står fritt i alle sine avgjerder. Han har uavgrensa makt til å inn- og avsetta embetsmenn; av den grunn kan dei heller ikkje bli valde til nasjonalforsamlinga anna med sterke avgrensingar.

Meir avgjort på gamletida sin grunn står framlegget frå

biskop Bugge; det gjev einvelde med visse atterhald. Han vil nok ha ein riksdag, men den får ikkje makt anna over skattar og pålegg, og det òg berre med store avgrensingar. Når det gjeld vanlege utgifter til gagnlege innretningar og embetslønner, har kongen fri makt. Han kan også mellombels skriva ut skattar og gjera statslån, og skal ha full og uavgrensa makt til det dei tre fyrste åra, til den fyrste riksdagen kjem saman i 1817. Utanom ei så sterkt avgrensa makt over skattane kan riksdagen berre koma med søknader til kongen om å ta framlegg til forbetringar til ettertanke, men får altså inga lov-gjevande makt. Kongen har makt over krig og fred, og han kan avsetta og innsetta embetsmenn når han finn det for godt, har i det heile uavgrensa makt i alle tilfelle når noko anna ikkje serskilt er sagt. Det er endeleg strenge reglar til vern for denne veldige kongsmakta, så ho ikkje på nokon måte skal bli avgrensa. Den skuggen av ein riksdag som altså likevel skal finnast, blir samansett på mellomalders vis etter stand: 24 geistlege, 50 borgarar og sivile embetsmenn og 43 bønder; militære kan berre bli valde om dei er jordbrukarar; biskopen ligg på krigsfot med offiserane i Trondheim. Kongen avgjer valmåten. Den individuelle fridomen er ikkje verna. Berre folk av kristne religionssektar har rett til å vera i landet, men dei har heller ikkje statsborgarrett, og religiøst har dei berre rett til privat hus-gudsteneste. Ikkje eingong reint fysisk tykkjest eins person vera verna etter dette framlegget. Det seier nok at ingen kan bli nekta lands lov og rett, men dom blir det ikkje kravt anna når det gjeld «yderste Formue, Ære eller Liv». Bugge gjekk for å vera ein av dei mest evnerike mennene i landet i si tid, men med all si lysande og glitrande vitsemd har han knapt gått mykje djupt i mange av dei ting han for med, — vi ser her bort ifrå det religiøse. Han meinte sjølv han var ein fri og moderne mann, og koketterte gjerne litt med det, men framlegget hans syner kor djupt han var bunden i gamle fordomar og førestellingar. Eit avgrensa einvelde med prestskapet til privilegert stand, kan ein seia er målet for Bugge.

Store voner for sitt stand ved nyskipnaden av staten finn ein hjå andre av biskopane òg, såleis i eit brev frå Johan Nordahl Brun til Bech ingen ting mindre enn ei heilt fri og mektig kyrkje under biskoppeleg styre («Intet Collegium over Geistlighed — Ingen Auctoritet blande sig i de Geistlige Befordringer» osfr.). Det ligg nær å tru at det har samanheng med slike tankar når den tiltaksame Bech nett denne sumaren 1814 sette i gang arbeid med å skipa prostiforeiningar i bispedømet sitt. Arbeidsoppgåvene for desse foreiningane var rett nok haldne innafor ei strengt kyrkjeleg og teologisk ramme; men var kyrkja fyrst organisert, kunne eit slag kyrkjeleg sjølvstyre lett ha komi som ei mogen frukt etterpå.

Det er tydeleg nok at Christian Frederik har vona at arbeidet åt Bugge skulle bli eit framlegg som han kunne leggja fram for Riksforsamlinga. Det vart eit vonbrot, og han hadde skjønsemd nok til å leggja det til sides. Han fann ingen grunn til å bry seg med å skriva merknader til framlegget frå Bugge, som han gjorde til framlegga frå Treschow og Adler—Falsen.

I endå stridare einvaldsånd enn Bugge går framlegget frå sorenskrivar *Weidemann*, som elles er eit grundigare og betre gjennomtenkt arbeid (på 79 paragrafar) med sume forvitnelege tankar. Endå tydelegare enn Bugge held dette framlegget på einveldet etter kongelova, og set berre opp nokre garantiar mot altfor stort kongeleg despoti, nyttar jamvel i stor mon ordlegginga frå kongelova. Nasjonal-representasjonen blir berre kalla saman når kongen vil, og får berre makt til å retta grunnlova og velja og vera domar over nasjonalrådet eller regjeringa, — i alle tilfelle saman med kongen, som er sjølvskriven president for representasjonen, anten beinveges eller ved ein som han vèl i sin stad. Det som då likevel gjev eit slag kontroll med kongen, er den makta som regjeringa (nasjonalrådet) får, med di kongen ikkje kan krevja skattar eller gjera lån utan samtykke av rådet. I lovgjeving og andre styregreiner får rådet derimot ikkje rett til anna enn å koma med søknader og tilrådingar. Endå kan kongen vera med i rådet like vel som i representasjonen, og då det berre er 4

mann, får han lett den avgjerande røysta der òg. Kongen er «det høieste og ypperste Hoved paa Jorden» og har åleine all makt over religionsseremoniar og presteskapet, over krig og fred, til å avsetta og innsetta embetsmenn og gje dei løn, han styrer «efter sin egen Villies Skjøn over Statens Kasse», avgjer sjølv kor mykje han vil bruka til hoffet, han har makt til «efter sin egen gode Villie og Velbehag, men stemmende med Grundlovene, at give Love og Forordninger, oprette høie og lave Domstole og Collegier» og elles skipa alle styregreiner; han kan «forklare, forandre, formere, formindske, ja aldeles ophæve forrige af ham selv eller hans Forfædre paa Tronen givne Love». For all denne makta skal «han, som den høieste og meste Magt og Herlighed er betroet, allene svare for Gud den allermægtigste, og ei for nogen verdslig Dommer eller Ret».

Den personlege fridomen blir verna. Ingen lover skal gjelda før dei er offentleg kunngjorde, og dei skal ikkje ha atterverkande kraft, det skal vera prentefridom og trufridom, likevel berre med rett til gudsdyrking etter løyve frå kongen og på stader som han fastset. Herifrå er likevel jødar unna-tekne, for soga syner at dette folket alltid har vori «oprørske og bedragerske» og såsnart det har vunni nokon midel, har det intrigert «til at danne en Stat i Stat. Landets Sikkerhed fordrer altsaa i Henseende til dem en absolut Undtagelse». Weidemann held strengt på innføddsretten. Han er avgjort demokrat, vil ikkje ha adel, titlar eller rang, vil ha forbod mot bygsel og leiglendingskap, ingen skal eiga meir jord enn han kan driva sjølv med sine husfolk og dagleigarar. Alle personlege byrder og pålegg og alle sportlar skal bli avløyste av pengeavgifter. Ein forstår av desse demokratiske reglane at Weidemann kunne vera så avhalden som han var av bøndene, — «Bondens Ven og Taler», som han seinare vart kalla.

Weidemann fortel, at før han skreiv grunnlov-framlegget, har han spurt seg føre hjå folket i amtet sitt om kva slag regjeringsform dei ynskte, og han har fått framlegget godkjent av dei to medrepresentantane sine, prosten Stabell og lensmann Lysgaard; dei gjev berre endå sterkare enn Weidemann

ei understreking av odelsretten, som dei reknar for «Norges Palladium, og troe at det norske Folks Frihed og Selvstændighed med den vil staae eller falde». Framlegget åt Weidemann kjem på denne måten til å bli eit slag offisielt framlegg frå sin landslut, og er det einaste framlegget som er det. Landsluten er Oppland, som snart kom til å gjelda for eit serskilt radikalt bondeamt. No var dei rådleggingane Weidemann kunne ha med folk i amtet, sikkert mykje tilfellelege, så framlegget lyt likevel stå mykje meir for Weidemanns personlege rekning enn for amtet si. I så måte er det berre eit vitnemål mellom mange om korleis tilfellelege personlege omsyn, som ein dugande og avhalden embetsmann, kunne få politiske fylgjer i denne politisk umogne tid. Ein må helst seia at dette framlegget syner kor lite dei politiske eller konstitusjonelle spørsmåla enno har hatt å seia for bøndene, jamvel av dei mest opplyste, interessene deira peikar heller fram imot sosiale og økonomiske spørsmål. Det har vi elles òg klåre nok vitnemål om nett frå dette amtet.

For det fyrste sende lensmann *Lysgaard*, som sjølv hadde skrivi under på framlegget åt Weidemann, også sitt eige framlegg om ymist vedkomande konstitusjonen og lovgjevinga. Den fyrste og konstitusjonelle delen av framlegget åt Lysgaard er berre oppattaking av hovudpunktane i framlegget åt Weidemann, men den største delen av framlegget hans vedkjem den ålmenne lovgjevinga. Dei ynskemåla han her held fram, er sparing i statsutgiftene med å avgrensa talet på departementsfolk og varsemd med pensjonar, betre skipnad med skatteutskrivning, forbod mot å samla fleire gardsbruk på ei hand, ålmenn verjeplikt med visse avgrensingar, fasthalding ved og helst utviding av odelsretten til det han var før forordninga av 5 april 1811, fri sagskurd og brennevinsbrenning. Det var vidare ynske om at prestane må få fast løn attåt prestegardane sine, så dei kan sleppa å krevja inntektene sine av kyrkjelyden; tiend, offer og betaling for ministerielle forretningar må anten falla bort eller til kongens kasse. Det er krav om betre skule, så ungdomen i konfirmasjonsalderen ikkje berre kjenner sin

kristendom, men også «kjender og udøver de Pligter der udfordres til Livets Næring i hver sin Stand», difor må det òg til betre lærarar, som i det minste er seminarutdana. Sameleis vil han ha skikkeleg utdanning av handelsmenn, m.a. i framande mål. Det er også krav om arbeidsanstaltar til fattigfolk, og endeleg er det krav om ein kjøpstad ved Mjøsa og ein kanal frå Mjøsa til havet, i likskap med den som i den tid vart bygd ved Trollhättan.

Framlegget frå Lysgaard er forstandig og vel skrivi. Mykje lagare står ymse brev frå bønder i *Gudbrandsdalen*, *Hedmarka* og *Toten*. Dei er tydeleg utgådde frå same agitasjonen; i sume hovudpunktar er dei jamvel ordrett like, serleg breva frå *Gudbrandsdalen* og *Hedmarka*. Det kom også framlegg frå *Modum* og *Eiker*. Dei politiske førestellingane er forma såleis i brevet frå gudbrandsdølane: «Hvad Navn Norge Gives, enten, Republik eller Monarki benægtes Souverainiteten, men Prins Christian Frederik antages til Rigets Regent med et Norsk Raad. Ingen Dansk eller Udlænding maa antages Ved Regjeringen, uden forhen aflagt Prøve paa Rætfærd og Patriotisme.» Framlegga er samde om å krevja religions-, tenkje- og skrivefridom, men lenger går dei heller ikkje i konstitusjonelle ting. Elles vender dei seg serleg mot embetsmennene. Dei krev sparing i staten med inndraging av embete, og nemner her serkilt bispe-, amtmanns-, fute- og prokurorembeta. Alle embetsmenn må koma på fast løn, sportlar må falla bort, og det må vera varsemd med pensjonar. Dei vil ha kallsrett til presteembeta, og prestane må få fast løn i staden for presteordar, som dei ofte vanbruket. Skrivet frå Hedmarka syner òg ein open prestefiendskap. Det benefiserte godset skal gjerast til riksbanken; den skal vera nasjonens eigedom og ha eit sjølvstendig styre, som gjer rekneskap for folket kvart år. Dei vil ha rett til å velja representantar til riksdagen utan innmelding av prestar eller andre embetsmenn; det skal minst vera ein bonde frå kvart futedøme, men ingen embetsmann må koma på riksdagen utan at han har ein god gard (1½—2 kpd.skyld). Hedmarksbøndene klagar over at prestane gjer

framlegg om slike som dei likar; men seier nokon imot dei, kjem han i det minste til å gjelda for eit uroleg hovud. Ingen ting talar høgare om kor sterk embetsmakta var i denne tida, enn desse klagene frå kaute storbønder om at dei er ufrie ved vala i sine eigne bygder. Hedmarksbøndene vil òg at alle som har hug og evne, skal kunna møta ved riksdagen og røysta der, mot at dei kostar opphaldet sjølve, — altså ein serrett for kaksebønder. Bøndene vil sjølv sagt ikkje ha adel, og dei vil ha ei kraftig nedsetting av den ståande heren, men verjeplikta skal vera ålmenn, likevel med stillingsrett for bønder.

For seg sjølv sende Eidsvolls-mannen Paul Harildstad eit brev til Riksforsamlinga med over lag beiske klager over at embetslønene stig, medan skattar og avgifter på bøndene veks, så dei står i fare for å bli «Slaver under de høiere Klasser». Bøndene må få ein glimt av von om ei lykkeleg framtid; — kven vil ofra blod og velferd «for den forskiel i mellem navnet af Norskè og Svenske Slaver?»

Bøndene krev uavgrensa rett til å nytta sine produkt av jord og skog, serskilt fri sagskurd. Frå Modum og Eiker krev dei at ingen skal kunna eiga meir jord enn han kan ha under eige bruk og tilsyn. Hedmarksbøndene hevdar eigedomsretten absolutt, reint på gamal småkongevís. Det var eit inngrep i eigedomsretten at det vart teki hypotek i gardane til grunnlag for riksbanken ved pengereduksjonen i 1813, ja dei vil ikkje tola at gardane deira blir oppmælte eingong; «thi naa en anden har Ret til at opmaale min Eyendom, Da ophører min Ret til Eyendommen».

På Modum og Eiker vil dei helst spara kongsnamnet av omsyn til kostnaden. Dette fører dei med ein gong inn på tankar om Noregs store fattigdom, dette at «Hungeren steds bliver Norges værste og farligste Fiende», og så tek dei med i same andedraget som regjeringsforma forbod mot å føda hestar med korn så lenge folk lyt eta bork og mose. Midt i si store hjelpeløyse har dette unekteleg ein viss patos. Dess same bøndene krev òg at Christian Frederik må seia frå seg

retten til Danmarks trone, «da den saa naturlige rødelandskierlighed letteligen i Tiden kunde forlede ham til en, Norge skadelig, Forkierlighed for Danmark og alt Dansk, og da en Forening mellem saa langt fraliggende Riger desuden baade er naturstridig, og i mange Tilfælde, om ikke skadelig, saa dog unyttig for Norge». Disse skriva frå Modum og Eiker skil seg ut frå andre bondeskriv med det at dei vil ha avgrensa «den forhadte Odel der har anrettet saa stor Ødelæggelse i Norge»; dei vonar at på den måten skal ein få store gardar oppdelte mellom fleire sysken.

I alle skriv frå bøndene møter ein såleis krav om politisk fridom og ein avgjord uvilje mot einveldet; men dei har ingen tanke om korleis konstitusjonell fridom skal vera utforma. Dei møtest også ålment i kravet om eit nasjonalt styre med innfødde embetsmenn, og dei har god greie på kor avgjerande prentefridomen er for fridomen i det heile. Det som mest fyller skriva deira, er likevel korkje konstitusjonelle eller nasjonale krav, men det er klassekrav, for det meste reint økonomiske. Disse krava søkjer enno ikkje stønad i nokon ålmenn fridomstanke, ikkje eingong om økonomisk fridom, men dei kan gå fint saman med gamle merkantile førestellingar om regulerte grenser mellom samfunnsklassene. Såleis i eit votum i Riksforsamlinga av Sivert Bratberg og Teis Lundegaard, eller som det lyder i skriva frå Modum: «Borger skulde være Borger og Bonde være Bonde.» Politikken deira peikar nok framover mot den bondepolitikken som snart skulle koma, men han er utan evne til å lyfta klassekrava sine fram i lyset av ein prinsipiell liberalisme, som det sia var Uelands fortjeneste at han gjorde. Det er ein instinktsikker demokratisme, og under grunnlov-arbeidet kunne nok den leggja ein tung stein i vekt-skåla når demokratiske saker var å vange, både med det røystetalet som bøndene rådde over, og med den vektige demokratiske påminninga som bøndene alltid var for dei andre samfunnsklassene berre ved det at dei var til stades, men elles hadde denne politikken lite å seia for hendingane i 1814.

Ein kan då ikkje seia at desse bondeframlegga vitnar om

nokor stor politisk mogning; men bøndene var den mektige understraumen som førarane kjende dei hadde med seg. Og held ein alle grunnlov-framlegga til saman, ber dei bod om at det fanst eit levande miljø som stod reiug til å ta imot ei grunnlov. Med dei beste av framlegga var det òg gjort så gode førearbeid for konstitusjonsnemnda på Eidsvoll, at det vart mogleg å føra grunnlov-arbeidet fram på nokre veker. Utan hadde det vori uråd.

Dei 11 grunnsetningane.

Konstitusjonsnemnda valde Falsen til formann og soren-skrivar Diriks til skrivar. Båe vala var gode. Falsen kom frisk frå eit sprengarbeid med grunnlova gjennom månader, og hadde sikkert gått igjennom det hovudsaklege av den litteraturen om dette emnet som var tilgjengeleg i vårt land. Så kunnskapsrik som han var, og fortruleg med emnet på førehand, med si store arbeidskraft, myndig, hastig og drivande av natur, var han rette mannen til å få arbeidet til å gå frå hand. Diriks var i juridiske og statsrettslege emne eit levande leksikon for medlemene i nemnda, dertil ein mann med stor formell evne, sikker sans for god juridisk stil, altså serskilt vel fallen til å vera skrivar for nemnda.

Av dei andre medlemene i nemnda stod Wergeland i same stoda som Falsen og vart ein dugande medtevlar med han i arbeidet på å gje grunnlova innhald og form. Sverdrup var òg godt inne i emnet frå drøftingane av det fyrste utkastet åt Adler—Falsen, og kan henda frå arbeidet med det «Sverdrup—Bergh'ske» framlegget, endå om Sverdrup etter si natur heller verka med kvass kritikk enn med positive framlegg. Wedel hadde den største politiske røynsla og hadde sikkert òg ved sida av Falsen den største politiske evna. Av dei andre medlemene var kaptein Motzfeldt ein sers kunnskapsrik mann, ei energisk framdrivande natur. Han kom ifrå dei livlege politiske diskusjonane i Bergen og blir den fremste målsmannen i nemnda for den bergenske liberalismen. Av

dei andre medlemene var Jacob Aall, Omsen og Jonas Rein dei fremste. Dei har knapt sett store merke på grunnlova, endå ein må tenkja seg at Omsen har vori ein nyttig mann ved sitt gode praktiske skjøn, og ein mann som Jacob Aall alltid måtte vera ein god rådgjevar ved sine kunnskapar, ved sin velvilje og sin strenge lojalitet mot det som skulle fram.

Vi har lært å kjenna den fyrste av dei 11 grunnsetningane for grunnlovarbeidet som nemnda fyrst sette opp, og den kvasse striden som kom om den, — rimelegvis til undring for nemnda sjølv. Dei andre 10 grunnsetningane lydde slik:

2. Folket bør udøve den lovgivende Magt gjennom sine Repræsentanter.
3. Folket bør ene have Ret til at beskatte sig gennem sine Repræsentanter.
4. Krigs- og Freds-Retten bør tilkomme Regenten.
5. Regenten bør have Ret til at benaade.
6. Den dømmende Magt bør være særskilt fra den lovgivende og udøvende.
7. Trykkefriheden bør finde Sted.
8. Den evangelisk-lutherske Religion bør forblive Statens og Regentens Religion. Alle Religions-Secter tilstedes frie Religions-Øvelser, dog ere Jøder fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget.
9. Nye Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes.

Sorenskrivar C. A. Diriks.

10. Personelle eller blandede arvede Forrettigheder bør ikke tilstaaes nogen for Fremtiden.
11. Statens Borgere ere i Almindelighed lige forpligtede til i en vis Tid at værne om Fædrelandet, uden Hensyn til Stand, Fødsel eller Formue.

Av disse grunnsetningane vart den 3dje, 6te og 7de vedtekne samrøystes, og — så vidt ein kan sjå — utan ordskifte.

Dette var grunnsetningar som hadde slegi heilt gjennom. Tre andre grunnsetningar vart vedtekne på det nærmaste like lett. Det var den 2dre: «Folket bør udøve den lovgivende Magt gjennom sine Repræsentanter»; her hevda likevel den eine av offiserane, major Holck, at kongen burde rå over den militære lovgjevinga åleine. Det var vidare den 5te: «Regenten bør have Ret til at benaade»; her hevda presten Grøgaard og byfut Dahl at retten åt kongen til å gje nåde ikkje måtte gå så langt som til å gjelda brotsverk mot nasjonens majestet (*crimen læse nationis*). Endeleg den 9de: «Nye Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes»; her vart det pålagt konstitusjonsnemnda at ho også måtte gjera framlegg om korleis ein etter kvart kunne få bort dei gamle avgrensingane i næringsfridomen.

Meiningsskilnad vart det derimot om den 4de, 8de, 10de og 11te grunnsetninga, om krigs- og fredsrett, jødesaka, adelen og verjepliktsaka. Presten Hount meinte at regenten berre burde ha rett til forsvarskrig, men ikkje til åtakskrig. Han «bør ikke have frie Hænder til efter eget Tykke at raade over Borgernes Liv og Eiendom, til at slibe Dolken i Mørket for at støde den i Naboens Bryst». Sverdrup hevda derimot at i krig galdt det å vera snøgg og gå fram i løynd, og då kunne ikkje folket ha noko av krigsretten. Anker hevda at i røynda var kongen bunden, for til krig måtte han ha pengar, og det kunne berre folket gje han. Grunnsetninga vart likevel vedteken med den forklaringa, at med kongen var her meint kongen saman med regjeringa, så han altså skulle vera bunden av den.

Om *adelen* vart det berre ein liten førebels strid. Rittmeister Heidemann frå Trøndelag hevda at dei adelsrettane som fanst, burde vera personlege og berre gjelda for dei som alt no var fødde til adel. Dette var mange samde i, men mange tykte òg med Falsen at det var urettferdig og urimeleg. Grunnsetninga vart berre vedteken med det atterhaldet at ein skulle sjå nøyare på korleis konstitusjonsnemnda forma ho ut i grunnlova.

Større strid vart det om *jødesaka*. Rimelegvis er det Nicolai Wergeland som har fått jødeforbodet inn i grunnlova; ved sida av Weidemann er han den einaste som har det i grunnlovframlegget sitt. I denne saka stod konstitusjonsnemnda kløyvd. Striden byrja med at prosten Midelfart heldt ein varm tale i humanitetens og toleransens namn mot å stengja ute or Landet ei stor klasse medmenneske fordi om dei hadde anna tru. Han fekk noko — endå veik — stønad av Wedel Jarlsberg og også av Jonas Rein, men energisk motstand frå tre andre medlemar av nemnda, Motzfeldt, Sverdrup og Wergeland. Det var ikkje av religiøse, men av politiske grunnar Motzfeldt var imot jødane; dei ville alltid halda seg for jødar, bli ein stat i staten og ville aldri smelta saman med folket. Wergeland og Sverdrup hevda at jødane heldt det ikkje for urett, men for ei bra gjerning å snyta dei kristne, og då stengde dei seg sjølv ute for å bli opptekne mellom statsborgarane. I same ånd tala Grøgaard og Wulfsberg. Striden fekk ein uvanleg og morosam slutt, då Teis Lundegaard vart kei av det lange ordskiftet og uventa ropte: «Staa op alle som ingen Jøder vil ha i Landet», og ein stor del av forsamlinga spratt opp som ved ein elektrisk støyt, og grunnsetninga vart vedteken. Hovudsakleg var det handelsinteressene åt byborgarane som stengde jødane ute. Det var ingen som hadde tala mot jødane av religiøse grunnar, men dei var til skade for «den vindikibelige indfødte Handelsmands Næringskilder», kunne ein seia i hatefulle bladstykke mot dei. Eller som Wergeland kreiv: «Der kunne være Jøder nok af vor egen Tro. Israellierne som have hele Jorden til Fædreland, kunde gjerne lade os beholde for os selv denne Afkrog paa Kloden. Deres Ind-

trängen i Landet vilde kun fordærve og forarme Almuen.» I røynda var dette den fyrste striden hjå oss mellom to prinsipp som gong på gong har støytt imot kvarandre i vår nyare soge, og som atter og atter kjem til å stå mot kvarandre: på den eine sida den humanitet og liberalisme som ikkje vil krenkja rettane åt noko menneske, på den andre sida den statstanken som er viljug til å ofra humanitære omsyn når ein trur det kan vera til vinning for heile samfunnet eller staten.

I ei meir ålmenn form, om staten og einmennet rett og slett, kom striden under *verjepliktsaka*, den rite grunnsetninga. Denne striden vart mykje alvorlegare og hadde emne i seg til ein verkeleg storstrid, for her galdt det ikkje berre ein akademisk diskusjon om teori eller prinsipp som i jødesaka, men alvorlege personlege interesser som vedkom kvar mann. Her kom samfunnsskissene naturleg i motsetning til kvarandre. Før hadde verjeplikta kvilt heller einsidig på bøndene; men ved den franske revolusjonen slo prinsippet om den ålmenne verjeplikta gjennom i Frankrike og gjekk snart sin sigersgang gjennom Europa, fyrst og fremst i Preussen i 1813. Dei grunnlovframlegga som hadde gått inn på saka, hadde teki opp grunnsetninga, men Adler—Falsen hadde hola ut regelen med mange unnatak, såleis for embetsmenn («men ikke deres Børn») lærarar og klokkarar, studerande ved Universitetet, fabrikkstyrarar og utlendingar som ikkje er naturaliserte; borgarskape i byane skulle sleppa med å tena i sine eigne borgarkompan med sjølvvalde offiserar og utan plikt til å gå meir enn ei mi utafor byen. Sverdrup—Bergh tok opp same regelen. Werge land gjorde unnatak for lærde, studerande og embetsmenn. Treschow gav rett til å kjøpa seg fri eller stella for seg. Lensmann Lysgaard ville ha fritaking, eller om det ikkje var mogleg stillingsrett for bøndene. Konstitusjonsnemnda tok opp grunnsetninga utan atterhald; det var her reint avgjerande at det sa ikkje mindre enn 4 offiserar i nemnda, mellom dei oberst Hegermann, som var fremste talsmannen for den ålmenne verjeplikta.

Løvenskiold opna striden mot grunnsetninga. Han gjorde det til ei prinsippsak at staten måtte ikkje gripa inn i den

personlege fridomen meir enn absolutt naudsynleg var. Det var rettferdig og statsklokt, for statens makt, vyrdnad og trivnad var størst når den borgarlege fridomen var størst. Difor ville han at verjeplikta ikkje skulle kvila på personleg utskriving, men på geografiske einarar i legger, som kvar skulle stella ein mann. Då ville ein få ein yrkesher av friviljuge innfødde soldatar, og ein ville sleppa slike skadelege inngrep i næringslivet som den personlege soldattenesta var.

Løvenskiold byggjer på klassetanken i sin gamle mellomalderlege strengleik, at kvart menneske «udelukkende forbliver ved den Dont hvortil han ved Fødsel og Opdragelse af Naturen synes bestemt». Då er det klårt at dei lågare klassene tener staten ved fysiske, dei andre ved moralske krefter, dei fyrste med kroppen, dei andre med sjela. Difor bør dei lågare klassene òg bera verjeplikta, og noko anna fører ikkje fram. Den kultiverte vil anten snøypa seg unna verjeplikta, eller han vil røma eit fedreland som ikkje gjev han fridom.

Av ei rakt motsett ånd hevda Hegermann at militærtenesta var «den første og høieste av alle borgerlige Pligter. Fra denne Hæder og Adgang til Nationens Agtelse vil ingen Norsk Borger være udelukket». I motsetning til den leigde yrkesheren åt Løvenskiold hevda Hegermann at «Personligheden er den første

Oberst Diderik Hegermann.

Betingelse for Værneplikten». Han ville ha verjeplikta til ein hovudlekk i eit stort system av nasjonaloppseding. Det må bli ei glede og ei ære å vera fedrelandsforsvarar, det vil styrkja fedrelands kjærleiken, og såleis vil det bli til opphjelp for heile landet, for arbeidsliv, jordbruk og velstand. Løvenskiold fekk kraftig stønad av Wedel Jarlsberg; i stridsheten gjekk han så langt som til å hevda at ålmenn verjeplikt ville driva mange gode borgarar til å flytta ut or landet. Jamvel Wergeland, som sjølv hadde sett opp ålmenn verjeplikt i grunnlov-framlegget sitt, gjekk no over på hi sida, og hevda at framlegget åt Løvenskiold svara til den gamalnorske utskrivinga etter skipreider. Enden på denne striden vart så at saka vart utsett, og den rite grunnsetninga var då den einaste som ikkje vart vedteken. —

Så fort grunnsetningane var avgjorde, tok konstitusjonsnemnda fatt på arbeidet med å byggja opp grunnlova paragraf for paragraf. Ho nytta framlegget åt Adler—Falsen til grunnlag, og under den energiske førarskapen åt Falsen hadde ho alt det fyrste utkastet til grunnlov ferdig etter 8 dagar hardt arbeid, 26 april. Ho tok så endå nokre dagar til å gjennomarbeida framlegget ein gong til og vart ferdig med det sundag 1 mai. Dagen etter vart framlegget diktert til medlemmane i Riksforsamlinga; dei fekk så ein dag til å studera det. 4 mai kunne gjennomgåinga i Riksforsamlinga byrja.

Ein mann hadde fått kjennskap til arbeidet før Riksforsamlinga, det var prinsregenten. Desse opplysningane fekk han ikkje ope og offisielt frå nemnda, men under hand frå Falsen og Sverdrup. Etter kvart som han fekk meldingane, skreiv han ned merknadene sine til dei, og ved den siste gjennomgåinga i nemnda har så Falsen og Sverdrup arbeidt for synsmåtane åt prinsen. Rettingane åt Christian Frederik gald ingen av hovudpunktane i grunnlova, og det var berre lite av sitt han fekk fram. Prinsen hadde gjort sitt beste til å førebu arbeidet i Riksforsamlinga, men under sjølve arbeidet stelte han seg gjennomgåande lojalt og atterhalde, endå slett ikkje så atterhalde som han ville det skulle sjå ut.

Konstitusjonsnemnda sende det ferdige framlegget sitt til Riksforsamlinga med eit fylgjeskriv som var laga av formannen. Det heldt fram at nemnda hadde arbeidd «med stadigt Hensyn til den borgerlige Friheds Betyggelse, Ejendommenes Sikkerhed og Rettighedernes muligste Lighed», — altså fri-dom, eigedom og likskap hadde vori hovudomsynet. Dette var dei absolutte menneskerettane. Adler—Falsen hadde her ført opp «Frihed, Sikkerhed og Eiendomsret», og Wergeland «Frihed, Lighed, Sikkerhed» med eigedomsretten som ein avleidd rett. Nemnda hadde ikkje gått inn på den private lovgjevinga som ligg utafor dei eigenlege grensene for ei grunnlov; her hadde ho berre sett opp nokre prinsipp som vi hadde røynsle for var naudsynlege. Etter framlegg frå nemnda vedtok Riksforsamlinga at ho for det fyrste skulle avgjera paragrafane etter innhaldet utan å bry seg om rekkjefylgja, stilen og forma; dei ting kunne ein la ei nemnd på ein to-tre mann ordna seinare.

Presidentar under gjennomgåinga av grunnlova var Diriks og Falsen, skrivaren og formannen i konstitusjonsnemnda, baa vel skikka til dette viktige ombodet. Serskilt fekk Diriks det lov at han var den beste av alle presidentane, kunnskapsrik, grei og klår til å leggja sakene fram, fast og human i møtestyringa. Under denne dugande styringa og med den lojalitet som alle Eidsvolls-mennene synte, gjekk arbeidet fort og lett frå hand. Av dei 115 paragrafane i framlegget vart 80 vedtekne uretta og av dei halvparten utan ordsifte eller på det nærmaste utan. Om lag halvparten av paragrafane vart samrøystes vedtekne. Dette var like mykje eit vitnemål om at Konstitusjonsnemnda hadde gjort godt arbeid, som om lojalitet hjå dei vanlege medlemane i Riksforsamlinga. Kanskje var det òg eit vitnemål om at innsikta og evna til å ha ei sjølvstendig meining i grunnlovspørsmål ikkje var så ålmenn. Mange av ordskifta vart for ein stor del førde mellom medlemane i nemnda innbyrdes, — dei hadde vori alt anna enn samde i mange saker.

Kanskje var det òg ei lykke, som Jacob Aall seier, «at

Evnen til at tale offentligen endnu ei fandtes i nogen udviklet Grad hos Repræsentanterne paa Eidsvold». Skulle evna og modet til å tala ha vori såleis utvikla som i våre dagar, ville det heile ha fått ein annan karakter, og arbeidet på Eidsvoll ville visst ha teki fleire månader enn no veker.

For å skunda på tok dei sundagane til hjelp, men den saka gjekk ikkje utan kvass strid. Prosten Hount og andre meinte at sundagsarbeid var lovstridig, og Riksforsamlinga burde minst av alle gå føre med å bryta lovene. «Jeg har positiv ved de vigtigste Materier om Constitutionen ikke set Gemytterne saa forbitrede mod hinanden», seier major Sibbern, og det var berre med å gjera det til ettermiddagsmøte ein fekk sikkert fleirtal for det. Fleire truga med at dei ikkje ville møta, mellom dei Teis Lundegaard. «Høit er Herre-Bud, men høiere er Guds Bud,» sa han. «Men veed Du ikke og,» sa Georg Sverdrup, «hvad der staar i Bibelen, hvad Christus siger — — —» «Græsk og Latin,» svara Teis, «maa I forstaae, men lær I mig ikke min Christendom. Hvad Guds Ord siger, veed jeg nok. I Bibelen staar der: falder en Oxe eller et Asen i en Grøft paa en Helligdag, saa kan Du trække den op igjen. Er der en Oxe eller et Asen at trække op paa Rigssalen, skal D.g. i mig jeg ogsaa komme og hjælpe dem op.» Hermed eit kraftig slag i bordet. Då møtet vart sett kl. 4 om ettermiddagen, møtte likevel både Teis og dei andre protestantane.

Nasjonal strid.

Partistriden mellom unions- og sjølvstendemenn var ikkje synleg under grunnlovarbeidet anna ved sume av dei paragrafane som vedkom kongens person. Her freista sjølvstendemennene å gjera Carl Johan umogleg. Difor sette konstitusjonsnemnda opp den regelen at «Kongen skal stedse have bekjendt og bekjende sig til den evangelisk-lutherske Religion» (§ 4).¹

¹ Til lette for lesaren fører ein opp paragraf-talet i grunnlova slik som ho lyder i dag.

Dette tykte likevel sjølvstendemannen Weidemann gjekk for langt. Han ynskte nok riket til lykke med at denne regelen stengde ute «Prinds Pontecorvo»; men då grunnlova skulle gjelda for ei lang tid, kunne ho ikkje ta sikte på ein einskild mann, så desse orda burde gå ut. Løvenskiold, Peder Anker og Wedel tala sjølvsgagt for at i alle fall ordet «stedse» burde gå ut, og ironikaren Grøgaard spurde om «man ogsaa skulde give Agt paa det nyfødte Barns første Skrig, for deri at opdage dets Troesbekjendelse». Kanskje var det vedkjenning til ein heiden religion, så ein aldri kunne få ein konge! Slik ironi nytta ikkje her. Motstandarane, serleg Rein og Sverdrup, sette seg i det moralske høgsæte og dømde strengt om den som kunne skifta religion for ei krone. Det er eit vitnemål om at kongen slett ingen religion har, hevda Rein, at han spottar med trua, både trua åt fedrane sine og den han sist har teki; men kravde ikkje folket alvor her «da er det Beviis paa en Indifferentismus der er skrækkelig naar den forudsættes hos et heelt Folk». Motzfeldt meinte òg at ein ikkje må tola ein slik indifferentisme som ein vil lasta hjå ein privatmann, når det gjeld den som skal styra staten. Saka var i røynda avgjort med partia, og paragrafen vart vedteken med 77 mot 32 røyster.

Var Carl Johan bakgrunn for denne striden, så var Christian Frederik og Danmark bakgrunn for striden om kongens rett til å ta mot ei anna krone. Etter framlegget frå konstitusjonsnemnda skulle kongen kunna ha slik rett om stortinget samtykte med $\frac{2}{3}$ fleirtal; dermed skulle då vegen vera open for Christian Frederik til å nyta arveretten sin i Danmark. Omsen reiste striden her. Han gjorde det med lidenskap og kravde blankt forbod. Ikkje i noko tilfelle måtte kongen kunna ta mot ei anna krone; då ville landet stå i fare for å missa sjølvstendet og bli rivi inn i Europas blodige krigar. Fleischer og Grøgaard tala i same leia. Falsen og Sverdrup derimot ville ikkje at grunnlova skulle ta ifrå etterkomarane retten til å ta si eiga avgjerd i ei så viktig sak, og Falsen meinte at ei foreining med eit anna rike kunne koma til å bli mykje gagn-

leg. Koren tala beint fram om den tanken som Falsen òg hadde, men ikkje sa, at no kunne det vera mogleg å få samla dei tre nordiske rika under Noregs konge, og då måtte folket stå fritt her. Mot desse tendensane slepte Wergeland laus all sin harme over foreininga med Danmark: «Intet, ærede Medborgere» — byrja han — «intet anseer jeg for mere fordærveligt for Fædrenelandet end Gjenoprettelsen af Foreningen med Danmark, Kilden til den Afmagt Fædrenelandet nu er sjunken i — — Hiint Tvillingbroderskab maa ej mere have Sted i al Evighed.» Vi har 400 års røynsler for kva ei slik foreining fører til. Landet vårt ligg i «en hyperboreisk Afkrog paa Kloden», med eit hardt verlag. Men for dei sakn vi såleis lyt lida, har natura gjevi oss vederlag, då ho skilde oss frå fastlandet «ved et svælgende Dyb, en Afgrund» og verna det «med Pallisader af talløse Klipper». Denne vinninga spilte vi då vi gjekk inn i eit unaturleg samband med eit rike som ikkje kunne by oss nokor vinning, men berre kunne dra oss inn i unaturlege krigar. «Hvormed har da Danien fortryllet dette Folk at det endnu, førend Riget har forvundet Lidelserne af 7 Aars ufor nødne Fejde, kan tænke sig Gjenforeningen?» Sjølvstendeeiden forpliktar oss til å bryta med Danmark. Er det usjølvstende å gå saman med Sverige, så må det vera det same å gå saman med Danmark. «Altsaa, Brødre, aldrig mere dansk. Dette er hver ægte Nordmands Ønske.» Vi skal skiljast utan harme og agg. «Hvad Gud haver adskillet, maa intet Menneske tilsammenføje.» Prinsipalt ville Wergeland difor ha beintfram forbod mot foreining med Danmark, subsidiært eit ålment forbod utan atterhald mot at kongen tek mot ei anna krone.

Talen åt Wergeland kasta eit skjerande skarpt lys over det som Christian Frederiks kongedøme ville dra etter seg for Noreg. Vi veit at han hadde ein endå kvassare tale i bakhand; men den fann han det rett nok rådlegast ikkje å halda (sjå s. 251). I denne andre talen gjekk han nøyare inn på det som han eit par år seinare kalla «Danmarks politiske Forbrydelser mod Norge» og ropte: «Lemlæstede og udsugede har

man kastet os fra sig. Lad nu endelig Norge vorde selvstændigt. Lad Aareladningerne ophøre og Riget beholde sit Blod inde i sig, da vil man se med hvilken Spændkraft det vilde udvikle sig og hæve sig i alle Dele.» Til dei som tala om at ein ikkje måtte binda framtidige storting, svara han at dei må ikkje veta kor mange danske og fordanska sjeler landet er fullt av, heller ikkje kor lett det er for ein regent å få valt representantar etter sin hug, aller mest i eit land der det på førehand er slik fordom for saka, slikt danomani. Faren er størst i den fyrste tida, medan fordomane er i full kraft, og medan ein enno er uvetande om kva landet kan bli til i fritt tilstand.

Tru og vantru stridest hjå Wergeland — stor tru på kva landet kan bli om det får råda seg sjølv, men også vantru på evna åt folket til å hevda seg mot det danske. Det var sikkert klokt av Wergeland at han ikkje heldt denne siste talen. Han ville berre ha eggja motstandarane endå hardare inn på seg, og saka var vonlaus i alle tilfelle. Den talen som han verkeleg heldt, kjendest så alvorleg at dei to førarane Falsen og Sverdrup fann det klokast å rykkja ut att endå ein gong, Sverdrup nærmast med ordkløyving, som at etter Wergelands grunnar burde det eine bispedømet ikkje vera sameint med det andre, ja ikkje eingong øyane med fastlandet. Diriks freista tolka inn i regelen at han kunne gjera det umogleg å vinna koloniar, som kunne bli til nytte for handelen. Den varme dansk-venen Jacob Aall hevda på sin varsame måte at det kunne bli til nasjonal lykke for landet at kongen tok mot ei anna krone, og ein måtte ikkje la grunnlova binda framtida. Dette var det same som var hovudgrunnen for Falsen og Sverdrup, det som alle talarar hadde vori inne på, at det stridde mot folkesuvereniteten å binda komande ætter med forbodsreglar. Denne synsmåten var den vanlege, og det vart berre ii som røysta mot paragrafen; det er då venteleg dei absolutt uforsonlege mot Danmark. Christian Frederik hadde ønskt endå friare hender i denne saka. Eit par dagar etterpå kalla han til seg Sverdrup og Motzfeldt og heldt fram for dei

at det kunne bli til ei stor lykke for Noreg om kongen fekk eit anna rike å regjera; men han var venleg og taktfull som vanleg.

Når det vart så stort fleirtal for å halda vegen til Danmark open for Christian Frederik, var det kanskje ei hjelp at Riksforsamlinga nett hadde sett heller tronge grenser for kongens rett til å bu utafor landet. Etter framlegget frå konstitusjonsnemnda skulle kongen ikkje bu utafor riket meir enn 6 månader utan samtykke av stortinget. Dette var ikkje nok for mange. Omsen gjekk til åtak her òg, og med den same ofsen som mot tanken på at kongen kunne ta mot ei anna krone. Talen hans synte kor bundne mange enno kunde vera i dei gamle førestellingane om at kongen eigenleg er den som ber oppe riket og rikstanken. I tilfelle Noreg skulle koma i samband med Danmark eller Sverige, meinte han at ordet «riket» kunne gjelda unionslandet òg, så kongen kunne bu i Stockholm eller Kjøbenhavn. Men Noreg hadde i mange hundre år kjent saknet ved at det ikkje hadde kongen innan sine eigne grenser, og no ville det ha ein konge i røynda og ikkje berre på papiret. Major Sibbern var inne på same tanken. Falsen protesterte med all si kraft, og hevda her òg at grunnlova ikkje måtte binda framtida og hindra det som ein då tykte var gagnleg. Sverdrup stod som vanleg saman med Falsen, men her fekk dei motburd for ein gongs skuld hjå Diriks, som elles vanleg stod saman med dei. Endå han var dansk mann, meinte han nok at ein kunne setta trongare grenser her. Dette vart venteleg avgjerande, og med snautt fleirtal vart det vedteki at paragrafen skulle rettast. Etter framlegg frå Weidemann og Løvenskiold vart paragrafen deretter vedteken i den forma at kongen «alltid» skulle bu innan dei «noverande grensene» for riket, men med rett til å vera borte 6 månader om gongen med samtykke av Stortinget.

Striden mot kongens rett til å bu i utlandet og serleg mot retten hans til å ta imot ei anna krone, har då for ein del sin årsak i uvilje mot Danmark. I så måte er dette innleiing til den kvasse striden om innføddsretten.

Denne saka var ei av dei som fengde sterkast på Eidsvoll, og ho var ei av dei få som var offentleg diskutert i avisene før Riksforsamlinga. Det vart jamvel sett opp ein pris på 800 rd. for ei grundig og frimodig utgreiing om andre enn norskfødde kunne bli valde til Riksforsamlinga eller kunne få embete, kor lenge ein burde ha butt i Noreg for å få innføddsrett o. l. Alt i avisene støyte motsetningane kvast imot kvarandre i denne saka, men i Riksforsamlinga vart striden endå hardare. I embetsverket vårt sat enno mange danske menn, serleg på dei høgaste postane; i sjølve Riksforsamlinga sat sume av dei. Og mellom dei andre embetsmennene som ikkje var fødde danskar, var det mengder som hadde nære skyldfolk og gode vener i Danmark. Ein norsk innføddsrett med odden vend imot Danmark måtte dei lett koma til å kjenna som eit åtak på seg og si ætt. Vanskane med saka syner seg m.a. i den ting, at Riksforsamlinga hadde saka framme tre gonger før ho kom til ei avgjerd. Dette var ei av dei sakene der bøndene synte ein tydeleg vilje. I mest alle dei skriv som dei sende til Riksforsamlinga, har vi sett krav om innføddsrett for nordmenn, og det helst i streng form, eller det er krav om at Christian Frederik skulle seia frå seg retten til den danske krona, så landet ikkje skulle koma i ein ny dansk union. Desse breva er rett nok frå Austlandet, men dei andre landslutane har knapt sett annleis på Danmark, så det skulle ingen kunna vera i tvil om kvar bondeviljen var å finna her.

Striden byrja med regelen om at berre norske borgarar kunne bli embetsmann. Wergeland hadde haldi på innføddsretten i grunnlov-framlegget sitt, og ein kan vera viss på at han hadde stridt for det i konstitusjonsnemnda, men han hadde altså ikkje fått sitt fram; mange av dei varmaste danskevenene sat i nemnda. No tok prosten Stabell opp framlegget frå Weidemann, som han sjølv hadde skrivi under på, at berre innfødde nordmenn kunne få statsborgarrett. Han meinte at vi snart kan utdana mange nok nordmenn til norske embete, og dei utlendingane vi må ha til å læra oss opp til industri

og handverk, får vi løna på ein verdig måte, men ikkje med innføddsretten, som er det dyraste vi eig.

Spørsmålet var fyrst utsett til ein kom til paragrafen om statsborgarrett (§ 92). Då rykte sorenskrivar Bryn fram ved sida av Stabell med framlegg om at berre fødde nordmenn kunne få offentlege embete, likevel med unnatak for professorar og lækjarar så lenge til ein kunne ha nok av utdana nordmenn for slike stillingar òg. Medan Stabell hadde tala reint ålment om verdet av innføddsretten, gjekk Bryn til beiske åtak på det danske styret. Det hadde nekta oss universitet trass i alle våre krav, og det hadde hindra industri, handel og skipsfart i å veksa fram hjå oss, — «thi Danmark vilde beholde og beholdt alle saadanne mulige Fordele for sig selv»; det let norske både private og offentlege saker bli greidde langsamt og likesælt eller slett ikkje. Årsaka var at nordmenn sjeldan hadde fått tilgjenge til dei viktigaste embete, men danskar og utlendingar hadde fylt regjeringskollegia og jamvel dei høgaste sivile og geistlege embeta i Noreg sjølv.

Brørne Jacob og Jørgen Aall rykte i fyrste rekkje fram mot slik tale og til forsvar for dansk-venskapen, men etter sin natur baa to i sers varsame og omsynsfulle ordelag. Jacob Aall hevda, at når Noreg ikkje hadde hatt noko universitet, kunne det ikkje venta å ha nok vitskapleg utdana menn til å ordna lovgjevinga si eller til å ha alle embete. «Man berøve Landet de Danske Mænd som nu findes blandt os, og man vil vanskeligen kunne erstatte deres Savn.» For ikkje meir enn fem år sia hadde Jacob Aall sendt ut sine «Fædrelandske Ideer», og då hadde han òg kritisert den danske regjeringa i Noreg heller hardt, men no ville han ingen ting lasta, og i alle tilfelle ville han forsvara det danske folket. «Det politiske Baand sønderrives, de borgerlige Forbindelser vedblive». Jørgen Aall gjorde framlegg om at i minsto danske som hadde vori embetsmenn i Noreg før og hadde gift seg med norsk kvinne, skulle ha rett til å søkja embete i Noreg i t.d. 3 år. Prost Midelfart tala òg for venskap med det danske folket, endå han ville rekna eit politisk samband med Danmark for ei

ulykke. På reint praktisk veg rekna han at vi ikkje kunne unnvera danske embetsmenn. Vi hadde bruk for 40 juridiske og teologiske kandidatar for året, men i dei siste åra hadde Noreg knapt nokon gong sendt meir enn 25 studentar til Kjøbenhavn, og det ville gå minst 10 år før vårt eige universitet kunne skaffa nok kandidatar. «Embedsmændenes hæse Raab om Mangel paa Udkommet» har skræmt folk frå å la sønene sine studera. «At der

Sorenskrivar Lauritz Weidemann.

er en større Masse af Kundskaber i Danske end norske Hoveder, kunne vi vel ei nægte. Hvorfor da ei benytte os af dem naar vi behøve dem?» Dei har «Sprog og Sæder sammen med os». Han gjorde framlegg om at innføddsretten ikkje måtte bli innført dei fyrste 10 åra, og at danskar som hadde teki eksamenar ved vårt universitet, skulle ha rett til norske embete. I dei høgaste embeta ville han likevel berre ha innfødde. Sverdrup gav reknemåten åt Midelfart stønad, ja han hevda at tilhøvet var endå ringare for Noreg.

No kunne Wergeland ta oppatt striden sin frå konstitusjonsnemnda med betre voner. Han tala om gleda i landet ved vonene om at «Norge endelig skulde styre sig selv ved Mænd baarne, opdragne, oplærte i dets Skjød». Skulle ein opna landet for svermen av kandidatar frå Kjøbenhavn, ville dette gå tapt. «Landet vilde oversvømmes af Fremmede hvis Hjerte

ei var fæstet til det. — Universitetet vil falde, Selvstændigheden vil blive til intet.» Norske kandidatar får ikkje tilsvarende rett i Danmark, så det blir ingen gjensidigskap, «hvilket vilde opvække Europas Forundring og Ringeagt». Men Wergeland trudde på framgang for universitetet og studentar i Noreg. «Norge regjerer sig selv. Norge bliver norsk, og Selvstændighedens Gran skyder sitt Spyd stolt i Skyerne.»

Ordskiptet stadfester at det var mykje dansk-fiendskap på Eidsvoll, og stemninga var no så heit at «det var Præsidenten med al sin Duelighed ikke muligt at forene Gemytterne» (Sibbern). Ein fann det rettast å fylgja eit framlegg frå Fabricius om å senda saka attende til konstitusjonsnemnda til ny drøfting. Dei heldt saka så viktig at Riksforsamlinga sette ut møtet neste dag til kl. 12, så nemnda kunne få tid på seg. Ho laga eit samlingsframlegg som rett og slett strauk sjølve regelen om borgarretten og nøgde seg med regel for retten til å bli norsk embetsmann. Her heldt ho nok på innføddsretten etter framlegget frå Weidemann og Stabell, men ville også gje rett til å bli embetsmenn for dei som no hadde fast bustad i riket, dei som heretter budde her i 10 år, og dei som vart naturaliserte av stortinget; dertil kravde ho at dei skulle ha svori truskap mot grunnlova og tala landsens mål, og ho gjorde unnatak, ikkje berre for professorar og lækjarar, men også for lærarar ved lærde skular og for konsular. Bryn ville likevel ikkje gje seg, men heldt fast på synsmåtane sine frå dagen før. Han freista å motprova reknemåten åt Midelfart og Sverdrup, og meinte at ein måtte rekna med fleire norske studentar no enn den tid dei måtte fara til Kjøbenhavn, serleg om dei kunne gå ut ifrå at dei slapp å tevla med utlendingar. Ingen var likevel så beisk som Weidemann i denne saka. Som Wergeland gjekk han ut ifrå at vi ikkje kunne rekna med gjensidigskap i Danmark her, så nordmenn kunne få danske embete. Noreg hadde aldri hatt vinning av at framande gjekk framom eigne søner; men det hadde vori harmeleg å sjå at i dei høgaste embeta i landet sat for det meste ikkje-innfødde, kanskje unge, urøynde adelsmenn, eller å sjå hollandske kaper-

kapteinar i gode domarstillinger og tyske barbersveinar i viktige embete. Framande burde vera reint utestengde frå norske embete, og stortinget burde ikkje kunna naturalisera dei. I alle fall ville han at dei skulle ha gjort eid på å hevda Noregs sjølvstende; for det fanst dei som ikkje hadde gjort eiden, men lurde på om Noreg kunne hevda sjølvstendet sitt, så dei sia kunne ta parti etter det som gjekk. Diriks fekk mildna regelen til at dei framande ikkje skulle ha nekta slik eid, og med denne rettinga vart paragrafen vedteken etter den nye tilrådinga frå konstitusjonsnemnda, men enno var det mindretal på 26 og 36 mot avvika frå innføddsretten.

Kongen og regjeringa.

Hovudspørsmålet i eit konstitusjonelt monarki er korleis makta er skift mellom kongen og folkerepresentasjonen. Her var alle grunnlov-framlegga samde om at folket måtte ha makta over skattlegginga; men jamvel dei som stod på folkesuverenitetens grunn, var heller ulike når det gjaldt lovgjevinga (§ 79). Teorien dei bygde på her var den, at kongen er ein representant for folket til liks med stortinget. Berre Sverdrup—Bergh sette her opp kongen jamsides folket: «Det (riket) skal bestyres af en Konge fælleds med Folket». Dette var i røynda i motstrid med den reine folkesuverenitetstanken, men var sikkert ikkje såleis meint. Var konge og storting representantar for folket, måtte fylgja vera at dei to folkerepresentantane stod saman om alle ting. Heilt konsekvent ville då òg Wergeland at konge og storting skulle ha gjensidig veto eller sanksjonsrett mot kvarandre, men det vart atter det same som absolutt veto for kongen. Han kunne finna mønster for denne skipnaden i Sverige; men det kjem som ei så logisk utvikling av den grunntanken han byggjer på, at det kan vera sjølvstendig og treng ikkje vera lån. Adler—Falsen fylgjer same hovudtanken, men vil ikkje at kongen skal få rett til å hindra lovframlegg vilkårleg og vedvarande; difor bør veto-makta hans berre vera utsettande til 3dje storting, etter mønster frå den

franske grunnlova av 1791. Tankegangen var denne: Kongen har den iverksettande makta udelt, og blir det då strid om lovgjevinga, bør folket gjennom stortinget vega tyngst i den. Mellom desse to stod Sverdrup—Bergh med sitt innvikla veto-system, som ville ha gjevi kongen over lag stor makt. I denne saka vann Falsen alt i konstitusjonsnemnda.

Det er eit vitnemål mellom mange om kor sterk straumen gjekk i demokratisk lei på Eidsvoll, at då saka kom opp i Riksforsamlinga, var det ingen som tok ordet for å styrkja kongens veto, men derimot for å gjera det endå veikare. Omsen gjorde framlegg om at kongen berre skulle kunna nekta sanksjon ein gong og fekk stønad av Mølbach, som meinte at elles kunne kongen hindra gode lover. Falsen og Diriks nekta ikkje det, men hevda at kongen måtte få makt til å hindra at skadelege lovframlegg vart drivne fram av partiånd. Dette radikale framlegget frå Omsen hadde sikkert vorti vedteki, seier Sibbern, om ikkje Riksforsamlinga nokre minuttar før hadde vedteki ein slik skipnad for lagtinget at det miste all evne til å vera trygd mot forhasta vedtak. No kjende dei seg nøyddde til å gje kongen ein rett som dei elles meinte kunne bli skadeleg. Ja, Riksforsamlinga gjekk endå lenger i demokratisme. Ho sette opp ein heilt ny regel om at stortinget kunne naturalisera framande utan sanksjonsrett for kongen (§ 75, l). Denne saka kunne få alvor med tanke på ein unionskonge, anten dansk eller svensk. For naturalisasjon gav rett til embete, og gjennom naturalisasjon kunne det bli mogleg for ein unionskonge å dra folk frå unionslandet inn i norske embete.

Det kan vel vera at tanken på ein framtidig union kan ha styrkt radikalismen i den ålmenne veto-saka òg. Anten dei ville vedkjenna seg det eller ei, låg det som ein duld otte under hjå Eidsvolls-mennene, ei vond aning, at union kom det til å bli til slutt, anten med Danmark eller Sverige. Då var det om å gjera at rettane åt folket var godt verna mot unionskongen.

Med det absolutte veto hadde Wergeland gjevi kongen større makt over lovgjevinga enn Falsen, men sjølv meinte

han at det vart oppvegi av den retten som Falsen gav kongen til å ferda ut mellombels påbod, og her òg fylgde grunnlova Falsen (§ 17). Dette var ein rett som kongane i England hadde gjevi opp for lenge sia, og i den franske grunnlova av 1791 var det jamvel reint forbod mot at kongen tok seg slik rett. Derimot hadde kongen i Sverige ei vid makt i slike saker, og det kan vel vera at føredømet frå Sverige har sett Adler—Falsen på tanken om å gje kongen ei slik makt; det kunne vera praktisk tenleg mellom stortingssetene. Samanlikna med andre moderne grunnlover var det då ei heller stor makt Riksforsamlinga gav kongen her, og dei kjende det slik sjølve. Wergeland meinte det kunne koma til å undergrava heile lovgjevingsmakta åt folket, og hadde vori mykje meir varsam med å gje kongen makt her.

I dette hovudspørsmålet om maktfordelinga er det då ingen prinsipiell skilnad mellom Wergeland og Falsen. Målet for dei båe var å finna den rette fine jamvekta mellom kongen og stortinget, men om vegane til den kunne det bli praktiske avvik. I røynda er skilnaden her større mellom Falsen og Sverdrup enn mellom Falsen og Wergeland; for etter det Sverdrup—Berghske framlegget fekk kongen ikkje berre ei stor vetomakt, men han fekk også rett til å avgjera korleis riksinnkomene skulle brukast utan anna ansvar enn rekneskapsplikt til trygd for at det ikkje var gjort til skade for riket, og kongen fekk dertil ei vid fullmakt til å gje påbod, som jamvel kunne stå eit par år mot stortinget sin vilje så sant dei ikkje stridde mot grunnlova. Det kan knapt vera tvil om at etter dette framlegget var jamvekta mellom kongen og stortinget oppgjeven; kongen hadde tydeleg fått overmakta.

Adler—Falsen og Wergeland står òg på same lina i den ting, at dei båe nekta kongen grunnlov-veto. Dei vil at grunnlova skal bli gjennomgådd og retta av eit vanleg storting med visse års mellomrom, etter Adler—Falsen 25de og etter Wergeland 99de kvart år. Her er det likevel den skilnaden, at Adler—Falsen vil at dei rettingane som eit slikt storting vedtek, skal bli lagde fram for urveljarane til endeleg avgjerd,

og der krevst $\frac{2}{3}$ fleirtal. Falsen fylgde her den franske grunnlova av 1793 og kanskje den bataviske (nederlandske) av 1798. Wergeland derimot gjekk her mykje meir lettvint fram og let revisjons-stortinget ha avgjerda utan sanksjon anten av kongen eller folket; det var ei over lag stor forenkling av reglane i den franske grunnlova av 1791.

Konstitusjonsnemnda fylgde ikkje Falsen og Wergeland i denne framgangsmåten med serskilte ting til å revidera grunnlova med faste grunnlovbundne lange tidbolkar imellom. Ho tok opp regelen frå Treschow om at eit storting alltid kunne retta grunnlova når røynsla hadde synt det var naudsynleg, og rettinga føreåt var framlagd for folket, så det kunne gje sin vilje til kjenne ved val før stortinget tok avgjerd (§ 112). Konstitusjonsnemnda gjorde likevel ei over lag viktig retting. Etter Treschow skulle grunnlova fyrst gjelda «naar den saavel af Kongen er stadfæstet og underskrevet som af National-Forsamlingen antaget». Her strauk nemnda kravet om at grunnlova skulle vera stadfest og underskriven av kongen. Såleis hadde ho då gjevi opp veto-makta åt kongen i grunnlov-saker. Til samanlikning kan ein nemna at framlegget åt Vogt tydeleg gjev stortinget einemakta over grunnlova, rett nok krevst då $\frac{3}{4}$ fleirtal. Det framlegget konstitusjonsnemnda såleis la fram, samsvarar med Falsens i den ting, at grunnlova ikkje skulle kunna bli retta utan at folket var serskilt spurt. Skilnaden er at Falsen ville at folket skulle avgjera med $\frac{2}{3}$ fleirtal etter tilråding av stortinget; etter Treschow og dermed etter grunnlova skulle stortinget avgjera etter folket var spurt i val.

Vi veit at det kom til å få alvorlege fylgjer at konstitusjonsnemnda nøgde seg med å stryka kravet åt Treschow om kongens godkjenning av grunnlova utan å setta inn nokon positiv regel om at kongen her inga veto-makt hadde. Det vart endå farlegare ved det, at Adler—Falsen og Wergeland heller ikkje var konsekvente i utsegnene sine om denne saka. Ikkje meir enn Treschow seier dei noko om sanksjon ved grunnlov-rettingar, endå ein må forstå reglane deira slik, at her rår stortinget åleine utan sanksjon frå kongen; men båe to har også andre

utsegner, som peikar i motsett lei, som ein lyt forstå slik, at kongen må vera med om grunnlova skal rettast. I innleiinga til grunnlov-framlegget sitt legg Adler—Falsen så stor vekt på faren for at jamvekta mellom konge og storting kan bli rupla, at dei let kongen få utsettande veto i grunnlovsaker òg, så ein kan hindra ei slik ulykke, — tvert imot dei klåre orda i sjølve lova om at her har storting og folk einemakta. Wergeland på sin kant hevdar sume stader i grunnlovframlegget sitt at kongen er ein representant for folket til liks med stortinget, så konsekvensen må vera at han får absolutt veto i grunnlovssaker, men dette er i klår motsetning til orda hans om folke-suvereniteten og den tydelege regelen hans om grunnlovretting med stortinget åleine. Både i det som er klårt og greitt og i det som er uklårt og ugreitt, fylgjest då desse hovudmotstandarane punkt for punkt når det gjeld grunnlovretting. Når to så klårtenkte menn kunne syna same uklårleiken i ei slik hovudsak, er dette det beste vitnemålet om korleis hastverket hadde hindra dei i ei full og grundig gjennomarbeiding av framlegga lovine. Men på denne måten kom det inn ein uklårleik i sjølve grunnlova som sia skapte vilkår for vår beiskaste politiske strid.

Treschow hadde haldi fram eit ålment og vel gjennomtenkt krav om at grunnlova helst skulle vera urørleg, *så langt råd var*. Christian Frederik ville helst ha dette til eit absolutt krav, og vi har sett at han verkeleg fekk Sverdrup—Bergh til å setta opp det kravet at grunnlova skulle vera heilt ubrigdeleg, så ikkje eingong konge og storting til saman kunne retta ho (s. 274). I denne ramme forma var det ingen som våga å tala for grunnlov-konservatismen i Riksforsamlinga, ikkje sjølve Sverdrup eingong, men Hornemann gjorde eit framlegg som nærmast svarar til grunntanken åt Treschow. Det var at dei 10 (eller 11) grunnsetningane skulle vera urørlege, og at berre kongen og nasjonen til saman skulle kunna retta når det gjaldt fordelinga av den lovgjevande, iverksettande og dømande einemakta eller kongen og kongsætta. Den fyrste delen av dette framlegget er i røynda den same som ein finn hjå

Adler—Falsen, nemleg at grunnlovrettingar ikkje må øydeleggja grunnvesenet åt konstitusjonen eller dei lovene som konstitusjonen gjer til ubrigdelege grunnlover. Det ser likevel ut til at Hornemann sjølv ikkje har gjort noko for framlegget sitt, kanskje fordi det kom eit meir moderat framlegg frå Hegermann i same ånd, og det samla verkeleg røystene. Det gjekk ut på at det må til $\frac{3}{4}$ fleirtal i stortinget til grunnlovretting. Kravet om $\frac{3}{4}$ fleirtal tykttest likevel også for stridt, men med retting til $\frac{2}{3}$ fleirtal vart det vedteki. Dertil kom den viktige ålmenne regelen at slike rettingar aldri må strida mot prinsippa for grunnlova, «men alene angaae Modificationer i enkelte Bestemmelser der ikke rokke eller forandre denne Konstitutions Aand». Dette var elles ein tanke som i røynda var uttala i framlegget åt Adler—Falsen òg.

Ein finn då her i grunnlov-konservatismen ei sterkt dalande kurve frå det absolutte forbodet mot nokon rettingar hjå Sverdrup—Bergh gjennom Treschow, Adler—Falsen og Wergeland til Hornemann og Hegermann, før ein kom til eit framlegg som kunne bli vedteki. Det er den same radikaliseringa her som elles er den vanlege under grunnlov-arbeidet.

Det er eit sermerkt vitnemål om radikalismen på Eidsvoll at jamvel kongens makt over regjeringa vart omstridd. Byfut Wulfsberg gjorde her det forvitnelege framlegget at stortinget skulle velja statsrådene; dette var den skikken som no finst i republikken Sveits, og han var før kjend frå Sverige i Frihetstiden, altså ei tid då styret der òg var nær republikansk. Wulfsberg kravde at statsrådene skulle vera trygd mot vilkårleg framferd frå kongen, og hevda det som sia vart hovudkravet frå opposisjonen i eit halvt hundre år, at statsrådene måtte ha tiltru og vyrdnad hjå folket. Framlegget møtte motstand hjå dei fremste mennene i tinget, Sverdrup, Christie og ikkje minst hjå Diriks, som hevda at denne saka alt var avgjort med dei 11 grunnsetningane, for etter dei skulle kongen ha den iverksettande makta. Dette argumentet avgjorde saka heilt så Wulfsberg vart ståande åleine med framlegget sitt; derimot

fekk han samrøystes vedteki at far og son og to brør ikkje kan sitte i regjeringa på same tid (§ 12).

Denne otten for at regjeringa kunne bli farleg, eller at ei einskild ætt kunne få for stor makt i regjeringa, dreiv Hegermann til å gjera eit framlegg i same ånd som Wulfsbergs. Han ville, at når det var formyndarstyring, skulle 4 lagtingsmenn reisa til hovudstaden kvart år og granska nøye etter at grunnlova vart usvikeleg halden, eller subsidiært at $\frac{1}{4}$ av statsrådene skulle bli utskifte med nye menn kvart år. Framlegget var upraktisk og fall for kritikk frå Wedel.

Når slike framlegg kunne koma frå menn som Omsen, Wulfsberg og Hegermann, som elles i heile sitt liv aldri merkte seg ut med nokon radikalisme, då er det berre fordi desse mennene stod einveldet så nær, og kjende alt det vilkårlege styret som fylgde med det. Dette er bakgrunnen og forklåringa til mykje av radikalismen på Eidsvoll.

Reglane om skipnaden av regjeringa og arbeidsmåten i den var utforma etter framlegg frå greiv Wedel; han hadde teki dei etter mønster frå den svenske regjeringsforma, sume mesta ordrett, såleis regelen om kontrasignatur og om serskilt framgangsmåte for diplomatiske og militære kommandosaker (§§ 28 og 31), og sjølv namnet statsråd var svensk. På eit par punkt var batt dei kongen heller sterkt, såleis med å slå fast talet på statsråder og fordelinga av arbeidet mellom departementa. På same måten var regelen også oppsett hjå Wergeand og i det opphavlege Adler—Falsenske framlegget; men etter ynske frå Christian Frederik hadde Falsen her retta dette framlegget, så kongen fekk friare hender til å avgjera talet på statsråder og dela arbeidet mellom dei. Merkeleg nok skal Falsen ikkje ha gjort noko for denne saka i dei fyrste møta i konstitusjonsnemnda, men etter ny kritikk frå Christian Frederik tok han saka oppatt, og han fekk nemnda til å gå med på eit framlegg om at kongen likevel i visse tilfelle kunne utskifte arbeidet mellom statsrådene på annan måte når det ikkje førde til nye utgifter for staten. I Riksforsamlinga tok han saka oppatt endå ein gong; og no kravde han at kongen

måtte få heilt frie hender her, slik som prinsen ynskte. Han nytta jamvel same ordlaga som Christian Frederik hadde gjort i sin kritikk. Ein måtte ikkje avgrensa kongsmakta for avgrensinga si skuld, ein måtte ikkje veikja krafta og einskaper i den iverksettande makta. Denne gongen vann han mot berre 3 røyster. Denne rettinga av regelen om statsrådet er det største merket Christian Frederik har sett på den norske grunnlova.

Falsen hadde reist denne saka med den grunngevinga at ein måtte ikkje gripa inn i den iverksettande makta åt kongen, gjorde seg altså til talsmann for kongsmakta. Dette svarar ikkje til den vanlege førestellinga om at Wedel var talsmannen for kongsmakta mot Falsen og Sverdrup, men den er heller ikkje meir enn delvis rett. For Sverdrup er ho avgjort urett, for han stelte seg gjennomgåande heller konservativt, men for Falsen òg er ho berre sann med atterhald. I alle fall når det gjeld samhovet mellom regjeringa og kongen, så er det ikkje Falsen, men Wedel som mest arbeidde for å gje regjeringa eit visst sjølvstende mot kongen.

Dette synt seg m.a. også i det vanskelege spørsmålet om kontrasignatur (§ 30). Regelen var vedteken slik i konstitusjonsnemnda at kongen skulle vera ansvarleg, og ansvaret skulle kvila på statsrådet; men ein statsråd var ansvarsfri når han tala mot eit vedtak som kongen ville gjera og førde protester til protokolls. Dette tykte både Wedel og Løvenskiold tok bort alt ansvar og gav folket inga trygd mot skadelege vedtak. Difor tok Wedel oppatt eit framlegg i Riksforsamlinga som han hadde gjort i konstitusjonsnemnda om at den statsråden som nekta å kontrasignera (medunderskriva) eit vedtak av kongen, skulle gje protesten kraft og høgtid med å leggja ned embetet sitt. Eit slikt krav hadde Treschow òg sett grunnlovframlegget sitt. Mellombels ville Wedel at statsråden skulle få si fulle løn til neste storting hadde avgjort om han hadde gjort rett eller ei. Ein opplevde her at Falsen, Sverdrup og Diriks tala for kongen mot rojalistane Wedel og Løvenskiold. Serleg tala dei imot at stortinget skulle døma om ret

og rangt her; det ville bli ei inngripping på det området som hørde kongen til, det var i motstrid med regelen om at den iverksettande makta skal vera skild frå den lovgjevande og dømande. Det var likevel ikkje så langt frå at greiv Wedel hadde vunni her. Han fekk 48 røyster mot 62. Ministeransvaret vart forklåra slik at det berre skulle gjelda at statsråden ekspederte saka i samsvar med det vedtaket som var ført til protokolls.

Jamvel i høve til folket eller stortinget kunne Wedel vera med på å binda kongsmakta der sjølvstendeførarane heldt seg passive. Korkje Adler—Falsen, Sverdrup—Bergh eller Weidemann hadde nokon verneregul mot framande herfolk i landet. Det hadde derimot Wergeland, og det i så kvass form jamvel at kongen ikkje i noko tilfelle skulle kunna dra inn framande herfolk, ikkje hjelpetroppar eingong. Når ein kjem i hug at Wergeland skreiv framlegget sitt med tanke på union med Sverige, er dette ein av dei viktige punktane til å gje politikken åt Wergeland karakter. Treschow hadde eit liknande framlegg, men mykje meir måtehalde, slik at kongen kunne dra inn herfolk med samtykke av stortinget; ein slik regel finn ein forresten hjå greiv Holstein Holsteinborg òg, men kan knapt tru at han har fått noko å seia for grunnlova. Rimelegvis har Wergeland teki fram denne saka i konstitusjonsnemnda. Han har ikkje fått fram sitt radikale framlegg, men berre forbod mot å dra inn framande herfolk utan samtykke av stortinget (§ 25), om lag som hjå Treschow.

I Riksforsamlinga gjorde no byfut Dahl framlegg om at det var nok med samtykke av statsrådet, men han vart møtt attende av greiv Wedel, som hevda at ei så viktig sak kunne ikkje kvila på statsrådet, som kongen kunne gje avskil når han ville. Major Holck gjorde så framlegg om at *hjelpetroppar* måtte kongen kalla inn utan samtykke av stortinget, for det kunne kanskje ikkje bli tid til å spørja tinget. Wedel ville ikkje gå med på det heller. Ein kunne kalla det *hjelpetroppar*, men bruka dei til å undertvinga landet. Diriks gjorde då framlegg om at det skulle stå «undtagen Hjelpetropper mod

fiendtligt Anfald», og med stønad av Sverdrup vart det vedteki mot 9 røyster. Henrik Wergeland gissar på at Wedel her tenkte på ein dansk general Monk, altså at Christian Frederik eller ein seinare konge av hans ætt kunne kalla inn ein dansk hjelpeher imot nordmenn. Gissinga kastar i alle fall lys over ein tenkjemåte som tykkjest liggja langt, langt borte for oss.

At høvet til Christian Frederik personleg har spelt inn og skilt sjølvstendemenn frå unionsmenn i slike spørsmål, er så sannsynleg at det mest blir ei visse. Utvilsamt er det når ein ser til spørsmåla om arverettsreglane, kongens myndigskapsalder og styre under umyndigskap — alt saman reglar som Christian Frederik hadde ei levande interesse for. Mest alle grunnlov-framlegga hadde teki opp arvereglane frå den danske kongelova, såleis Wergeland, Treschow, Sverdrup—Bergh og naturlegvis Bugge og Weidemann. Etter ynske frå prinsen hadde Falsen sett inn arverettsreglane frå Kongelova ordrett i grunnlov-framlegget sitt. Dei måtte såleis stå over lag sterkt, skulle ein tru. Dei gav arverett både i manns- og kvinneline; berre dei to anonyme framlegga hadde avgrensa arveretten til den reine mannsline; men dette var regelen i Sverige, og det vart den som konstitusjonsnemnda tok opp (§ 6). Det vart altså her eit prinsipielt val mellom danske og svenske arvereglar; dermed vart dette inga lita sak, og ein må tru at Wedel har lagt seg i selen her. I Riksforsamlinga tok Christie oppatt saka med eit framlegg om at arveretten også kunne gå til mann i kvinneline når det ikkje lenger fanst mann i nokor mannsline. Han fekk stønad av Hegermann, men dei tapte. Det som til slutt avgjorde saka, var ei opplysning frå justitarius Rogert om at den reine mannsline hadde rådt i Noreg i 500 år, d.e. i heile sogetida. Her som elles galdt det å knyta det unge Noreg til det gamle så sant det på nokon måte var tilknytingspunktar å finna. Trass i alle grunnlovframlegga på si side fekk Christie her berre 5 røyster. Så sterkt vog det nasjonalt historiske, og det vart i dette tilfelle endå sterkare

ved tanken på at det var med arverett i kvinneline at unionane og ulykketida for Noreg byrja.

Etter ynske frå Christian Frederik hadde Falsen også sett inn i grunnlovframlegget sitt ein paragraf om at kongen skulle vera myndig når han hadde fylt 18 år (§ 8). Same regelen har Sverdrup—Bergh, Wergeland og Weidemann. Treschow rekna kongen myndig frå det fylte 16 år, og Bugge jamvel frå det 15de. Tanken var å gjera kongen myndig i ung alder så ein kunne unngå lange formyndar-regjeringar, og konstitusjonsnemnda valde 18 års grensa; men i Riksforsamlinga gjorde Wedel framlegg om 21 år. I denne saka tala unionsmennene Wedel, Løvenskiold, Sibbern, Grøgaard, Hount og Dahl frå den eine sida og sjølvstendemennene Diriks, Falsen, Sverdrup, Christie, Hegermann frå den andre. Det var i så måte rein partigrense, og unionsmennene vann; grensa vart sett opp til 20 år. I denne avgjerda låg det kanskje noko hug til å skilja seg lengst mogleg frå dei danske reglane, som gjorde kongen myndig ifrå 14 års alder. Det gjev eit drag til tidsbiletet at det halv-offisielle bladet «Tiden» her hadde eit framlegg om ein overgangsalder for kongen frå 18 til 25 års alder. Dette skulle bli ei prøvetid, då folket kunne læra kongen å kjenna. Skikka han seg då vel, kunne det gjera han tidleg myndig, — elles det motsette.

Etter tildriv frå prinsen var det rimelegvis også Hegermann gjorde framlegg om at arveprins kunne vera regent frå 18 års alder; konstitusjonsnemnda sette her aldersgrensa til 25 år (§ 41). Wedel tala for den, og Hegermann tapte, men fekk likevel med seg 33 mann. Ved same saka fekk elles Wedel høve til å lufta uviljen sin mot kvinnestyre. Han var imot at enkjedronninga kunne sitte i regentskapen; «det forekom ham uværdigt for Mænd at beherskes af en Kvinde», men i den saka fekk han rett nok ingen stønad.

Alle grunnlov-framlegga gav kongen makta over samband med andre makter og over krig og fred. For samband hadde Adler—Falsen likevel den trygda at alle offentlege traktatar måtte leggjast fram for stortinget, og Treschow hadde ein

noko uklår regel i same leia; slik vart det då òg vedteki utan ordskifte (§ 75, g). For krig og Fred hadde Treschow og Adler—Falsen her den trygda at kongen ikkje kunne bruka pengar til krig som ikkje var gjevne av stortinget. Wergeland hadde forbod mot anna enn forsvarskrig. Konstitusjonsnemnda strauk båe desse vernereglane, — Wergelands fordi det kunne vera uråd å skilja mellom forsvars- og åtakskrig, Treschows og Adler—Falsens rimelegvis fordi at regelen sa seg sjølv etter grunnlova (§ 25). Men i Riksforsamlinga kom det her òg krav om å setta grenser for kongsmakta. Major Sibbern hevda at hadde kongen fyrst kasta landet ut i krig, kunne ikkje folket nekta pengar. For Sibbern vart dette ei hovudsak: «Har Regenten denne Ret, saa Farvel til Beskatningsvæsen og øvrige Friheder.» Han gjorde framlegg om at i minsto når heile statsrådet var imot, skulle kongen ikkje kunna byrja krig utan samtykke av stortinget; han gjekk altså ut ifrå at kongen kunne føra politikk mot heile si regjering og kunne tvinga statsrådene til å gjennomføra sine ordrar. Framlegget var i god samklang med dei sterke demokratiske strøymingane i Riksforsamlinga, så førarane i konstitusjonsnemnda har tykt det var farleg og rykte ut til forsvar for framlegget sitt om kongens fulle makt, både Motzfeldt, Sverdrup, Diriks, Wedel og Falsen. Med så sterkt forsvar frå så ulike kantar fekk dei då òg stort fleirtal for framlegget. Hovudtanken var — seier Wergeland — «at man ei turde indskrænke Kongemagten mere end den i Constitutions-Forslaget allerede var indskrænket naar den skulde hedde et Monarkie og ikke falde altfor meget hen i det Demokratiske». Det ville skipla jamvekta mellom statsmaktene, men denne jamvekta var nett største trygda for fridomen.

På fleire viktige punkt har hadde såleis sjølvstendeførarane, Falsen, Sverdrup, Diriks og Christie, haldi handa si over kongsmakta under utforminga av reglane for regjeringa. Blom kallar jamvel sjølvstendeførarane for «rojalistane», og i det kan det vel kanskje ha legi ein insinuasjon om at dei har teki noko omsyn til kongsemnet sitt. Den av dei som gjekk lengst i

rojalistisk lei, var Sverdrup. Vi har sett at det utkastet han la fram til grunnlov på mange punktar var ei retting bort frå dei demokratiske reglane i framlegget åt Adler—Falsen. Då no tendensen på Eidsvoll gjekk i sterkt demokratisk lei, endå eit stykke lenger enn Adler—Falsen, vart Sverdrup i Riksforsamlinga jamt ein talsmann for monarkiske og konservative interesser. Stundom gjekk han her lenger enn grunnlovframlegget som han sjølv la fram. Etter dette framlegget skulle t.d. stortinget møta annakvart år, sameleis som etter Adler—Falsen. Treschow ville jamvel ha storting kvart år, og berre Wergeland ville la det gå så mykje som tre år mellom kvart storting (§ 68). Men i Riksforsamlinga gjorde Sverdrup framlegg om 5te kvart år. Dette var eit langt steg til høgre for desse berande og avgjerande grunnlov-framlegga. Det ville ha drivi stortinget langt attende i vårt offentlege liv og ville ha gjort kongsmakta reint dominerande, ja med 5 år mellom kvart storting måtte makta åt kongen til å ferda ut mellom-bels påbod naudsynleg bli mykje av ei røyenleg lovgjevings-makt. Sverdrup vart her møtt kraftig attende av Christie, og det farlege framlegget fall.

Ei forvitneleg prøve på korleis førarane i konstitusjons-nemnda laut strida til høgre og venstre for å få synsmåtane sine fram, gjev striden om rettsstoda åt dei høgaste embetsmennene (§ 22). Etter framlegget frå konstitusjonsnemnda skulle kongen kunna gje dei avskil utan dom, og fyrste stortinget etterpå skulle avgjera pensjon for dei. Denne regelen var «en Anstødssteen og en Forargelse» for mange, eit brot — tykte dei — på den ålmenne liberalisme som elles gjekk gjennom grunnlova. Byfutane Dahl og Heiberg gjorde seg til talsmenn for denne synsmåten og heldt fram kor farleg det var å gje kongen så stor makt over embetsmennene. Diriks, Sverdrup og Christie hadde møte med å forklåra at dette var ein viktig del av den iverksettande makta åt kongen. Dei høgaste embetsmennene var kongens næraste tenarar og hjelpesmenn i landsstyringa, og han måtte ha makt til å tryggja seg at dei gjorde si plikt; for dei lågare embetsmennene kunne

tanken på avansement vera nok til at dei heldt seg på plikta sine vegar. Christie tenkte likevel ein burde avgrensa denne makta så mykje som råd var og ville helst hatt departementsmenn og militære sjefar fri. Etter denne saka var utstridd, kom kaptein Holck med mykjen otte for å la stortinget avgjera pensjonane, og ville la kongen ha denne makta. Diriks laut då atter ut og forklåra at ein ikkje torde gje kongen denne makta av omsyn til statskassa. Ei slik auking av kongsmakta hadde ingen voner i Riksforsamlinga. Herrane i konstitusjonsnemnda fekk sitt fram på alle punktane, og dei fortente det, så strengt sakleg politikk som dei førde.

Freistar ein ei samanlikning mellom dei ulike grunnlovframlegga og den ferdige grunnlova, spring det straks i augo at her er det ei ålmenn utvikling mot større klårleik og systematisk samanheng, og samstundes med det også mot meir demokratisk skipnad. Ei sermerkt prøve på denne dobbelte tendensen gjev spørsmålet om makta over statsbudsjettet. Ein kan gjerne seia at denne saka gjekk gjennom den same utviklinga på eit par veker i Riksforsamlinga som i ei mange hundre års utvikling i England, — frå ei heller primitiv makt over skattane og til makt over budsjettet. Det fyrste primitive steget finn vi hjå Weidemann, som ikkje ein gong vil ha kontroll med korleis skattane blir brukte, og delvis hjå Bugge, som her har sers ugreie reglar. Treschow, Wergeland og Sverdrup—Bergh gjev heller ikkje stortinget makt anna over skattane, men dei gjev stortinget ei tilsynsmakt over korleis skattane blir brukte, så i lengda måtte det ha utvikla seg til makt over budsjettet. Hjå Adler—Falsen går nytt og gammalt saman, rett for stortinget over skattane på gamal måte, rett til å gje budsjettpostar i runde summar til her og flote og krav til regjeringa om å leggja fram eit budsjett. Om lag på denne måten sette også budsjettnemnda fyrst opp framlegget sitt, men retta det sia til ei heil makt over budsjettet med rett til å løyva utgiftene til ulike føremål (§ 75, a—e), så den fulle makta for stortinget her snart vart det sikraste av alt i norsk forfatningsliv. Såleis hadde ein då i denne hovudsaka arbeidt

hans rett nok reinsa for alt som kunne gje lagmanns- eller lagtinget karakter av overhus, både generalprokurøren og dei serskilte krava til alder og rikdom. I Riksforsamlinga gjekk det endå verre med lagmannstinget. Kaptein Motzfeldt med stønad frå Wergeland tok oppatt den striden mot delinga som han hadde ført i nemnda. I staden for den trygda som delinga skulle gje mot partiånd eller skadeleg hastverk, ville han at alle lovframlegg skulle bli drøfta på 3 ulike dagar. Han åtvara med at delinga heller kunne koma til å letta enn meinka partiånda. Eitt parti kunne få så stor overmakt i stortinget at det kunne tryggja seg fleirtal både i odelsting og lagting, — nett slik som det kom til å gå då partistriden for alvor sette inn med bondepolitikken i 30-åra. Eller det kunne gå slik at dei mest opplyste mennene vart valde til lagtinget, som også tanken var, men då kunne odelstinget bli for fåkunnig. Det kunne bli ei usemje mellom dei to tinga som kunne koma til å stogga all lovgjeving, — som det då òg truga med på det fyrste vanlege stortinget, så eit par gonger vart det nøydtt til å setta seg ut over grunnlova for å få i stand viktige lover. Ein hovudgrunn til delinga var otten for at ein på noko storting kunne få så mange bønder at dei «kunde ved Enighed mellem sig faa de naragtigste Ting igjennem». Det skulle lagtinget hindra. Andre tenkte at ein kunne møte bondefaren med ei fast lovgjevande nemnd til å stå for lovgjevingsarbeidet. Det ville Motzfeldt ikkje gå med på, både fordi det ville bli for dyrt, og fordi det kunne bli farleg for folkefridomen, for lovgjevingsmakta er ein viktig del av den. Han ville gå ein mellomveg, ikkje ha ei fast lovnemnd, men nemnder som skifte frå storting til storting. Her kunne han peika på at Riksforsamlinga alt hadde vedteki å velja ei nemnd til ein ålmenn revisjon av heile lovverket; framlegget frå denne nemnda skulle no — etter Motzfeldt — stortinget berre få til gjennomsyn og kritikk før det gjekk til kongen til sanksjon. Fyrst når den nye lovboka var sett i kraft, skulle stortinget gå inn i lovgjevingsarbeidet etter grunnlova, men då òg med lovnemndene til hjelp. Motzfeldt hadde

den gode vona at nett arbeidet med lovgjevinga snart ville gje folket den kultur som var naudsynleg til arbeidet.

For denne tanken om lovgjevinga fekk Motzfeldt berre stønad hjå sin gode ven Christie, som heldt fram kor vanskeleg arbeid det er å laga gode lover. Eit ukunnig storting kan riva i stykke einskap og samanheng i gode lover. I motstandet sitt mot deling i odelsting og lagting fekk han derimot stort fylgje. Falsen og Sverdrup svara med å peika på mønster på 2 kammer-system frå England og Amerika, men det var berre så vidt dei vann med 54 mot 52 røyster. Framlegget var endå ikkje komi i fulltrygg hamn; for då ein kom til arbeidsordninga for dei to tinga, tok prosten Schmidt oppatt eit framlegg frå nemnda, om at når dei to tinga ikkje vart samde, skulle dei gå saman til eitt, og saka kunne då bli avgjord med $\frac{2}{3}$ fleirtal. Falsen og Wedel protesterte med at dette var å øydeleggja heile meininga med delinga i to avdelingar, men Schmidt hevda at elles kunne lagtinget hindra alle gode framlegg som det ikkje likte, og for det fekk han fleirtal.

Falsen og Wedel hadde rett; det vart ikkje mykje att av den konservative trygda som lagtinget skulle vera. Grunnen til vanlagnaden åt framlegget var at lagtinget plent skulle vera eit overhus, men i Noreg fanst det ikkje sosialt grunnlag for noko overhus.

Endå kunne likevel lagtinget ha fått ei meir sjølvstendig stode og ei verkeleg oppgåve, om ein ikkje også hadde stroki den regelen frå Adler—Falsen, at medlemmane i lagtinget skulle vera valde for ein 3 gonger så lang tidbolk som i odelstinget, og at det ikkje skulle vera fullt skifte for kvart val, men berre av $\frac{1}{3}$ av medlemmane for kvar gong. Etter denne valregelen ville lagtinget likevel ha fått ein noko annan karakter enn odelstinget, og det kunne ha vorti det som tanken var, jamvekta og samanhengen i vårt offentlege liv, og jamna ut dei bråe, og kanskje tilfellelege, skiftingane etter som valvinden blæs. Når også denne skilnaden mellom odelsting og lagting fall, var det ingen ting att som skilde lagtinget frå odelstinget og gav det nokon alvorleg eksistensrett.

Ei viktig oppgåve fekk likevel lagtinget — å vera riksrett og døma i politiske saker (§§ 86 og 87). Av grunnlov-framlegga var det berre Wergeland som hadde nokon regel her; det var at stortinget skulle setta ned ein domsjury for politiske forbrot. Då det no var vedteki å dela stortinget i to avdelingar, var det naturleg å la «overhuset» d.e. lagtinget vera slik domsjury. Slik var det i England og Amerika. Men dertil sette konstitusjonsnemnda attåt lagtinget høgsterett; dette siste minner om svensk skikk, at høge domarar eller andre embetsmenn er riksrett. Ved denne samansmeltinga av svensk med engelsk-amerikansk statsskikk peikar utforminga av domstolen nærmast mot Wedel som forfattaren; han var den som serskilt hadde sett seg inn i riksskipnaden i desse landa og drog fram mønster frå dei; men tanken kan altså også vera komen frå Wergeland.

Samansettinga av stortinget vart meir demokratisk òg enn Falsen og Wedel ynskte (§ 50). Grunnlov-framlegget åt Adler—Falsen hadde her sett opp eit census-system som var så stramt at om lag $\frac{1}{3}$ av gardane i Noreg var for små til at eigarane kunne få røysterett, og $\frac{3}{4}$ av gardane var for små til at eigarane kunne veljast, for ikkje å tala om den rikdomen som skulle til for å koma i lagtinget. Av byborgarane kravde det minst ei årsinntekt på 50 spd. for røysterett. Dertil kravde framlegget både for bygd og by at aldri meir enn halvparten av representantane måtte vera embetsmenn, og var det berre ein representant, måtte han ikkje vera embetsmann. Sverdrup—Bergh set same kravet til vilkår for røysterett som Adler—Falsen og har rimelegvis teki opp regelen derifrå, men har gjevi opp serkravet for å kunna veljast. Treschow set opp same vilkåra som Christian Frederik hadde gjort for vala til Riksforsamlinga frå bygdene, men set opp ei høg inntektsgrense for byane, ein skatt på minst 20 spd. S.V. Weidemann har ålnenn røysterett for alle husfedrar. Wergeland har her ein underleg 7-delt klasserøysterett med serskilt representasjon for dei ulike embetsgreinene, «Visdomsblomsten af Folket»; men innafor klassene var det ålmenn røysterett. Etter dette

framlegget ville det i stortinget ha vorti 33 embetsmenn, 29 byborgarar og 34 bønder eller godseigarar, dertil 5 soldatar eller matrosar.

Reint prinsipielt kan ein dela desse framlegga i to slag: dei som heldt på det som har vori kalla det engelsk-amerikanske systemet, at røysteretten skulle kvila på eigedom av fast grunn eller borgarskap (såleis Adler—Falsen, Sverdrup—Bergh og Treschow), og dei som heldt på det franske systemet, at røysteretten burde vera ålmenn, så langt råd var (såleis Wergeland og Weidemann). I denne saka tapte Falsen heilt. Nemnda gjekk til den radikale sida og sette opp grunnsetningane om ålmenn røysterett, med avgrensing for fattigkasfolk, tenestefolk, handverkssveinar og drengar, fabrikkarbeidarar og husmenn. Utestengde var altså alle som stod i personleg tenestehøve. Tankegangen var at dei var ikkje frie og uavhengige, men det var det fyrste av alle vilkår for å ha røysterett.

Det har vori hevda (Yngvar Nielsen) at det skulle ha vori greiv Wedel som drog til den demokratiske sida i denne saka og her slo ut Falsen, men dette er lite truleg om Wedel, som Jacob Aall kallar «det aristokratiske Princip og den udøvende Magts Repræsentant i Comiteen». Wedel var misnøgd med den demokratiske ånda som gjekk gjennom grunnlovarbeidet, og det var nettopp han som serskilt representerte dei engelske synsmåtane i nemnda. Det ligg nærmare å tenkja på Motzfeldt og Wergeland. Wergeland har visst straks gjevi opp det umoglege klasseframlegget sitt, og då hadde han ålmenn røysterett. Når nemnda her gjekk til ein så radikal demokratisme, var det i samsvar med den ålmenne tendensen på Eidsvoll. Den politiske tanken som låg under, var at Noregs grunnlov måtte vera sterkt demokratisk om ho skulle vinna samklang i folket, og folket måtte ein ha heilt og udelt med seg om ein skulle kunna stå ut den krigen som ein kanskje måtte ha for fridomen. I motsetninga til Sverige spelte ein òg heile tida sterkt på kor aristokratisk Sverige var; så gjekk ein då i Noreg til hin kanten og bygde opp den nye skip-

naden så mykje meir demokratisk. Det kan òg ha spelt sterkt inn at dei røysterettsreglane som Riksforsamlinga sjølv var vald etter, var så demokratiske. Christian Frederik, som hadde sett opp desse reglane, meinte no dei var altfor demokratiske og ynskte ein retteleg høg census for dei som skulle bli valmenn eller representantar, men det tok altså nemnda ikkje omsyn til.

I dette tilfellet hadde konstitusjonsnemnda likevel gått lenger enn Riksforsamlinga kunne fylgja. Førarar for motstandet vart dei to sorenskrivarane Bendeke og Christie. Bendeke ville ha røysteretten avgrensa til å gjelda embetsmenn, alle som eig og bruker matrikulert jord anten til eigedom eller bygsel, og til byborgarar som svarar skatt. Serleg tala han mot å gje røysterett til føderådsmenn og vaksne bondesøner som budde heime. Grunngevinga var reint økonomisk; det ville bli for mange stortingsmenn, fleire enn landet hadde råd til, om det skulle bli så mange veljarar, for talet på stortingsmenn skulle svinga automatisk med talet på veljarar. Christie gjekk endå noko lenger i avgrensing og kravde av leiglendingar at dei skulle ha garden på livstid eller til arvefeste; i byane derimot ville han vida ut røysteretten eit grann, så han vart gjeven ikkje berre til dei som har svori borgarskap, men også til dei som eig hus til eit visst verd, t.d. 500 sølvdalar; han ville også gje røysterett til pensjonistar og folk med fast årsinntekt på 400 sølvdalar. Serleg framlegget frå Bendeke om at grunnlaget for røysterett skal vera å eiga eller driva jord og ha borgarskap i by, svarar nærmast til framlegget frå Treschow.

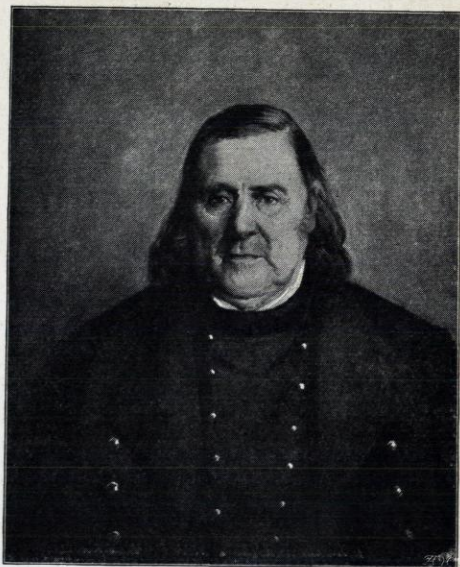
Kritikken over det radikale framlegget åt konstitusjonsnemnda var så ålmenn at ho laut ta denne saka oppatt til ny drøfting. Ho kom då med eit framlegg som svara til Bendeke for bygdene og til Christies for byane, dette siste berre med den skilnaden at ho slo ned eigedomskravet frå 500 til 300 dalar. Christie ville ikkje gjera avslag, men tok oppatt framlegget sitt ubrigda. Falsen freista enno slå eit slag for sitt framlegg, men slo monaleg ned census-kravet sitt,

så talet på dei bøndene som skulle bli stengde ute frå røysterett, ville falla frå $\frac{1}{3}$ til $\frac{1}{4}$ av talet på bønder i det heile, og aller mest: han heldt ikkje oppe vilkåret sitt om endå strenge krav til dei som skulle kunna veljast. Dette framlegget møtte det praktiske motlegget at matrikkelen var altfor ujamn til at han kunne gje noko rettferdig grunnlag for inndelinga av gardane. Det prinsipielt vektigaste motlegget mot framlegget kom likevel frå Teis Lundegaard med den råkande merknaden at den som bruker ei større jord, kan ha mindre forstand enn den som bruker ei mindre jord; det er mannen og ikkje jorda som skal tala på stortinget. Denne demokratiske synsmåten vann ved avrøystinga. Røysterett vart gjeven til alle som eig eller bruker matrikulert jord, men for leiglendingar vart det kravt at leiga i det minste måtte gjelda lengre tid enn 5 år; når tida vart sett så lågt som til 5 år, var det av omsyn til bøndene i Larvik greivskap, som berre hadde bygsel på 6 år. I samsvar med framlegget frå Adler—Falsen tok dei opp ein regel frå den franske grunnlova av 1791 om at den som ville bruka røysteretten, måtte ha svori truskap mot konstitusjonen.

Det kom òg ei rad med framlegg om røysterett til andre enn dei som hørde til desse tre samfunnsklassene: bønder, borgarar og embetsmenn, såleis på ny for føderådsmenn, for landkræmarar, gjestgjevarar og skipperborgarar, men dei vart avviste alle, også framlegget frå Christie om røysterett til alle som hadde minst 400 spd. i årsinntekt. Tankegangen var at anten hadde dei jord eller borgarskap, eller så kunne dei skaffa seg det. På denne måten vart nok ein del kunnskapsrike og opplyste menn stengde ute frå røysteretten; men heile den store og mektige samfunnsklassa som vi har i dag av bestillingsmenn, eller folk som driv frie yrke og ikkje er anten borgarar, bønder eller embetsmenn, fanst ikkje i 1814.

Hovudsaka var at røysteretten var gjeven til heile det store landsfolket utan anna atterhald enn for tenestefolk og husmenn. Den tanken at alle tenarar kunne få røysterett, slo ikkje igjennom i Europa før med februarrevolusjonen i 1848.

Den politiske makta var altså gjeven til bondefolket. Etter ålmenne europeiske vilkår var det ein uhøyrdd radikal demokratisme. I Noreg tok dette seg mykje annleis ut. Både etter den sosiale samansettinga av det norske folket og etter den rolla som odelsbondedyrkinga hadde spelt i vår nasjonale framvokster, var det klårt at det nye Noreg for ein hovudsakleg del måtte byggja på den norske bonden; men den norske bonden var i all hovudsak ein små-

Teis Lundegaard.

bonde. Sjølve den indre logikk i saka måtte gjera det naturleg å ta heile bondefolket med og ikkje konstruera opp reint unaturlege grenser i bondefolket. At Eidsvolls-mennene hadde evne og vilje til å gå denne lina til endes, er eit vitnemål om kor djupt ein prinsipiell demokratisme gjekk i dei.

Det fanst likevel også tendensar til å setta grense for talet på bønder i stortinget. Etter Treschow skulle det frå kvart amt vera ein embetsmann og to bønder eller proprietærar. Falsen hadde sett opp ein einsidig verneregul mot for mange embetsmenn i stortinget; ikkje frå nokon valkrins skulle dei kunna vera meir enn halvparten av representantane. Denne regelen tok konstitusjonsnemnda opp. Med nokon rett har dette vori teki til vitnemål om kor ærleg den demokratiske ånda var på Eidsvoll, og kor alvorleg viljen var til å byggja det nye Noreg opp på brei bondegrunn. At ei embetsmanns-

nemnd kunne koma med eit slikt framlegg, det vitnar, seier Henrik Wergeland, om «Geniets Uskyldighed». Men det er likevel her å merka at regelen fanst i ei mykje strengare form i dei mønstergrunnlovene som mest var nytta på Eidsvoll, den franske, amerikanske og spanske; der var jamvel nokolunde heilt forbod mot å velja embetsmenn til nasjonalforsamlinga. Med det mål av opplysning som fanst her i landet den tid, var eit slikt forbod umogleg, og konstitusjonsnemnda sette då opp regelen i så avdøyvd form som dei fann praktisk tenleg for landet vårt. Det fanst likevel dei som såg at regelen kunne bli farleg, og så einsidig som han var, så var han ikkje lett å forsvara. Major Sibbern gjorde framlegg om å stryka regelen. Skulle det i det heile finnast ein slik regel, meinte Sibbern, så kunne han gjelda for byane, men ikkje for amta. Der ville Sibbern ha avgrensing til båe sidene, så frå kvart amt skulle det vera minst ein, men ikkje over to bønder. Det ville vera urett og uhøveleg om ingen av «den agtværdige Bondestand» skulle bli vald, men endå verre om $\frac{2}{3}$ av stortinget skulle bli bønder. Etter dette fall regelen, og valet vart fritt.

Etter framlegget frå konstitusjonsnemnda skulle presten og medhjelparane vera valstyre i bygdene, magistraten og formennene i byane (§ 55). Dette meinte kaptein Holck var å gje presten for stor makt, og det kunne føra til misbruk, som då òg sume bønder klaga over i brev til Riksforsamlinga, rett nok ifrå ein stikk motsett synsstad. Han gjorde difor framlegg om at for kvart futedøme skulle amtmannen velja tre sivile embetsmenn eller andre «kondisjonerte» til valstyre. Dette framlegget fekk varm stønad hjå Christie, men fall på grunn av praktiske vanskar; det ville bli vanskeleg, meinte ein, å finna nok kunnige menn i distriktet og for brysamnt å la sivile embetsmenn reisa kring. Adler—Falsen ville her at kvar valforsamling skulle skipa seg sjølvstendig med val på formann, skrivar og medhjelparar. Denne fylgjestrengje demokratiske framgangsmåten ser det ut til at Falsen har gjevi opp, og ingen tok han opp, endå etter framlegget frå Holck

måtte det ha legi nær. Grunnen var nok at dei meinte ein embetsmann var naudsynleg til trygd for orden ved valet.

Ved spørsmålet om suspensjon eller tap av røysterett (§§ 52 og 53) kom det krav om lempingar i dei strenge reglane til beste både for kjøpmenn og bønder. For kjøpmennene gjorde Meltzer framlegg om at ein turvte ikkje få røysteretten suspendert ved fallitt når ein kunne få akkord med kreditorane. Så langt nådde han ikkje, men etter framlegg frå Omsen fekk han så vidt fleirtal for at ein kunne gå fri suspensjon om det var lauseld eller anna provfast ulykke som var årsak til fallitten. Mølbach fekk orskurd frå Diriks for at forgåing mot tollreglane ikkje skulle vera rekna for forbrot i dette tilfelle. Det kunne visst vera turvande, for etter som moralen var i slike saker den tid, ville knapt mange kjøpmenn ha gått fri. Til beste for bøndene måtte det vel vera når sorenskrivar Irgens frå Sogn ynskte at straff for brennevinsbrenning ikkje skulle føra til tap av røysterett. Det var ei sak der bonde-moralen støyte mot lovene og førde bra menn i fengsel. Irgens fekk ingen stønad. Stor forarging møtte Wergeland når han ville ha rekna kjøp og sal av røysterett til småting som ikkje skulle dra etter seg tap av røysteretten. «Næsten den hele Forsamling reiste sig knurrende» ved talen åt Wergeland, som då òg i sanning var bisneleg.

Dei bondevenlege røysterettsreglane fekk ei kraftig motvekt i reglane for fordelinga av representantane (§§ 57 og 58). Adler—Falsen hadde her sett opp den regelen at på landet skulle dei velja ein valmann for kvar 100 røysteføre, og valmennene atter skulle velja ein representant for kvar 10de valmann, så det altså skulle bli ein representant for kvar 1000 røysteføre, i byane derimot var desse tala 1 valmann for kvar 50 røysteføre og 1 representant for kvar 4de valmann eller altså for kvar 200 røysteføre, m.a.o. 5-dobbelt representasjon for byane mot for bygdene, Sverdrup—Bergh tok opp dette systemet, men til endå større skade for bygdene, med 10-dobbelt representasjon for byane! Konstitusjonsnemnda fylgde Adler—Falsen.

Det kan ikkje undra at bøndene var misnøgde med desse reglane, men derimot at dei ikkje reiste seg mot dei med større kraft enn dei gjorde. Lysgaard var talsmann for dei. Han vedgjekk nok at bonden enno var den minst opplyste delen av nasjonen, men det var viktig at røysta hans ikkje vart undertrykt av bymannen. Kaptein Motzfeldt gjorde då det framlegget at ein kunne setta opp eit visst talhøve for representantane frå bygd og by, og gjorde framlegg om $\frac{1}{3}$ frå byane og $\frac{2}{3}$ frå bygdene, eller 25 mot 50, til saman 75. Motzfeldt hadde ord for å vera serskilt godt kjend i engelsk lovgjeving, og det kan då vera rimeleg å tru at han har fått tanken om denne fordelinga av representantane frå Skottland; der hadde nemleg bygdene $\frac{2}{3}$ og byane $\frac{1}{3}$ av representantane til parlamentet. Då byane berre hadde $\frac{1}{9}$ av folketalet i landet, var dette endå 3-dobbelt representasjon for byane. Likevel ser det ut til at bøndene har teki mot dette framlegget som ei god hjelp. Teis Lundegaard heldt på at talhøvet burde bli fastslegi, og at bygd og by burde koma til semje om det. Det var likevel den vansken med framlegget åt Motzfeldt at det faste talet på stortingsmenn lett kunne koma i motsetning til regelen om at talet på stortingsmenn skulle svinga automatisk med talet på røysteføre. Difor retta Sverdrup det til at talet på stortingsmenn kunne svinga mellom ei låg-grense på 75 og ei høggrense på 100, og såleis vart det vedteki.

Dei fleste grunnlov-framlegga hadde kravt at valmennene skulle vera bundne til å velja ein av sine egne; men konstitusjonsnemnda gav fritt val, og det vart vedteki med veikt fleirtal. Det spelte sikkert inn her at det hadde vori bundi val til sjølv Riksforsamlinga, men at ein hadde måtta bryta regelen her av omsyn til ein framskoten mann, Jacob Aall, som hadde vorti vald endå han ikkje var valmann, og Christian Frederik hadde godkjent valet, endå det stridde mot dei val-reglane han sjølv hadde sett opp.

Om ein ikkje gjekk så langt som til å gjera valet bundi til krinsen av valmenn, så vart det likevel bundi til byen eller fylket (§§ 57 og 58, bustadbandet). Dette var også ein

regel til vern for bygdene, kanskje for dei små byane òg. Det galdt her ei sak som i si tid hadde vekt oppsikt under den franske revolusjonen; der hadde over halvdelen av alle medlemane til det grunnlovgjevande tinget vori valde frå Paris! Det skræmde. — Treschow hadde teki inn i grunnlovframlegget sitt ei beintfram føresegn om at representantane skulle vera representantar for nasjonen og ikkje berre for valkrinsen. Ein slik regel kom ikkje inn i grunnlova, sikkert fordi dei heldt det for reint sjølv sagt.

Regelen om omveges val til stortinget var òg av dei ting som skal vera opptekne frå den franske grunnlova av 1791 (§ 58). Det er mogleg det er rett; såleis har Adler—Falsen tydeleg sett opp regelen sin med den franske lova til mønster. Serleg merkar ein seg regelen om høgare census for valmennene enn for urveljarane. Det viktigaste her er likevel at denne framgangsmåten var nytta ved vala til sjølve Riksforsamlinga etter påbod frå Christian Frederik. Sia har alle grunnlovframlegga som ein tarv leggja nokor vekt på, teki opp denne regelen, og dei fleste fylgjer den framgangsmåten som Christian Frederik hadde sett opp. Dei hadde alt fått sjå at han var praktisk og høvde for landsens vilkår. Skal nokon einskildmann ha æra for denne regelen, må det då vera Christian Frederik; men han kan rett nok ha teki han etter det franske føredømet.

Det var ein hovudpunkt i maktfordelingslæra slik som ho hadde fått si klassiske utforming hjå Montesquieu, at den beste trygda for fridomen er å halda den lovgjevande og den iverksettande makta skilde frå kvarandre. Tanken er skarpast utforma i den amerikanske grunnlova, men finst også i den franske av 1791 og den spanske av 1812. Av grunnlovframlegga våre var det merkeleg nok berre Adler—Falsen som hadde teki opp denne regelen, men det hadde òg teki han i ei sers streng form med forbod mot at statsrådar og embetsmenn ved deira kontor, hoffmenn og hoffpensjonistar kunne bli valde til stortinget, eller kunne tala og røysta i stortinget. Konstitusjonsnemnda gav opp denne strenge utforminga

og nøgde seg med forbodet mot at dei kunne bli valde til representantar (§ 62). Regelen møtte ikkje noko motstand i Riksforsamlinga, men kjøpmann Meltzer frå Bergen ville vida han ut, så forbodet også skulle gjelda alle høge embetsmenn som kongen kunne avsetta utan lov og dom. Han fekk stønad hjå Christie og Omsen, men motstand hjå Falsen, Diriks og Sibbern, slett ikkje fordi dei var imot prinsippet, men fordi dei var redde for å stengja for mange dugande og opplyste menn ute frå stortinget. Ein kan naturlegvis seia at det var høgare embetsmenns interesser som låg bak dette motstandet; men sanninga er at det var så armt med dugande og opplyste menn her i landet på den tida at det var grunn til å vera varsam med å stengja nokon ute.

Regelen sette den norske grunnlova i ei unnataksstode i Europa, og ein kan undra seg over at denne skiljinga mellom den lovgjevande og iverksettande makta skulle bli gjennomført så mykje sterkare hjå oss enn i andre land, og at det ikkje var noko motstand imot det. Det er mogleg at det kan gje noko av ei forklåring at vi kom frå det sterkast utforma einveldet som fanst i Europa, så ein tykte ein måtte vera serskilt varsam med å tryggja folkerepresentantane mot farar frå kongsmakta; men den beste forklåringa gjev tanken på ein framtidig union, anten det no vart med Danmark eller Sverige. Mot farane frå ein union kunne nok det unge frie Noreg setta opp vernereglar for det frie arbeidet i stortinget utan innblanding utafrå.

Både Wergeland og Falsen hadde også andre reglar til vern for stortinget mot kongen. Såleis at inkje troppekorps, stort eller lite, måtte koma det nærmare enn 2 mil etter Falsen, 4 mil etter Wergeland. Dei har også reglar til vern mot farar nedafrå, frå folkehopar, reglar som hjå Adler—Falsen peikar beint attende til scenar frå den franske revolusjonen. Konstitusjonsnemnda strauk dei siste reglane og lempa på dei fyrste, så det ikkje vart forbod mot herkorps, men reint ålment vart det gjort til landsforråding å lyda nokor befaling om å skipla fridomen og trygda åt stortinget (§ 85). Slik vart det

vedteki samrøystes og utan ordskifte. Like lettvint vedtok dei regelen om at stortingsmennene skulle vera fri for personleg hefte i den tid dei var på stortinget, og at dei ikkje skulle kunna dragast til ansvar utafor tinget for det dei hadde sagt i tinget (§ 66).

Borgarleg likskap.

Striden om fordelinga av representantane hadde synt at det kunne vera eit motsetnadshøve mellom by og land, som kunne bli alvorleg nok. Kor alvorleg det kunne bli, fekk ein kjenna då ein laut ta oppatt striden om den ålmenne verjeplikta (§ 109); etter stilla eit par dagar vart det storm. Konstitusjonsnemnda hadde teki oppatt grunnsetninga «uden Hensyn til Stand, Fødsel eller Formue», men sette ut gjennomføringa til fyrste vanlege storting. Løvenskiold tok straks oppatt framlegget sitt frå 16 april om utskriving av ein yrkesher etter legder og tala på ny med stor kraft og harme mot den ålmenne verjeplikta fordi ho krenkte den uavgrensa personlege fridomen. Mot Løvenskiold tok Hegermann oppatt sine tankar og hadde no gjennomarbeidt dei til eit framlegg om norsk nasjonal oppseding. Frå sitt 13de år skulle alle gutar ha militærøvingar i skog og mark 8 dagar for året. Alle embetsmenn, geistlege, sivile og militære, måtte oppmoda ungdomen til idelege vinterøvingar på ski, og etter gudstenestene måtte det vera ski- og skyteøvingar. Alle høgare skular måtte ha førelesingar i taktikk, universitetet i strategi, og ingen måtte få embetseksamen som ikkje hadde lært det. Etterpå skulle embetsmennene bli befalingsmenn i bygdene sine. I alle skular, frå folkeskulen til universitetet, skulle det vera førelesingar over grunnlova «for at opdrage Folket til med Kraft og Mod at trænge ind i Constitutionens Aand, og som Folkets Repræsentanter at kunne paasee, paatale og vedligeholde Rigets Selvstændighed». For bygdene vart det ei noko tyngre, for byane ei noko lettare militærtjeneste, berre med plikt til å for-

svara heimebyen, — altså nokså likt det gamle. Embetsmenn, studerande, fabrikkstyrarar og framande skulle vera fri. Dette er eit slag milits, men ved sida av den skulle det òg vera verva soldatar, som skulle tena 8 år. Hegermann kalla sjølv framlegget sitt ålmenn verjeplikt, og det har alltid vori nemnt såleis; men full borgarleg likskap i denne ålmenne verjeplikta var det altså ikkje. Det er knapt med god vilje Hegermann har gjort medgjevingane til byane. Han har fletta inn i framlegget ei avreisle av handelsånda som «nedbryder Constitutionens Grundpille: Selvstændigheden. Denne farlige Fiende for Fædrelands-Kjærlighed og almindelig Selvopofrelse for Landets Selvstændighed svækker National-Charakteren, og Embeds-klassen synker til Modløshed». Han manar handelsklassa til å koma i «et klogt Forhold til de øvrige Næringsgrene og Embeds-Classen».

Framlegget åt Hegermann er gjennomstrøymt av den reinaste fedrelandske idealisme; men dei tankane som han ber fram, har han ikkje teki or sin eigen barm. Dei er inspirerte av skulelesnad om den hardføre fedrelandsånda i det gamle Roma, og dei er utforma etter mønster frå den franske folkereisinga i 1793 og kanskje endå meir den preussiske i 1813, og under alt saman går ein leietanke om at dette i røynda er gamalt norsk og knytter bandet attende til sogetida. I så måte møtest i denne eine saka dei same tankelinene som i grunnlova i sin heilskap.

Framlegget har så stor likskap med grunnlov-framlegget åt Treschow at det ligg nær å tenkja på samarbeid eller påverknad mellom dei to mennene. Klaga over handelsånda finn ein også i bøkene åt Treschow, så den har helst opphavet sitt hjå han. Treschow er berre ein strek meir demokratisk enn Hegermann, i så måte som han ingen skilnad gjer på bygd og by. Dei militære øvingane for alle gutar vil han ha i minsto frå 15 års alder.

Åtvaringa til handelsånda vart ikkje høyrd og svara på, men ho fekk si stadfesting i sjølvne ordsiftet. Den talen Wedel hadde ført 16 april om at ålmenn verjeplikt ville driva vel-

standsfolk ut or landet, vart no oppteken av den eine talaren etter den andre, ikkje berre Løvenskiold, men Jacob Aall, Wergeland og Mørch, så nettopp dette fekk karakteren av å vera ein hovudgrunn mot verjeplikta. «Mange af Landets vigtige og formuende Familier», sa Jacob Aall, ville reisa til andre land for ei slik lov. Wergeland sa med reine ord at «Konskriptionen vilde gjøre Constitution, Regjering, ja Fædrenelandet selv forhadet. (Vi tænke os Menneskene som de ere, ej, som de burde være.) En Deel af de mere formuende Borgerfamilier, som i disse Tider ved deres Midler soutenere de andre forarmede Stænder, vilde forlade Riget og uden Betænkning forflytte enten til Danmark eller England». Gabriel Lund frå Farsund gjekk ikkje så langt, men åtvare sterkt mot å skapa usemje og ålment misnøye i landet og kravde utsetting.

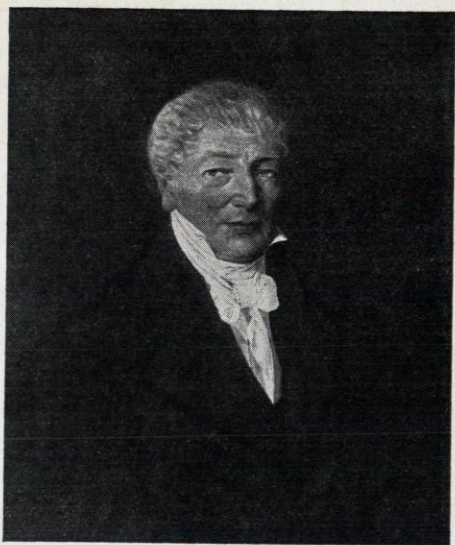
Sjølve grunnsetninga våga likevel ingen å tala mot. Dei freista i staden å fortolka ho, slik at ho kunne høva, jamvel for dei som ville ha alt ved det gamle slik som Wergeland, eller for dei som ville skipa ein ståande her av verva soldatar som prosten Hount frå Østfold og Jørgen Aall frå Porsgrunn, Hount med ein her på 4—5000 mann, Jørgen Aall ein dobbelt så stor. Dette skulle vera kjerneheren, og berre til utfylling av den i yttarste naud skulle ein ta i bruk landvæpninga etter ålmenn utskriving. Her òg skulle det etter Jørgen Aall vera ein gjennomført skilnad mellom bygd og by. Den ståande heren skulle bli teken ved verving eller lutkasting, men byborgarane skulle vera fri, og i det nasjonale folkevernet skulle byfolka få stå under sine eigne borgarsjefar, — altså om lag som før. Likevel slutta han òg med at «det stemmer med min fuldeste Overbevisning at alle Statens Borgere have af Naturen lige Kald til at værne om Statens Sikkerhed». I rak motsetning til Hegermanns tanke om den nasjonale folkemilits har altså Jørgen Aall her reist kravet om ein liten, men etter måten veløvd yrkesher.

Mot all denne hugen til å vri seg ifrå verjeplikta vart det no viktig, kanskje avgjerande, at det var så mange offiserar

og bønder på Eidsvoll. Dei fyrste gjekk inn for den ålmenne verjeplikta av faginteresse, dei siste av standsinteresse. Mellom offiserane merkte løytnant Heidmann seg ut med ein god sakleg kritikk av framlegga både åt Løvenskiold og Jørgen Aall. I motsetning til den siste hevda han at den verva delen av heren måtte vera så liten som mogleg; han måtte aldri bli kjernen i heren, for han kunne aldri bli anna enn ein her av leigesveinar og utan den sanne fedrelandsånd; men i same ånd som Hegermann hevda han at det som galdt, var ein her av borgarar som vart drivne av offervilje og sann fedrelands-hug til landsforsvar som eit hellig kall. Han slutta med ynsket om «at den Sandhed maatte erkjendes i dens hele Fylde, saaledes som jeg i mit Inderste er overtydet om samme: at den Pligt at værne om Fædrelandet, og hvilket dermed staaer i Forbindelse, at duelliggjøre sig til det hellige Kald førend Faren nærmer sig, er uadskillelig fra Hengivenhed for det Land hvis Love ere Værn om Frihed og Eiendom og yde personlig Sikkerhed, og hvilken Pligt, langt fra at kunne kaldes en Byrde, meget mere har sin Oprindelse af en medfødt Drift, der er saa nøie forenet med den menneskelige Natur og indvævet i Menneskets Væsen og dets Grundbestanddele, at det vilde være en Urimelighed at miskjende den eller at give den Benævnelse af en Byrde».

Distriktslækjar Møller frå Arendal var likevel den som gjennomførde med størst kraft tanken åt Hegermann om dei moralske verdiane ved den ålmenne verjeplikta. Soga har synt, meiner han, at dei statane som har hatt verjeplikt for alle sine borgarar, har «været mindst befaldne med Laster og Egoisme — Deres roesværdige Tarvelighed, Mod, Æresfølelse og Fædrelandskiærlighed har langt overgaaet andre Stadtsborgeres, der lade sig forsvare af ufrie og leyede Svende». Serleg vil verjeplikta gjera rikfolk til «meere moralske, nyttige og Fædrelandssindede Stadtsborgere». Ho kan hjelpa til å vinna over «den forgiftende merkantilske Egoismus, der kuns leeder til Æreløshed, Overdaad, Blødhed, Modløshed, Pængeovermod og den frækeste Ufædrelandskhed». Endå

større varme, for ikkje å seia lidenskap, blir det i orda åt Møller når han kjem inn på den demokratiske sida ved saka. Like plikter her vil skapa større semje og samhug mellom alle stand, og «det hidtil førte Millitaire-Tyrannie, som til Skiendsel for Mennesket saalænge har hærsket, vil da, som unyttigt og umenneskeligt, ophøre». Det er rett og klokt ifrå samfunnet sin synsstad; men det er endå viktigare at det gjev rett til den einskilde. «Den

Distriktslækjar Alexander Christian Møller.

himmelraabende Uret, som med tung Jernhaand har hvillet fornemmelig paa den ringere og fattigere Deel af Stadtsborgerne — vil ophøre; til uudsigelig Glæde for den Lidende og alle Retsindige.» Møller kjem også inn på den nasjonale oppsedingstanken åt Hegermann, og meiner at noko militær innblanding i oppsedinga kunne vera av det gode til å skapa «en ved meere Bestemthed, Fasthed og Ærbødighed forbunden Opdragelses Maade». Grøgaard derimot var redd for at denne militær-oppsedinga kunne gje militærstandet ei skadeleg makt i staten.

Bøndene måtte kjenna seg mykje oppbygde ved slik tale, men ein kan ikkje seia dei hadde evne til å gje noko sjølvstendig innlegg i diskusjonen, om ein då ikkje vil rekna det friske utropet åt storbonden musketer Helge Waagaard: «Lader os Ligesom Norges gamle Sønner selv bære Sverdet og ikke betroe det til Uslinger og Leiesvende som Lettelig Lader sig

overlokke til den Lumske Fiende ved at Forskjønne deres Kaar dobbelt»; då vil, seier han, «en hver tjene med Løst, og den Norske Armee derved vil vorde en Skræk for Naboeriget.»

Likevel kom det innlegg som måtte kjennast eggjande nok for bøndene. Beint etter Waagaard kom såleis Jacob Aal med ein tale til beste for dei som «formedelst en kjelnere Opdragelse ikke ere skikkede til at udholde Krigens Strabadser»; han meinte ein kunne løysa spørsmålet med å gje sol-datane betre løn. Etter Jacob Aall kom Wergeland og freista — tvert imot si natur og sin skikk forresten — å sjå bort ifrå det prinsipielle og gjera heile saka til eit spørsmål om praktiske småting. Grunnsetninga om å verna om fedrelandet meinte han var fylt med å «bidrage» til å verna om det. Det kunne kvar gjera på sin måte. — «Een med Sværdet, Een med Plougen, Een med Pennen, Een med Lærdom, Een med Handel, Een med Konster. Bondesønnen kan kun tiene Staten med sit Legeme. Han er modig, tapper, og villig nok til den Hæder, at værne om Fædrenelandet, og forlanger ikke hines Hjelp dertil. Han begjærer intet andet, end tilstrækkelig Pleje, og ingen Hunger at lide; og intet ønske vi heller, end at opfylde denne retfærdigste Fordring.» Bøndene vil nok verja landet når dei blir «anført af Mænd, som dertil er udgangne af de andre Klasser i Samfundet». Slik om lag kunne ein tala om ein hest òg, men det var ingen bonde som svara på denne talen.

Ordsiftet var så vidt hissig at den tids menn, som ikkje var vane med store offentlege ordsifte, likte seg ikkje, og det er tydeleg nok at førande menn til slutt freista dekkja over dei kvasse motsetningane, — Christie med å seia at eigenleg var grunnsetninga ikkje ny, men fanst alt i dei gamle lovene, og at det måtte bli mange tillempingar i gjennomføringa, Hegermann med at det var slett ikkje konskripsjon han ville gjennomføra. Etter det vart grunnsetninga vedteken mot 9 røyster, men gjennomføringa utsett til neste storting.

Det står ikkje til å nekta at denne altfor forsonlege talen åt Christie og Hegermann drog eit slør over det klåre prinsippet.

i grunnsetninga som gjorde vedtaket mindre verdfullt. Det er då òg klårt, at når grunnsetninga vart vedteken med så overmektig fleirtal, så må jamvel stride motstandarar mot den ålmenne verjeplikta ha røysta for ho i ikkje lite tal. Dei har gjort det i tillit til den tolkinga som var gjeven av så framskotne menn som Christie og Hegermann. Når Hegermann kunne nekta at det var konskripsjon han ville innføra, må det vera ut frå den tankegangen at den milits han ville skapa, var så ulik ein europeisk her at det ville vera urett å nytta same nemninga om tingen, og i det kunne han vel ha rett.

Endå gav ikkje Hegermann opp tankane sine om nasjonaloppsetting, men tok oppatt framlegget sitt dagen etter, — no for tredje gongen. Han streka no under at denne nasjonalt militære oppsettinga ikkje på nokon måte skulle koma i vegen for høgare skulegang, og han ville ha opplæring i grunnlova på alle skulesteg, frå almugeskulen til universitetet. Med dei atterhald som her var tekne, fekk framlegget varmt medhald, jamvel frå ein mann som Jørgen Aall. Oppgløding for visse sider ved den franske revolusjonen og for det gamle Roma og Hellas med lovopplæring og idrottsleikar, ligg under det skriftlege votumet åt Aall, like visst som under framlegget åt Hegermann. Det var tanken åt Hegermann å få dette inn som ein ny, den siste, paragrafen i grunnlova; men med den strenge avgrensinga til det hovudsaklege som Riksforsamlinga elles gjennomførde, skaut ho framlegget frå seg og sende det til den store lovnemnda.

Motstandarane har gjevi Hegermann ros for den måtehaldne og humane politikken hans i denne saka. Så mange offiserar og bønder som det var på Eidsvoll, og med den anda som rådde mellom sjølvstendemennene, så hadde han hatt makt til å driva gjennom framlegget sitt, om han berre hadde vilja nytta makta. Det same måtehaldet synte han då dei skulle velja verjepliktnemnda til å førebu saka for stortinget. Då sytte han for at også motstandarane vart representerte ved Jacob Aall og kjøpmann Iver Holter frå Drammen.

Ei friare stode til demokratiske prinsipp utan omsyn til personlege interesser fekk Eidsvolls-mennene høve til ved spørsmålet om adelen (§ 23). Det er ikkje noko ordskifte som gjev oss betre opplysning om dei demokratiske ideal som fylte forsamlinga, og Riksforsamlinga var her eit tru spegelbilde av folket. Det var ein hovudpunkt i agitasjonen mot Sverige å skræma med adelen. Bort med «Narre-Bjelden Adel!» — opp med den ålmenne verjeplikta, og framom alle ting: prentefridom! — dette var dei tre hovudpunktane i den demokratiske agitasjonen.

Naturen ei Forskjel paa Fødselen kjender,
 Dens Orden er evig og herlig og sand,
 Den byder os favnes som Brødre og Venner,
 Den adler hver ædel og retskaffen Mand
 Svind Adelsskab, svind! og Foragt med Enhver
 som drømmer om Aner og arveligt Værd!

Inkje under at ordskiftet om adelen vart eit av dei store på Eidsvoll; det varde to-tre timar. Adler—Falsen hadde her det framlegget at kongen kunne gje titlar, ordenar, rang og adel, men ikkje arveleg. Wergeland understreka likskapen retteleg sterkt, sette forbod mot å skipa ny adel og var imot arvelege rettar av noko slag, men gav kongen rett til å gje titlar og æreprov for fortenerar. Etter Treschow kunne kongen gje adel med rett til å føra adeleg namn, våpen og skjold, men utan skattefridom eller økonomiske rettar; dei adelege rettane som no fanst, skulle slutta når dei noverande eigarane var døde eller deira born som alt var fødde. Sverdrup—Bergh har her på det aller nærmaste berre ei ordrett avskrift av regelen hjå Treschow, så dette er altså også stoda åt Christian Frederik. Dei to einvaldsframlegga gjekk her merkeleg nok lenger i demokratisk lei. Jamvel Bugge ville ikkje ha adel eller adelege privilegia, korkje personlege eller reelle, men ville at den adelen som var, skulle få bli ståande i hundre år. Og demokraten Weidemann sette forbod mot at einvaldskongen kunne gje arvelege adelege rettar eller titlar og karakterar.

Konstitusjonsnemnda fylgde her nærmast Wergeland; ho gav ikkje kongen rett til å gje adel, men rang, titlar og ordenar, som likevel ikkje måtte vera arvelege og ikkje måtte gje serrettar. Ho gjekk altså til den mest demokratiske sida mellom dei framlegga som var innkomne; men dette var ikkje godt nok for mange i Riksforsamlinga, dei ville også ha slutt på den adelen som alt fanst, slik som framlegget lydde hjå Treschow, og etter han hjå Sverdrup—Bergh. Bergmeister Steenstrup og assessor Hornemann

Løytnant (seinare amtmann) F. H. J. Heidemann.

kom med framlegg i denne leia om at den adelen som var, skulle slutta med dei som no var fødde til adel. Løytnant Heidemann hadde alt 16 april gjort eit slikt framlegg og tok det no oppatt med ei stutt, men kvast forma grunngjeving. Prosten Schmidt hadde arbeidt for det same i konstitusjonsnemnda og var beint fram pålagd av veljarane sine å strida mot serrettar av alle slag; han ville heller ikkje gje kongen rett til å gje titlar og ordenar, men berre embetsrang. Kommandør Fabricius ville gje kongen rett til å gje ordenar for fortjenester — «kun maatte disse Fortjenester være erkjendte»; som dei tre førre meinte han òg at adelsrettane burde gå ut med fyrste generasjon. Prosten Grøgaard var ikkje berre mot adel og titlar, men også mot ordenar, som han meinte skjem-

mer moralen og nasjonalkarakteren. Ein konge som gjev under-såttane ordenar, er å likna med ein europear som lokkar indianarar med glasperler. «Alle de hvide Baand med røde Kanter som ere vævede i vore Dage, vare dog ikke stærke nok til at holde den dansk-norske Stat tilsammen.» Soren-skrivar Bryn og dokter Møller var mesta like radikale som Grø-gaard, men Bryn meinte likevel at ein kunne ha militære ordenar til løn for djervskap i krig, og Møller ville gje rett til ordenar på det vilkår at det føreåt blir kunngjort «hvad ædel Borgerdaad der var udøvet af den eller de som med-deles samme», og han vil at ordenar like mykje eller meir skal bli gjevne ved søknad til kongen gjennom stortinget enn beinveges av kongen. Kaptein Holck tok opp denne tanken, men gjennomførde han den hin vegen, at kongen skulle gjera framlegg om ordenar, men stortinget avgjera med $\frac{2}{3}$ fleirtal.

Mot alle desse radikale innlegga tala Sverdrup adelen si sak og meinte at det ville vera urett eller urimeleg å gjera inn-grep i dei adelsrettane som fanst. Han tala altså atter mot sitt eige framlegg, slik som han også gjorde med verjeplikta, — atter eit vitnemål om kor lite Sverdrup har hatt å gjera med det grunnlov-framlegget som ber namnet hans. Jacob Aall ville ikkje ha titlar, men heldt på ordenar og embetsrang, og han ville ikkje gjera inngrep i adelsrettane, men la lov-nemnda greia ut den saka til eit storting seinare ein gong. Wergeland gjekk same vegen som Sverdrup og tala mot sitt eige framlegg, merkte seg jamvel ut med ein varm tale mot å ta bort dei adelsrettane som fanst. «Den nye Stat maa ej begynde med en voldsom Uret. Paa nogen Maade at anfalde urgamle arvede Familierettigheder — — var en Fornærmelse af Eiendomsretten, var en Krænkelse av Donationers og Testa-menters Hellighed, var et revolutionært Foretagende, der maatte lede, om vi vilde være konsequente, til en Kuldkastelse af alle Forrettigheder og Privilegier i alle Stænder af hvad Navne nævnes kunde. — — At plyndre en Søn eller Sønne-søn er vist ikke at skaane en Fader.» Som ved verjepliktsaka freista han her òg sjå bort frå det prinsipielle og gjera heile

saka til ein praktisk småting, då den norske adelen var så veik og fåtalig. Dette var rett nok, men denne vesle adelen var likevel ikkje utan tilhugar til utviding. Såleis skulle Løvenskiold på Fossum og Peder Anker på Bogstad nyleg ha gått med planar om å få gjort eigedomane sine, den fyrste til greivskap, den andre til baroni. Wergeland hadde alt i grunnlov-framlegget sitt sagt at den gamle adelen kunne bli ståande «ifald de ej ville opgive deres Privilegier». Dette tyder nok på eit ynske om at dei måtte gje opp privilegia sine så vi kunne bli adelsfrie, men her ser det likevel ut til at ein ny politisk tanke kan ha komi til på Eidsvoll. Han slutta no talen sin med at adel kunne stundom vera av det gode med visse avgrensingar, og han streka under — om vi «i Forening med et andet Rige komme til at sætte vor Konstitution i Udøvelse». No var Wergeland ikkje i tvil om at Noreg kom til å bli eit unionsland, og ganske sikkert saman med Sverige. Tankegangen må då vera at ein innfødd norsk adel kunne koma til å bli ei styrking for oss mot den mektige svenske adelen, som var ei av dei skræmslene som mest vart nytta mot Sverige. Dette er stikk motsett det som elles var vanleg agitasjon. Denne Wergelands-talen var ein av dei som vekte aller mest åtgaum i samtida. I Oslo-avisene kom det vondskapsfulle oppmodingar om å la talen prenta, og det hagla med insinuasjonar om at Wergeland hadde tala slik for å tekkjast dei adelege meiningsfrendane sine, menn som Wedel, Løvenskiold og Anker. Det gjekk jamvel sladder (Pavels) om at Wergeland skulle ha fått god betaling i svenske bankosetlar for talen. Ein norsk adel skulle altså etter denne agitasjonen letta samansmeltinga med Sverige, medan han etter Wergeland skulle styrkja oss mot samansmeltinga.

Etter desse store talane løyste ordskiftet seg opp i ein kvass småstrid mellom Grøgaard og Diriks, som forsvara tilrådinga, og mellom Grøgaard og Sverdrup om det historiske opphavet til ordenane. Grøgaard meinte å finna det i krossferdene, men Sverdrup i dei olympiske leikane; difor ville han ikkje ta bort ordenane, for han ville ikkje «udslette Mindet om den

svundne Olds herlige Dage.» Rein og kaptein Motzfeldt tala òg for ordenane. Dei vart då også berga, men på det vilkåret at det skulle gjerast offentleg kjent kvifor ordenen vart gjeven. Det gjekk etter tilrådinga frå konstitusjonsnemnda. Adelssaka vart utsett til neste storting med 62 mot 46 røyster, embetsrangen vart ståande, men retten til å gje titlar fall.

Ordsiftet vitnar om sterk demokratisk ånd i Riksforsamlinga, og inntrykket av det blir endå sterkare når ein kjem i høg at mange av Eidsvolls-mennene sjølve hadde titlar og rang som ikkje var fylgje av embetsstilling. På den andre sida kan det vel ikkje nektast Henrik Wergeland noko rett når han i sume av desse talane finn «en Efterligning af disse frasefulde Taler i det franske Konvent, hvori dets ordgydende Smaa-Catoner hævdede sig selv ved at tordne imod den almindelige Fordærvelse». Å tala mot adelen har frå Demosthenes og Jeremias sine dagar vori eit lett og populært arbeid, men realiteten i det var ikkje stor nok til så sterke ord her hjå oss. Det var han aller minst ved den dramatiske slutten som ordsiftet fekk, då Falsen reiste seg og las opp ein tale som byrja: «Det er maaske den ærede Forsamling bekjendt at ogsaa jeg tilfældigvis er født Adelsmand», — og slutta med at han sa ifrå seg alle adelsrettar for seg og si ætt. Alle stirde mot Wedel, og bergmeister Steenstrup sa: «Dette var et følgeværdigt Exempel!» Men Wedel reiste seg ikkje. Det var teater, og det hadde eit historisk føredøme i den namngjetne scenen natta mellom 4 og 5 august, då Frankrikes hertugar og greivar styrmdre fram mot presidentbordet og sa frå seg adelsrettane sine. Det var berre den skilnaden at det Frankrikes adel gav ifrå seg, var mange hundre år gamle store rettार; det Falsen gav frå seg, var eit stykke papir. Meininga var nok å få skjemt ut Wedel, men det førde knapt fram i dette tilfellet.

Når konstitusjonsnemnda ikkje hadde gått inn på spørsmålet om kva ein skulle gjera med den adelen som fanst i landet frå gamalt, så var det av di ho meinte at denne saka måtte bli utsett til eit seinare storting, som ho då òg vart.

Tankegangen var den, at skulle ein fyrst ta opp spørsmålet om adelsrettane, laut ein med same ta opp dei andre privilegia til prøvings, laug, sagbruks-privilegia osfr., men det hadde Riksforsamlinga ikkje stunder til. Av grunnlov-framlegga hadde berre Treschows gått inn på spørsmål om næringslovgjevinga, og hadde hevda at handels- og næringsfridom skulle vera grunnsetning i den norske konstitusjonen. Derimot har vi sett sterke krav om full næringsfridom

Bergmeister Steenstrup.

frå bøndene, serleg om fri sagbruksdrift. Dette var krav med hundreårige røter attende i tida, og dei stod i pakt med nye tankar om fridom i næringslivet, som no alt hadde rådt ei tid i motsetning til den gamle merkantilismen. Adam Smith, far for den økonomiske liberalismen, tok alt til å vera godt kjend mellom embetsmenn og forretningsmenn, og når det elles høvde seg for dei, kan ein stundom i reint praktiske saker sjå at forretningsmenn viser til Smith til forsvar for krava sine. Desse nye tankane støytt likevel her saman med så mange stridande interesser at det var svært rimeleg Riksforsamlinga ikkje kunne gå inn på desse vanskelege spørsmåla. Nokolunde som i framlegget frå Treschow nøgde konstitusjonsnemnda seg med å setta opp mellom dei 11 grunnsetningane den, at «nye Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes for Fremtiden». Om denne grunnsetninga vart det eigenleg ingen

strid. Det kom berre krav om å utvida han, så han kunne gjelda for slike gamle og nedervde avgrensingar òg som fanst ifrå gamal tid. Stoda var med andre ord den same som for adelen.

Det var den same mannen som gjekk til aksjon, her som ved adelsmakta, den radikale Steenstrup, ved sida av dokter Møller kanskje den av Eidsvolls-mennene som var mest dogmatisk fylt av slagorda frå den franske revolusjonen om fri-dom, likskap og brorskap. Alt 18 april hadde han gjort framlegg om at ingen privilegia, anten nye eller gamle, måtte gjelda for lengre tid enn 7 år. Slike restar ifrå fortida som adel og privilegia skulle reinsast ut; det nye frie Noreg skulle byrja på rein grunn. Han gjorde likevel framlegg om den praktiske rettinga å skyta inn ordet «bestandige» føre nye, for det kunne tenkjast at det var nyttig å gje visse privilegia for ei stutt tid. Denne rettinga kom inn i grunnlova, men elles ville konstitusjonsnemnda ikkje gå inn på framlegget hans (§ 101). Han tok då saka oppatt i Riksforsamlinga, og hevda radikalt at alle privilegia no burde vera slutt, og at ingen kunne ha eigedomsrett til eit privilegium, endå om det hadde gått i ætta hans i aldri så lang tid. Steenstrup var både ein stridig mann og demokrat av overtiding, og han var representant frå eit distrikt der sagbruksprivilegia hadde vori serskilt trykkjande, så det kan forklåra radikalismen hans. Framlegget hans rulla opp, ikkje eitt, men mange farlege indre-politiske spørsmål, nettopp slikt som dei på Eidsvoll freista halda seg frå livet. I den farlege stoda som fedrelandet no stod i, måtte ein akta seg vel for å dra fram indre strids-emne når ein ikkje var plent nøydd. Framlegget kjendest politisk taktlaust. Difor fekk det heller ikkje medhald, men det førde Jacob Aall til å gå imot saka i ein tale. Jacob Aall var alltid livredd ved tanken om å treda nokon manns rett for nær; difor vart han høgkonservativ i slike saker, og han var skræmd av den demokratiske ånda på Eidsvoll. Som ved verjepliktsaka åtvare han mot å krenkja eller gjera urett mot nokor klasse av medborgarar som sat med gamle rettar som

dei hadde fått ved arv eller kjøp, og han peika her på kor mykje den gamle rikmannsklassa hadde hatt å seia for framgangen i landet, for kultur og næringsliv og ved sin nasjonale offervilje. I godt samsvar med gamle tradisjonar i forretningsstandet prosederte han for serrettane åt forretningsmennene med å tala for jordbruket, om kor viktig jordbruket var for landet, «uendeligen viktigere end Fabrikvæsenet», men òg kor langt nede det låg, kor mykje det stod att å gjera. Difor fann han det skadeleg å gje ein fridom som kunne «lede Landmandens Opmærksomhed fra Agerdyrkningen til det mindre fordelagtige og mere indviklede Fabrikvæsen». Alt dette var elles tankar som var sterke nok i tida. Treschow kravde jamvel i grunnlov-framlegget sitt at fabrikkdrifta hjå oss ikkje måtte gå lenger enn til å foredla innalandsk råvare så lenge til åkerdyrkinga var så langt komen at ho kunne næra «ei alene Landets egne Indbyggere, men endog flere». Det er røynslene frå hungersåra som ligg attom tankegangen her.

I sine «Erindringer» talar Jacob Aall om ei kløyving mellom embetsmennene og dei næringsdrivande borgarane. Embetsmennene heldt prinsipielt på fridomen i fullt mål, i samsvar med moderne økonomisk og politisk tenking, medan forretningsmennene her kunne ha økonomiske batar å ta i vare. Han talar også om at «enkelte høitformaaende kundskabsrige og talentfulde Medlemmer af Forsamlingen» gjekk lenger i demokratisk lei enn dei elles ville ha gjort; dei gjorde det av ihuge for sjølvstendesaka, som dei ville vinna vener for på denne måten. I ordsifta i sjølv Riksforsamlinga merkar ein likevel ikkje så mykje til desse motsetningane. Det har vel vori her som så ofte elles, at konstitusjonsnemnda har vori bølgebrytaren.

Som med adelssaka vart striden om privilegia utsett; det vart eigenleg berre ei markering av at her var det ei sak som måtte få si løysing i framtida ein gong. Mykje alvorlegare vart striden om det benefiserte godset; det vart ein av dei kvassaste stridane under gjennomgåinga av grunnlova. Konstitusjonsnemnda ville ha sett inn i grunnlova at det skulle brukast

til beste for kyrkja og til å fremja opplysninga i samsvar med grunnlov-framlegga åt Adler—Falsen og Treschow; men dette var å røra ved ei hovudinteresse hjå bøndene (§ 106, jfr. § 19). For det fyrste var det eit bondekrav å få godset selt til odel og eige. Både var det ei ålgjengd meining at jorda kom til å bli betre driven på den måten, og serskilt var det eit gamalt hovudkrav frå bøndene at jorda helst måtte vera i bondéeige. Det var komi fleire framlegg i den leia til Riksforsamlinga. Bøndene hadde her sitt eige program, som dei heldt på lenge etter 1814; det var at ein skulle bruka det benefiserte godset til grunnfond for ein statsbank, så ein kunne få orden på pengestellet. Det var krav om det ifrå bønder i Gudbrandsdalen og på Toten, og fem av Eidsvolls-mennene gjorde framlegg om det etter krav frå veljarane sine; det var Lundegaard og Bercheland frå Vest-Agder, Regelstad frå Rogaland, Huvestad frå Telemark og Harildstad frå Gudbrandsdalen. Same kravet finn ein elles i grunnlov-framlegget åt Sebbelow òg. Subsidiært kunne bøndene gå med på at saka vart utsett, og at godset mellombels vart lagt til opplysningsstellet. Lensmann Lysgaard synte her òg si opplysningsinteresse, og tøygde seg så langt at han kunne la ein del av inntektene gå til universitetet og ein del til folkeskulen på bygdene, når berre det meste gjekk til ein bank. I denne saka er det grunn til å tru at bøndene heldt kustus seg imellom og akta nøye på at alle røysta «rett», — dvs. gale.

Fondet var så gamalt som ifrå den katolske tida, og ingen ting var vissare enn at det var gjevi til kyrkja; men så ulykkeleg var pengetilstandet i landet at ein nok kan forstå at folk kunne gripa til ein så fortvila utveg som å forgripa seg på legatkapitalar. Om Riksforsamlinga hadde gjort det, så hadde ho ikkje stelt seg verre enn regjeringar og nasjonal-forsamlingar har gjort i mange land i liknande tilfelle. At fondet var så utgamalt, gav ikkje viljen åt gjevarane større helgd, serskilt ikkje då dei var katolikkar. Det var i katolsk tru folk hadde gjevi dette godset; men — sa ein — då no den katolske trua var slutt, måtte verknaden av ho vera det same. Då

kunne ein ikkje gjera meir edelt og vyrdeleg bruk av godset enn å nytta det til å berga staten frå undergang. Sume av embetsmennene, som løytnant Heidmann, kaptein Høyum og byfut Dahl, gav bondeframlegget stønad. Det låg nærmast til prestane å forsvara godset, men mange av dei var sterkt personleg interesserte i denne saka og fann det difor rettast å halda seg attende. Berre ein mann, prosten Midelfart, førde ordet for dei. Som god protestant vedgjekk han nok at godset var gjevi i fordom og fåkunne, i så måte som det var gjevi til sjelemesser; men det kunne vera det

same som til sjelefrelse, og sjelene blir frelste, ikkje ved røyking og prestebøner, «men kuns ved Moralitets og sand Oplysnings Udbredelse». Det fekk ein ved skular og universitet. Såleis kunne han òg tala rettens sak mot å krenkja testators vilje, og han klagar over kor uviljuge bøndene var til å gjera noko for skulen, og kor skamlaust låge lærarlønene var. Sterkast tok greiv Wedel fatt. For han vart dette eit spørsmål om eigedomsretten var hellig; for kunne ein forgripa seg på legatkapitalar, så kunne ein ikkje vera trygg for privat eigedom heller. Godset var gjevi til gudeleg bruk, men det kom ein nærmast ved å gje det til presteskap og opplysning, ikkje til å fundera pengesetlar. Det ville bli ståande som ein uutsletteleg skamfleck på Riksforsamlinga i saga om ho gjorde noko inngrep i det benefiserte godset.

Skal ein ikkje gjera urett mot bøndene, må ein likevel her akta på at det var ikkje tanken deira å ta ifrå anten prestar, kyrkjer eller skule slike inntekter som dei alt hadde av fondet.

Lensmann Anders Lysgaard.

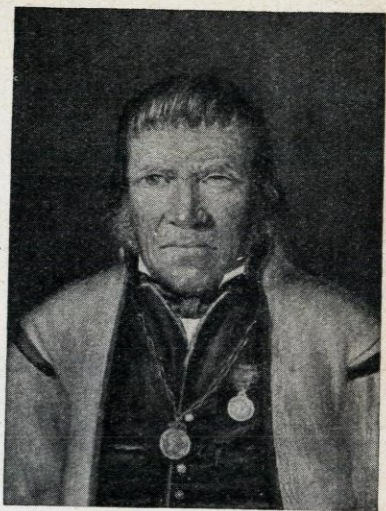
Det var berre dei meir-inntektene som ein fekk ved salet, dei ville ha til grunnlag for pengestellet. Prestane skulle koma på fast løn som andre embetsmenn. Dette siste hevda Teis Lundegaard i ein beisk tale med harde klagemål over at mange prestar gjekk fram med misbruk, grove brotsverk og med utsuging av bøndene. Christie tala mot å selja godset i det heile, fordi det ville bli til skade både for staten og for leiglendingane. Også fleire andre embetsmenn som Sverdrup, Darre, Diriks og Koren tala mot bondeframlegget, og det fall med 69 mot 40 røyster.

Avgjerda var ein siger for to gode krefter i livet, på den eine sida for interessa for opplysningsarbeidet, som no hadde fått fast grunn å stå på, på den andre sida for den strenge rettstanken, som ikkje vil forgripa seg på legatkapitalar, endå kor freistande det kunne vera.

Nasjonal arv.

Ikkje i nokor av sersakene sine fekk bøndene sitt fram. Spørsmålet om verjeplikta og om privilegia vart utsett; i striden om fordelinga av plassane i stortinget og no om det benefiserte godset tapte dei. I ei sak kunne dei likevel samla medhugen godt omkring seg. Det var i spørsmålet om odelen. Det hekk nøye saman med spørsmålet om adelen og privilegia, for mange heldt odelen for å vera eit privilegium eller eit slag adelig rett, og i motstrid med den grunnsetninga om borgarleg likskap som grunnlova elles bygde på og gjennomførde. Etter den tids vilkår hadde det i eit par mannsaldrar stått ein kvass strid om odelsretten, både i bokheimen og i administrasjonen, og hovudstraumen hadde gått odelsretten imot. Den siste forordninga i saka, frå 1811, peika jamvel nærmast mot full avvikling av odelsretten. I Riksforsamlinga, fortel Wergeland, kunne ein høyra «den kaldtes den forhadte Landeplage for det norske Folk og et ærværdigt Palladium for Norges Frihed og Lykke». Det siste var nok det vanlege. Frå sogetida, frå Harald Hårfagre og Håkon Adalsteinsfostre, stod odelsretten med ein historisk romantisk glans ikring seg som berga han

gjennom alle farar. Det var fordi han hadde gjevi att odelen til bøndene at Håkon den gode var den store mønsterkongen. Difor var Falsen lykkeleg ved den tanken at med grunnlova hadde Noreg «erholdt en Forfatning i det Væsentlige aldeles overensstemmende med hiin den lykkelige under Hakon den Gode». Difor lydde også den fyrste historiske stilen til studenteksamen ved det unge norske universitetet såleis: «Kort Fremstilling af Hakon Adelsteens Historie og Fortjenester af Norge».

Tolleiv Huvestad.

Det kunne nok seiast at odelsretten hadde vori misbrukt nær byane der jorda var komen på handel, og der kunne ein òg høyra uvilje over han mellom bøndene, som i skriva frå Modum og Eiker, men stort sett var stemninga mellom bøndene slik, at om Riksforsamlinga ikkje hadde verna odelen, ville bøndene ha rekna det som ingen ting var gjort, seier Wergeland.

Ei rad av bøndene, Tvedten og Lande frå Setesdal, Evenstad frå Østerdalen, Walbø frå Sunnmøre, Regelstad frå Rogaland og Huvestad frå Telemark, gjekk saman om eit framlegg for odelsretten; dei ville ha han i si eldre og fullkomnare form, før han vart så sterkt avstyvd ved forordninga i 1811, og dei gjer dette framlegget etter beintfram fullmakt frå veljarane sine. Dei kjem med praktiske framlegg til å gjera reglane i odelsretten tydelegare, så ein kan unngå odelsstrid, og hevdar elles at odelsretten gjennom all søge har vori det trygge vern for sjølvstendet åt bøndene; den har knytt bøndene med kjærleik til fedrejorda og derigjennom til fedrelandet. Eit like

varmt innlegg for odelsretten, «den Bondestandens Skyts-Gud», kom det frå major Holck, byrg av glede over den norske bonden som merkjer seg ut framom bøndene i andre land, meiner han, «ved en større Aands Fyrighed og Legems Raskhed, mere Følelse for Frihed og større Kjerlighed til Fædrelandet» — takka vere odelsretten. Det var same tankegangen som når sorenskrivar Koren kalla odelsretten «den sande Norges Støtte, ligesaa meget mod Aristocratie som for Bondens Velstand og ophøiede Aand». Wergeland, Vogt, Weidemann og Lysgaard hadde teki med odelsretten i grunnlov-framlegga sine, derimot ikkje Adler—Falsen, merkeleg nok, då Falsen er ein av dei største stridsmennene som odelsretten nokon gong har hatt. Han hadde døypt den eine avdelinga av stortinget for odels-tinget, og han gav til grunn, at når folket no hadde fått retten til å avgjera skattane sine friviljug, så hadde det på ein måte fått odelsfridomen attende. Odelsetten hadde vori grunnlaget for den gamalnorske fridomen og måtte bli det for den nye. «Jeg har stedse gaaet ud fra den Forudsætning — skreiv han eit år seinare — at det er hos Massen af de faste Ejendomsbesiddere i et Land at Souverainiteten fornuftigviis bør residere, og jo mere fordeelte da disse Ejendomme ere, jo større er Massen af Besiddere, og jo mindre har Staten at befrygte». Det var odelsretten som hadde haldi oppe det frie bondestandet i Noreg, difor er det den vi kan takka at vi enno er ein fri nasjon. Wergeland hevda same synsmåten. Odelsetten har haldi ved like bondefridomen, og etter røynsler gjennom hundrevis av år må det vera ein hellig skyldnad for oss å halda oppe dette «Frihedens Bolværk som har staaet fra Urold». Han la her ei serskilt vekt på det verd odelsretten kan få når vi atter kjem i samband med eit anna land.

Vi kan trygt gå ut ifrå, at då spørsmålet fyrst kom opp om å ta odelsretten med i grunnlova, har Falsen kunna stå saman med Wergeland, og har jamvel vori ein av dei myndigaste talsmennene for saka. Trass i alle sterke ord kan vi heller ikkje sjå at motstandarane reiste nokon strid mot odelsretten på Eidsvoll. Dei har bøygt seg for den ålmenne viljen til å

verna om eit nasjonalt klenodium, til å halda ved like det som alle kjende var den sikre indre lina gjennom Noregs sundbrotne soge. Slike stemningar kunne samla alle. Ja, i Riksforsamlinga vart odelsretten styrkt ved det at åsætesretten vart teken med; den kom ved eit benkeframlegg frå sorenskrivar Bryn, men vann rett nok berre så vidt fram med 53 mot 51 røyster.

Den nasjonale samanhengen mellom det nye Noreg og det gamle fekk òg sitt symbolske uttrykk i regelen om at kongen skal kronast i Nidaros domkyrkje (§ 10). Regelen er komen frå grunnlov-framlegget åt Wergeland. Dei andre framlegga har ingen ting om det så nær som det ifrå biskopen i Trondheim, Bugge; men han ville at kongen skulle «lade sig salve hvor han i Norge for got befinder». I konstitusjonsnemnda var det representanten frå Trondheim, justitiarius Rogert, som serleg dreiv på denne saka. I Riksforsamlinga møtte regelen motburd hjå Oslo-representanten Omsen, som meinte kroninga burde gå for seg i hovudstaden. Her vart han likevel tala kraftig til rettes av medrepresentanten sin, Sverdrup, som heldt fram at til ei så stor høgtid fanst det i heile Noreg ingen høvelegare stad enn «den for sin Ælde og Størrelse fra Oldtiden ærværdige Trondhjems Domkirke». Prosten Darre frå Klæbu tala òg varmt for at kroninga skulle vera i Trondheim «for at der kunde have en høitidelig Erindring om at det var fra Thrøndelagen Selvstændigheden havde udbredt sig over hele Riget». Denne synsmåten avgjorde saka.

Den nasjonale ånd som avgjorde kroningsstaden, gav også nasjonalforsamlinga namn. I dette tilfelle òg skreiv framlegget seg frå Wergeland. Dei andre nemningane som var i bruk, var riksdag, riksforsamling, nasjonalforsamling, nasjonalrepresentasjon, konvent, nasjonalkonvent o. l. Dei to framlegga som fekk mest å seia, Wergelands og Adler—Falsens, tok her båe to opp det gamle norske ordet ting, Wergeland *storting*, og Adler—Falsen *alting*. Konstitusjonsnemnda valde *storting*, og det vart vedteki samrøystes og utan ordskifte i Riksforsamlinga. Falsen, som delte tinget i to hus, gjekk heller ikkje

her til dei vanlege europeiske nemningane: fyrstekammer og andrekkammer eller overhus og underhus, men gjekk attende til gamalnorsk og laga namna *odelsting* og *lagmannsting*, som også vart vedtekne, det siste i forma *lagting*. «Namnelaginga» eller «omdøypinga» i Noreg byrja i Riksforsamlinga på Eidsvoll, som ventande kunne vera.

Den individuelle fridomen.

På det nærmaste ei like fullkomen samling som i slike nasjonale spørsmål kunne ein finna på ein annan viktig front i grunnlov-arbeidet, ja her fanst det i fleire tilfelle ikkje personlege eller individuelle dissensar eingong, som det elles jamt kunne vera i konstitusjonelle hovudspørsmål, — det var når ein kom inn på spørsmål om å verna om den individuelle fridomen. Mest alle dei reglane som grunnlova har om den, er vedtekne samrøystes og utan ordskifte.

Den menneskelege personlegdoms rett til fridom, fyrst og fremst åndeleg fridom, til å tru, tenkja og tala, skriva og prenta som ein vil, den fulle rettstrygd for person og eigedom, dette var på den tid rekna for å vera dei edlaste fruktene av europeisk kulturstrid, men også dei mest sjølvfylgjelege. I grunnen var dei naturgjevne og burde alltid ha vori det, uavhendelege, ein uløyseleg del av sjølv den ting å vera eit menneske, eldre enn alle regjeringar. Når mennesket hadde mist denne fridomen, var det ved ei naturstridig utvikling, ei forvilling bort ifrå den orden som var gjeven av Gud sjølv. Kravet om rettstrygd for person og eigedom hadde røter attende i gamal germansk fridomstrong, og det var mektig inspirert og framdrivi av kristen fridoms- og likskapsånd. I grunnen hadde tanken alt diktert Det store fridomsbrevet (Magna Carta) i 1215, og sia hadde han i hundrevis av år vori ein svingtapp i engelsk fridomsstrid. Teoretisk utgreidd finn ein tanken hjå dei store naturrettslærarane like ifrå reformasjonstida, men det er fyrst med dei engelske revolusjonane og deira filosof, John

Locke, han når eit gjennombrot. I dei amerikanske koloniane blir han ålmenneige og får si fulle utvikling. Det var fridoms-
 trong som hadde grunna dei, og læra frå dei engelske revolu-
 sjonane fall ingen stad i betre jord, tanken blir ei drivkraft i
 den amerikanske fridomskrigen og gav innhald til dei ameri-
 kanske grunnlovene. I den radikale franske opplysningslittera-
 turen var det ingen tanke som vart meir ålment oppteken og
 forkynt med større kraft og varme enn om den individuelle
 fridomen. I grunnen er det tanken på den som ligg under
 heile det politiske systemet åt Montesquieu med læra hans
 om jamvekta mellom statsmaktene. Sin fullmogne blom sette
 tanken i *Kunngjeringa om menneske- og borgarrettane i 1789*.
 Det er manifestet åt det frie menneske, det freistar å gå opp dei
 rette grensene mellom staten og einmennet, det innleier revolu-
 sjonen, og det set opp mål og program for han. Det er for å
 tryggja sin personlege fridom menneska eigenleg har gått
 saman og skipa samfunn og regjeringar. Det er til trygd og
 vern for den personlege fridomen at den politiske er naud-
 synleg. Han er vilkåret for den menneskelege personlegdoms
 fulle vyrndad og ære. Liberalisme er med eitt ord det djupaste
 i fridomstanken åt fedrane i 1814.

Nicolai Wergeland seier det slik i den fyrste grunnsetninga
 han set opp for grunnlov-framlegget sitt: «Formålet for en
 Stat, et borgerligt Selskab er, ved Foreningen af Individernes
 Villje og Kræfter til een fælles Villje og Kraft at sikkre alles
 og enhvers naturlige Rettigheder, og at fremme alles og enhvers
 Velgaaende». Adler—Falsen set også opp til fyrste paragraf i
 grunnlov-framlegget sitt dei «naturlige, væsentlige og ufor-
 anderlige Rettigheder» som høyrer mennesket til, og gjev der-
 etter desse rettane og fridomane si utvikling. Denne utvik-
 linga vart hjå Adler—Falsen til eit slag fridomsteori, etter møn-
 ster av Kunngjeringa om menneske- og borgarrettane. Kon-
 stitusionsnemnda skaut ut denne teorien, men sette opp alle
 dei hovudsaklege vernereglane for den individuelle fridomen
 i den siste delen av grunnlova.

Endå så sterk og samla som folkemeininga var om den

individuelle fridomen, så synte det seg likevel i sume uilfelle vanskar ved den praktiske gjennomføringa av den store grunnsetninga. Det galdt serleg spørsmålet om uavgrensa åndeleg fridom, aller mest den religiøse. Her heldt nok dei ulike grunnlov-framlegga prinsipielt på religionsfridom, men med store eller små avvik. Berre Adler—Falsen hadde eigenleg full religionsfridom. Wergeland avgrensa han til å gjelda kristelege religionssektar. Weidemann gav fridom til å bu i landet til alle så nær som jødar, men fridom til offentleg gudsdyrking vart det berre på stader som kongen gav lov. Vogt gav fridom til alle som ikkje nekta Gud. Treschow og etter han Sverdrup—Bergh gjekk eigenleg ikkje inn på saka, men slo berre fast at det norske folket vedkjenner seg til den protestantiske eller evangelisk-kristelege religion etter Augustana; om sektfolk skulle ha borgarrett, er mykje tvilsamt. Biskop Bugge seier derimot greitt at berre lutheranar skulle ha borgarrett.

Mellom desse ulike framlegga fylgde konstitusjonsnemnda det friaste, Adler—Falsens, og sette opp regelen såleis: «Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. Alle Religions-Secter tilstedes fri Religions-Øvelse, dog ere Jøder fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget». Her freista Hount for det fyrste i toleransen og humanitetens namn å ta oppatt det store jødeordskiftet frå 16 april, men grunnsetninga om jødane var vedteken den gongen, og ingen svara på opptaket åt Hount. Christie derimot freista med større lykke å få sett grenser for den fulle religionsfridomen som nemnda hadde gjort framlegg om. Retten til fri religionsøving ville han ha avgrensa til å gjelda kristelege religionssektar, slik som Wergeland hadde det i sitt framlegg. Han ville stengja ute, ikkje berre jødar, men jesuittar òg, og han ville ha forbod mot munkeordenar. Dertil ville han ha inn ein positiv regel: «Landets Indbyggere, som bekjende sig til Statens offentlige Religion, ere forpligtede til at opdrage deres Børn i den samme». Han meinte det kunne vera fare med ein så uavgrensa religionsfridom i ein liten stat som vår, «hvor Indbyggerne ere fyrige og have en levende Phantasie».

Det nye lokkar berre fordi det er nytt, den einfaldige granskar og veg ikkje før han vèl, ein bør ikkje laga open veg for alle slag farleg avgudisk lære. Talsmannen for den fullkomne toleranse, prosten Midelfart, svara at det var ukristeleg intolerance å føra slike reglar inn i grunnlova. Greiv Wedel derimot likte framlegget, men var redd at det slo over ende det prinsippet om religionsfridom som var vedteki. Det nekta Christie, her var berre spørsmål om å avgrensa og modifisera grunnsetninga, og såleis fekk han framlegget sitt vedteki med 94 røyster; det har då likevel vori ein del av Eidsvollsmennene som ikkje ville gå med på avgrensingane.

Det står ikkje til å nekta at det var heller store avgrensingar i religionsfridomen Christie fekk inn i grunnlova, og Christie førde ikkje striden som ein strid for fridomen mot faren frå munkar og jesuittar, slik som det vart gjort i katolske land, men som ein strid mot folk av anna tru. Jesuittane førde då likevel hjå oss òg til eit ordskifte som har si historiske interesse, nemleg om ordenen var til eller ei. Midelfart hevda at ordenen var oppløyst, Christie og Diriks derimot at ordenen var til og arbeidde i fleire land. Dei hadde rett. Ordenen var nok oppløyst av paven i 1773, men han heldt seg og arbeidde i løynd, og vart offisielt oppattnya i august dette same året 1814. Den positive regelen Christie fekk inn i paragrafen om plikt for foreldra til å læra borna sine opp i statsreligionen, var eit motlag mot den religiøse likesæla i tida. Ein var redd for at mange foreldre elles skulle la vera å gje borna sine religiøs oppseding. Kanskje har ein her ikkje minst ottast den stride rasjonalismen eller religiøse likesæla hjå mange av kaksebøndene på Opplands-bygdene.

Både med jødeforbodet og med avgrensinga av religionsfridomen til kristeleg religionssjekter kom grunnlova til å gå same vegane som framlegget frå Wergeland. Ei anna avgrensing skreiv seg tydeleg frå framlegget hans, at ingen kunne bli embetsmann utan å vedkjenna seg til den evangelisk-lutherske æra (§ 92). Denne regelen var elles ikkje innkomen i det fyrste utkastet frå konstitusjonsnemnda, men er innkomen under

den siste gjennomarbeidinga. Det er atter eit vitnemål om at den fullkomne religionsfridomen som konstitusjonsnemnda fyrst hadde sett opp, og som sikkert svarar til deira eigenlege ideelle ynske, har vorti meir og meir uthola av unnatak og atterhald etter som dei fekk tenkt seg om og praktiske omsyn kom i framgrunnen. Det er elles underleg at eit par av dei viktigaste avgrensingane skulle koma frå Wergeland, for han ville heile sitt liv gjelda for å vera ein sers tolerant mann, men her ser det ut til at statskyrkjepresten har teki makta frå den tolerante tenkjaren.

Den gjævaste av all fridomen var prentefridomen, ja den var grunnvilkåret for og sjølv kjennemerket på om eit folk er fritt. Agitasjonen for den spelar ei større rolle enn for nokon anna offentleg sak i lang tid både før og etter 1814. Så tidleg som i 1798 kunne ein lesa i ein programartikkel i eit Trondheimsblad: «At indskrænke den Frihed at tænke og at skrive er den største af alle Absurditeter, Bedragerier og Forbrydelse mod Gud og Mennesker». Då biskop Bugge venta Christian Frederik til Trondheim sumaren 1813, spurde han Carsten Anker om han «tør vove at bede ham om Trykkefrihed i Norge som Statens eneste Redningsmiddel». I 1814 var kravet om prentefridom ålment og sjølvfylgjeleg; det finst ikkje berre dei fleste grunnlov-framlegga og i brev frå bønder til Riksforsamlinga, men det er understreka med serskilt varme og kraft. Av einskilte grunnlov-saker var det inga som vart så mykje omtala som den.

Alt då grunnsetninga om prentefridom var vedteken, kom det gledeartiklar i avisene. Prentefridomen ville bli ei ven som kunne lysa over folk og regent, ein fast og sterk skjold som til alle tider kunne gje det norske folket fullkomen tryg mot inngrep i rettane åt folket.

Av grunnlov-framlegga er det likevel berre Adler—False og Wergeland som har full prentefridom. Weidemann krev at ein på prent ikkje må vanakta den vyrdnad ein skyldar dei religionen som råder, regjeringa og gode seder, og at ein ikkje må lasta eller hæda regjeringane i andre land som staten står i venskap med. Treschow har dei same reglane, berre nok

rikare utforma; bl. a. krev han at «Folkets sædelige Charakter ei besmittes ved en falsk Vittighed, urene Billeder» osfr. Sverdrup—Bergh har ingen regel om prentefridom. Christian Frederik hadde kritisert den frie regelen åt Adler—Falsen og rådt til at ein fylgde Treschow. Den vegen kom ein òg til å gå. Det vart korkje Falsen eller Wergeland, men Diriks som kom til å forma paragrafen om prentefridom. Han byrja han rett nok med at «Trykkefrihed bør finde Sted. Ingen kan straffes for noget Skrift, af hvad Indhold det end monne være, medmindre — —.» Og han sluttar med: «Frimodige Yttringer om Statsbestyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand er Enhver tilladte»; men imellom desse storslegne forkynningane av grunnsetninga om prentefridom set han så opp i stutt og tyndig form mest alle avgrensingane åt Treschow. Såleis vart paragrafen vedteken, samrøystes og på det nærmaste utan ordskifte.

Med haltinga mellom grunnsetninga og alle unnataka frå grunnsetninga vart paragrafen, seier Henrik Wergeland, «et fælet konstrueret Bindingsværks Udskud til vort Frihedstempel». Han legg eit hovudansvar på Diriks for den lagnaden som prentefridomen fekk, og det er rett at Diriks snart skulle syna statsrådstida si at venskapen hans for prentefridomen var skjølen nok. Men det er likevel eit spørsmål om ikkje Diriks har råka medelmeininga godt hjå mektige folk i 1814. Tilrådinga frå Christian Frederik kan ha spelt inn her, og sers ærerikt er det å sjå korleis Pavels skriv om prentefridomen i dagboka si. Den 14 mars melder han med glede at folk krev uavgrensa prentefridom i grunnlova, men alt 5 dagar etter er han komen til avgrensingane, og vonar no at Riksforsamlinga ssetter Grændser for Tøilesløshed, og især lægger Baand paa de moralske Giftblandere der havde frit Spil i Danmark». Denne utviklinga, frå ei ålmenn oppgløding for ideen og til varsamt etterhald i gjennomføringa, er sermerkt for mange. Det gjekk altså her som med trufridomen. Ein heldt på prinsippet, men med den praktiske gjennomføringa vart prinsippet ikkje så radt te innsnørt og avgrensa.

Ein kan også merka at då Treschow i sine siste leveår skreiv ei utgreiing om grunnlova, ville han at alle som i offentlege blad eller på annan måte hadde freista vekkja strid mellom folket og dei konstitusjonelle maktene eller mellom dei innbyrdes så dei hadde vorti straffa for det, skulle missa retten til å bli stortingsmenn, — altså atter ei avgrensing. Ved dei store grunnsetningane som serskilt skulle verna om den personlege fridomen, finn ein då her ei motsett strøyming av den som elles var den vanlege på Eidsvoll. Det vanlege elles var at grunnlova vart radikalisert og demokratisert under arbeidet i Riksforsamlinga; men når det galdt trufridom og prentefridom, byrja ein med ei byrg oppstilling av den store grunnsetninga og gjekk over til meir og meir varsame atterhald i ho.

Lettare gjekk det med dei viktige reglane om at ingen lover må ha atterverkande kraft, at ingen kan bli dømd utan etter lov eller straffa utan etter dom, heller ikkje bli arrestert anna i former som lova har sett (§§ 97, 96, 99). Desse paragrafane vart vedtekne samrøystes og utan ordskifte. Like lett vart det vedteki at ingen treng gje ifrå seg nokon anten rørleg eller urørleg eigedom til offentleg bruk utan mot full skadebot av statskassa, og at jord og bulut ikkje må forbrytast i noko tilfelle (§§ 104 og 105). Eigedsretten måtte vernast; den var av dei naturlege og uavhendelege menneskerettane, og det stod som ei hovudsak for menneska i den tid at eigedom er eit vilkår for den frie personlegdom.

Ved vedtaket om næringsfridom gjorde assessor Hornemann jamvel framlegg om at ein positivt skulle slå fast i lovs form at eigedsretten er hellig, og at ein kan nyta han uavgrensa om ikkje statsomsyn gjer det motsette reint naudsynleg. Dette framlegget vart visst lagt til sides, rimelegvis fordi det sa seg sjølv då ein hadde gjort vedtak om full skadebot av statskassa ved oreigning (§ 105).

Konstitusjonsnemnda hadde, nærmast etter Adler—Falsen sett opp regelen om at kvar manns hus er hellig, at ingen må gå inn i det mot hans vilje anna etter skriftleg ordre frå øverheita; regelen vart omforma i Riksforsamlinga etter framlegg

frå Diriks, såleis at det ikkje må vera husinkvisisjon anna i kriminelle tilfelle (§ 102). Det blir nemnt at denne regelen vart serskilt vel motteken av kjøpmennene, som meinte han tok dei fri for etterrøking etter tollsvik, «hvilken Diriks ikke ansaae for en offentlig Forbrydelse», — ein underleg moral tykkjest det for oss, men vi ser ikkje at Diriks vart motsagd, og det svarar visst godt til handelsmoralen i tollsaker i gamle dagar. I denne samanhengen ville mange òg rekna regelen om at domarar ikkje kunne bli avsette utan etter dom. Regelen var eigenleg uturvande av di det alt var vedteki ein slik verneregul for embetsmennene reint ålment, og i den ferdige grunnlova vart han då òg teken med under den ålmenne regelen (§ 22). Han tryggja oss ei sjølvstendig embetsklasse, og det var ingen liten ting i ei tid då embetsklassa spelte ei så dominerande rolle i samfunnslivet og i røynda var vår nasjonale førar.

Det var visst ingen regel som den gongen hadde lettare for å samla eit absolut fleirtal enn den som gav trygd til domarane. Vi må hugsa på at jamvekta mellom statsmaktene galdt ikkje berre den iverksettande og den lovgjevande, men ho galdt også desse maktene og den dømande makta. Fridom og sjølvstende for domstolane var sjøve hovudvilkåret for at staten kunne vera ein rettsstat og den individuelle fridomen trygg. Rettens reinleik og majestet var både grunnlaget og målet for staten. Utan den var ein utanfor kulturen. Sjøve einveldet hadde lagt vinn på å vera ein rettsstat og verna om fridomen og sjølvstendet åt domstolane. Den frie moderne staten måtte gjera det endå meir. Når likevel konstitusjonsnemnda hadde gått så langt at ho sette opp verneregelen for domarane to gonger, så må det vel helst vera av vanvare, eller det kan også vera ei fylgje av den rolla som sorenskrivarane med Falsen og Diriks spelte i nemnda. Det er i alle fall tilfelle med den regelen at det aldri skulle vera avgifter til statskassa på rettssportlar (§ 98), — ein merkeleg regel å setta inn i ei grunnlov som elles heldt alt uviktig så strengt ute. Han bryt stilen i grunnlova, — «sorenskrivarparagrafen» har han da òg vori kalla.

For dei fleste av desse reglane kan ein finna grunnlag både hjå Adler—Falsen og hjå Wergeland; sume kan ein finna hjå Treschow og Weidemann òg, derimot ingen hjå Sverdrup—Bergh. Rimelegvis etter instruks frå Christian Frederik har dei rekna desse reglane for å liggja utafor dei naturlege grensene for ei grunnlov. Mønsteret for dei alle er å finna i Kunngjeringa om menneske- og borgarrettane. Berre regelen om at jord og bulut ikkje kan forbrytast, står ikkje der; den er kanskje komen frå engelsk eller amerikansk rett.

Stil og orden.

Konstitusjonsnemnda hadde brukt 11 dagar til å arbeida ferdig grunnlov-framlegget. Riksforsamlinga var endå snøgare; ho gjekk gjennom og vedtok grunnlova på 7 dagar, frå onsdag 4 til onsdag 11 mai, i dei medrekna sundag, men frårekna bededag. Hardt arbeidspress, sterk konsentrasjon om det hovudsaklege, streng møtestyring gjorde dette mogleg. Truga eit ordskifte med å bli langdrygt, sende dei saka attende til konstitusjonsnemnda til ny utgreiing, og når dei fekk ho attende derifrå, gjekk det heller radig. President dei fyrste 5 dagane var Diriks, sia var det Falsen; mange klaga over at han var hard og tyrannisk til å driva på og skjera fort av ordskifta.

Det gjorde mykje til å skunda på at dei straks vedtok å la den formelle finpussinga av paragrafane vera. Til å greia den valde dei ei redaksjonsnemnd som skulle setta grunnlova i stil og orden; det vart Diriks, Sverdrup og Weidemann. Alle tre var konservative menn, og det er knapt råd til å koma ifrå at det sette noko merke på arbeidet deira. I all hovudsak heldt dei seg nok til det reint formelle, men sume av rettingane gjekk også inn på innhaldet, og dei går i konservativ lei, mest alle saman.

Riksforsamlinga hadde vedteki at embetsmennene skulle sverja truskap og lydnad mot konstitusjonen og lovene, det vart òg retta til konstitusjonen og kongen (§§ 21 og 92). Riks-

forsamlinga hadde vedteki «Nye og bestandige Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes i Fremtiden». Her skaut dei inn: — — — «bør ikke tilstedes Nogen» (§ 101), så forbodet mot avgrensingar berre kom til å gjelda personar, men ikkje som ein absolutt og ålmenn regel; det vart slutt på privilegiepolitikken, men ikkje noko forbod mot ålmenne avgrensingar som samfunnsomsyn kunne krevja. Regelen om riksrett (§ 86) galdt opphavleg berre embetsforbrot av statsrådar og høgsterettsdomarar, men nemnda tok med stortingsmenn for slike brotsverk som dei gjorde i sitt stortingsmannsarbeid. Regelen om det benefiserte godset var vedteken i denne forma: «det Gejstligheden og Skolerne beneficerede Gods» (§ 106). Her strauk nemnda «og Skolerne», men det var berre å føra paragrafen i betre samsvar med historisk sanning, og nokon skade for skulen vart det ikkje, for inntektene skulle framleies gå «til Geistlighedens Bedste og Oplysningens Fremme».

Ein alvorleg ting var det at dei hola ut den viktige prentefridomsparagrafen endå meir enn det alt var gjort i Riksforsamlinga (§ 100). Det var vedteki at den skulle ikkje få nytta godt av den ålmenne straffefridomen som «forsætligen og aabenbare har tilskyndet til Ulydighed mod Lovene, til Ringagt mod Religion og Sædelighed» osfr.; men her skaut dei inn at dette også skulle gjelda den som hadde «tilskyndet Andre til» slik ulydnad eller vanvyrndad.

Ei ulykke var det, og ein flekk på grunnlova sette dei i den paragrafen som opphavleg skulle ha tryggja religionsfridomen, og ingen regel i grunnlova har hatt ein underlegare og meir tragisk lagnad enn den (§ 2). Han var vedteken som ein storslegen fridomsregel mellom dei 10 grunnsetningane den 16 april; *alle* religionssekter skulle ha fri religionsøving. I Riksforsamlinga vart dette avgrensa til alle *kristelege* religionssekter, og samstundes kom inn unnataka for jesuittar og munkeordenar og påbodet om opplæring av born i statsreligionen. Ved arbeidet åt revisjonsnemnda fall fridomsregelen heilt bort, og berre tvangsbodet og unnataka stod att. Det kan ein kalla

vel køyrte! Fleire utvegar har vori freista til å forklåra korleis slikt kunne gå til, men ingen fullnøyande.

Slik som grunnlova no var retta, vart ho opplesen i møtet 16 mai. Endå om opplesinga, som så mykje anna, kan ha gått for seg i stor hast, er det likevel ikkje truleg at ingen av Eidsvollsmennene skulle ha lagt merke til desse reelle rettingane. Helst måtte ein vel også tru at anten revisjonsnemnda sjølv eller presidenten har sagt ifrå om dei. Heller ikkje kan ein tenkja seg at alle Eidsvolls-mennene har vori samde i rettingane. Når dei likevel har fått gå utan motseiing, og grunnlova vart vedteken utan ordskifte slik som revisjonsnemnda til slutt hadde forma ho, då kan det berre vera ut ifrå den lojalitet mot det samla store verket som Riksforsamlinga byd så mange fagre prøver på. Ho var ein liten her av modige og offerviljuge menn på ein farleg marsj. Her galdt det at heren kom fram; då laut kvar mann aga sjølvhugen og leggja på seg store forsakingar, jamvel i slike ting som kunne vera mykje kjære. Det var det Eidsvolls-mennene gjorde. Ingen ville reisa nye stridar og nytt ordskifte no då verket var så nær fullendinga.

RIKSFORSAMLINGA SLUTTAR

Etter Riksforsamlinga var ferdig både med grunnlova og med Eidsvolls-garantien, tok ho seg føre om måndagen 16 mai å setta ned fleire store nemnder — lovnemnda, verjepliktnemnda og finansnemnda — og dertil direksjon for riksbanken. Det kunne tykkjast underleg at ingen no reiste strid om Riksforsamlinga hadde mandat til slikt arbeid. Ein kunne kanskje seia om finansnemnda at den var ein del av Eidsvolls-garantien; ved denne nemnda tok Riksforsamlinga på seg ansvaret for at kongen i alle tilfelle skulle få naudsynleg pengehjelp til å føra Eidsvolls-verket i hamn, jamvel om det skulle krevja meir enn Eidsvolls-garantien hadde gjevi. Ein kunne kanskje også seia om verjepliktnemnda at ho var eit naturleg framhald av arbeidet åt Riksforsamlinga; ho skulle gje nøyare utforming til ein paragraf som Riksforsamlinga berre hadde fått halvferdig. Her er det likevel alt eit spørsmål om det ikkje burde ha vori ei naturleg oppgåve for den nye kongen å velja og setta ned nemnda, jamvel om Riksforsamlinga gjorde vedtaket om henne; det galdt då her å førebu ei vanleg lov for eit vanleg storting. Endå mykje meir tvilsam blir retten åt Riksforsamlinga om ein ser til den ålmenne lovnemnda. Å setta ned slike nemnder var då den tid og lenge etter rekna for naturlege oppgåver for den iverksettande makta. Riksforsamlinga hadde tolka sitt mandat mykje trongare enn eit vanleg storting, når ho jamvel nekta seg retten til å ha tilsyn med utrikspolitikken, men i dette tilfelle tyktest ho ta seg ei mykje vidare makt enn eit storting kunne gjera etter tenkjemåten i den tid. Kom ikkje Riksforsamlinga her i førevegen for ein framvokster som landet fyrst

nådde i 1880-åra etter lange og harde politiske stridar, retten til å setta ned parlamentariske nemnder? Likevel kom det ikkje noko motlegg mot at Riksforsamlinga sjølv sette ned nemndene.

Grunnen kan vera at alle no var trøytt av og lite moda på å reisa nokon strid; men i røynda er det vel eit spørsmål om ikkje det fullkomne samheldet i denne saka, og serskilt når det gjeld lovnemnda, er det sterkaste av alle vitnemåla om kor sterkt Riksforsamlinga var teken av tanken om at ho skulle grunna ein ny samfunnsorden. Det er radikalismen frå den franske revolusjonen som går att. Den grunnlovgjevande forsamlinga av 1789 hadde gjennomført eit mektig reformarbeid også utafor det som strengt teki høyrde med til det konstitusjonelle. Adler og Falsen hadde teki med ein stor del av dei same sakene i grunnlov-framlegget sitt; men vi har sett at Riksforsamlinga laut la alt dette arbeidet vera for å bli ferdig på den stutte tida ho torde bruka. Arbeidet skulle bli gjort likevel! Grunnlova skulle få si naturlege utfylling i den vanlege lovgevinga. Riksforsamlinga skulle ha ansvaret for at det vart gjort. Så sterkt kjende Eidsvolls-mennene seg som grunnleggarar av ei ny tid.

Riksforsamlinga sette ein serskilt paragraf i grunnlova (§ 94) om at den nye sivile og kriminelle lovboka skulle vera ferdig på fyrste, eller om det ikkje var råd, på det andre vanlege stortinget. At Riksforsamlinga kunne setta opp kravet om eit slikt lovverk på så stutt tid, vitnar om ein utruleg optimisme for oss, som har sett kor lang tid det tok å få til ei ny kriminallov (fyrst ferdig i 1842), og som enno ikkje den dag i dag har fått den ålmenne sivillova. Men tida ved den franske revolusjonen hadde ein slik optimisme og trudde på slike store lovverk, som kunne bli ståande ferdige og avslutta for lange tider. Regelen i grunnlova vår er plent den same som ein finn i den nederlandske frå 1798, berre at den set tidsfristen endå snauare, til berre 2 år. Den franske grunnlova av 1791 lova òg eit slikt ålment lovverk, og under Napoleon vart lovnaden verkeleg også halden med den namngjetne *Code civil* i 1804.

Til lovnemnd valde dei assessor Christian Krohg i Trondheim, byfut Diriks, generalauditor Anker Bergh, professor Treschow og assessor Debes i Oslo. Denne nemnda heldt dei så viktig at til den valde dei varamenn òg; det vart sorenskriverane Christie og Weidemann og assessor Gjertsen frå Kristiansand.

Til verjepliktnemnd hadde dei på førehand gjort vedtak om at dei skulle velja to offiserar, ein for heren og ein for floten, ein juridisk embetsmann, ein bruks- eller fabrikkkeigar og to av bondestand. Offiserane vart Hegermann og Fabricius, juristen vart Falsen, forretningsmennene vart Jacob Aall og kjøpmann Iver Holter i Drammen, og av bondestand valde dei lensmann Lysgaard og matros Jens Svendsen.

Til medlemar av finansnemnda valde dei professor Rasmussen, assessor Jørgen Herman Vogt, som endå var i Kjøbenhavn, men gjerne ville få embete i heimlandet, grosserar Johannes Thrane, futen, konstituert amtmann P. C. Holst og greiv Wedel Jarlsberg. Til direktør for den mellombels riksbanken valde dei agent Jacob Nielsen, som var ein av dei største forretningsmennene i Oslo og styrar for det Ankerske fideikommiss, dertil dei to Oslo-grosserarane Thomas Heftye og Westye Egeberg.

Største arbeidet 16 mai vart opplesinga av grunnlova som redaksjonsnemnda no hadde sett ho i stil og orden. Det vart eit arbeid i fred og samforståing, utan kritikk og protest, eit arbeid der alle kunne møtast i det gode samvits ro over velgjort verk. Det synt seg at grunnlova hadde fått 112 paragrafar, like mange som det var representantar på Eidsvoll. At verket var godt, vona og trudde dei; men ville det også bli ståande? Kunne dei forsvara det? Det ottefulle spørsmålet måtte trengja seg inn på kvar ein. Det ville kosta ein krig, men fanst det då ingen utveg til å sleppa krigen? Alt måtte bli freista, og i den tanken kom ein av unionsmennene, prosten Hount frå Berg ved Halden, med eit framlegg straks grunnlova var opplesen. Han ville at i den adressa som Riksforsamlinga skulle senda kongen, måtte dei be han «at tilmælde det Sven-

ske Folk og Regiering at vi nu har constitueret os som en selvstændig og uafhængig Stat; at vi have besluttet at forsvare vore Rettigheder til det Yderste imod enhver Voldsmand, men at vi tillige ønske at leve i Fred og god Forstaaelse med enhver Magt, at vi erkiende at det vilde være den største Daarskab om Sverig og Norge vilde inlde sig i blodig Kamp med hinanden, da de derved ville blive et Rov for en 3de Magts Ærgjærrighed —; at vi tilbyde dem en Venskabs og Alliance Traktat, hvorved vi troe at de samme Fordele kan opnaaes som om vi udgjorde en Stat, og endelig at vi højtidelig erklære dem, at om de ikke modtage dette Tilbud, men vedblive at gøre deres Fordringer gieldende, saa have vi besluttet at gribe til Vaaben i Masse og at føre Krigen ind over deres Grendser og da enten at sejre eller døe».

Framlegget vart utsett til dagen etter. Det møtte motstand hjå greiv Wedel og Løvenskiold, som meinte at det låg utafor kompetansen åt Riksforsamlinga å ferda ut slike adresser, det måtte vera kongens sak, — altså atter ei påminning til sjølvstendemennene om kor trøgt dei hadde dregi kompetanseområdet for Riksforsamlinga. Men sjølvstendemennene tykte dette baud ein fin utveg til å få kunngjort for verda at det var folket som ville Noregs sjølvstende og ikkje berre Christian Frederik og ein klikk kring han. Sverdrup, Hegermann og Christie tala for det, og det vart vedteki mot berre 8 røyster. Noko retting fekk det likevel. I den endelege forma er det bortkomi no, men det vart visst stila til alle Europa-maktene og ikkje berre til Sverige, og det barnlege trugsmålet om å falla inn i Sverige med hermakt vart stroki.

Møtet den 16de var siste dagen Falsen var president. Han kunne slutta det med å kunngjera at dagen etter skulle det vera kongeval, og det vart vedteki at om nokon hadde forfall den dagen, skulle han senda underskriven røystesetel. Til president og varapresident for dei siste dagane valde dei to av dei mest varmhuga sjølvstendemennene, Georg Sverdrup og kaptein Motzfeldt.

Riksforsamlinga møtte i galla 17 mai. Dei byrja med å

gjera vedtak om at det fyrste vanlege stortinget skulle møte fyrste yrkedag i februar 1815, og dei sette opp ei liste over saker som dette stortinget fyrst og fremst skulle ta opp til drøfting og avgjerd. Det var fyrst dei sakene som Riksforsamlinga hadde lati stå halvferdige, adelslova, næringsfridomen og verjepliktsaka; dei to fyrste galdt om adelsprivilegia skulle gå i arv, og om privilegia som førde til avgrensing i næringsfridomen, skulle vera avtekne. Det var vidare slike framlegg som kunne koma ifrå lovnemnda og finansnemnda. Det var etterrøking etter korleis riksbanken vart styrd, og korleis dei pengane vart brukte som var gjevne med Eidsvolls-garantien, endeleg revisjon av pensjonar og benefisert jord som hadde vorti bygselledig.

Riksforsamlinga gjorde også vedtak om å kunngjera forhandlingane sine på prent; til å stå for arbeidet valde ho dei to Oslo-representantane Sverdrup og Omsen og dertil professor Platou. Samrøystes vedtok dei at sivil-lista eller kongsløna skulle bli avgjord av neste storting, og at kongen til den tid skulle få frie hender til å bruka så mykje som han turvte mot ein summarisk rekneskap.

Etter dette liberale vedtaket, som vitnar om full gjensidig tiltru hjå Riksforsamlinga og kongsemnet, gjekk dei til kongevalet. Presidenten innleidde det med desse orda: «Lader os, mine Herrer, vælge den Mand der, som vi haabe, til gamle Norges Held skal bestige Hakon Adelstens og Sverres i Aarhundreder ledigværende Throne». Desse orda er i denne stunda mykje merkelege — den norske trona hadde altså vori ledig under Oldenborgarane, kongane i dansketida. Det er nett same tanken som Henrik Wergeland forma slik i den store talen til «Forfædrenes Minde» i 1834: «Vort Norge og fortidens Norge synes som to afbrudte Halvringe der passe paa det nøieste isammen; Mellemaalderen kun som den uægte Lodning som vi bryde væk for at hele de ægte Led».

Kongevalet kom ikkje til å gå utan strid, og Omsen var atter den modige som opna striden. Han åtvara mot å forrenna seg med kongevalet, så ein kom til å skjemma ut anten

kongen eller nasjonen. Difor gjorde han framlegg om å setta ut kongevalet anten til Noreg fekk fred, eller til Danmark eller Russland eller England godkjende at landet var uavhengig, eller til neste storting. Til så lenge måtte ein be prinsen halda fram med styringa anten som Noregs stathaldar eller regent.

Presidenten, Sverdrup, svara straks at etter grunnlova skulle Noreg ha ein konge til styrar, og det var alt vedteki at Riksforsamlinga skulle velja kongen. Europas augo såg i denne stunda med ovundring på Noreg. Kva ville det ikkje seia om det fekk sjå at Noreg ikkje torde fullføra den rolla det hadde byrja på. Spania stridde for sitt sjølvstende og vann siger. Skulle gamle Noreg gjera mindre, og torde ikkje det vona det same? Falsen minte om sjølvstendeeiden og om fullmaktene; dei synte kva folket ville. Han spurde kva verknad det måtte få på nasjonen om dei no ikkje torde velja kongen. «Maatte den ikke troe at vi enten feygeligen mistvivlede om Udfaldet, eller at vi vilde forraade dens Frihed?» Måtte ikkje grannefolket koma i tvil om alvoret vårt, og bli oppmoda til å tru at det kanskje ikkje var uråd likevel å få Noreg under åket? «Nej! lader os stille os vore Forfædres Exempler for Øinene og erindre at Kraft, Mod og Enighed overvinde alle Vanskeligheder; Lader os erindre hvad vi ere vort Fædreland, vor Ære, os selv og vore Efterkommere skyldige, lader os ikke handle saaledes at vore Børn og Børnebørn skulde forbande vort Minde!» Sorenskrivar Rambech spurde om det udelelege kongeriket Noreg berre skulle finnast i fantasien eller på papi-ret. Eller kva Europa måtte tenkja om eit folk som nok tenkte på fridom og sjølvstende og laga grunnlov, men var utan mod og kraft til å setta ho i verk? Han priste Christian Frederik som kanskje alt no hadde frelst oss frå å koma under åket, og han nekta at dei kunne kjenna varmt for Noregs rettferdige sak som ikkje såg ei Guds styring i at vi hadde ein slik fyrste. Presten Jersin viste òg til sjølvstendeeiden og til folkeynsket, som samrøystes ville ha Christian Frederik til konge; i alle fall var det slik på hans kantar.

Trua på Guds hjelp til ei rettferdig sak, på det nedervde modet og fedrelandskjærleiken hjå nordmenn, plikta mot nasjonal ære, mot fedreminne og omdøme i samtid og ettertid, ikkje minst i andre land, dette var dei kjenslene som sterkast fylte Riksforsamlinga 17 mai, det var sterkare enn all fare og all ottefull ettertanke. Difor nytta ikkje protesten åt Omsen, framlegget hans vart ikkje sett under avrøysting ein gong. Forsamlinga heldt fast ved at valet skulle gå fram, og ho vedtok at kvar representant skulle diktera røystinga si til protokollen.

Den som fyrst skulle røysta, var Peder Anker. Han freista enno å dra seg unna. Dei visste ingen ting om Noregs politiske stode i Europa, då måtte det vera det rettaste å drya med kongevalet, og be prinsregenten styra etter grunnlova til så lenge. Christie protesterte; fleirtalet hadde avgjort at det skulle vera val, og for det laut ein bøya seg. Løvenskiold og Wedel freista endå hevda at avrøystinga måtte vera fri, og Grøgaard ropte: «Kan jeg her ikke handle efter *min* Fornuft og *min* Samvittighed, men *maa* handle efter Pluralitetens Fornuft og Samvittighed, saa er jeg en ufri Mand i det frie norske Folk!» Det var fåfengt, folk ropte attende: «Valget er frit, man kan nævne hvem man vil, men En maa nævnes!» Vedtaket om kongeval stod fast. Så laut då Anker endeleg bøya seg. Han førde protesten sin til protokolls, men deretter la han til, at då det var gjort til lov at han skulle nemna ein konge, «vælger jeg da naturligvis Prinds Christian Frederik». Den som deretter skulle gje si røyst, var Falsen, den lydde slik: «Jeg vælger strax Prinds Christian Frederik baade fordi jeg troer at han er den eneste der kan redde Staten fra Anarchie, og fordi jeg veed at det, saavidt min Kundskab strækker, er Nationens almindelige Ønske. — Jeg vælger ham saameget hellere som hans Egenskaber dertil efter min Overbevisning fuldkommen qualificere ham». Alle røysta deretter på Christian Frederik, ~~sa~~ med tilvising til at dette var ikkje berre etter eige ynske, men også etter ynske frå veljarane; mange av dei var unionsmenn. 17

røysta som Anker og let koma fram at dei berre røysta fordi dei var nøydde til det.

Då alle røystene var gjevne, vart dei opplesne etter protokollen og godkjende. Verket var ført fram til enden, og presidenten slutta det med denne talen, som sia kvart skulebarn i Noreg har lært å kjenna: «Reist er altsaa inden Norges Enemærker Norges gamle Kongestol, som Adelstener og Sverrer beklædte, og hvorfra de med Viisdom og Kraft styrede gamle Norge. — At den Viisdom og Kraft der prydede Hiine vort Hedenolds store Konger ogsaa maae besjele den Fyrste vi Norges frie Mænd, overensstemmende med hele Folkets Ønske, af Taknemmelighed og Erkjendtlighed i Dag eenstemmigen have valgt, er et Ønske som sikkerlig enhver Norges egte Søn med mig nærer. Gud bevare gamle Norge!» Forsamlinga reiste seg og tok ynsket oppatt, men denne gongen utan hurrarop og applaus, seier Nicolai Wergeland. «Man var dertil for dybt rørt, Følelsen for sand hos Enhver, skjønt forskjellig.»

Georg Sverdrup hadde hatt lykke til å finna like sanne og råkande ord i denne stunda, som han hadde hatt lykke til å finna ein gong før, også i ei alvorleg stund, då han tala til Christian Frederik, den 16 februar. Det var historisk rett og sant at dei gamle norske kongane vart nemnde i denne stunda, då fridomsverket for det unge Noreg var ført fram til si fyrste fullending og si krone. Utan den inspirerande krafta frå det gamle Noreg hadde det aldri vorti noko fridomsverk på Eidsvoll. Det var også rett og vel markande at dei kongane som han nemnde, var Adalstein og Sverre. Det var Håkon den gode som etter den gamle saga gav bøndene odelsfridomen attende, og det var Sverre, som alle dagar har vori rekna for demokratiet sin konge i Noreg. Dermed var det sagt, ikkje berre at det gamle Noreg var oppatterreist, men det var også sagt kva det serskilt var i det gamle Noreg som var oppatterreist.

Presidenten las deretter opp framlegg til ei adresse frå Riksforsamlinga til prinsen. Ved ein treff vart denne adressa

førd i pennen av den same mannen som hadde skrivi utkastet til adressa 12 april, prosten Schmidt. Grunnen var at Sverdrup hadde vori sjuk og sengeliggjande dagen før, men han måtte bu seg på ei slik adresse, og fekk då venen sin til å skriva ho. Adressa heldt fram at i grunnlov-arbeidet hadde dei «søgt at fordele den souveraine Magt saaledes at Lovgivningen nedlægges i Folkets og den udøvende Magt i Kongens Haand». Ho heldt fram si takk og sin kjærleik til prinsen, og ho vona at grunnlova «maa findes Deres Bifald værdig, og at De vil modtage den Krone som frivilligen rækkes Dem af et frit Folk». Adressa vart godkjend, og presidenten fekk til oppgåve å velja eit sendelag til å bera fram for prinsen adressa og eit eksemplar av grunnlova, som var underskrivi av presidentskapet. Attåt presidentskapet valde han fire mann ifrå kvart bispedøme, derav ein militær og ein bonde, og to frå sjøforsvaret. Såleis kunne då Georg Sverdrup halda ordet sitt til prinsen 16 februar, at han skulle få Noregs krone til gåve av eit fritt folk, og han fekk sjølv bera gåva fram.

Prinsen svara: «Denne Dag er den vigtigste i Norges Aar-bøger. Det Værk er fuldendt som skal grundfæste det norske Folks Held. — Constitutionen er et Palladium for Folkets Frihed som selv Uretfærdighed og Vold ikke ustraffet skal overlaste. Denne Dag er den hæderligste for mig, thi Nationens Tillid kalder mig og min Æt til at haandhæve denne Grundlov paa Norges Trone». Han bad deretter om ein frist til ettertanke før han gav svaret sitt, og varsla om at han ville slutta Riksforsamlinga høgtidleg den 19de kl. 11.

Då sendelaget kom att med meldinga frå prinsen, var kl. $\frac{1}{2}$ 5, og møtet kunne endeleg slutta etter å ha vart i samanheng frå kl. 10. Ved middagsbordet etter ein så gjæv dag, var stemninga høg. Det vart drukki skåler for Noreg og for kongen, og det vart sungi. «For Norge, Kjæmpers Fødeland» ljoma gjen-nom salen.

Mange meinte at den omtenkingstida Christian Frederik kravde, berre var *pro forma*; han hadde då no fått det han heile tida hadde trått imot og arbeidt for. På ein måte er vel

dette også rett, men nett desse dagane hende det likevel ting som nok kunne gjera ein mann tvilrådig. Same dagen som kongevalet kom ein av adjutantane hans frå Vänersborg med brev frå greiv Essen og trugsmål om ulykke for Noreg om det heldt fram med sjølvstendepolitikken. Slikt var ikkje nytt frå den kanten, men dagen etter kom det alvorlegare meldingar. Dei siste vekene hadde den danske kongen hatt kommissærar ved den norske grensa for endeleg ein gong å setta i verk overgjevinga av Noreg til Sverige. Christian Frederik hadde sytt for at dei ikkje slapp inn i landet; men 18 mai fekk han bod ifrå den eine av dei at no var den fyrste av stormaktkommissærane komen til Kjøbenhavn for å syta for at Kiel-freden vart sett i verk. Det var russaren. Han truga med at Russland ville setta inn all si makt til hjelp for Sverige i denne saka, og zaren ville ikkje eingong tola Christian Frederik på Danmarks trone om han ikkje snudde attende til sine plikter. Christian Frederik fortel sjølv at han kom i stor tvil ved denne meldinga, men no som før trøysta han seg med at det stormaktene fór med, berre var ord, tome trugsmål, som dei alltid kunne spandera, men lenger ville dei knapt gå. Berre for eit par dagar sia hadde han fått melding om at ein engelsk orlogsmann hadde stelt seg venleg mot norske sjømenn. Måtte ikkje det ha meire på seg?

Same dagen som prinsen stridde med sin siste tvil, 18 mai, var Riksforsamlinga for det meste oppteken med at medlemane sette sine namn og segl under grunnlova. Greiv Wedel ville hatt ein merknad om at grunnlova var vedteken med fleirtal og vart underskriven av alle, endå det var meiningsskilnad i mange postar, men det vart vedteki at underskriftene skulle vera utan atterhald, av di kvar ein kunne få utskrift av dei motlegga han hadde ført til protokollen.

Denne dagen gjorde ein også ferdig eit par mindre saker som venta på avgjerd, adresseframlegget åt Hount (s. 365) og eit framlegg som kjøpmann Carl Stoltenberg frå Tønsberg hadde gjort under striden om Eidsvolls-garantien, nemleg at representantane skulle samla inn hjelp til folk som leid naud. Stolten-

berg minte om det som «vore fordums Brødre, de brave Danske» hadde samla inn til kornkjøp til norske fattige og det som var samla inn i Trondheim. Sjølv gjekk han i brodden med ei raust gåve. Dette tiltaket vekte stor eldhug og Stoltenbergs pris vart sunge i vers og på prosa, men Riksforsamlinga gjekk ikkje lenger enn til å vedta ei tilråding om at kvar i sin krins skulle fremja slike innsamlingar og oppmoda andre til å fylgja «Stoltenbergs hederlige Exempel».

Eidsvolls-mennene hadde levt under eit jamt press av ei høg spaning. Det kan forklåra mange beiske ord og harde samanstøytar under stridane. No var verket ferdig, striden var slutt, mykje av spaninga la seg, og motstandarar kunne atter sjå på kvarandre i eit mildare og meir menneskeleg lys. Det vart desse siste dagane ei tid for utsoning og framrette hender. Men ikkje for alle! Mot sume var beiskleiken for stor.

Alt om ettermiddagen den 17de vart det hissige scenar mellom Løvenskiold og bergmeister Steenstrup, men dei stod då òg på yttarste utkantane i forsamlinga, den eine like stor aristokrat som den andre demokrat, den eine like strid unionsmann som den andre sjølvstendemann. Striden mellom Løvenskiold og Steenstrup vekte stor oppsikt, men var nærmast eit privat opp-

Kjøpmann Carl Stoltenberg.

gjer. I sjølve Riksforsamlinga laut derimot Wergeland stå til rettes. Like sia adressedebatten 12 april hadde det samla seg opp uvilje mot Wergeland, og no slapp den laus. Wergeland vart varskudd på førehand av Sverdrup og Christie om at dei ville krevja han til rekneskap, men den som opna åtaket, var oberst Petersen, ein mann som før ikkje hadde lati seg høyra i Riksforsamlinga. Då dei var ferdige med å setta namna og segla sine under grunnlova, kravde han Wergeland til ansvars for talen hans 19 april om «Nationalforsamlingens døende Selvstændighed og Folkets tabte Haab til os». Christie stemte i med, og Sverdrup kravde Wergeland til ansvars for det han hadde sagt 12 april om notabelmøtet på Eidsvoll. Wergeland svara for seg med sjølvherredøme og vyrdnad. Blom kravde at skulle Wergeland under tiltale for det han hadde sagt, skulle Jonas Rein det same. Presidenten, Sverdrup, kravde at Wergeland skulle ta orda sine attende og slutta med: «Altsaa har Forsamlingen bestemt at Wergeland skal tage de paaankede Udtryk tilbage», og han ropte deretter ut over salen: «Har ikke pastor Wergeland fornærmet den hele Forsamling?» Då reiste Jacob Aall seg og svara harmfullt: «Nei ikke hele Forsamlingen, Hr. President! Jeg erklærer høit at jeg ikke føler mig fornærmet ved Wergelands Udtryk.» Andre ropte no «Jeg ikke heller», og presten Grøgaard kom til hjelp med ein av sine ironiske småtalar. Mange var forarga og hissige og tala i munnen på kvarandre. Peder Anker mana til å skiljast som vener, og kaptein Motzfeldt fekk ein slutt på den pinlege scenen med å seia seg nøgd med den forklåringa Wergeland hadde gjevi.

Etter denne harde flaga stilna stormane på Eidsvoll. Det var få som kjende seg oppbygde av det siste som hadde hendt, og mange fekk det no så mykje meir annvint med å gjera opp uvenskap og mistyding og vera forsonleg.

Dagen etter skulle den høgtidlege slutten vera. Det var himmelfartsdag, og ein skyfri og fager vårdag. Medlemane samla seg i galla, og prinsregenten vart motteken av det same sendelaget som hadde bori fram tilbodet om krona. Han kom

med ein liten embetsmannsprosesjon slik som på opningsdagen. Talen åt den nyvalde kongen var stutt. Liksom Sverdrup i adressa frå Riksforsamlinga hadde haldi fram at dei hadde freista finna ei god deling av den suverene makta med den lov-gjevande til folket og den iverksettande til kongen, så svara Christian Frederik at i grunnlova hadde dei akta seg både «for Despotismens Kjendemærker og for Folke Regjeringens Misbrug». Men der Sverdrup hadde tala om dei gamle norske kongane, Adelstener og Sverrer, der svara Christian Frederik med Christian IV. «Min store Forgjængers, fjerde Christians Aand følge mig i al min Gjerning. Han var det Norske Folks gode Konge og Fader». Det er her alt ein liten duell mellom den nyvalde kongen og folket, ein stillfarande duell med gamle kongar til våpen, ei var påminning om at her var vilkår til stades for dissonansar i den harmonien som i augneblinken tyktest så fullkomen. — Med sikker takt nytta kongen tiltaleforma «Medborgere». I dette eine ordet låg heile overgangen ifrå den lydige undersåtten til den frie borgaren. Det var tiltaleforma ifrå den franske revolusjonen. Den nye tida var vigsla ifrå høgaste hald.

Då kongen hadde gjort eiden, stod presidenten fram og let representantane gjera det same. «Hellig er den aflagte Eed! Du høre og velsigne den, Gud!» ropte kongen. «Held Norge! Held dets Konge!» svara forsamlinga, kanonene braka med 3 gonger 27 skot, og i salen ljoma tredobbelte hurra-rop. Kongen klaga seg for at han ikkje kunne gje opplysningar om den utriks-politiske stoda, av di han ikkje hadde fått melding frå dei mennene han hadde sendt ut, og han ikkje kunne byggja på meldingar i svenske blad. Han nemnde berre at det ikkje var krig, men at Sverige hadde byrja blokade 12 april, og at ein hadde fått berga inn til landet 150 000 tunner korn. Deretter let han statssekretæren, von Holten, lesa opp dei diplomatiske akt-stykkka frå tingingane med Danmark, og det var atter tydeleg at han gjerne ville setta den danske politikken i så godt og forsonande lys som råd var. Presidenten slutta møtet med å be om Guds velsigning over landet og dei som skulle styra det.

Forsamlinga svara: «Gud velsigne gamle Norge og dets elskede Konge, Christian Frederik!»

Ei offisiell hending av stor vekt var den adressa som Riksforsamlinga sende den nyvalde kongen same dagen. Riksforsamlinga bad der kongen gjera kjent for dei utlandske maktene, «den Norske Nations bestemte og urokkelige Villie — — til at forsvare sin Frihed og Selvtændighed, var det endog med Opoffrelse af det kjereste det ejer». Noreg ynskjer å leva i fred og samband med Sverige, og det kan ikkje tru at dei maktene som har stridt så mykje for Europas fridom og ro, kan samtykkja i å kua eit folk som berre ynskjer å leva fritt mellom fjella sine, og som «er bestemt til at foretrække Død for Slave-Lænker.» Christian Frederik la så stor vekt på denne adressa at han tok ho inn i sin heilskap i den kunngjeringa han sende til det norske folket same dagen om at han hadde teki mot krona, og då han laut til å tinga med stormaktene, var denne adressa saman med grunnlova den rettsgrunnen han stelte seg på.

Etter møtet heldt kongen ein stutt kur, og så drog alle til kyrkja, køyrande på kjerrer, ridande eller gåande slik som fyrste dagen dei møttest, kongen til slutt med ein eskorte av ridande jegerar. Leganger heldt atter ei preike, denne gongen òg så full av høling for kongen at mange var forarga. «Buk Dem, ellers falder Smørelsen ned i Hovedet paa os», kviskra Wedel til Jacob Aall, då presten i preika si salva kongen «med overflødig Salvelse». Etter preika gav presten ein frukost i prestegardshagen. Dagen slutta med ein festleg middag på verket. Det vart sungi songar og drukki skåler for kongen, kronprinsen og fedrelandet, og der var atter kanonsalutt og hurrarop.

Enno ein gong møttest Riksforsamlinga. Det var om ettermiddagen den zode, då dei fleste hadde pakka koffertane og stod reiseferdige og sume alt var farne. Då møttest dei for å skriva under protokollen. Kommandør Fabricius, ein mann som hadde vunni seg venskap og vyrdnad på alle kantar, sa då nokre varme ord om å stå samheldige, og så gjorde dei broderkjeda og ropte «Enige og tro indtil Dovre falder!»

Såleis er ein van med å sjå for seg fedrane på Eidsvoll. Og det er rett. Trass i alle harde samanstøytar mellom dei unge og stridige mennene var dei brør i fedrelandet sitt namn. Men broderkjeda kom ikkje som ein lett og sjølvfylgjeleg ting. Ho var tilstridd, vunen i strid mellom harde motsetningar. Nettopp alt det som her var overvunni, gav henne sitt verd.

Frå påskedag til himmelfartsdag var verket fullført. Det var 40 dagar, dagar

som tyktest som eit Herrens under for den ætta som opplevde dei, og dei har stått i det lyset for seinare ætter òg. Var då desse 40 dagane verkeleg ei slik genitid, så fylte av eineståande kraftfull dåd? Både ja og nei. Ingen av mennene på Eidsvoll var genial, men mange av dei var fulle av talent og ung, eldfull kraft. Kan ein tala om genialitet her, så er det den genialitet som ligg i fedrelandskjarleiken. Den hadde heile den friskeleik, trudoms kraft og varme som høyrer ungt og undrande liv til, og han kunne suga næring av djupe røter langt attover i ei gamal og stor søge. Alltid tala dei om «gamle Noreg», alltid søkte dei med augo sine mot dei gamle kongane, den gamle kongestolen som dei skulle reisa oppatt. Eit slikt langsyn attover i fortida gjev evne til langsyn inn i framtida, med andre ord storsyn, historisk ansvarskjensle. Dei

Kommandør (admiral) Jens Schow Fabricius.

var mektig tekne av stordomen ved oppgåva. Som Wergeland sa: «Vi ere Folket og Fædrelandet saa længe vi ere samlede under dette Tag». Det fekk dei til å veksa i dugleik og djervskap. Den store oppgåva gjorde dei sjølv større, tvinga til å sjå bort frå dei små og personlege omsyn og samla seg om det hovudsaklege og sant fedrelandske. Det gav inspirasjonen.

30517

1 ex

948.1034 B/1

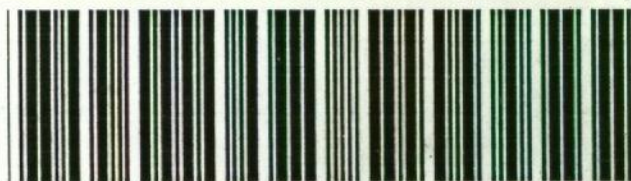
5a/1

Bergsgård:
Året 1814.

Vanlig utlåntid 1 mnd,

Depotbiblioteket

94sd 30 517

948.1034
B/1

BERGSGÅRD

ÅRET
1814

I
GRUNN-
LOVA